

سند راهبردی انقلاب اقتصادی

استان کردستان

سند راهبردی انقلاب اقتصادی زیر نظر دکتر
علی رضایی میرقائد تهیه و تدوین شده است.

ویراستار فنی: دکتر سید اسعد حسینی
همکاران پژوهشی: ناصر مولایی، اسماعیل لجمیری، حسن محمدیان مصمم،
عباس علی پور، مصطفی رشیدی، بهزاد همتی، سعید ضرغامی، میثم داوری، نواب
میرزایی، ایمان ارفعی مقدم، پرستو میمنی، سعید یوسفی، رزینا لطفی جبلی،
سعیده جلالی، مصیب قره بیگی، سمیه ملکی پور، حمید نصیر، سید رمضان
عقیلی، بهاره ایمانی، جمیله اسمعیلی، پویان کیانی و فاطمه شیخ زاده
طراح جلد و صفحه آرایی: محمود خستو، مهدی نجفی

بهار ۱۴۰۰

بهره برداری از مطالب پژوهش سند راهبردی انقلاب اقتصادی با ذکر منبع و نام پژوهشگران بلا مانع است.
حق چاپ محفوظ است.

بسمه تعالی

با توجه به برگزاری سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری، کاندیداها رویکردها و برنامه های مختلف خود را برای دولت آینده مطرح می کنند. یکی از طرح های اینجانب که از سالها قبل مدنظر قرار گرفته، ایجاد ایالت های اقتصادی است که حاصل آن تمرکززدایی از مرکز و توجه به مناطق و استان ها می باشد.

یکی از اقسام عدالت، عدالت سرزمینی است که در قالب طرح های آمایش سرزمین تجلی می یابد. آمایش سرزمین مدیریت خردمندانه و عالمانه فضا و نگرشی جامع به برنامه ریزی و مدیریت بهینه بهره برداری پایدار از سرزمین است. کاربرد آمایش سرزمین برای شناخت و رعایت قابلیت و استعداد زمین و منابع موجود در آن برای کشورهایی که در صدد حرکت در مسیر توسعه پایدار هستند، اجتناب ناپذیر است.

کشور ایران دارای قابلیت ها و ظرفیت های فراوانی برای پیشرفت است. با اجرایی کردن طرح های آمایش سرزمین و فعال نمودن مزیت ها و استعدادهای هر استان، دستیابی به ایران بزرگ اقتصادی و تعامل سازنده با دنیا به ویژه کشورهای آسیای جنوب غربی و در راس آنها، پانزده کشور همسایه ایران، می تواند ما را به یکی از بازیگران اصلی در عرصه اقتصادی و سیاسی جهان تبدیل نموده و استان ها و مناطق کشور را نیز به بالاترین حد پیشرفت برساند. در این راستا، چنانچه دولت اقدام و تحول موفق به کسب اعتماد مردم شود، در ابتدای فعالیت خود، سند اقدام و تحول را بر مبنای این کتاب، با استان ها امضا خواهد نمود تا تکلیف برنامه ریزی استانی و منطقه ای برای چهار سال آینده شفاف و قابل پیش بینی باشد.

در این مجموعه؛ اطلس استعدادهای، ظرفیت ها، تنگناها و آسیب ها شناسایی و ترسیم شده و درکی واقع بینانه از مناطق و استانهای کشور ارائه گردیده است. همچنین، راهبردها و سیاست های توسعه اقتصادی استان به تفکیک بخش های مختلف در دو فصل مجزا ارائه شده است. دولت اقدام و تحول، آماده پذیرش پیشنهادات برای افزایش کیفیت و کارایی این سند می باشد. امیداست؛ گردآوری این مجموعه که حاصل تلاش کارشناسان، صاحب نظران و مراکز و نهادهای متعدد کشور بوده، گامی بزرگ برای تحقق آرمان پیشرفت در کشور عزیزمان باشد.

محسن رضایی

کاندیدای سیزدهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری

بهار ۱۴۰۰

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات
۱-۱-۱	مقدمه
۲-۱-۱	بیان مسئله
۳-۱-۱	اهداف بنیادین سند
۴-۱-۱	مواد و روش‌ها
۱-۴-۱	روش تحقیق
۲-۴-۱	استراتژی مطالعه موردی
۳-۴-۱	جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها
۴-۴-۱	روش‌های تحلیل داده‌ها
الف	کیفی
ب	کمی
۸	
۹	فصل دوم: تحلیل محیط بیرونی
۱-۲-۱	احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف
۲-۲-۱	بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و ارتباطی
۱-۲-۲	بررسی وضعیت
۲-۲-۲	توان اکولوژیک
۴۶	فصل سوم: تحلیل محیط درونی
۱-۳-۱	تقسیمات کشوری و هم‌جواری‌ها
۲-۳-۱	بررسی نظام طبیعی و محیط‌زیستی
۱-۲-۳	ویژگی‌های توپوگرافی (ناهمواری‌ها)
۲-۲-۳	آب‌وهوا و اقلیم
۱-۲-۳	بارش
۲-۲-۳	دما
۳-۲-۳	جریان وزش بادهای

- ۵۸.....منابع آب ۳-۲-۳
- ۶۱.....منابع آب سطحی ۱-۳-۳
- ۶۳.....منابع آب زیرزمینی ۲-۳-۳
- ۶۴.....کشاورزی ۴-۲-۳
- ۶۵.....پوشش گیاهی ۵-۲-۳
- ۶۸.....وضعیت کانسارهای معدنی ۶-۲-۳
- ۷۰.....مخاطرات محیطی ۷-۲-۳
- ۷۰.....زلزله ۱-۷-۲-۳
- ۷۳.....زمین لغزش ۲-۷-۲-۳
- ۷۵.....سیل ۳-۷-۲-۳
- ۷۶.....کاربری اراضی ۸-۲-۳
- ۷۷.....واحدهای اراضی ۹-۲-۳
- ۸۰.....مناطق حفاظت شده ۱۰-۲-۳
- ۸۲.....بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی ۳-۳
- ۸۲.....۱-۳-۳ بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان کردستان
- ۸۲.....۱-۱-۳-۳ تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان کردستان
- ۸۲.....۲-۱-۳-۳ عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه
- ۸۳.....۳-۱-۳-۳ عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه
- ۸۴.....۴-۱-۳-۳ وضعیت شاخص های توسعه انسانی در استان کردستان
- ۹۴.....۵-۱-۳-۳ سنجش سرمایه اجتماعی استان
- ۱۰۹.....۲-۳-۳ فقر و محرومیت
- ۱۰۹.....۱-۲-۳-۳ طرح های انجام شده در زمینه مناطق محروم
- ۱۲۱.....۲-۲-۳-۳ شاخص های جمعیتی دهستان های محروم استان کردستان
- ۱۲۵.....۳-۲-۳-۳ جمع بندی
- ۱۲۶.....۳-۳-۳ سکونتگاه های غیررسمی
- ۱۲۶.....۱-۳-۳ نحوه مواجهه دولت ها با سکونتگاه های غیررسمی

- ۱۲۸..... سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان کردستان ۲-۳-۳-۳
- ۱۲۹..... جمع‌بندی ۳-۳-۳-۳
- ۱۳۱..... بررسی ویژگی‌های جمعیتی ۴-۳-۳-۳
- ۱۳۲..... تغییرات تعداد جمعیت ۱-۴-۳-۳
- ۱۳۵..... تراکم جمعیت ۲-۴-۳-۳
- ۱۳۷..... سهم جمعیت استان از کشور ۳-۴-۳-۳
- ۱۳۸..... میزان شهرنشینی و روستائیشینی ۴-۴-۳-۳
- ۱۴۰..... متوسط رشد سالانه جمعیت ۵-۴-۳-۳
- ۱۴۲..... هرم سنی جنسی جمعیت ۶-۴-۳-۳
- ۱۴۵..... گروه عمده سنی جمعیت ۷-۴-۳-۳
- ۱۴۸..... نسبت جنسی جمعیت ۸-۴-۳-۳
- ۱۵۰..... متوسط بعد خانوار ۹-۴-۳-۳
- ۱۵۳..... موازنه مهاجرتی ۱۰-۴-۳-۳
- ۱۵۵..... مبدأ اقامت قبلی مهاجران ۱۱-۴-۳-۳
- ۱۵۷..... الگوی مهاجرت ۱۲-۴-۳-۳
- ۱۵۸..... ولادت‌های ثبت شده ۱۳-۴-۳-۳
- ۱۵۹..... میزان باروری کل ۱۴-۴-۳-۳
- ۱۶۰..... مرگ و میرهای ثبت شده ۱۵-۴-۳-۳
- ۱۶۱..... امید به زندگی ۱۶-۴-۳-۳
- ۱۶۲..... پیش‌بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵ ۱۷-۴-۳-۳
- ۱۶۲..... جمع‌بندی ۱۸-۴-۳-۳
- ۱۶۴..... وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی-عمومی ۵-۳-۳-۳
- ۱۶۴..... تعلیم و تربیت رسمی-عمومی ۱-۵-۳-۳
- ۱۶۴..... آمار و اطلاعات ۱-۱-۵-۳-۳
- ۱۶۶..... مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش استان کردستان ۲-۱-۵-۳-۳
- ۱۶۷..... راهکارهای پیشنهادی ۳-۱-۵-۳-۳

- ۱۶۷.....وضعیت سواد در استان کردستان ۲-۵-۳-۳
- ۱۶۸.....آمار و اطلاعات ۱-۲-۵-۳-۳
- ۱۶۹.....مهم‌ترین مسائل سوادآموزی ۲-۲-۵-۳-۳
- ۱۶۹.....راهکارهای پیشنهادی ۳-۲-۵-۳-۳
- ۱۶۹.....وضعیت آموزش عالی در استان کردستان ۳-۵-۳-۳
- ۱۶۹.....آمار و اطلاعات ۱-۳-۵-۳-۳
- ۱۷۱.....مهم‌ترین مسائل آموزش عالی ۲-۳-۵-۳-۳
- ۱۷۱.....راهکارهای پیشنهادی ۳-۳-۵-۳-۳
- ۱۷۲.....بررسی نظام اقتصادی و تولید ۴-۳-۳-۳
- ۱۷۲.....نمای کلی اقتصاد استان کردستان ۱-۴-۳-۳
- ۱۸۶.....نظام سکونتگاهی ۵-۳-۳-۳
- ۱۸۶.....نظام شهرنشینی ۱-۵-۳-۳
- ۱۸۹.....بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان کردستان ۱-۱-۵-۳-۳
- ۱۹۲.....وضعیت نخست شهری در استان کردستان ۲-۱-۵-۳-۳
- ۱۹۳.....بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان ۳-۱-۵-۳-۳
- ۱۹۶.....الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان ۴-۱-۵-۳-۳
- ۲۰۰.....نظام روستانشینی ۲-۵-۳-۳
- ۲۰۲.....نظام زیربنایی استان کردستان ۶-۳-۳-۳
- ۲۰۲.....نظام حمل‌ونقل و ارتباطات ۱-۶-۳-۳
- ۲۰۲.....حمل‌ونقل جاده‌ای ۱-۱-۶-۳-۳
- ۲۰۴.....پهنه‌بندی دسترسی پذیری ۲-۱-۶-۳-۳
- ۲۰۵.....حمل‌ونقل ریلی ۳-۱-۶-۳-۳
- ۲۰۵.....حمل‌ونقل هوایی و فرودگاه‌ها ۴-۱-۶-۳-۳
- ۲۰۶.....فناوری اطلاعات و ارتباطات ۵-۱-۶-۳-۳
- ۲۰۷.....نظام انرژی و تأمین آب ۲-۶-۳-۳
- ۲۰۷.....زیرساخت‌های مرتبط با برق ۱-۲-۶-۳-۳

۲۰۸	..... ۳-۶-۲-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز
۲۱۰	..... ۳-۶-۲-۳- استحصال و تأمین آب
۲۱۱	..... ۳-۷-۷- بررسی نظام مدیریتی
۲۱۱	..... ۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی
۲۱۵	..... ۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود
۲۲۲	..... ۳-۸-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها
۲۲۲	..... ۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی
۲۲۵	..... ۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی
۲۲۵	..... ۳-۸-۲-۱- موقعیت استان کردستان در ارتباطات با کریدورهای بین‌المللی
۲۲۶	..... ۳-۸-۲-۲- موقعیت نقطه مرزی باشماق در کریدور شرقی-غربی
۲۲۸	..... ۳-۸-۲-۳- پیوند ارتباطی با کشور عراق و ظرفیت بازرگانی و مبادلات مرزی از طریق مبادی مرزی
۲۲۸	..... ۳-۸-۳- ظرفیت‌های اقتصادی استان
۲۲۹	..... ۳-۸-۴- مزیت‌های رقابتی و نسبی
۲۳۳	..... ۳-۸-۵- شناخت قابلیت گردشگری کردستان
۲۳۶	..... فصل چهارم: رویکرد راهبردی
۲۳۷	..... ۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی
۲۵۶	..... ۴-۲- تدوین اهداف بنیادین
۲۵۸	..... ۴-۳- تدوین چشم‌انداز
۲۵۸	..... ۴-۴- مأموریت‌های اصلی
۲۵۹	..... ۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید
۲۶۸	..... فصل پنجم: تدوین راهبردها و سیاست‌ها
۲۶۹	..... ۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها
۲۷۵	..... منابع و مأخذ

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت ۱۱
- جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اقتصاد ۱۴
- جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی ۲۵
- جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی ۲۸
- جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور اجتماعی و فرهنگی ۳۱
- جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست ۳۵
- جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان کردستان در سال ۱۳۹۷ ..... ۴۸
- جدول ۸- وسعت و سهم طبقات ارتفاعی در استان کردستان ۵۱
- جدول ۹- میانگین ماهانه سرعت و جهت باد در ایستگاه‌های سینوپتیک استان ۵۸
- جدول ۱۰- مشخصات و اطلاعات توصیفی حوضه‌های آبریز در استان کردستان ۶۰
- جدول ۱۱- اطلاعات تفصیلی مصارف آب استان کردستان به تفکیک ۶۳
- جدول ۱۲- راندمان (عملکرد در واحد سطح) تولید برخی محصولات زراعی (کیلوگرم در هکتار) ۶۴
- جدول ۱۳- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی ۶۶
- جدول ۱۴- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضا‌های سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی ۱۳۹۸ ..... ۶۶
- جدول ۱۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری برحسب فعالیت ۶۹
- جدول ۱۶- خطرپذیری واحدهای هیدروولوژیک استان کردستان ۷۵
- جدول ۱۷- واحدهای اراضی کوه‌ها ۷۷
- جدول ۱۸- واحدهای اراضی تپه‌ها ۷۸
- جدول ۱۹- واحدهای اراضی فلات‌ها و تراس‌های فوقانی ۷۸
- جدول ۲۰- واحدهای اراضی تپ دشت‌های رسوبی دامنه‌ای ۷۹
- جدول ۲۱- واحدهای اراضی دشت‌های سیلابی ۸۰

- جدول ۲۲- واحدهای اراضی تپ واریزه‌های بادبزی شکل سنگریزه دار ۸۰
- جدول ۲۳- مشخصات مناطق حفاظت‌شده استان ۸۱
- جدول ۲۴- مشخصات مناطق حفاظت‌شده استان ۸۱
- جدول ۲۵- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر ۸۴
- جدول ۲۶- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی ۸۴
- جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت ۸۵
- جدول ۲۸- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان کردستان ۸۶
- جدول ۲۹- نسبت طلاق به ازدواج در استان کردستان ۸۶
- جدول ۳۰- تعداد مراکز تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده ۸۷
- جدول ۳۱- میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی ۸۸
- جدول ۳۲- میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی ۸۸
- جدول ۳۳- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی ۸۹
- جدول ۳۴- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران ۸۹
- جدول ۳۵- انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌های کشف شده ۹۰
- جدول ۳۶- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف‌شده به تفکیک نوع جرم ۹۱
- جدول ۳۷- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف‌شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) ۹۱
- جدول ۳۸- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر) ۹۲
- جدول ۳۹- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد) ۹۲
- جدول ۴۰- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر) ۹۳
- جدول ۴۱- جرائم واقع شده در حوزه استحضاطی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع ۹۳
- جدول ۴۲- نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحضاطی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ۹۴
- جدول ۴۳- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان کردستان و کل کشور ۹۵
- جدول ۴۴- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان کردستان و کل کشور ۹۶

- جدول ۴۵- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان کردستان و کل کشور..... ۹۷
- جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان کردستان و کل کشور..... ۹۸
- جدول ۴۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان کردستان و کل کشور..... ۹۹
- جدول ۴۸- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان کردستان و کل کشور..... ۹۹
- جدول ۴۹- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان در استان کردستان و کل کشور..... ۱۰۰
- جدول ۵۰- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان کردستان و کل کشور..... ۱۰۰
- جدول ۵۱- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان کردستان و کل کشور..... ۱۰۱
- جدول ۵۲- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان کردستان و کل کشور..... ۱۰۱
- جدول ۵۳- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان کردستان و کل کشور..... ۱۰۲
- جدول ۵۴- توزیع درصدی احساس امنیت در استان کردستان و کل کشور..... ۱۰۲
- جدول ۵۵- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان کردستان و کل کشور..... ۱۰۳
- جدول ۵۶- میانگین سرمایه اجتماعی در استان کردستان و کل کشور..... ۱۰۳
- جدول ۵۷- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته..... ۱۰۴
- جدول ۵۸- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی..... ۱۰۵
- جدول ۵۹- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی..... ۱۰۵
- جدول ۶۰- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی (صد هزار نفر)..... ۱۰۶
- جدول ۶۱- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی..... ۱۰۶
- جدول ۶۲- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)..... ۱۰۷
- جدول ۶۳- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی..... ۱۰۷
- جدول ۶۴- سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)..... ۱۰۸
- جدول ۶۵- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵..... ۱۰۸
- جدول ۶۶- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵..... ۱۰۹
- جدول ۶۷- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدی..... ۱۱۰

- جدول ۶۸- مناطق کمتر توسعه یافته استان کردستان ۱۱۲
- جدول ۶۹- وزن شاخص های ترکیبی بر اساس روش مک گراناهاان ۱۱۶
- جدول ۷۰- مناطق کم تر توسعه یافته استان کردستان ۱۱۸
- جدول ۷۱- شاخص های جمعیتی مناطق محروم استان کردستان ۱۲۱
- جدول ۷۲- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه ریزی و حل مسئله سکونتگاه های غیررسمی ۱۲۷
- جدول ۷۳- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۳۳
- جدول ۷۴- تغییرات تعداد جمعیت استان کردستان به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۳۴
- جدول ۷۵- تراکم نسبی جمعیت شهرستان های استان کردستان، در سال ۱۳۹۵ ..... ۱۳۶
- جدول ۷۶- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان کردستان از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۳۷
- جدول ۷۷- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان کردستان با کشور ۱۳۹
- جدول ۷۸- درصد رشد سالانه جمعیت استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۴۰
- جدول ۷۹- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان کردستان و کشور برحسب گروه های عمده سنی ۱۴۶
- جدول ۸۰- نسبت جنسی جمعیت استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۴۹
- جدول ۸۱- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۵۱
- جدول ۸۲- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان کردستان ۱۵۳
- جدول ۸۳- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۵۵
- جدول ۸۴- تعداد و توزیع درصد مهاجران وارد شده به استان کردستان برحسب الگوی مهاجرت ۱۵۸
- جدول ۸۵- تعداد و میزان ولادت های ثبت شده استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۵۹
- جدول ۸۶- میزان باروری کل استان کردستان و کشور، طی سال های ۹۵-۱۳۷۶ ..... ۱۶۰
- جدول ۸۷- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت ۱۶۰
- جدول ۸۸- مقایسه امید به زندگی کل کشور و استان کردستان به تفکیک جنس، در سال های ۹۵-۱۳۸۵ ..... ۱۶۱
- جدول ۸۹- پیش بینی تعداد جمعیت کشور و استان کردستان، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵ ..... ۱۶۲
- جدول ۹۰- آمار تعداد دانش آموزان، معلمان و فضای آموزشی در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ ..... ۱۶۶

- جدول ۹۱- وضعیت نرخ باسوادی در استان کردستان..... ۱۶۸
- جدول ۹۲- نمای کلی وضعیت استان کردستان در مقایسه با کشور در سال ۹۸..... ۱۷۳
- جدول ۹۳- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)..... ۱۷۴
- جدول ۹۴- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان کردستان از کشور..... ۱۷۵
- جدول ۹۵- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی در مقایسه با کشور..... ۱۷۶
- جدول ۹۶- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و معدن استان کردستان از کشور..... ۱۷۷
- جدول ۹۷- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت و ساختمان در مقایسه با کشور..... ۱۷۸
- جدول ۹۸- سهم استان کردستان از ارزش افزوده بخش خدمات کشور..... ۱۷۹
- جدول ۹۹- ارزش افزوده بخش کشاورزی نسبت به استان..... ۱۸۱
- جدول ۱۰۰- ارزش افزوده بخش صنعت نسبت به استان..... ۱۸۲
- جدول ۱۰۱- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان..... ۱۸۳
- جدول ۱۰۲- نرخ مکمل‌گری شهرستان‌های استان کردستان..... ۱۸۵
- جدول ۱۰۳- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵..... ۱۸۷
- جدول ۱۰۴- تغییرات جمعیت شهری و نرخ رشد کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵..... ۱۸۸
- جدول ۱۰۵- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵..... ۱۹۰
- جدول ۱۰۶- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان کردستان..... ۱۹۲
- جدول ۱۰۷- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵..... ۱۹۴
- جدول ۱۰۸- توزیع تعداد شهرها و جمعیت شهری استان بر حسب عوامل طبیعی و دسترسی به راه‌ها..... ۱۹۹
- جدول ۱۰۹- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵..... ۲۰۱
- جدول ۱۱۰- مقایسه شاخص‌های حمل‌ونقل جاده‌ای استان و کشور..... ۲۰۳
- جدول ۱۱۱- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی استان در سال ۱۳۹۲..... ۲۱۰
- جدول ۱۱۲- سهم مکانی شهرستان‌های استان کردستان..... ۲۳۰
- جدول ۱۱۳- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی شهرستان‌های استان کردستان..... ۲۳۱

جدول ۱۱۴- ضریب تمرکز فعالیت‌های صنعتی استان.....	۲۳۲
جدول ۱۱۵- تعیین مسائل راهبردی نظام مدیریتی	۲۳۹
جدول ۱۱۶- شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی	۲۴۵
جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش	۲۴۶
جدول ۱۱۸- شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش	۲۴۸
جدول ۱۱۹- مسائل راهبردی در عرصه زیربنایی و نظام سکونتگاهی	۲۴۹
جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی	۲۵۰
جدول ۱۲۱- تعیین مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست	۲۵۱
جدول ۱۲۲- شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست	۲۵۲
جدول ۱۲۳- تعیین مسائل راهبردی در عرصه اقتصادی	۲۵۳
جدول ۱۲۴- شرح مسائل راهبردی استان کردستان در عرصه اقتصادی	۲۵۵
جدول ۱۲۵- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه کردستان	۲۵۶
جدول ۱۲۶- عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان	۲۶۰
جدول ۱۲۷- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی	۲۶۲
جدول ۱۲۸- عوامل درونی و بیرونی در نظام طبیعی و محیط‌زیستی توسعه فضایی استان	۲۶۳
جدول ۱۲۹- عوامل درونی و بیرونی در نظام اجتماعی-جمعیتی و آموزشی توسعه فضایی استان	۲۶۴
جدول ۱۳۰- عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان	۲۶۷
جدول ۱۳۱- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان کردستان در محورهای مختلف	۲۷۱

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱- نمای بصری از قابلیت‌های مکمل‌گرا و هم‌افزای شهرستان‌های استان کردستان ۱۸۵
- شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان کردستان ۱۳۹۹ ..... ۲۰۷
- شکل ۳- طرح یک کمر بند- یک جاده ۲۲۵
- شکل ۴- ارتباط ایران با کریدور بین‌المللی تراسیکا و موقعیت استان کردستان ۲۲۶
- شکل ۵- استخوان‌بندی ارتباطی جاده‌ای استان کردستان و موقعیت نقطه مرزی باشماق ۲۲۷
- شکل ۶- موقعیت نقطه مرزی باشماق در کریدور شرقی- غربی ۲۲۷

فهرست نمودارها

- نمودار ۱- میانگین دمای استان به تفکیک ایستگاه‌های سینوپتیک ۵۷
- نمودار ۲- وضعیت جنگل‌های استان به تفکیک شهرستان (هکتار) ۶۷
- نمودار ۳- وضعیت مراتع استان به تفکیک شهرستان (هکتار) ۶۷
- نمودار ۴- میزان ذخایر مواد معدنی استان‌های کشور و جایگاه کردستان ۶۸
- نمودار ۵- درصد ذخیره انواع مواد معدنی در استان کردستان ۶۸
- نمودار ۶- خطر نسبی زمین‌لرزه به تفکیک شهرستان‌های استان کردستان ۷۲
- نمودار ۷- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۳۳
- نمودار ۸- تغییرات تعداد جمعیت استان کردستان، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۳۴
- نمودار ۹- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان کردستان، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۳۵
- نمودار ۱۰- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان کردستان، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۳۶
- نمودار ۱۱- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان کردستان از جمعیت شهری و روستایی کشور ۱۳۸
- نمودار ۱۲- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان کردستان، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵ ..... ۱۳۹
- نمودار ۱۳- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان کردستان و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵ ..... ۱۴۱
- نمودار ۱۴- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان کردستان و کشور، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵ ..... ۱۴۱
- نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان کردستان، در سال ۱۳۶۵ ..... ۱۴۲
- نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان کردستان، در سال ۱۳۸۵ ..... ۱۴۳
- نمودار ۱۷- هرم سنی جنسی جمعیت استان کردستان، در سال ۱۳۹۵ ..... ۱۴۴
- نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان کردستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۴۷
- نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان کردستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۴۷
- نمودار ۲۰- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان کردستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵ ..... ۱۴۸
- نمودار ۲۱- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان کردستان به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۵۰
- نمودار ۲۲- تغییرات متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان کردستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ ..... ۱۵۲

- نمودار ۲۳- تغییرات متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان کردستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵..... ۱۵۲
- نمودار ۲۴- خالص مهاجرت استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵..... ۱۵۴
- نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۵۶
- نمودار ۲۶- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۵۷
- نمودار ۲۷- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰..... ۱۵۷
- نمودار ۲۸- تغییرات رشد سالانه جمعیت کل و شهری کشور و استان..... ۱۸۸
- نمودار ۲۹- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵..... ۱۹۱
- نمودار ۳۰- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور..... ۲۰۲
- نمودار ۳۱- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آمایش و توسعه فضایی استان..... ۲۱۵

فهرست نقشه‌ها

نقشه ۱- موقعیت سیاسی استان کردستان نسبت به استان‌های هم‌جوار.....	۴۷
نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان کردستان.....	۴۹
نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان کردستان.....	۵۲
نقشه ۴- طبقات شیب استان کردستان.....	۵۳
نقشه ۵- اقلیم استان کردستان.....	۵۴
نقشه ۶- خطوط هم بارش استان کردستان.....	۵۶
نقشه ۷- خطوط هم‌دما استان کردستان.....	۵۷
نقشه ۸- موقعیت استان کردستان بر روی نقشه حوضه‌های آبریز درجه ۱ کشور.....	۶۰
نقشه ۹- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان کردستان.....	۶۱
نقشه ۱۰- نقشه پراکندگی گروه‌های مواد معدنی در استان کردستان.....	۷۰
نقشه ۱۱- موقعیت گسل‌های اصلی استان کردستان.....	۷۱
نقشه ۱۲- پهنه‌بندی خطر نسبی لرزه استاندارد ۲۸۰۰.....	۷۳
نقشه ۱۳- نقشه پراکندگی زمین‌لغزش‌های استان کردستان.....	۷۴
نقشه ۱۴- نقشه اطلس سیل ایران و استان کردستان.....	۷۵
نقشه ۱۵- کاربری اراضی استان کردستان.....	۷۶
نقشه ۱۶- مناطق تحت حفاظت محیط‌زیست استان.....	۸۱
نقشه ۱۷- توزیع و اندازه جمعیتی سکونتگاه‌های شهری استان کردستان.....	۱۵
نقشه ۱۸- پهنه‌بندی دسترسی‌پذیری در استان کردستان.....	۲۰۴
نقشه ۱۹- شبکه حمل‌ونقل استان کردستان.....	۲۰۶
نقشه ۲۰- محیط‌های مناسب کانی‌سازی طلا در استان.....	۲۲۴

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

در سراسر تاریخ، نیل به کشوری آباد و پیشرفته که در آن اجتماعی کامل و سعادتمند، فرصت‌های عادلانه، شکوفایی استعدادها و تأمین نیازهای مادی و معنوی را میسر می‌سازد اصلی‌ترین دغدغه و نیرومندترین انگیزه تکاپوی اغلب ایرانیان بوده است. قریب به هفتاد سال است که این اندیشه، چهره تقریباً نظام‌مند به خود گرفته و در پرتو رهیافت‌های نوین مدیریت و برنامه‌ریزی، در قالب برنامه‌ها و طرح‌های مختلف دنبال می‌گردد. با این حال، هنوز کشوری که آرزومند آن هستیم شکل نگرفته و بسیاری از مسائل و مشکلات به قوت خود باقی است. مسائل اجتماعی-جمعیتی، مسائل فرهنگی، تمرکزگرایی، کم‌توجهی به اقتصاد فضا و نظام اقتصادی ضعیف، نابودی کارکردهای سامانه‌های طبیعی پشتیبان حیات، نظام سکونتگاهی نامتوازن و فقر و محرومیت و حاشیه‌نشینی تنها برخی از این مسائل و مشکلات است. شکی نیست که گذار از این وضعیت مستلزم انداختن طرحی نو تمرکز بر آبادانی و توسعه از نوعی دیگر است. آبادانی و پیشرفت در جهان به شدت پیچیده، رقابتی و فشرده، مستلزم، نگرش سیستمی و دگرساز، هماهنگی اثرات فضایی سیاست‌های بخشی، فرایندهای باز ساخت فضایی-اقتصادی، ظرفیت‌سازی نهادی در میان ذینفعان، تدوین چشم‌اندازی جسورانه، مقیاس بندی مجدد و تمرکززدایی (که نیازمند فرم‌های نوین حکمروایی چند سطحی و شیوه‌های جدید یکپارچگی سیاست قلمروی است) است که از طریق تمرکز بر تنوع ویژگی‌های خاص مکان‌ها و روابط اجتماعی ویژه فضا، اهداف یکپارچگی و انسجام، مشارکت، کارآفرینی، نوآوری، رقابت‌پذیری، خلاقیت، حکمروایی شایسته و پایداری را برآورده سازد. در این راستا، این گزارش بر آن است که با بهره‌گیری از رویکردی راهبردی-فضایی سپارده و شناخت پتانسیل‌های اقتصادی و اجتماعی استان‌های کشور و برنامه‌ریزی بر مبنای آن بتواند گامی مهم در گذار از چالش‌ها و مسائل بردارد. این گزارش مشتمل بر پنج فصل است. بدین ترتیب که در فصل نخست به کلیات پرداخته شده و در فصل دوم و سوم محیط درونی و بیرونی استان بررسی و تحلیل می‌گردد. در فصل چهارم به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پرداخته شده و در نهایت در فصل پنجم راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین و اولویت‌بندی می‌گردند.

۱-۲- بیان مسئله

استان کردستان سرزمین تاریخ، فرهنگ و طبیعت، دیار نواحی ناب با عمارات و خانه‌های کهن، روستاهای تاریخی و جنگل‌های انبوه کوهستانی و قله‌ها و پل‌های بناشده از جنس سنگ و ساروج، بسان نگین یشم زینت‌بخش غرب کشور است. این استان دارای مساحتی معادل ۲۹۱۳۷ کیلومترمربع است که سهمی معادل ۱/۷ درصد از

مساحت کشور را در بر می‌گیرد و از نظر مساحت در رتبه هجدهم بین استان‌های کشور قرار دارد. استان کردستان دارای ۵۰ رودخانه دائمی کوچک و بزرگ می‌باشد که به این استان در زمینه پرورش آبزیان توانایی بالقوه و پتانسیل بالایی می‌بخشد در این راستا استان در تولید محصولات چوب‌فرنگی رتبه نخست، گندم رتبه‌ی چهارم و سیب‌زمینی رتبه سوم کشور را داشته است. از سوی دیگر وجود ۱۲۹۴ هزار هکتار مراتع مساعد باعث شده است که کردستان یکی از استان‌های سرآمد در زمینه دام باشد؛ همچنین ذخایر غنی فلزی و غیرفلزی و توان اکولوژیک بالا در استان به گونه‌ای است که با تمرکز بر تولید محصولات کانی فلزی و غیرفلزی و کشاورزی نیمه‌صنعتی به آسانی می‌توان حرکت به سوی رشد صنعتی را آغاز نمود. ویژگی‌های بارز استان شامل نرخ بالای مشارکت اقتصادی، ضریب جینی پایین در مناطق روستایی، وجود پوشش گیاهی متنوع (جنگلی و مرتعی) و انبوه با گونه‌های گیاهان دارویی و منحصر به فرد، مرز مشترک با کشور عراق و تبادلات بازرگانی، جاذبه‌های گردشگری طبیعی و تاریخی، وجود بازارچه مرزی فعال و پررونق زمینه و بستر رشد و شکوفایی استان را فراهم می‌سازد.

در حال حاضر، این استان از منظر ژئواکونومیک ابتدا بر پایه خدمات و سپس کشاورزی و صنعت است و از نظر اندازه بازار خانگی که در قالب سهم جمعیتی می‌باشد سهم جمعیت شهری ۱/۹ درصد و سهم جمعیت روستایی ۲/۳ درصد است سهم جمعیتی کل استان نیز ۲ درصد از سهم جمعیتی کل کشور را تشکیل داده است. تراکم نسبی جمعیت نسبت به مساحت استان بالاتر از متوسط کل کشور می‌باشد و پراکندگی بیشتری در سطح استان دارد.

نبود نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان و نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در ادارات استان در راستای تحقق آمایش در استان، نظام مدیریتی در استان را با مشکلات زیادی مواجه کرده است. علی‌رغم پتانسیل بالای تجاری-بازرگانی و ایجاد زنجیره‌های تولید خوشه‌ای در بخش کشاورزی، صنعتی و حتی زنجیره‌های ترکیبی گردشگری، اقتصاد استان رمق چندانی ندارد و بسیاری از بازارهای مرزی استان چندین سال است که از رونق افتاده‌اند. زیرساخت‌های استان به‌ویژه ارتباطی ضعیف بوده و جریان کالا و خدمات به سختی صورت می‌گیرد.

روند رو به رشد ریزگردها، خروج بخش اعظم جریانات آب سطحی، در معرض انقراض قرار گرفتن برخی گونه‌های گیاهی جنگلی و مرتعی بحران‌های محیط‌زیستی را در منطقه رقم زده است. بر اساس نقشه اطلس سیل ایران، استان کردستان دارای شدت سیل‌خیزی ناچیز تا خیلی زیاد بوده و همچنین استان از نظر میزان خطر سیل دارای درجه عادی تا شدید و از نظر خطر زلزله در وضعیت مناطق با خطر متوسط است.

در زمینه نظام سکونتگاهی و تغییرات آن می‌توان گفت نرخ رشد جمعیت روستایی استان در دوره ۳۰ ساله (۹۵-۱۳۶۵) برابر با ۱/۰۸- درصد بوده و در مقابل نرخ رشد روستایی کشور در همین دوره حدود ۰/۲۸- درصد بوده است. در واقع سرعت کاهش جمعیت روستاهای استان ۴ برابر بیشتر از میانگین کشوری است. ضعف مدیریت شهری، مهاجرت روستا شهری و افزایش خشکسالی‌ها باعث افزایش فقر و محرومیت و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در استان کردستان شده است.

علاوه بر مسائل یاد شده، تمرکز نامتوازن جمعیت در استان (از مجموع ۱۰ شهرستان استان، حدود ۵۸ درصد از جمعیت استان در ۳ شهرستان تمرکز یافته‌اند) در بعد اجتماعی و جمعیتی مشکلات عدیده‌ای بر استان تحمیل می‌نماید.

واضح است که گذار از این چالش‌ها و مشکلات مستلزم شناخت موشکافانه‌تر مسائل، تعیین قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها و در نهایت سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نظام‌مند و ژرف‌اندیشانه است. بر این اساس گزارش حاضر بر آن است که با مطالعه و شناخت استان کردستان در ابعاد مختلف، مسائل راهبردی را شناسایی کرده و در نهایت راهبردها و سیاست‌هایی را در جهت توسعه و آبادانی ارائه دهد.

۱-۳- اهداف بنیادین سند

اهداف بنیادین یا به بیانی علمی‌تر، اهداف راهبردی به دنبال نیل به اهداف طرح راهبردی در مدت زمانی معین هستند و به عنوان پلی یا پله‌هایی برای تحقق چشم‌انداز و مأموریت‌های یک سازمان یا منطقه عمل می‌کنند. این سند می‌تواند افق زمانی ۲۰ ساله داشته باشد و هدف بنیادین آن پیشرفت و آبادانی جاوید و در برگیرنده استان‌های کشور است. در چارچوب این هدف اصلی، اهداف بنیادین زیر را نیز دنبال می‌کند:

- ایجاد چارچوب کلی عمل برای اقدام در جهت پیشرفت و آبادانی؛
- رونق و شکوفایی اقتصادی و ارتقای رقابت‌پذیری و کیفیت تولیدات داخلی؛
- ریشه‌کنی فقر و محرومیت و تأمین معیشت پایدار برای تمامی مردم؛
- شناخت قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها استان‌های کشور و ایجاد توازن و سازگاری بین قابلیت‌ها و عملکردها؛
- جلوگیری از هدر رفت منابع و ایجاد توازن و کارآمدی در تخصیص منابع؛
- شناسایی مسائل راهبردی استان‌ها در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، اکولوژیکی، کالبدی و مدیریتی؛
- مشخص ساختن کارآمدترین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌های پیشرو محرک؛

- اولویت‌بندی برنامه‌های پیشرو و محرک استان‌های کشور

۱-۴- مواد و روش‌ها

۱-۴-۱- روش تحقیق

پژوهش علمی، تحلیلی نظام‌مند، کنترل‌شده، تجربی و یا واکاوی انتقادی مفروضات، فرضیه‌ها و تکاپوی برای پاسخ‌دهی به سؤالاتی است که با بهره‌گیری از روش علمی منجر به توسعه تعمیم‌ها، اصول و نظریه‌ها می‌گردد. با توجه به ماهیت و چارچوب میان رشته‌ای سند حاضر، به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و همچنین نیل به اهداف، روش تحقیق کمی و کیفی برگزیده شده است که در ادبیات جهانی به روش ترکیبی یا آمیخته مشهور است. اگرچه تعریف جامعی از این روش وجود ندارد؛ ولیکن می‌توان گفت که روش تحقیق ترکیبی، روشی است که در آن محقق عناصر رویکردهای تحقیق کمی و کیفی (برای نمونه استفاده از دیدگاه‌های کمی و کیفی، جمع‌آوری داده، تحلیل) را برای درک ژرف‌تر و گسترده پدیده مورد نظر خود، ترکیب می‌کند (Johnson et al, 2007; Teddlie & Tashakkori, 2010). ترکیب روش‌ها شامل، جمع‌آوری، تحلیل، و یکپارچگی داده‌های کمی و کیفی در مطالعه‌ای تک یا چندمرحله‌ای است (Hanson et al, 2005).

جانسون و آنوکبوزی (۲۰۰۴) و برایمن (۲۰۰۷) بعدها، اصل یکپارچگی روش تحقیق ترکیبی مطرح ساختند که به موجب آن بایستی برآیندهای تحقیق بایستی در نقطه‌ای یکپارچه گردند و فراتر از مجموع نتایج بخش‌های کمی و کیفی باشد (Bryman, 2007; Johnson & Onwuegbuzie, 2004). در این سند در بند رویکرد راهبردی این عمل انجام می‌پذیرد.

دلیل استفاده از این نوع تحقیق، ویژگی کلیدی آن یعنی روش‌شناسی کثرت‌گرا و التقاط‌گرایی^۱ آن است که اغلب نتایج آن را برتر از رویکردهای تک‌روشی^۲ می‌سازد (Johnson & Onwuegbuzie, 2004).

روش ترکیبی نقشی برجسته در رسیدگی به مسائل پیچیده‌ای ایفا می‌کند که ماهیت و راه حل قطعی نداشته و تبیین سیاست مستلزم شناخت و آگاهی سیستم‌های چندگانه در کنش متقابل باهم است. این روش با رفع کاستی‌های رویکرد تک-روشی و با تکمیل دو روش کمی و کیفی، امکان پاسخگویی نیرومندتر سؤالات سند را فراهم می‌کند.

1- Methodological pluralism or eclecticism

2- Mono-method approach

۱-۴-۲- استراتژی مطالعه موردی

یکی از روش‌های مورد استفاده در این سند، مطالعه موردی است. روش مطالعه موردی نظامی کران‌دار یا موردی را طی زمان و با جزئیات مورد بررسی قرار داده و از منابع داده‌ای مختلفی که درخصوص بستر وجود دارد استفاده می‌کند. این رویکرد از طریق به هم ربط دادن حقایق مختلف به یک مورد واحد، ویژگی یگانه‌ای به داده‌های مورد مطالعه می‌بخشد (Reinharz, 1992). علاوه بر این، فرصت تحلیل فشرده بسیاری از جزئیات ویژه‌ای که ممکن است با دیگر روش‌ها مورد غفلت واقع شود را فراهم می‌کند. از جمله اهداف اصلی رویکردهای مطالعه موردی به مشکلات می‌تواند تولید و آزمون یک فرضیه یا نظریه، تحلیل تغییرات در یک پدیده در طی زمان، یا برای تحلیل روابط بین بخش‌های یک پدیده باشد (Reinharz, 1992). مطالعه موردی این سند را استان‌های کشور تشکیل می‌دهند.

۱-۴-۳- جمع‌آوری داده‌ها و منبع آن‌ها

در هر پژوهشی به منظور پاسخ‌دهی به سؤالات و آزمون فرضیات، جمع‌آوری داده صورت می‌گیرد. در روش تحقیق ترکیبی محققان به منظور پاسخ به سؤالات و آزمون فرضیه‌ها داده جمع‌آوری می‌کنند. رویه جمع‌آوری داده بایستی با نوع طرح تحقیق ترکیبی تطابق داشته باشد. توجه به اینکه در روش تحقیق ترکیبی هر دو داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و تحلیل می‌گردند. در این سند، جمع‌آوری داده به شکل ترتیبی^۳ بوده و در آن نوعی از داده‌ها پیش از داده‌های دیگر جمع‌آوری و تحلیل شده و سپس به عنوان ورودی مرحله بعد مورد استفاده قرار گرفته است. به بیانی، با داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری شده مستقل نبوده و با یکدیگر در ارتباط هستند. با توجه به ماهیت عنوان سند و همچنین روش تحقیق آن، بنابراین منبع داده‌ها چندگانه بوده و شامل اسنادی همچون طرح‌ها و برنامه‌های فرادست و موازی، مقالات، کتاب‌ها، گزارش‌های علمی، قوانین و مقررات است.

۱-۴-۴- روش‌های تحلیل داده‌ها

الف) کیفی

پژوهش کیفی شامل بهره‌گیری از داده‌های کیفی از قبیل مصاحبه، اسناد و مشاهده به منظور درک و شرح پدیده‌های اجتماعی- فضایی است. دغدغه اصلی محققین در انتخاب روش کیفی بهره‌گیری از اندیشه‌های

پژوهشگران از مکاتب مختلف، توصیف فریه، پذیرش رهیافت انعطاف پذیر و التقاطی و پروراندن مفاهیم و نظریه‌ها بوده است. در این راستا، از روش‌های کیفی تحلیل محتوا و توصیفی استفاده شده است که در زیر به شرح آن‌ها پرداخته شده است.

تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوای کیفی یکی از روش‌های تحقیق است که به منظور تحلیل داده‌های متنی بکار گرفته می‌شود. تحلیل محتوای کیفی از شمارش لغات فراتر رفته و با آزمون ژرف زبان به دنبال تولید دانش و درک پدیده مورد مطالعه (Weber, 1990) است. در این سند، از روش تحلیل محتوا کیفی به منظور تعیین وجود واژگان یا مفاهیم خاص در ادبیات جهانی و بنیان‌های فلسفی و نظری در ارتباط با سند استفاده شده است. منظور از متن یا متون، فصول کتاب‌ها، مقالات، گزارش‌ها و طرح‌ها است. به منظور انجام تحلیل محتوا، متون کدبندی شده، خردتر شده و دسته‌های قابل مدیریت در سطوح مختلف واژه، کلمه، جمله و موضوع تبدیل شده و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی⁴ تحلیل محتوا انجام شده است. تحلیل مفهومی بدین معناست که داده‌ها با بهره‌گیری از سیستم کدبندی کاهش یافته و بدین‌سان مشخص‌سازی واژگان یا الگوهایی که با سؤال تحقیق در ارتباط بوده‌اند، تسهیل گشته است.

تحلیل اسناد⁵

تحلیل اسناد فرآیند نظام‌مند بررسی و ارزیابی اسناد (هم پرینت شده و هم الکترونیکی) است. همانند دیگر روش‌های تحلیل در پژوهش کیفی، تحلیل اسناد مستلزم نیازمند این است که داده‌های به منظور آشکار ساختن معانی، درک و توسعه دانش تجربی آزمون شده و تفسیر شوند (Corbin & Strauss, 2008). در این سند، سطح توصیفی شامل توصیفات داده‌های کیفی و کمی بود. در خصوص داده‌های کیفی، توصیفات برگرفته از بازگویی و نقل قول متون و نوشته‌های نهایی بود. علاوه بر این، سطح توصیفی تحلیل همچنین شامل شرح ویژگی‌های اصلی داده‌ها، خلاصه‌سازی روش‌شناسی، منطق‌های تحلیل و نتایج مقالات، کتاب‌ها، طرح‌ها و غیره بود. به طور کلی تحلیل توصیفی موارد زیر را فراهم آورد:

- برآوردهای اولیه و خلاصه‌سازی، آرایش جداول و اشکال به منظور برآورد اهداف؛
- اطلاعاتی در خصوص پویایی‌ها و تغییرپذیری داده‌ها؛
- نشانه‌ها و الگوهای غیرمنتظره که بایستی در تحلیل‌های اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفت.

4- Conceptual analysis

5- Document analysis

ب) کمی

تحقیق کمی، پژوهشی است که به تفسیر پدیده از طریق جمع‌آوری داده‌های عددی می‌پردازد؛ داده‌هایی که با استفاده از روش‌های ریاضی تحلیل می‌گردند (Creswell, 1994). روش‌های کمی مورد استفاده در این سند، آمارهای توصیفی و استنباطی، روش‌های کمی تحلیل جمعیتی و اقتصادی، روش‌های کمی تحلیل نظام سکونتگاهی و تحلیل‌های فضایی با بهره‌گیری از بسته نرم‌افزاری GIS بوده است. علاوه بر این از تحلیل SWOT، نیز استفاده شده است.

فصل دوم

تحليل محیط بیرونی

۲-۱- احصاء و تحلیل سیاست‌های کلان ملی در ابعاد مختلف

شکی نیست که یکی از مهم‌ترین پیش‌شرط‌های موفقیت و تحقق‌پذیری یک سند، طرح یا برنامه، همسویی سیاست‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌های احتمالی آن با اسناد و طرح‌های فرادست می‌باشد. علاوه بر این، به هنگام تدوین طرح یا برنامه، آگاهی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران از اثرات فضایی طرح‌ها و برنامه‌های فرادست بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا که می‌تواند عدم قطعیت‌های برنامه‌ریزی را کاهش داده و توان برنامه‌ریزی یا سیاست‌گذار را بر کنترل بر نظام فضایی و به تبع آن نیل به نظم در سیستم فضایی را افزایش دهد. سند توسعه اقتصادی نیز از این قاعده مستثنا نبوده و بر همین اساس به مطالعه اسناد فرادست و سیاست‌های اصلی آن پرداخته شده است.

در سطح ملی مهم‌ترین اسناد توسعه‌ای که جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلان ملی را مشخص می‌سازد شامل سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری ۱۳۹۰، سند چشم‌انداز توسعه ۱۴۰۴، طرح کالبدی ملی ۱۳۷۰، قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۶-۱۴۰۰)، طرح پایه آمایش سرزمین ۱۳۷۷، ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیئت‌وزیران ۱۳۸۳ و ضوابط ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۴، سند ملی آمایش سرزمین ۱۳۹۹، طرح توسعه سرمایه‌گذاری و اشتغال استان کردستان در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۴۰۰-۱۳۹۶)، سند توسعه ملی کردستان ۱۳۸۴، مسئله‌شناسی راهبردی در استان کردستان-مرکز بررسی‌های استراتژیک ۱۳۹۵، برنامه آمایش کردستان - سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی ۱۳۹۸ و سند توسعه استان کردستان در برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۳۹۵ است.

جدول ۱- راهبردها و سیاست‌های طرح‌های فرادست در محور جمعیت و مهاجرت

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	سند/طرح
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاخی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	ایجاد توازن در استقرار جمعیت ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه به شهرهای بزرگ	ایجاد توازن در استقرار جمعیت ارتقا و بهبود شاخص توسعه انسانی جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه به شهرهای بزرگ
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین جستجوی منابعی جانشین و کاهش اتکا به منابع نفتی حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوامع روستایی به مناطق شهری و به تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی در شهرهای بزرگ	توزیع متوازن جمعیت و فعالیت‌ها در پهنه سرزمین جستجوی منابعی جانشین و کاهش اتکا به منابع نفتی حمایت و تشویق توسعه در مناطق دورافتاده و محروم انجام اقدامات اساسی برای تجهیز و سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی جلوگیری از موج مهاجرت‌های جوامع روستایی به مناطق شهری و به تبع آن بروز مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی در شهرهای بزرگ
ضوابط ملی آمایش سرزمین - مصوب هیئت وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان	کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پرتراکم کشور ایجاد تعادل در افزایش جمعیت و پراکنش آن در پهنه سرزمین حمایت از اقتصاد مناطق مهاجر فرست ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان
مطالبات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه	۱۳۸۳	تعداد بخشی به توزیع جمعیت متناسب با توزیع منابع و فعالیت ایجاد تعادل در ساختار و ویژگی‌های جمعیت هدایت هدفمند مهاجرت تا تناسب با برنامه‌های توسعه پایدار	جلوگیری از افزایش مهاجرت‌ها و تمرکز آن در کلان‌شهرها از طریق دگرگونی ساختار فعالیت‌های صنعتی و خدماتی و جذب سرمایه‌ها و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان در نواحی دیگر افزایش نرخ رشد جمعیت استان با برنامه‌ها و سازوکارهای مختلف (نرخ رشد ۱ درصد) توسعه فرصت‌های شغلی و جذب نیروهای کارآفرین در مناطق مهاجر فرست
		ایجاد تعادل در نظام فضایی سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها جلوگیری از افزایش میانگین سن ازدواج با برنامه‌های مختلف مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای تیل به نسبت جانشینی و سلامت	ایجاد تعادل در نظام فضایی سکونت با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها جلوگیری از افزایش میانگین سن ازدواج با برنامه‌های مختلف مدیریت نرخ باروری و افزایش ولادت برای تیل به نسبت جانشینی و سلامت

سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاست	حکم/ الزامات در محور جمعیت و مهاجرت
سواحل کشور - سازمان مدیونیت و برنامه ریزی		مجمعی - قانونمند کردن شیوه بهره‌داری، استقرار فعالیت و جمعیت در مناطق ساحلی - جلوگیری از گسترش بی‌رویه شهرها نواحی ساحلی	بازاریابی و غیره) با توجه به محدودیت‌های اکولوژیکی - توسعه سکونت و فعالیت قانونمند و با ضابطه در نوار ساحلی - جلوگیری از تخریب سواحل ارزشمند به‌واسطه ساخت‌وسازها - ایجاد محدودیت‌های محیط‌زیستی به منظور حفظ منابع حساس اکولوژیکی در سواحل - استفاده از ظرفیت‌های ساحلی
برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵	- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و توزیع مهاجرت معکوس - توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی - برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع مناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور - زمینه‌سازی مناسب جهت کنترل و کاهش میانگین سن ازدواج - زمینه‌سازی جهت افزایش نرخ باروری (TFR) به حداقل ۲/۵ - فرزند به ازای هر زن - پشتیبانی و حمایت از توزیع ازدواج موفق، پایدار و آسان - ارائه تسهیلات جهت افزایش سلامت ازدواج و درمان ناباروری	- ارتقای نقش اقتصادی - اجتماعی و حمایت از شهرهای میانی و کوچک به عنوان مراکز تبدیل بخش سکونتگاهی - سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال مولد به‌ویژه در نواحی روستایی و شهرهای کوچک و کمتر توسعه یافته - حمایت از طرح‌های کارآفرین در مناطق روستایی - ارائه مشوق‌ها (معافیت‌های مالیاتی، زمین ارزان‌قیمت، اعتبارات کم‌بهره و ...) به جوانان تحصیل کرده به منظور کارآفرینی در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - توسعه خدمات عمومی در مناطق کمتر توسعه یافته با توجه به سلسله مراتب عملکردی - کاهش جذابیت مهاجرت به شهرهای بزرگ از طریق ایجاد شرایط زیست و فعالیت عادلانه - سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی مولد برای نسل جوان به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته و شهرهای کوچک و میانی - توسعه و تجهیز مراکز درمانی و ایجاد کلینیک‌های سلامت به‌ویژه در مناطق کمتر توسعه یافته - جلوگیری از سوداگری و بورس‌بازی زمین و هدایت سرمایه‌ها به بخش مولد

جدول ۲- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/اوامات در محور اقتصاد

سند طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم/اوامات در محور اقتصاد
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء بهره‌وری نیروی کار - ارتقای کارآیی و بازدهی اقتصادی - تسهیل روابط درونی و بیرونی اقتصاد کشور - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها و منابع طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تورم نیروی انسانی در بخش‌ها - تقسیم کار منطقه‌ای در استان با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و توان اکوژئوئیک - اصلاح و تکمیل زنجیره‌های تولید صنعتی - ایجاد کار کردها و جریان‌های مکمل گر در استان به‌ویژه در شهرها و شهرک‌های صنعتی - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تعهد کاری - ایجاد هماهنگی بین استعدادهای-تخصصیات فردی و شغلی - رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه‌های آموزش ضمن خدمت
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و تأمین آن از محل درآمدهای مالیاتی - تنظیم سیاست‌های پولی، مالی و ارزی - ارتقاء ظرفیت و توانمندی‌های بخش تعاونی - توانمندسازی بخش‌های خصوصی و تعاونی - ارتقاء بازار سرمایه ایران و اصلاح ساختار بانکی و بیمه‌ای کشور - هم‌افزایی و گسترش فعالیت‌های اقتصادی در زمینه‌هایی دارای مزیت نسبی - ایجاد اشتغال مولد و کاهش نرخ بیکاری - افزایش بهره‌وری عوامل و منابع تولید در بخش کشاورزی - ایجاد رقابت‌پذیری در کالاها و خدمات کشور - متنوع سازی اقتصاد - رشد بهره‌وری عوامل تولید - پشتیبانی از کارآفرینی، نوآوری و استعدادهای فنی و پژوهشی - تأمین امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی - مهار تورم و افزایش قدرت خرید گروه‌های کم درآمد و محروم - حرکت در جهت تبدیل در آمدنفت و گاز به دارایی‌های مولد 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از گرایش تعاونی‌ها به ارائه خدمات و ارائه مشوق و حمایت از تعاونی‌های فعال در بهره‌برداری بهینه از منابع - ارتقای ظرفیت‌ها و توانمندسازی تعاونی‌ها - تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی - جلوگیری از افزایش فاصله بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی - تنوع‌بخشی به اقتصاد استان - حمایت از کارآفرینی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع کاربردی به‌ویژه در شهرهای کوچک و مناطق روستایی - جلوگیری یا کاهش خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری در استان - جلوگیری از افزایش اندازه بخش اجرایی و حذف دستگاه‌های موازی به منظور کاهش هزینه‌های عمومی استان - بهره‌گیری از فناوری‌های نوین به منظور ارتقای بازار سرمایه استان - حمایت و توانمندسازی بخش‌های تعاونی در استان - حمایت و ترغیب سرمایه‌گذاری در بخش‌های دارای مزیت رقابتی استان - کاهش هزینه‌های غیر ضروری سازمان‌های اجرایی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و حمایت از نظام غذایی پایدار - هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی بخش‌های دارای مزیت نسبی و رقابتی

سند طرح	سال	راهبردا سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
			<ul style="list-style-type: none"> - ترغیب و حمایت از صادرات محصولات استان - واگذاری تأمین زیرساخت‌های اقتصادی به بخش خصوصی همگرا، هم‌اثر، مسئول، متعهد و آینده‌نگر - کاهش وابستگی به بودجه‌های عمومی و افزایش نقش بخش خصوصی - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیرمولد اقتصاد استان - پرهیز از واردات کالاهای غیر ضروری به استان - تغییر فرایندهای تولید سنتی به تولید مدرن و دانش‌بنیان - سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات مدرن‌تر و کارآمدتر و منابع انسانی - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - خصوصی‌سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد - توسعه فعالیت گردشگری در استان - استفاده درست از نیروی انسانی
سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی - حضرت آیت‌الله خامنه‌ای	۱۳۹۲	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیت‌های اقتصادی - پیشنهادی اقتصاد دانش‌بنیان و افزایش سهم تولید و صادرات محصولات و خدمات دانش‌بنیان - ارتقای بهره‌وری در اقتصاد - سهم‌بری عادلانه عوامل در زنجیره تولید تا مصرف - افزایش تولید داخلی نهاده‌ها و کالاهای اساسی - تأمین امنیت غذا و درمان و ایجاد ذخایر راهبردی - اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور - حمایت همه‌جانبه هدفمند از صادرات کالاهای - افزایش قدرت مقاومت و کاهش آسیب‌پذیری اقتصاد - توسعه حوزه عمل مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور - افزایش ارزش افزوده از طریق تکمیل زنجیره ارزش صنعت نفت و گاز - افزایش سهم درآمدهای مالیاتی - تقویت فرهنگ جهادی در ایجاد ارزش افزوده، تولید ثروت، بهره‌وری، کارآفرینی - افزایش پوشش استاندارد برای کلیه محصولات داخلی و ترویج آن 	<ul style="list-style-type: none"> - ترغیب سرمایه‌گذاری و تخصیص بیشتر اعتبارات به بخش‌های داری مزیت نسبی و رقابتی در استان - جلوگیری از ورود سرمایه‌ها به بخش غیر مولد در استان - هدایت سرمایه‌ها به سوی صنایع دانش‌بنیان همچون فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان، هوافضا - ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش‌بنیان - ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان - ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان‌های عمومی و خصوصی - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه - ارتقای بهره‌وری در بخش‌های مولد - تشویق بخشی به اقتصاد استان از جمله توسعه گردشگری - افزایش سهم همکاری در تحقیقات کاربردی بین صنعت و دانشگاه - تجاری‌سازی و بازاریابی دانش در استان - جلوگیری از بی‌علاقگی در محیط کاری و ایجاد تهدید کاری - جلوگیری از ناهماهنگی بین استعدادهای و تحصیلات فردی و شغلی

سند طرح	سال	راهبردها و سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
		<p>– شفاف و روان سازی نظام توزیع و قیمت گذاری</p> <p>– صرفه جویی در هزینه های عمومی کشور</p>	<p>– رفع هرگونه تبعیض بین کارکنان و اجرای برنامه های آموزش ضمن خدمت</p> <p>– افزایش بهره وری در عوامل تولید آب، زمین، نیروی کار و غیره</p> <p>– تکمیل زنجیره ارزش صنعت و کشاورزی و بخش معدنی</p> <p>– حمایت از نظام غذای استان و جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی</p> <p>– حمایت از نقش آفرینی بخش خصوصی و نهادهای مردمی در عرصه اقتصادی</p> <p>– خصوصی سازی عادلانه و شفاف و تلاش برای ایجاد نظام مالیاتی کارآمد</p> <p>– پرهیز از واردات کالاهای غیر ضروری به استان و حمایت از صادرات</p> <p>– حمایت و ترغیب کار آفرینی به ویژه در شهرهای کوچک و متوسط و مناطق روستایی</p>
<p>– ضوابط ملی آمایش سرزمین – مصوب هیئت وزیران – مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	<p>۱۳۸۳</p>	<p>– تأکید بر توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی، صنایع و معدنی با توجه به مزیت های نسبی کشور</p> <p>– توسعه صنایع تولید کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه</p> <p>– تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش پایه</p> <p>– ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی</p> <p>– باز تعریف نقش وظایف مناطق آزاد تجاری – صنعتی و ویژه اقتصادی، با توجه به ویژگی های مناطق کشور</p> <p>– گسترش عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه ای</p> <p>– تحول ساختار بخش کشاورزی در راستای دستیابی به کشاورزی پایدار، مدرن و رقابتی</p> <p>– استفاده پایدار از قابلیت های طبیعی و امکانات آب و خاک</p> <p>– توسعه بهره برداری از قابلیت های معدنی کشور</p> <p>– افزایش ظرفیت های از قابلیت های معدنی کشور</p> <p>– توسعه حمل و نقل هوایی در مراکز و نواحی مستعد</p> <p>– تأکید بر توسعه فعالیت های صنعتی مبتنی بر نفت و گاز در مناطق مابرجا به محدودیت های برای توسعه سایر فعالیت های اقتصادی و برخوردار از اهمیت استراتژیک، از جمله مناطق کمتر توسعه یافته جنوب شرقی کشور، سواحل خلیج فارس و دریای عمان و مناطق کمتر توسعه یافته غرب کشور</p>	<p>– ایجاد انطباق بین ویژگی های استان (از نظر اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و موقعیتی) و نقش مناطق آزاد و ویژه اقتصادی</p> <p>– تولید کالاهای و محصولات و ارائه خدمات بر اساس تقاضای محلی و منطقه ای و مزیت رقابتی و نسبی</p> <p>– توسعه گردشگری پایدار و اجتماع محور</p> <p>– نیازمندی کالاهای و خدمات مورد نیاز محلی و منطقه ای به ویژه در عرصه دریایی</p> <p>– هدایت سرمایه ها به سوی صنایع و خدمات دانش بنیان همچون صنعت فناوری اطلاعات، بیمه، بیوتکنولوژی، بهداشت و درمان و هوافضا</p> <p>– ارتقای فرهنگ تولید خدمات و محصولات دانش بنیان</p> <p>– ایجاد معاونت دانش در سازمان برنامه و بودجه استان</p> <p>– ارتقای معیار دانش کار (Knowledge Worker) در سازمان های عمومی و خصوصی</p> <p>– افزایش سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه</p> <p>– ارتقای بهره وری در بخش های مولد</p> <p>– افزایش بهره وری در عوامل تولید در بخش های مختلف اقتصادی</p> <p>– مطالعه و امکان سنجی در خصوص بهره برداری از منابع نفت و گاز منطقه</p>

سند طرح	سال	واحد سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
			<ul style="list-style-type: none"> - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - امکان‌سنجی در خصوص توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط‌زیستی و با توجه مزیت‌های رقابتی و نسبی
			<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از استقرار صنایع صادراتی در مناطق دور از کریدورهای اصلی - اولویت‌دهی به توسعه راه‌های متصل شونده به کریدورهای اصلی - توسعه صنایع صادراتی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی-استثمار و بندر انزلی - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی - تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرسانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام‌روشی و توسعه صنایع تبدیلی و فرآوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت‌وسازهای خصوصی در مناطق و محورهای گردشگری و حفاظت جاذبه‌ها - ترغیب و توسعه شیوه‌های نوین بازاریابی به منظور جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی - ایجاد امکانات و خدمات متمم‌گر گردشگری در نواحی حساس اکولوژیکی - افزایش ظرفیت‌های باندر استان - اجتناب از استخدام نیروی کار غیرمتخصص در بخش صنعت و معدن - اجتناب از توسعه صنایع در زمین‌های حاصلخیز و مناطق حساس اکولوژیکی - مدرنیزاسیون و بهره‌گیری از شیوه‌های نوین در بخش کشاورزی - اصلاح نظام‌های بهره‌برداری با توسعه تعاونی‌های تولیدی - ایجاد و توسعه خدمات پشتیبان تولید در مجاورت شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان یا در شهرهای
			<ul style="list-style-type: none"> - گسترش فناوری‌های پیشرفته در تولید محصولات صنعتی - ارتقاء مهارت و تخصص نیروی شاغل در بخش صنعت و معدن - توسعه بخش صنعت - اولویت استقرار صنایع صادراتی در نزدیکی کریدورها و مبادی ورودی و خروجی اصلی کشور - رعایت ملاحظات محیط‌زیستی در استقرار صنایع - ارتقاء عملکرد، اصلاح شبکه‌ها و تجهیزات مورد نیاز در مراکز تولید، نگهداری و توزیع کالا - ایجاد زمینه‌های لازم جهت ارتقاء سهم و نقش ترانزیتی کشور - حفظ محیط‌زیست در راستای توسعه اکوتوریسم - جلب سرمایه‌های خارجی و داخلی برای ایجاد تجهیزات و تجهیزات گردشگری - تشویق و حمایت از ایجاد تأسیسات اقامتی و تفریحگاهی - تحول ساختار بخش کشاورزی در جهت دستیابی به کشاورزی مدرن و رقابتی - افزایش کیفیت محصولات کشاورزی و توجه به صنایع تبدیلی و بسته‌بندی - طراحی و استقرار نظام سلسله مراتبی خدمات پشتیبان تولید - ایجاد مجتمع‌های دام‌پروری صنعتی و نیمه صنعتی - بالا بردن سهم صادرات محصولات صنعتی از کل صادرات کشور - ایجاد زمینه‌های مناسب جهت جذب سرمایه‌های خارجی - محدود نمودن صادرات مواد خام و اولیه و توسعه محصولات فرآوری‌شده و صنعتی - توسعه و ایجاد صنایع معدنی در جهت تکمیل زنجیره‌های تولید
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۴		

سند طرح	سال	واحد سیاست	حکم الزامات در محور اقتصاد
ضوابط ملی آمایش سرزمین-محصوب جهت ویزان - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۹۴	<ul style="list-style-type: none"> - رعایت تناسب بین نیازهای استقرار فعالیت در یک قلمرو با امکانات و قابلیت‌های آن - تخصصی کردن عملکرد اقتصادی براساس قابلیت‌ها و مزیت‌های نسبی به منظور تقویت وابستگی‌های متقابل منطقه‌ای و یکپارچگی ملی - توزیع مناسب جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی - اولویت برداشت از مبادین مشترک نفت و گاز با مرزهای شمالی - ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی - سازمان‌دهی بخش کشاورزی در پهنه سرزمین - تدوین الگوی کشت بهینه در دشت‌ها - محدودیت کشت محصولات با نیاز آبی بالا - ایجاد و توسعه مجتمع‌های کشت و صنعت متناسب با قابلیت‌ها - ساماندهی روابط بین بخش کشاورزی و صنعت - توسعه پرورش و صید آبزیان در آب‌های دور و سرزمینی - شناسایی و ایجاد خوشه‌های صنعتی با توجه به مزیت‌های نسبی و رقابتی و تکمیل زنجیره ارزش - توسعه صنایع دریایی و تعمیر و خدمات وسایط حمل‌ونقل دریایی در جوار بنادر اصلی - ساماندهی مجتمع‌های صنعتی عم از شهرک‌ها و نواحی صنعتی - توسعه و ساماندهی مجدد فعالیت‌های صنعتی پایه و آب بر - توسعه صنایع تولیدکننده کالاهای مورد نیاز کشورهای منطقه - استقرار صنایع فرآوری اولیه منابع معدنی در جوار ذخایر معدنی - توسعه صنایع مبتنی بر فناوری‌های نوین و برتر - ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جدید در پهنه سرزمین - سیاست و استفاده از ظرفیت‌ها و جاذبه‌ها به منظور رونق گردشگری - علم استقرار صنایع پرخطر در محدوده سکونتگاه‌ها و رعایت حریم‌های ایمنی و امنیتی - توسعه فعالیت‌های پارک‌ها، مراکز رشد، کریدورهای علم و فن آوری و مراکز تخصصی ICT 	<ul style="list-style-type: none"> - نزدیک به آن‌ها - جلوگیری از حرکت سرمایه‌ها به سوی اقتصاد غیر مولد با سازوکارهای مختلف - تقویت پیوندهای بین بخش در صنایع استان و افزایش مکمل‌گری و سبزی‌زی - جلوگیری از افزایش جمعیت و فعالیت‌ها در مکان‌های فاقد توان کولوژیکی - جلوگیری از استفاده ناکارآمد از منابع اقتصادی - جلوگیری از نابودی منابع طبیعی و انسانی گردشگری - جلوگیری از کاهش فعالیت‌های اقتصادی فاقد مزیت نسبی و رقابتی - امکان‌سنجی در خصوص بهره‌برداری از صنایع نفت و گاز و توسعه صنایع فرآوری نفت و گاز با ملاحظات شدید محیط‌زیستی و با توجه به مزیت‌های رقابتی و نسبی - منع کامل خام‌فروشی محصولات استان و ایجاد زنجیره ارزش افزوده محصولات - انعقاد قراردادهای و تقاضا نام‌های همکاری با سایر مناطق و نهادهای دولتی و مردم‌نهاد داخلی و خارجی در مناطق ویژه و آزاد - بازاریابی و تبلیغات گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد و ویژه استان - جلوگیری از کشت و پرورش محصولات فاقد مزیت در استان - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ارائه مشوق‌ها و حمایت از ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع مختلف تجهیزات شناورهای سطحی، زیرسطحی، اتر سطحی و صنایع فراساحلی به‌ویژه در نزدیکی بنادر و مناطق آزاد - حمایت از کارگاه‌ها و تولیدکنندگان مرتبط با صنایع دریایی کشور - حمایت از مشاغل ایجاد شده حاصل از طرح‌های فن آوری و دانش‌پایان در صنعت دریایی - هدایت اعتبارات به سوی طرح‌های کارآفرینی و خوداشتغالی دریایی - افزایش تسهیلات سرمایه در گردش تولیدکنندگان، سازندگان و شرکت‌های خدماتی فعال در صنایع دریایی - جلوگیری از توسعه صنایع در مراکز حساس و رعایت حریم‌های ایمنی - شناسایی تقاضای کالاهای و محصولات در منطقه و تلاش برای برآورد آن‌ها بر اساس مزایای نسبی و رقابتی - تکمیل زنجیره تولید و حلقه‌های ارزش افزوده بخش معدن استان

سند طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم: الزامات در محور اقتصاد
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سوزمین- مهندسان مشاور ستیوان	۱۳۵۵	توسعه تعاون در روستاها از طریق تعاون‌های خدماتی و اتحادیه‌های تولیدی - تنوع‌بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی - حمایت از بهره‌برداران کوچک خانوادگی و بالا بردن کارایی آنها - استقرار واحدهای تولیدی کوچک در محیط‌های روستایی - ایجاد مؤسسات اعتباری در محیط روستایی و رساندن محصولات به بازار - آرایش گسترده‌تر صنایع نوین - توسعه فعالیت‌های نوین در شهرها متوسط - استفاده از توان گردشگری شهرهای کوچک و توسعه صنایع کوچک - کنترل دقیق پروان ریخته‌های صنعتی و شهری در تمامی کرانه‌های دریای خزر - به حداقل رساندن هزینه‌های توسعه شهری از طریق سازگاری با اقلیم، توسعه درون‌افزای مکان‌یابی مناسب - خلق سلسله مراتب مناسب به منظور جلوگیری از تمرکز فعالیت و جمعیت در چند نقطه - توان کم و نسبتاً کم توسعه صنعتی در نوار ساحلی خزر	هدایت سرمایه‌ها و اعتبارات به سوی صنایع با فناوری برتر - جلوگیری از توسعه صنایع به صورت پراکنده - اصلاح نظام مالکیت اراضی و حمایت و توسعه تعاونی‌های کشاورزی - استفاده کارآمدتر از منابع آب و خاک - تغییر اقتصاد تک‌محصولی شهرهای کوچک و روستاها به اقتصاد متنوع و پویا - جلوگیری از خام‌فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی - حمایت از صنایع دارای مزیت رقابتی و نسبی استان - حمایت از توسعه صنایع کوچک و کارآفرین در نواحی روستایی - توسعه بخش گردشگری در روستاها و شهرهای کوچک - تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی مناطق روستایی - جلوگیری از تمرکز خدمات در یک یا چند شهر اصلی و ضرورت ساماندهی توزیع و استقرار آن - عدم ایجاد شهرهای جدید و توسعه فشرده و درون‌افزای نقاط سکونتگاهی موجود - تجهیز و خدمات‌رسانی و نقش‌دهی مکمل به نقاط شهری کوچک و متوسط به عنوان مراکز رشد تعاون‌بخش - کنترل و محدودسازی تمرکز جمعیت در شهر بندر عباس - ایجاد مناطق شهری (Urban region) مکمل گر و منسجم در سطح استان - جلوگیری از توسعه بی‌برنامه فعالیت و سکونت در نوار ساحلی استان
طرح کابلد ملی- وزارت مسکن و شهرسازی	۱۳۷۵	جذب شرکت‌های معتبر جهانی و منطقه‌ای در زمینه تولید داخلی - حمایت حقوقی، مالی و نهادی لازم برای توسعه دانش و پیشرفت فناوری و نوآوری - تجهیز منابع مالی مورد نیاز سرمایه‌گذاری - همچنین قطع وابستگی بودجه به نفت تا پایان اجرای قانون برنامه ششم - افزایش و یا دریافت عوارض آلاینده‌گی و عوارض ارزش افزوده گاز طبیعی و عوارض شماره گذاری خودروها - عملیاتی کردن رویکردهای تمرکز زدایی و افزایش مدیریت اجرایی در مراکز استان‌ها و جهت	بازرایی گسترده به منظور جذب سرمایه‌گذاران و شرکت‌های معتبر جهانی در مناطق آزاد و ویژه استان - اجتناب از بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای قدیمی و استفاده از فناوری‌های سبز پیشرو در استان - ایجاد سازمان‌ها و مؤسسات ارائه دهنده خدمات توانمندسازی کسب و کار مبتنی بر فناوری اطلاعات - توسعه صنعت فناوری اطلاعات (ICT) از طریق سرمایه‌گذاری مشترک با بخش خصوصی

سند، طرح	سال	جامع ملی -	طرح گوردشگری
<p>راهبرد اسپاسنت</p> <p>زمینه‌سازی، تعادل‌بخشی، توزان و آمایش سرزمینی - گسترش و تعمیق نظام جامع تأمین مالی و ابزارهای آن (بازار پول، بازار سرمایه و بیمه‌ها) - افزایش سهم تعاون در اقتصاد به بیست و پنج درصد - تأمین امنیت غذایی و نیل به خودکفایی در محصولات اساسی - توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشایی، بنیادی و بزرگسای - مصرف بهینه سبوم، دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیشتر از کود آلی (کمپوست) - توسعه کشت محصولات سالم و محصولات زیستی (ارگانیک) - ممنوعیت هرگونه رهاسازی، تولید، واردات و مصرف محصولات تاریخچه - حمایت از توسعه ظرفیت صادراتی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی - ایجاد ردیف مستقل پرداخت خسارت به بیمه‌گذاران محصولات کشاورزی و صندوق بیمه کشاورزی - ایجاد زمینه گسترش و تکمیل زنجیره‌های ارزش، صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات اساسی کشاورزی - ایجاد خوشه‌های صادراتی، نشان‌های تجاری و اختصاص مشوق‌های صادراتی به صادرات محصولات کشاورزی - افزایش سهم سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی در کل سرمایه‌گذاری‌ها - ایجاد شورای معادن در هر استان - منع هرگونه فروش و واگذاری پروانه قبل از بهره‌برداری با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی - تکمیل زیربنای و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن</p>	<p>۱۳۸۰</p>	<p>توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی - توسعه بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p>	<p>توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی - توسعه بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p>
<p>حکم‌الازامات در محور اقتصاد</p> <p>- تأمین و مدیریت منابع سرمایه‌ای در صنایع پیشرفته - ایجاد دگرگانی در شیوه‌های سنتی تولید صنعتی استان و ارتقای سرمایه‌گذاری برای ایجاد صنایع مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته و انتقال دانش فنی - تجاری‌سازی دستاوردهای پژوهشی و انتقال تکنولوژی در زمینه‌های فناوری برتر در استان - اجتناب از خام فروشی و توسعه صنایع تبدیلی و فناوری به‌ویژه در بخش معدن و کشاورزی - جلوگیری از گسترش ساخت‌وسازهای خصوصی در مناطق و محوره‌های گردشگری و حفظ جاذبه‌ها - جلوگیری از یا کنترل و محدودسازی فعالیت صنایع آلاینده و اخذ غرامت و مالیات - جلوگیری از تمرکزگرایی مدیریتی در استان و تمرکززدایی تدریجی در کنار ایجاد ظرفیت‌های نهادی - حمایت و ترغیب تعاونی‌های تولیدی - جلوگیری از نابودی حاکمیت غذایی و توسعه کشاورزی با رعایت ملاحظات محیط‌زیستی و مزیت‌های رقابتی - جلوگیری از استفاده بیش از حد از سموم و کودهای شیمیایی - ترغیب و حمایت از تولید کودهای ارگانیک - حمایت و ارائه مشوق و اعتبارات به تولیدکنندگان محصولات ارگانیک - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی به‌ویژه در شهرهای کوچک و متوسط - جلوگیری یا کنترل فعالیت‌های معیشتی آلاینده - جلوگیری از خام فروشی مواد معیشتی و تأمین خدمات و زیرساخت‌های مورد نیاز معادن و تکمیل زنجیره‌های ارزش - افزایش آگاهی‌های محیط‌زیستی و شفلی کشاورزان استان - ترغیب و گسترش بیمه محصولات کشاورزی - افزایش توانمندی، رقابت‌پذیری و صادرات کالاها و خدمات تولیدی</p>	<p>توسعه بازارهای مرزی به منظور جذب گردشگر - جلوگیری از سفرهای کوتاه‌مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p>	<p>توسعه بازارهای مرزی به منظور جذب گردشگر - جلوگیری از سفرهای کوتاه‌مدت با افزایش بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p>	<p>توسعه منابع گردشگری در روستاهای سنتی - توسعه بازار گذران تعطیلات در کنار دریا و نقاط کوهستانی</p>

سند طرح	سال	راهبرداسیاست	مسئله‌هاینامی راهبردی در
سازمان ایوان گردی و جهانگردی		<p>توسعه محصولات گردشگری</p> <p>توسعه ناوخی گردشگری دارای اولویت</p>	
	۱۳۸۴	<p>توسعه صادرات و توسعه تجارت خارجی استان خصوصاً با کشور عراق</p> <p>ارتقاء صادرات و توسعه تجارت خارجی استان خصوصاً با کشور عراق</p>	<p>حفاظت از طرح‌های ترکیب کننده گردشگری و تجارت</p> <p>توسعه بازارهای علاقه‌مند به سفرهای دریایی</p> <p>افزایش تسهیلات و خدمات گردشگری</p> <p>جلدگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی</p> <p>ایجاد آفتاب‌نگاه‌های ارزان قیمت منتر کر و پراکنده توسط افراد بومی</p> <p>توسعه و نوسازی زیرساخت‌های کشاورزی و دام‌پروری استان</p> <p>توسعه بخش صنعت و دادن نقشی مناسب با پتانسیل‌های استان در تقسیم کار ملی</p> <p>فراهم نمودن بسترهای لازم جهت استفاده از قابلیت‌های گردشگری استان</p> <p>توسعه، گسترش فعالیت‌های اکتشافی و استخراج معادن</p> <p>تسهیل شرایط سرمایه‌گذاری و ایجاد انگیزه برای سرمایه‌گذاران</p> <p>بهبودگری از قابلیت مبادلات مرزی با کشور همسایه</p> <p>توانمندسازی بخش تعاونی برای ایفای فعالیت‌های گسترده و اداره نگاه‌های اقتصادی بزرگ</p> <p>برندینگ و بازاریابی صنایع دستی استان</p> <p>توسعه خدمات، تسهیلات و زیربنای گردشگری</p> <p>توسعه خدمات برتر و موثرشوند در استان</p> <p>جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی</p> <p>ارتقای مشارکت اقتصادی زنان</p> <p>توسعه بازارهای مرزی</p>
		<p>توسعه صادرات و توسعه تجارت خارجی استان خصوصاً با کشور عراق</p> <p>ارتقاء صادرات و توسعه تجارت خارجی استان خصوصاً با کشور عراق</p>	<p>ایجاد زیرساخت‌های لازم و رفع موانع جهت تجارت خارجی</p>

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اقدامات در محور اقتصاد
<p>استان کردستان - مرکز بررسی های استراتژیک</p>		<p>پیکری عملیاتی شدن هر چه زودتر طرح منطقه آزاد تجاری بند مریوان. تقویت و گسترش اقتصاد روستایی توسعه و تقویت بنگاهها و شکل های صادراتی و خوشه های صادرات گرا، رانندگی واحدهای صنعتی تعطیل شده، تولید و تقویت مشاغل خرد ایجاد تغییر در نگرش مجریان و مسئولین بخش کشاورزی توسعه شرکت های یکناز اسبون و کاهش هزینه های تولید ناشی از بلااستفاده ماندن ظرفیت بالای ادوات کشاورزی موجود در روستاها و شکل گیری سرمایه های ثابت فراوان در روستاها. افزایش سهم کشت آبی با استفاده از فناوری های جدید مانع هدر رفت آب انتقال آب به شرق استان توجه به مرزب نسبی تولیدات کشاورزی در استان استفاده از نیروهای متخصص اقتصاد و مدیریت کشاورزی در دهاری ها و بخشداری های استان ایجاد مرزب رقابتی در تولیدات بخش کشاورزی و جلوگیری از مغلوب شدن بخش کشاورزی استان توسط استان های برخوردارتر مجاور استان توسعه صنعت دامپروری به عنوان یک صنعت کاملاً اشتغال زا در ایجاد کارخانه های زنجیره ای تولید چرم، کیف و کفش تأسیس کشتارگاه های صنعتی، سردخانه ها و مکان های نگهداری دام های کشتار شده تأمین منابع لازم جهت توسعه دامداری های صنعتی و نیمه صنعتی در استان و کمک جهت ارتقاء بهره وری در دامداری های سنتی افزایش سرمایه گذاری های دولتی و خصوصی در زمینه شیلات استان ساماندهی حريم رودخانه ها و مجتمع های پرورش ماهی و جلوگیری از ورود فاضلاب ها ساماندهی بحث گردشگری و آبریز پروری در استان تقویت و حمایت از ظرفیت صادرات انواع آبریان از کردستان به عراق تقویت و حمایت از ظرفیت صادرات انواع آبریان افزایش توان رقابت پذیری بنگاه های صنعتی و بنگاه های معدنی توسعه سرمایه گذاری خارجی تبدیل واحدهای صنعتی مستعد در هر رشته به واحدهای بزرگ مقیاس</p>	<p>- توسعه روابط اقتصادی فراملی - توسعه تولید، جذب سرمایه و فناوری در منطقه آزاد تجاری استان - توسعه کسب و کارهای کوچک و متوسط زردبازده - انجام مطالعات آمایش کشاورزی و طرح برنامه های اقتصاد کشاورزی بر اساس آن - احداث مجتمع های کشت و صنعت با استفاده از نیروی بومی - تشکیل پیوند دانشگاه با دستگاه های تصمیم ساز در زمینه اقتصاد استان - ایجاد صرفه جویی ناشی از مقیاس و جمع در تولیدات استان - عرضه دادن ادوات کشاورزی پیشرفته توسط دولت به کشاورزان و دامداران محلی - تأسیس دامپروری صنعتی و استخراج آبریز پروری در منطقه به کمک سرمایه گذاری دولتی و خصوصی - رفع موانع صادرات تولیدات شیلات و دامی به کشورهای هم مرز - ایجاد مراکز آموزش مهارت اناری برای بومیان - جذب سرمایه های خصوصی برای توسعه گردشگری - توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی - توسعه زیرساخت های نگهداری و ذخیره محصولات کشاورزی - توسعه گردشگری سلامت، طبیعت محور و فرهنگی - توسعه تولیدات صادرات مینا - تکمیل زنجیره تولید و ارزش بخش معدن - جذب سرمایه گذاری خارجی - توسعه تسهیلات و خدمات گردشگری - بهبود و ساماندهی محورهای گردشگری - ساماندهی و توسعه بازارچه های مرزی - ایجاد مناطق اقتصادی - صنعتی مشترک با عراق</p>

سند ملی	آمایش	سال	واحد/اسیاست	سند/طرح
۱۳۹۹			<p>– ایجاد و ارتقای پیوندها و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و</p> <p>– اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی</p>	<p>– ایجاد و ارتقای پیوندها و مناسبات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با کشورهای منطقه و</p> <p>– اجتناب از تمرکزگرایی در تعیین تعاملات اقتصادی فرامرزی</p>
		۱۳۹۸	<p>– تقویت پیوندهای استان با سرزمین در راستای اتصال به مراکز عمده جمعیتی، فعالیت، تولید و بازار</p> <p>– تناسب بخشی بین الگویی کشت با منابع آبی به‌ویژه در شهرستان‌های واقع در نیمه شرقی استان و شهرستان‌های کمتر برخوردار از منابع آبی سطحی و زیرزمینی</p> <p>– پایدسازی و ترویج الگوی پایدار درون‌زای کشت در استان</p> <p>– شکل‌دهی به شبکه همکاری و تکمیل زنجیره‌های تولید درون و بین استانی با اولویت تولید کالاهای واسطه‌ای</p> <p>– برندسازی و نمادسازی در زمینه گردشگری</p> <p>– برنامه‌ریزی رویدادها و گردهم‌آیی‌های مشترک مذهبی و فرهنگی و سیاسی</p> <p>– گذار از اقتصاد تک‌محصولی و تنوع‌بخشی به آن</p> <p>– توسعه کارکرد لجستیکی و ترابری استان</p> <p>– ایجاد خوشه‌های صنعتی و کشاورزی</p> <p>– توسعه خدمات پشتیبان تولید و خدمات برتر موشمند در مقیاس فراملی</p> <p>– جلوگیری از رشد اقتصاد غیررسمی و قاچاق در مناطق مرزی</p> <p>– سازمان‌دهی و توسعه بازارهای مرزی</p>	<p>– برنامه آمایش کردستان- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی</p> <p>– شکل‌دهی به شبکه همکاری و تکمیل زنجیره‌های تولید درون و بین استانی با اولویت تولید کالاهای واسطه‌ای</p> <p>– بهبود و ارتقای کار آفرینی، نوآوری و بهرهوری محیط کسب و کار مبتنی بر نهادها و پیشران‌های مولد</p> <p>– مناسب‌سازی ساختار اقتصادی موبت مینا استان با بازارهای فرا منطقه‌ای</p> <p>– توسعه روکردهای اجتماع محور اکوتوریسم در استان</p> <p>– بهبود و تسهیل محیط کسب و کار منطقه‌ای</p> <p>– ساماندهی اقتصاد غیررسمی در مناطق مرزی</p> <p>– افزایش تاب‌آوری اقتصاد استان مبتنی بر تنوع‌بخشی به تخصص‌های اصلی صنعتی استان</p> <p>– بازتعریف نقش و مأموریت استان مبتنی بر عملکردهای لجستیکی حمل‌ونقل و ترابری</p> <p>– ارتقای کیفیت و توان خدماتی (به‌ویژه خدمات برتر) شهر مرکز استان با روکرد خدمات‌دهی به اقلیم کردستان و تقویت پوشش خدماتی استان</p> <p>– بازتعریف شهرک‌ها و واحی صنعتی موجود بر مبنای روکرد توسعه خوشه‌ای</p>

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست
سوزمین	<p>جهان</p> <ul style="list-style-type: none"> - تقویت نقش مفصلی کشور در شبکه گذرگاه‌های ترانزیتی منطقه‌ای و بین‌المللی - شبکه‌سازی و ایجاد زنجیره‌های جدید تولید بین‌المللی و ارتقای جایگاه بین‌المللی کشور در بازارهای جهانی به‌ویژه در زمینه انرژی - تنوع‌بخشی به اقتصاد متناسب با مزیت‌ها، قابلیت‌ها و تخصص‌های سوزمین - تحول کشاورزی، اصلاح ساختار و نظام بهره‌برداری و استقرار کشاورزی هوشمند و پایدار با حصول اطمینان از امنیت غذایی، آب و محیط‌زیست - ارتقای بهره‌وری و کاهش انرژی بری و تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی - سازگاری توسعه با محیط‌زیست و منابع طبیعی - ساماندهی استقرار صنایع کشور و شکل‌دهی به زنجیره فعالیت‌های صنعتی - بازآرایی فضایی صنایع کشور و تولید محصولات کشاورزی - ارتقای گردشگری و آوازه‌گیری تارخنگی، تاریخی و طبیعی ایران - تولید انرژی برق‌آبی در استان کردستان - تولید محصولات کشاورزی راهبردی در کردستان استفاده از فناوری‌های نوآورانه (با اولویت گندم و جو) - ساماندهی و توسعه زنجیره‌های ارزش و تأمین محصولات دام و طیور در استان کردستان - ساماندهی و توسعه زنجیره ارزش و تأمین شیلات در استان کردستان 	<p>حکم/الزامات در محور اقتصاد</p> <ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه نیرومند بازاریابی - توسعه و ارتقای تجارت و بازرگانی هوشمند - استفاده کارآمد از قابلیت‌های ترانزیتی ملی و منطقه‌ای - اجتناب از تصویب قوانین و مقررات بازدارنده تولید و تجارت - ارتقای هوشمندی زنجیره‌های تولید و تأمین - رفع موانع جذب سرمایه‌گذاری - جلوگیری از توسعه فعالیت‌های نامسازگار با قابلیت‌ها - ارتقای تنوع فعالیت‌های اقتصادی بر مبنای قابلیت‌ها - اجتناب از رویه‌های ناپایدار کشاورزی - اجتناب از نابودی محیط‌زیست و پایدارسازی فعالیت‌های اقتصادی - ارتقای سبززی و مکمل‌گرایی صنایع - استفاده بهینه، کارآمد و رقابتی از منابع معدنی - توسعه صنایع و محصولات کشاورزی بر اساس قابلیت‌ها - تکمیل زنجیره تولید و ارزش بخش شیلات - استفاده بهینه از قابلیت‌های گردشگری - تکمیل زنجیره ارزش و تولید طیور و دام‌پروری - استفاده از قابلیت‌های توسعه انرژی برق‌آبی

جدول ۳- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور زیربنایی

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور زیربنایی
سیاست‌های کلی آمایش سوزمین ایلانی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی - تقویت شبکه ریلی و راه‌های ارتباطی اصلی و شریانی سرزمین و تبدیل کشور به مرکز عبور و مرور هوایی منطقه برای ترانزیت کالا و مسافر - انتخاب تعدادی از باندر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فراملی - استفاده بهینه از منابع طبیعی و حفظ محیط‌زیست 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش سهم انرژی‌های نو در بخش زیربنایی - جلوگیری از نابودی محیط‌زیست به هنگام توسعه زیرساخت‌ها - توسعه زیرساخت‌های سازگار با محیط‌زیست و سبز - استفاده بهینه از موقعیت استراتژیک استان در خصوص ترانزیت کالا و مسافر - ارتقای نقش خدماتی باندر استان
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تسهیل بهره‌گیری مؤثرتر و جایگزینی سوخت‌های سنتی - حفاظت از سلامت شهروندان در مقابل آلودگی هوا ناشی از احتراق سوخت‌ها - کاهش اثرات منفی ناشی از مصرف انرژی در گرمایش جهانی 	<ul style="list-style-type: none"> - به حداقل رساندن آلودگی‌های ناشی از مصرف سوخت‌های فسیلی - در پیش گرفتن سیاست‌های تقابل و سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - افزایش سهم انرژی‌های نو - در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش آگاهی‌های پایداری
ضوابط ملی آمایش سرزمین-مصوب هیئت‌وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز گردهای از محورهای اصلی ارتباطی کشور در کردیورهای حمل‌ونقل بین‌المللی - تأمین منابع آب و خدمات اجتماعی متناسب با سهم فعالیت و جمعیت پیش‌بینی شده - رفع تنگنای شبکه‌های زیربنایی مناطق مستعد - توجه ویژه به صنایع انرژی بر در تلفیق مزیت نسبی برخوردار از ذخایر معدنی و مزیت نسبی برخوردار از منابع انرژی، به خصوص گاز و استقرار آن‌ها در نقاط واقع بر کردیورها و محورهای حمل‌ونقل بین‌المللی 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش عدم تعادل‌های زیربنایی در سازمان فضایی استان - استفاده بهینه و اقتصادی از موقعیت ترانزیتی استان - خلق دسترسی دربرگیرنده به زیرساخت‌ها به‌ویژه آب و خدمات اجتماعی در سطح استان - توسعه شبکه‌های زیربنایی مناطق با پتانسیل توسعه - توسعه صنایع انرژی بر در نزدیکی محورها و کردیورهای بین‌المللی - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات
مطالعات آمایش سرزمین - مقداتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه و تجهیز محوره‌های اصلی ارتباطی کشور در کردیور شمال-جنوب و شرقی-غربی - افزایش سهم شبکه بزرگراهی در شبکه جاده‌ای - توسعه هماهنگ شبکه ریلی همگام با افزایش ناوگان با اولویت شبکه راه آهن برقی - توسعه ارتباطات فیبر نوری با بهیای بلند مناسب بین شهری و درون شهری - استفاده از فناوری‌های نوین و برتر ارتباطی و گسترش شبکه‌های مخابراتی در کشور - به کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان ابزاری برای تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ - توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات شامل: دولت الکترونیک، اقتصاد الکترونیک، 	<ul style="list-style-type: none"> - بهره‌گیری از موقعیت ترانزیتی استان با توسعه و تقویت زیربنای ارتباطی - تکمیل شبکه ریلی استان - کاهش سفرهای غیر اضطراری از طریق فناوری‌های نو - توسعه دور کاری و خدمات از راه دور - توسعه شبکه بزرگراهی در مناطق اولویت‌دار - جلوگیری از نابرابری‌ها در دسترسی به زیرساخت‌ها و تسهیلات اطلاعات و ارتباطات

	<p>بهداشت و درمان الکترونیک، آموزش الکترونیک، تجارت الکترونیک</p>	
<p>ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین</p>	<p>۱۳۹۴</p> <p>فرام‌سازی زمین‌ها، امکانات و زیرساخت‌های مورد نیاز به منظور ایفای نقش مؤثر ترانزیتی کشور در منطقه</p> <p>- توسعه، تجهیز، ارتقا و اصلاح ساختار قضایی شبکه ریلی کشور</p> <p>- توسعه، تجهیز، تقویت و سطح‌بندی بندر کشور در سواحل دریای خزر</p> <p>- تقویت و ساماندهی بندر و اسکله‌های صیادی در سواحل شمال کشور</p> <p>- توسعه، تجهیز و تقویت شبکه حمل‌ونقل هوایی کشور</p> <p>- فرام‌سازی بسترهای مورد نیاز برای توسعه شبکه ارتباطات و انتقال داده</p> <p>- تنوع‌بخشی در منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر در تولید و تأمین بهینه انرژی</p> <p>- ایجاد و توسعه مناطق ویژه اقتصادی و تخصصی انرژی در مناطق دارای قابلیت بازگویی و تجدیدنظر در تخصیص آب از سد به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها</p> <p>- ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخوان‌داری و شبکه آبیاری و زهکشی پایین‌دست</p>	<p>- توسعه و تجهیز زیربنایها و تسهیلات مورد نیاز برای بهره‌گیری کارآمد و سودآور از موقعیت ترانزیتی استان</p> <p>- توسعه و تکمیل شبکه ریلی استان و افزایش سهم آن در جابجایی کالا و مسافر</p> <p>- توسعه بندر ماه‌گیری استان با توجه به پتانسیل‌ها</p> <p>- جلوگیری از مصرف بی‌رویه سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های پاک</p> <p>- جلوگیری از عدم تخصیص سهم منابع آب تالاب‌ها</p> <p>- جلوگیری از توزیع نامتعادل منابع آب سیدرود در سطح استان</p> <p>- افزایش بهره‌وری در استفاده از آب</p> <p>- اجرای طرح‌های آبخیزداری و آبخوان‌داری با هدف ارتقای منابع آبی استان</p>
<p>مطالعه استراتژی درآمدت طرح آمایش سرزمین - مهندسان مشاور سبزینان</p>	<p>۱۳۵۵</p> <p>ایجاد شبکه راه‌های مناسب برای سکونتگاه‌های روستایی</p> <p>- توسعه زیربنای حمل‌ونقل در مناطق مساز</p> <p>- ممنوع کردن استفاده‌های اختصاصی از حریم سواحل و تأمین دسترسی همگانی به آن</p> <p>- تجهیز اسکله‌ها و بندر صیادی، ساماندهی و ارتقای کیفی ناوگان صیادی</p> <p>- توسعه و تجهیز بندر رود و خروج دریایی و افزایش ضریب بهره‌داری از بندر</p>	<p>- ایجاد پیوندهای نیرومند منطقه‌ای</p> <p>- کاهش تنگناهای دسترسی راحت مناطق روستایی</p> <p>- توسعه حمل‌ونقل زمینی به‌ویژه در مناطق اولویت‌دار</p> <p>- جلوگیری از ساخت سازه‌های بی‌رویه و تملک اراضی ساحلی</p> <p>- توسعه ظرفیت و زیرساخت‌های بنداری استان</p> <p>- افزایش ظرفیت صیادی استان با سازوکارهای مختلف</p> <p>- جلوگیری از نابودی و کاهش ظرفیت ذخیره‌گاه‌های محصولات دریایی همچون ماهی و...</p> <p>- تجهیز و توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل به منظور بهره‌گیری از پتانسیل‌های ترانزیتی</p>
<p>سند ملی توسعه فرابخشی: ساماندهی سواحل کشور- سازمان مدیوریت و برنامه‌ریزی کشور</p>	<p>۱۳۸۵</p> <p>ارتقای عدالت اجتماعی، افزایش بهره‌وری در مصرف آب و انرژی</p> <p>- استفاده از منابع حاصل از اجرای هدفمندی یارانه‌ها برای افزایش تولید، اشتغال، حمایت از</p>	<p>- جلوگیری از مصرف بی‌رویه منابع آب و اصلاح الگوی مصرف</p> <p>- جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی‌های اجتماعی</p>
<p>برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p>	<p>۱۳۹۵</p>	

<ul style="list-style-type: none"> - کاهش سطوح آلاینده‌ها و آلودگی‌های آسمانی - جلوگیری از خام‌فروشی و تکمیل زنجیره ارزش بخش صنعت استان - افزایش نقش بخش خصوصی در تأمین و عرضه انرژی - افزایش ضریب بهره‌وری نیروگاه‌های استان با اتصال شبکه به کشورهای منطقه - کاهش سهم سوخت‌های فسیلی و افزایش سهم انرژی‌های سبز و نو - ارتقای نقش فراملی بنادر استان و جذب سرمایه‌گذاری‌ها - توسعه حمل‌ونقل ریلی استان با مشارکت بخش خصوصی - توسعه سیستم حمل‌ونقل ریلی برقی در استان - ارتقای استانداردهای مصرف انرژی در بخش مسکن 	<ul style="list-style-type: none"> - صادرات غیرنفتی، بهره‌وری، کاهش شدت انرژی، کاهش آلودگی هوا و ارتقای شاخص‌های عدالت اجتماعی - تکمیل زیربنای و زیرساخت‌های مورد نیاز برای معادن و زیرساخت‌های عمومی صنایع معدنی - کاهش تلفات انرژی و جلب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی - افزایش بازدهی و ضریب بهره‌وری نیروگاه‌ها - تشکیل بازار منطقه‌ای و ایجاد قطب (هاب) منطقه‌ای برق و اتصال شبکه برق کشور از شمال، جنوب، شرق و غرب به کشورهای همسایه - افزایش سهم تیر و گاه‌های تجدیدپذیر و پاک - جذب سرمایه‌گذاران (داخلی و خارجی) و بهره‌برداری از بنادر اصلی با کارکرد بین‌المللی - واگذاری حق بهره‌برداری و مدیریت بنادر کوچک و محلی به اشخاص حقوقی حرفه‌ای و معتبر غیردولتی - جذب سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در احداث و بهره‌برداری از حمل‌ونقل ریلی - حمایت از اقتصاد دانش‌بنیان و تقویت و توسعه صنعت هوایی - تکمیل و اجرای طرح‌های (پروژه‌های) حمل‌ونقل ریلی، دوخطه کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر - اصلاح الگوی مصرف به‌ویژه مصرف انرژی در بخش ساختمان و مسکن
--	--

جدول ۴- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور نظام سکونتگاهی

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی، مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه به هم پیوسته مناطق اسکان و فعالیت‌های ملی و تعریف نقش و کارکرد فرامی‌هریک از آن‌ها - انتخاب تعدادی از کلان‌شهرها، پاندر و جزایر مستعد کشور و تجهیز آن‌ها به خدمات پیشرفته ارتباطی و اطلاعاتی برای پذیرش نقش فرامی - برقراری تناسب کمی و کیفی جمعیت و استقرار معادل آن در پهنه سرزمین و تعمیم گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی؛ - ساماندهی سطح خدمات و استقرار جمعیت در کشور با توجه به مدیریت منابع طبیعی، حوادث و منابع آب و رعایت شرایط زمین‌شناسی - دستیابی به تعادل‌های منطقه‌ای متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه. 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش پیوند‌ها و مناسبات نابرابر و تک سویه - توسعه خدمات اطلاعاتی و ارتباطی
ضوابط ملی آمایش سرزمین- مصوب هیئت‌وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش تمرکز و تراکم جمعیت و فعالیت در مناطق پر تراکم کشور - ایجاد شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها - زمینه‌سازی لازم برای استفاده حداکثر از ظرفیت‌ها و توان‌های مراکز جمعیتی کوچک و بزرگ (در حفظ و نگهداشت جمعیت و برقراری تعادل در الگوی استقرار جمعیت - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت متناسب با منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها - بهره‌برداری از شبکه نسبتاً توسعه‌یافته مراکز زیست و فعالیت در این مناطق با احوال تقسیم کار تخصصی بین آن‌ها، با تأکید بر توسعه فعالیت‌های - کشاورزی، صنعتی، گردشگری و بازرگانی - ساماندهی مراکز جدید اشتغال و اسکان مهاجرین در مناطق دارای توان پذیرش جمعیت متناسب با سرمایه‌گذاری‌های جدید تولیدی و خدماتی - تحول بنیادی در ساختار بخش خدمات و افزایش سهم خدمات نوین و دانش‌پایه، با تأکید بر توسعه خدمات پشتیبان تولید، خدمات گردشگری، خدمات بازرگانی، بانکی و بیمه‌ای، حمل‌ونقل و ترانزیت و استفاده از فن‌آوری‌های نوین در این بخش، متناسب با نقش و جایگاه بین‌المللی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی‌عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی، به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالتی و واسطه‌گری
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد شبکه‌ای سازمان‌یافته از شهرهای بزرگ و متوسط کشور و تجهیز آن‌ها به منظور پذیرش وظایف بالاتر در منطقه تحت نفوذ در راستای عدم تمرکز در تقسیم کار ملی و منطقه‌ای - تبدیل روستاهای مستعد و دارای توان‌های رشد و استقرار فعالیت، به روستاها و ایجاد و تقویت زیرساخت‌های شهر در آن‌ها - ایجاد نقاط شهری جدید در مناطق مستعد گسترش فعالیت و فاقد ظرفیت کافی اسکان جمعیت جدید در مراکز شهری موجود - تقویت شهرهای کوچک و متوسط کوچک با قابلیت توسعه دارای مسافت مناسب از یکدیگر به‌عنوان منطقه‌های شهری در جهت هماهنگی بیشتر در ارائه عملکردهای مشخص در پهنه سرزمین - استقرار شبکه‌های سازمان‌یافته از شهرهای موجود و نقاط شهری جدید در کشور - بازنگری و تغییر استخوان‌بندی الگوی نظام شهری با اولویت توسعه، تقویت و تجهیز شهرهای متوسط - توسعه پایدار و موزون روستایی و هماهنگ با توسعه کشور با تکیه بخشی به فعالیت‌های اقتصادی سازگار با محیط روستایی، توسعه منابع انسانی و تجهیز 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از افزایش پدیده نخست شهری - ارتقای نقش شهرهای میانی و کوچک - کاهش بی‌عدالتی‌ها در دسترسی به خدمات و زیرساخت‌ها - جلوگیری از نابودی روستاها و تقویت بنیه اقتصادی آن‌ها - ارتقای مهارت‌های شغلی، به‌ویژه در مناطق محروم و روستایی - جلوگیری از دلالتی و واسطه‌گری

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست
فَضاهای روستایی - توسعه منابع انسانی محلی با استفاده از دانش و تکنولوژی نوین، افزایش سطح مهارت‌های فنی و حرفه‌ای، توسعه بخش اطلاع‌رسانی برای تحریک اقتصادی بیشتر جوامع روستایی - بهره‌گیری از قابلیت‌های محیطی محلی مناطق روستایی به‌منظور سازمان‌دهی نظام خدمات‌رسانی چند سطحی و اصلاح نظام برنامه‌ریزی توسعه روستایی - استفاده حداکثر از ظرفیت محیط‌های روستایی برای حفظ و نگهداشت جمعیت متناسب با اقتصاد منطقه‌ای، توان‌های اکولوژیک و بهره‌گیری مؤثر و متوازن از منابع پایه برآکنده کشور در فضاهای روستایی - توانمندسازی و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی با تأکید بر توسعه فرصت‌های برابر از حیث دسترسی به منابع، امکانات و منافع میان شهر و روستا - توجه به شبکه‌های بازار و بازاریابی محلی روستایی و تحکیم پیوند آن‌ها با شبکه‌های بازارهای ملی و جهانی	۱۳۹۴	صوبایط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت وزیران - مرکز ملی آمایش سرزمین
محصولات روستایی و توسعه بازاریابی مستقیم		راهبردهای شبکه سکونتگاهی کشور با هدف ارتقای بهره‌وری از سرزمین با ملاحظات محیط‌زیستی و کاهش مشکلات - به جهت لحاظ رویکردهای چون گذرشن حوزه نفوذ اقتصاد کشور در منطقه و محیط آمیاب جنوب غربی، سازمان فضایی مطلوب توسعه کشور، مؤلفه‌های نوین برنامه‌ریزی و تجارب جدید جهانی و تمرکززدایی از طریق انتخاب مراکز متعدد با اختیارات لازم، شبکه سکونتگاه شهری کشور در سه لایه طبقه‌بندی می‌شود: ۱- لایه پیرامونی، شامل استان‌های مرکزی کشور، به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی تعاملات اقتصادی و اجتماعی با کشورهای واقع در عمق راهبردی اقتصادی و سیاسی آن‌ها در خارج از مرزهای کشور؛ ۲- لایه مرکزی، شامل مراکز منتخب مناطق ۹ گانه به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی کشور با جامعه بین‌المللی در حوزه‌های علم و فناوری، آموزش، تحقیق و توسعه، تبادل کالا، خدمات و اطلاعات و گسترش کسب و کار با بازارهای جهانی؛ ۳- لایه بیانی، شامل مراکز استان‌ها و شهرهای برخوردار از توانمندی و با استقرار در موقعیت‌های مناسب نسبت به ابر مناطق شهری و روستایی به عنوان مراکز راهبردی، تسهیل و پشتیبانی از تعاملات اقتصادی و اجتماعی بین این مراکز با حوزه نفوذ خود، با سایر مراکز منتخب لایه بیانی و نیز با لایه مرکزی فعالیت می‌نماید. - تقویت و ساماندهی سکونتگاه‌ها و عرصه‌های روستایی با هدف حفظ ارتباط پویا و سازنده بین نواحی شهری و روستایی و تقویت زنجیره‌های ارزش با تأکید بر استقرار صنایع کوچک و اشتغال‌زای - انطباق بخشی به فرایندها و رویه‌های تبادل و الحاق سکونتگاه‌های روستایی به شهر با هدف ماندگاری جمعیت در روستاها و حفظ و بهره‌وری از اراضی قابل کشت؛ - ساماندهی سکونتگاه‌های غیر رسمی پیرامون شهرها به‌ویژه کلان‌شهرها
جلوگیری از پراکنده‌رویی و توسعه درون افزا	۱۳۹۵	ششم مجلس توسعه - بهره‌ و کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت معکوس از طریق آمایش سرزمین، توزیع مناسب جمعیت و منابع و جلوگیری از بروز و تشدید آسیب‌های اجتماعی در این مناطق با ایجاد شغل و سکونتگاهی مناسب در روستاها

سند/طرح	سال	واحد/دانشگاه	حکم/الزامات
شورای اسلامی		<ul style="list-style-type: none"> - سامان‌بخشی مناطق حاشیه‌نشین تعیین شده توسط شورای عالی شهرسازی و معماری ایران از طریق تدوین و اجرای سازوکارهای حقوقی، مالی و فرهنگی و توانمندسازی ساکنان بافت‌های واقع در داخل محدوده‌های شهری با مشارکت آن‌ها - تأمین منابع مالی و تسهیلات ارضانقیمت و زمین مورد نیاز برای روستاییان - توسعه حمل‌ونقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت و تأمین ناروگان و تجهیزات فشار شهری شهرها و حومه آن‌ها - بهسازی و نوسازی در بافت‌های فرسوده و ساماندهی و احیاء شهرهای آسیب‌دیده از جنگ تحمیلی و استفاده از اراضی رها شده و ساختمان‌های مخروبه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات - توسعه اقتصادهای محلی - ایجاد ساختار شبکه‌ای نظام شهری - توسعه زیربنای اصلی بر اساس سلسله مراتب جمعیتی - توسعه خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و میانی - مدل سازی شهرهای حومه‌ای به شهرهای اقصای خودارکنا - ایجاد چارچوب نهادی منطقه‌ای در کلان‌شهرها - جلوگیری از نابودی زمین‌های کشاورزی پیرامون شهرها
مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سوزمین- مهندسان مشاور سنبران	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد پوشش خدماتی مناسب برای روستاها به منظور دسترسی آن‌ها به نیازهای روزانه، فرهنگی و غیره .. - توزیع بخشیدن به فعالیت‌ها و ایجاد اشتغال در شهرهای کوچک - کاهش تمرکز در شهرهای بزرگ به نفع شهرهای ماهوارهای - حمایت از توسعه شهرهای متوسط در نواحی حاشیهای و دور افتاده - توسعه شبکه‌ای از شهرهای کوچک برای تأمین پوشش خدماتی روستاها - تکمیل و بنا کردن شبکه شهری درجه بندی شده‌ای که بتواند میان مراکز تقویمی و محیط روستایی رابطه برقرار کند - پیوستن شهرهای متوسط به شبکه‌های بزرگ زیربنایی (شبکه بزرگراه، شبکه راه آهن، شبکه انتقال گاز و نفت و برق) - ایجاد تجهیزات خدمات تولیدی در شهرهای متوسط؛ - تسهیل جذب مهاجران روستایی و شهرهای کوچک به شهرهای متوسط از طریق آموزش مهارت به آن‌ها و اجرای سیاست‌های مسکن اجتماعی - تدوین طرح‌های جامع برای تمامی شهرهای متوسط - تقویت تجهیزات خدماتی در شهرهای حومه‌ای - توسعه تأسیسات زیربنایی و تجهیزات و خدمات عمومی و دستگاه‌های اداری در شهرهای متوسط دور از مراکز اصلی - توسعه صنایع کوچک و پیشه‌های تولیدی و همچنین کارکرد گردشگری در شهرهای متوسط دورافتاده - عرضه کشاورزی پیرامون شهرها حفظ شود - برنامه‌ریزی و هماهنگ کردن توسعه مناطق شهری - خلق چارچوب نهادی برای مناطق شهری یا شهر منطقه‌ها (زیر نظر مستقیم استاندار) به منظور رسیدگی به مسائل برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعه فضایی 	

جدول ۵- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/اوامرات در محور اجتماعی و فرهنگی

سند/نوع طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/اوامرات
سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - تربیت انسان‌های سالم، با الگوبره، شاداب، متدین، وطن‌دوست، جمع‌گرا، نظم‌پذیر و قانون‌گرا - ارتقاء سطح آموزش، پژوهش و بهره‌وری نیروی کار - تقویت همگرایی، یکپارچگی ملی، وحدت و پیوندهای منطقه‌ای - ایجاد و تقویت نهادهای و تشکلهای منطقه‌ای - بهبود شاخص‌های توسعه انسانی با تأکید بر تدبیر، مکتوباتی، استعدادهای و خلاقیت‌ها، گسترش سلامت و ارتقای سطح دانش عموم - تعامل سازنده میان ارزش‌ها و مزیت‌های مناطق گوناگون کشور با استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و الگیزه‌های ملی و اقدام در جهت تفویض اختیارات مناسب قانونی به سطوح منطقه‌ای و محلی - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از دین‌گرایی، قانون‌گرایی و آسیب اجتماعی - جلوگیری از نابودی اسبجام ملی - ارتقای همکاری‌های منطقه‌ای - توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز دادن فعالیت‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی به سمت و سوی عدالت اجتماعی و کاهش فاصله میان درآمدهای طبقات و رفع محرومیت از قشرهای کم‌درآمد - حفظ وحدت، امنیت و یکپارچگی سرزمین - رفع محرومیت‌ها خصوصاً در مناطق روستایی کشور - ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از فقر و محرومیت - جلوگیری از کاهش وحدت ملی - ریشه‌کنی فقر در نواحی روستایی - توسعه نظام تأمین اجتماعی
صوابت ملی آمایش سرزمین- محصوب هیئت وزیران - مركز ملي آمايش سرزمين	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش تعامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی درون و بین منطقه‌ای در راستای تقویت همبستگی ملی - توسعه رفاه و تأمین اجتماعی در مناطق مختلف کشور و برقراری تعادل در شاخص‌های اصلی آن - توسعه علوم، آموزش، پژوهش و فن‌آوری و گسترش و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علمی و فن‌آوری کشور - تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، به‌ویژه شهرهای تهران، شیراز، اصفهان، مشهد، تبریز، اهواز و یزد - تأکید بر حفظ و پویایی هویت ایرانی - اسلامی در تعامل با برون‌نگری و انکاب بر این هویت برای تحکیم و انسجام وحدت ملی در ایجاد درونی - گسترش آموزش و بهداشت، به‌ویژه برای زنان و جوانان در مناطق کمتر توسعه‌یافته و گروه‌های اجتماعی در معرض خطر - ارتقای جایگاه صنعت گردشگری در اقتصاد ملی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از کاهش سطح سلامت عمومی جامعه - جلوگیری از کاهش همبستگی ملی - ارتقای رفاه اجتماعی و جلوگیری از افزایش عدم تعادل‌ها - جلوگیری از نابودی هویت ایرانی-اسلامی - استفاده بهینه از منابع فرهنگی - جلوگیری از رشددهی گروه‌های محروم و آسیب‌پذیر
مطالعات آمايش	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تأمین، حفظ و ارتقای سلامت افراد و جامعه؛ 	

سند طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم الزامات
سوزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار		<p>ترویج الگوهای رفاری سالم و افزایش آگاهی‌های بهداشتی مردم و کاهش رفتارهای پرخطر؛</p> <p>تقدم پیشگیری بر درمان، به منظور کنترل و ریشه‌کنی بیماری‌های واگیردار؛</p> <p>ایجاد و توسعه بیمه‌های سلامت‌نگر و تأکید بر روش‌های پرداخت سرانه و نظارت بر عملکرد نظام بیمه درمان کشور؛</p> <p>تقویت هماهنگی بین بخشی به‌خصوص برای گسترش کمی و کیفی نظارت بر بهداشت و امنیت مواد غذایی، دارویی، بهداشتی و آرایشی و ارتقای شاخص‌ها و عوامل مؤثر در بهداشت و ایمنی محیط‌های خصوصی و عمومی با تأکید بر دسترسی آب آشامیدنی سالم و کنترل آلودگی‌های صوتی، شیمیایی، و نظیر این‌ها؛</p> <p>ایجاد و توسعه محیط‌های حمایتی سلامت جسمی، روانی و اجتماعی با تأکید بر حفظ کرامت انسانی و حقوق مدنی بیماران و مشارکت با سایر بخش‌ها برای تأمین نیازهای اساسی آن‌ها؛</p> <p>اصلاح ساختار نظام سلامتی جامعه در راستای آسیب‌پذیر از قبیل زنان، افراد کم‌آمد، معذمان و کودکان و نوجوانان؛</p> <p>وضع قوانین برای حمایت از انتشار آسیب‌پذیر از قبیل زنان، افراد کم‌آمد، معذمان و کودکان و نوجوانان؛</p> <p>تغییر الگوها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری در زمینه منابع فیزیکی، نیروی انسانی و فناوری؛</p> <p>طراحی و عملیاتی کردن نظام جامع اطلاعات در بخش سلامت؛</p> <p>تأکید بر واگذاری ارائه خدمات سلامت به بخش غیردولتی با بهره‌گیری از نظام مناسب خرید خدمات، به منظور افزایش کارایی و بهبود مستمر کیفیت خدمات؛</p> <p>عادلانه ساختن دریافت خدمات سلامت برای آحاد جامعه و تأمین منابع مالی مورد نیاز برای مراقبت‌های اولیه بهداشتی؛</p> <p>طراحی و استقرار نظام جامع مدیریت خدمات درمانی کشور با تأکید بر تخصیص بهینه منابع و در نظر گرفتن سطح‌بندی، نظام ارجاع و...؛</p> <p>توجه سرمایه‌گذاری بیشتر در دو بخش آموزش و پرورش و ارتقای پژوهش‌های علمی، کاربردی</p>	<p>ایجاد سامانه بیمه دربرگیرنده</p> <p>جلوگیری از ناهماهنگی و توسعه همبازی‌های بین بخشی</p> <p>حمایت از سلامت گروه‌های آسیب‌پذیر</p> <p>ایجاد پایگاه داده منسجم برای نظام سلامت</p> <p>جلوگیری از بی‌عدالتی فضایی در دسترسی به خدمات و امکانات درمانی</p> <p>ایجاد پیوند نیرومندی بین پژوهش و بخش سلامت</p> <p>جلوگیری از فعالیت‌های مخرب سلامت</p> <p>تمرکز بر پیشگیری به جای درمان</p>
ضوابط ملی آمایش سوزمین - مصوب هیئت وزیران - مرکز ملی آمایش سوزمین	۱۳۹۴	<p>افزایش همگرایی و تقویت هویت ملی در طراحی و اجرای طرح‌های ملی</p> <p>تقویت انسجام ملی و ارتقای هویت اسلامی-ایرانی اقوام مختلف و مشارکت آنان در اداره امور، توسعه و امنیت مناطق مختلف کشور؛</p> <p>تقویت پیوندهای مناطق مرزی با داخل کشور با رویکرد وحدت و یکپارچگی اجتماعی و ارتقای سرمایه‌های اجتماعی ملی در پهنه سوزمین</p> <p>توسعه راه و تأمین اجتماعی در نواحی مختلف کشور و زمینه‌سازی تحقق عدالت فراگیر در پهنه سوزمین، کاهش فقر، نابرابری و آسیب‌های اجتماعی با تأکید بر توانمندسازی و حداکثر استفاده از مشارکت مردم</p> <p>توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت‌آموزی متناسب با عملکرد تخصصی هر قلمرو و به‌ویژه نواحی مرزی و حاشیه شهرها؛</p>	<p>جلوگیری از نابودی هویت ملی و ارتقای همگرایی</p> <p>ارتقای همبستگی و انسجام ملی بر مبنای رویکردهای مشارکتی</p> <p>توانمندسازی و مقدرسازی مردم</p> <p>تمرکز بر مهارت به جای مدرک</p> <p>ایجاد هماهنگی بین قابلیت‌های منطقه‌ای و آموزش تخصصی</p> <p>توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت</p>

سند/ طرح	سال	راهبردها/ سیاست	حکم/ الزامات
		<p>توزیع جغرافیایی و ساماندهی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پژوهشی در سطح کشور و جذب دانشجویی آن‌ها بر اساس مقتضیات و اولویت‌های توسعه ملی، منطقه‌ای و استانی و کار ویژه‌های هر منطقه</p> <p>تأکید بر استفاده از ظرفیت‌های اجتماعی، فرهنگی و علمی استان‌ها و مناطق کشور، به‌ویژه کلان‌شهرها با محدود نمودن توسعه کمی سطح پایین آموزش عالی به نفع سطح بالاتر</p> <p>طراحی و ساخت فضاهای تربیتی متناسب با اقتضات برنامه درسی، استانداردهای تربیتی، تحولات جمعیتی</p> <p>الزام به پیوستن نیازمندی‌های نیروی انسانی برای طرح‌های توسعه‌ای، خدماتی و تولیدی عمده برای تعیین نیازهای آموزشی آن در منطقه</p> <p>توسعه و تقویت قطب‌های علمی-دانشگاهی در شهرهای منتخب</p>	<p>- توسعه فرهنگ قرآنی و سیره امامان و پیامبران</p> <p>- جلوگیری از فریب‌داری و نابودی نقش‌های خانواده</p> <p>- افزایش نرخ باروری</p> <p>- جلوگیری از نابودی سبک زندگی ایرانی-اسلامی</p> <p>- توسعه مشارکت‌های مدنی</p> <p>- جلوگیری از غرب‌زدگی و توسعه فرهنگ بانار و شهادت</p>
<p>مهندسی نقشه فرهنگی کشور- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی</p>	۱۳۹۲	<p>نهادینه‌سازی فرهنگ تمسک به قرآن و عترت (امام عصر(عج))، و تبیین، ترویج، تقویت و ساماندهی شاعر الهی، نمادها و آیین‌های اسلامی- ایرانی</p> <p>بازآفرینی نظام فکری، ساختارهای رسمی و غیررسمی و میراث تمدنی جامعه مبتنی بر جهان‌بینی و تعالیم اسلام ناب محمدی(ص)</p> <p>تبیین، تشکیل، تحکیم، تعالی و ایمن‌سازی خانواده</p> <p>جلوگیری از کاهش نرخ باروری کل و ارتقای آن</p> <p>مطالعات جمعیت‌شناختی و آمایش و پایش مستمر جمعیتی</p> <p>طراحی و نهادینه‌سازی آداب و سبک زندگی اسلامی- ایرانی</p> <p>انسجام‌بخشی و تقویت مشارکت فراگیر و نظام‌مند نهاد خانواده، نظام تعلیم و تربیت، سازمان‌های اجتماعی و اداری و سایر نهادهای مرتبط در گسترش نظم و انضباط، قانون‌گرایی و احساس امنیت عمومی و ظرفیت‌سازی و فرهنگ‌سازی برای رفع موانع فرهنگی، ساختاری و رفتاری</p> <p>تبیین، نهادینه‌سازی و ارتقای اخلاق و رفتار و نظام حقوقی اسلام در حوزه‌های اجتماعی و سیاسی</p> <p>طراحی و استقرار الگوی اسلامی اخلاق و فرهنگ کار و رفتار اقتصادی دولت و مردم در عرصه تولید، توزیع و مصرف</p> <p>تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی هنر معتمد، تعالی‌بخش، شوق‌آفرین و استکبارستیز و تعمیق درک زیباشناختی عمومی و بهره‌گیری از ظرفیت هنر در تحکیم فرهنگ اسلامی- ایرانی و گفتمان انقلاب اسلامی مبتنی بر بیانات امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)</p> <p>طراحی و استقرار نظام جامع و کارآمد اطلاعات، ارتباطات و رسانه‌ای مبتنی بر آموزه‌های دینی، انقلابی و ارزش‌های اخلاقی، مقتضیات راهبردی کشور و سیاست‌های کلی نظام</p> <p>گسترش تأثیرگذاری و ارزش‌آفرینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران</p>	<p>- گسترش نقش فناوری‌های نو در توسعه فرهنگی</p> <p>- صدور و توسعه فرهنگ ایرانی-اسلامی و ارزش‌های آن در سطح بین‌المللی</p>

سند طرح	سال	راهبردا/سیاست	حکم الزامات
		<p>- بازنگری و اصلاح اهداف و کارکردهای فرهنگی نظام‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی</p> <p>- ساماندهی چهره فرهنگی انقلاب اسلامی، راهبری فعال جنگ نرم و ارتقای مؤلفه‌های قدرت نرم نظام اسلامی</p> <p>- افزایش ضربت ایمنی و تاب‌آوری جامعه، پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از حوادث و سوانح</p> <p>- کمک به حفظ و ارتقای سرمایه اجتماعی با استفاده از توان و ظرفیت‌های مردمی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی مردم</p> <p>- تحقق عدالت اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و بسط پوشش‌های امادگی، حمایتی و بیمه‌ای و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی</p> <p>- خدمات‌رسانی به‌موقع به افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی</p> <p>- بسط و توسعه نقش مردم و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه‌های مشارکت‌های گروهی و تأمین مالی</p> <p>- بهبود کیفیت زندگی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی و ترویج مهاجرت</p> <p>- برنامه‌ریزی برای مدیریت و توزیع متناسب فعالیت، جمعیت و مهاجرت در کشور</p> <p>- حمایت و توانمندسازی زنان سرپرست خانوار</p> <p>- مقابله با اعتیاد، ساماندهی کودکان کار و حمایت از بیماران روانی مزمن و سالمندان</p> <p>- تأمین نیاز اقشار آسیب‌پذیر و گروه‌های هدف سازمان‌های حمایتی به مسکن</p> <p>- توسعه فرهنگ کتاب‌خوانی، با اولویت کتابخانه‌های روستایی در مناطق کمتر توسعه‌یافته</p> <p>- حمایت از میراث فرهنگی و حمایت از صنایع دستی و تشویق و توسعه گردشگری</p> <p>- تقویت و تحکیم جامعه‌های خانواده محور و تقویت و تحکیم و تعالی خانواده و کارکردهای اصلی آن</p>	<p>- جلوگیری از آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات</p> <p>- افزایش سرمایه اجتماعی</p> <p>- جلوگیری از افزایش بی‌عدالتی اجتماعی</p> <p>- توسعه نقش جنبش‌ها و نهادهای مردمی</p> <p>- جلوگیری از افزایش سکونتگاه‌های غیررسمی</p> <p>- توانمندسازی گروه‌های آسیب‌پذیر</p> <p>- توسعه مسکن اجتماعی</p> <p>- توسعه مراکز فرهنگی و فرهنگ توسعه و کتاب‌خوانی</p> <p>- توسعه تولیدات فرهنگی</p> <p>- جلوگیری از فروپاشی نهاد خانواده</p>
	۱۳۹۵		

پژوهانه
توسعه -
مجلس
شورای اسلامی

جدول ۶- راهبردها/سیاست‌ها و حکم‌ها/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست

سند/طرح	سال	راهبردها/سیاست	حکم/الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
سیاست‌های کلی آمایش سوزمین ابلاغی مقام معظم رهبری	۱۳۹۰	<ul style="list-style-type: none"> - حفظ، احیا و بهره‌وری بهینه از سرمایه‌ها، منابع طبیعی تجدیدشونده و حفظ محیط زیست در طرح‌های توسعه - تقویت هدفمند عوامل پیشرفت و آبادانی در مناطق حساس و ویژه با توجه به ملاحظات دفاعی، امنیتی، فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی و افزایش نقش و فعالیت مردم در فرآیند توسعه - دستیابی به تعادل‌های متناسب با قابلیت‌ها و توان‌های هر منطقه - استفاده مؤثر از موقعیت، میراث تاریخی و جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی کشور در مسیر اهداف توسعه، تقویت گردشگری و حفاظت از سوانح تاریخی 	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش وابستگی به منابع تجدیدناپذیر - حفظ مناطق حساس اکولوژیکی - جلوگیری از عدم توازن‌های منطقه‌ای - استفاده از پتانسیل‌ها و قابلیت‌های گردشگری
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران افق ۱۴۰۴	۱۳۸۲	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و توسعه نظام ارزیابی، پایش و ارائه گزارش در زمینه تنوع - تدوین و اجرای راهبردهای بخشی توسعه پایدار مبتنی بر حفاظت از تنوع زیستی - تقویت و تعمیق ملاحظات تنوع زیستی در سطح زیست‌بوم‌ها و زیستگاه‌ها - تدوین اصول، سیاست‌ها و دستورالعمل‌های اعمال ضوابط تنوع زیستی در فعالیت‌ها - تدوین و تکمیل شاخص‌های پایداری و اعمال آن‌ها در فعالیت‌های مرتبط با تنوع زیستی - تدوین و اجرای برنامه جامع توسعه طبیعت‌گردی - اصلاح و تقویت مدیریت شبکه مناطق حفاظت‌شده - تدوین اصول، سیاست‌ها و ضوابط توسعه فناوری زیستی و به کارگیری آن در زمینه‌های مرتبط با تنوع زیستی - پیشگیری و مبارزه با تخریب سرزمین با تأکید بر استفاده از دانش بومی جوامع محلی - اصلاح نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی (منابع پایه تولید) و مهار عوامل نابینداری منابع - هماهنگی بین مجموعه دستگاه‌های اجرایی اثرگذار بر عرصه‌های منابع طبیعی با اعمال مدیریت یکپارچه و نظام‌مند بر منابع طبیعی کشور 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از نابودی تنوع زیستی - کاهش فرآیندهای مخرب اکولوژیکی - ارتقای مدیریت محیط‌زیستی - ارتقای جایگاه دانش محلی در حفظ محیط‌زیست - استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی - اجتناب از مدیریت چند پارچه و متفرق - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - ایجاد نظام پایش و دیده‌بانی کارآمد
ضوابط ملی آمایش سوزمین - مصوب هیئت وزیران - مرکز ملی آمایش	۱۳۸۳	<ul style="list-style-type: none"> - تعادل دیدگاه‌های آمایشی برای تعیین کاربری اصولی عرصه‌های جنگلی و مرتعی در فرایند توسعه کشور - ایجاد و تقویت سیستم‌های پایش و ارزیابی تغییرات ایجادشده در جنگل‌ها و مراتع - تعادل بخشی به توزیع جمعیت و فعالیت مناسب از منابع، توان محیطی و ظرفیت تحمل زیست‌بوم‌ها - رعایت ملاحظات "امنیتی و دفاعی"، "حفاظت از محیط‌زیست" و "حراست از میراث فرهنگی" در استقرار جمعیت و فعالیت - استفاده پایدار از قابلیت‌های طبیعی و امکانات آب و خاک برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته و تبدیلی مرتبط با آن - توجه به محدودیت‌های آب برای مصارف کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از تمرکز جمعیت فراتر از ظرفیت تحمل زیستی - جلوگیری از نابودی میراث فرهنگی و طبیعی - اجتناب از رویه‌های نابینداری در بخش کشاورزی

سند طرح	سال	زاهد سیاست	سند طرح
سرزمین			سرزمین
مطالعات آمایش سرزمین - مقدماتی - دفتر آمایش و توسعه پایدار	۱۳۸۳	<p>انجام برنامه‌های محیط‌زیستی با توجه به اصل توسعه پایدار برای جلوگیری از بروز صدمات محیط‌زیستی</p> <p>ارتقاء فن آوری‌های لازم جهت کاهش آلودگی‌های آب، خاک، هوا، سروصدا در مناطق شهری، صنعتی و مناطق کشاورزی</p> <p>اجرای طرح‌های مدیریت پسماند و گسترش روش‌های بازیافت در شهرها و مناطق صنعتی</p> <p>ارتقاء آگاهی‌های عمومی و جلب مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط‌زیست</p> <p>ارزیابی طرح‌ها و پروژه‌های ملی یا میزبانی‌های محیطی قبل از تصویب</p> <p>ارتقاء کمی و کیفی دانش و مهارت‌های فنی نیروهای متخصص در مسائل زیست‌محیطی با توجه به شرایط محیطی کشور</p> <p>الزام صنایعی که باعث آلودگی آب می‌شوند به سیستم تصفیه فاضلاب</p> <p>بهره‌داری از منابع طبیعی متناسب با ظرفیت و تحمل محیط و تجدید پذیری منابع طبیعی</p> <p>رعایت معیارهای زیست‌محیطی در توسعه یا ایجاد شهرها و شهرک‌های یا عملکردهای صنعتی</p> <p>رعایت معیارهای زیست‌محیطی در احداث راه‌های جاده‌ای و ریلی</p> <p>ایجاد و توسعه مناطق ویژه زیستی به عنوان مناطق چندمنظوره برای حفاظت از گونه‌ها و مجموعه‌های طبیعی در مناطق حساس</p> <p>استفاده از انرژی‌های پاک و جانستین در شهرهای بزرگ و کاهش آلودگی هوا در این شهرها</p> <p>تقویت مدیریت ملی آب کشور بر اساس مدیریت جامع و توأمان عرضه و تقاضا در کل چرخه آب با توجه به اصول آمایش سرزمین و توسعه پایدار</p> <p>همه‌سنگ‌سازی طرح‌های آمایش سرزمین، توسعه کالبدی و برنامه‌های توسعه بخش آب با توجه به ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز و امکانات توسعه منابع آب در مناطق مختلف کشور</p> <p>اصلاح و بهبود ساختار نظام مصرف آب و مدیریت؛</p> <p>اولویت‌بندی در سرمایه‌گذاری‌ها و طرح‌های در دست مطالعه انتقال بین‌حوزه‌ای و ایجاد سدهای مخزنی بر اساس استراتژی‌های توزیع جمعیت و فعالیت و الزامات آمایش سرزمین</p> <p>تمرکززدایی از ساختار مدیریت منابع آبی کشور و مشارکت گروه‌های ذی‌نفع در انطباق با برنامه‌های مدیریت پیشگیری</p> <p>اولویت ایجاد شبکه‌های آبیاری و زحکشی در پایین دست سدها و مسیرهای انتقال</p> <p>مهار، کنترل و بهره‌برداری روان آب‌های سطحی از طریق اجرای سدهای مخزنی، تأسیسات کوچک آبی و طرح‌های آبخیزداری</p>	<p>حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط‌زیست</p> <p>جلوگیری از تخریب محیط‌زیست</p> <p>هوشمندسازی حفاظت از محیط‌زیست</p> <p>ایجاد چرخه بسته در مدیریت پسماند</p> <p>تمرکززدایی و افزایش مشارکت‌های مردمی در حفظ محیط‌زیست</p> <p>ارتقای مهارت و دانش مسئولان و کارکنان بخش محیط‌زیست</p> <p>جلوگیری از توسعه‌های فاقد ارزیابی‌های محیط‌زیستی</p> <p>کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی</p> <p>مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب</p> <p>جلوگیری از هدر رفت منابع طبیعی</p> <p>رعایت حقایق‌های محیط‌زیستی</p> <p>جلوگیری از بی‌عدالتی‌ها در تخصیص و توزیع منابع آب</p>
ضوابط ملی آمایش سرزمین مصوب هیئت وزیران -	۱۳۹۴	<p>منوعیت تغییر کاربری زمین خارج از برنامه‌ها و طرح‌های مصوب و معاینه با ملاحظات محیط‌زیستی</p> <p>تنوع‌بخشی به منابع تولید انرژی و افزایش سهم انرژی‌های تجدید پذیر (بهره‌ویزه بادی و خورشیدی) در تولید و تأمین انرژی بومیه</p> <p>اصلاح مدیریت یکپارچه بر منابع آب</p>	<p>جلوگیری از تخریب زمین</p> <p>کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی</p> <p>جلوگیری از برداشت ناپایدار منابع آب‌های زیرزمینی و</p>

سند طرح مركز ملی آمايش سوزمين	سال	راهبرداستراتژيک	حکم الزامات در محور منابع طبيعي و محیط زيست
		<ul style="list-style-type: none"> - ممنوعیت برداشت بی‌رویه و ناپایدار از منابع آب‌های زیرزمینی و سطحی کشور - مهار آب‌های مرزی و مدیریت کارآمد و بهینه آب‌های ورودی و خروجی کشور - رعایت نیازهای پایه محیط‌زیستی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها بر اساس میزان تجدیدپذیری آب و ظرفیت قابل تحمل حوضه‌های آبریز در مهار و کنترل آب‌های سطحی کشور - توجه به محدودیت آب در جوامعی و استقرار فعالیت‌های اقتصادی آب بر در قلمروهای مختلف کشور - رعایت ملاحظات ژئوپلیتیکی و اکولوژیکی در طرح‌های استحصال، تأمین، انتقال، توزیع و مصرف آب در سطح فراملی، ملی، منطقه‌ای و محلی - افزایش تراز مثبت آب مجازی در تجارت کالا - بازنگری و تجدیدنظر در تخصیص آب از سدها به نفع تقویت مخازن دریاچه‌ها و تالاب‌ها در پایین دست و حفظ حقل‌های محیط‌زیستی رودخانه‌ها و تالاب‌ها - کاهش نسبت حجم آب مصرفی کل کشور به حجم آبی منابع آب تجدیدشونده متناسب با ظرفیت هر منطقه - ایجاد تناسب و هماهنگی در اجرای طرح‌های سد، آبخیزداری، آبخیزداری؛ و شبکه‌های آبیاری و زمکشی پایین دست - تدوین الگوی بهینه کشت در دشت‌ها (واحد‌های اکولوژیکی) با تأکید بر ارزش اقتصادی آب - ارتقای بهره‌وری آب و به کارگیری روش‌های مناسب آبیاری با شرایط اقلیمی و منطقه‌ای در راستای صرفه‌جویی و استفاده بهینه از منابع آب با توجه به محدودیت‌های ناشی از تغییرات آب و هوایی - حفاظت، پیشگیری و کاهش فرسایش خاک و تغذیه آبخیزها با اجرای عملیات آبخیزداری و آبخیزداری در حوضه‌های آبخیز کشور - محدودیت کشت محصولات آبی با نیاز آبی بالا در فضای باز و جایگزینی در موارد ممکن از طریق کشت گلخانه‌ای، مدیریت جامع و یکپارچه حوضه‌های آبخیز برای بهره‌برداری از منابع آب پایه (آب، خاک و پوشش گیاهی) - توسعه، حفاظت و احیای جنگل‌ها و مراتع کشور - ارتقاء سطح تعاملات و همکاری‌های دو یا چندجانبه با کشورهای منطقه به منظور حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی - رعایت ملاحظات محیط‌زیستی (توان اکولوژیک و ظرفیت تحمل زیستی) در استقرار فعالیت‌های توسعه‌ای در پهنه سرزمین - بیابان‌زایی و جلوگیری از بیابان‌زایی و تثبیت شش‌های روان و مهار کانون‌های شکل‌دهنده ریزگردها - صیانت و استفاده بهینه از ظرفیت‌ها و جاذبه‌های طبیعی 	<ul style="list-style-type: none"> - حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست - سطحی - توسعه دیلماسی آب - جلوگیری از عدم رعایت حقل‌های محیط‌زیستی - توسعه صنایع و فعالیت‌ها بر اساس منابع آب و ظرفیت تحمل - جلوگیری از تخصیص و استفاده ناعادلانه و ناپایدار منابع آب - صرفه‌جویی در مصرف آب و ارتقای بهره‌وری آن - اصلاح الگوی کشت - سازگاری در برابر تغییرات اقلیمی - جلوگیری از فرسایش و تخریب خاک - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زایی و ریزگردها - جلوگیری از نابودی جاذبه‌های طبیعی
مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی	۱۳۵۵	<ul style="list-style-type: none"> - نوین‌سازی واحدهای بهره‌برداری و بزرگ‌مقیاس نمودن اراضی کشاورزی، افزایش کارایی واحدهای موجود، محدود نمودن کاربرد سموم دفع آفات، محدود نمودن تغییر کاربری زمین‌های کشاورزی و افزایش باردهی سیستم‌های آبیاری 	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از بهره‌برداری‌های ناپایدار در بخش کشاورزی - اجتناب از نابودی اکوسیستم‌ها طبیعی

سند طرح	سال	راهبردها/سیاست
کشور: کاربری مطلوب اراضی ساحلی مناطق کشور- وزارت راه و ترابری ۱۳۸۸		<p>حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست</p> <ul style="list-style-type: none"> - جلوگیری از ساخت وسازهایی بی‌رویه در مناطق حساس اکولوژیکی - اجتناب از توسعه در حریم - جلوگیری از پراکنده‌رسانی شهرها
مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی		<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از بخشی‌نگری و مدیریت متفرق در عرصه منابع طبیعی - افزایش مشارکت‌های مردمی - اجتناب از افزایش آلاینده‌های محیط زیستی - ایجاد نظام پیکارچه کارآمد محیط زیستی - بازبینی قوانین محیط زیستی - کاهش آسیب‌پذیری و سازگاری با تغییرات اقلیمی - ارتقای مدیریت منابع آب کشور - توسعه فناوری‌های سبز - ارتقای آگاهی‌های محیط زیستی - ارتقا و کارآمدسازی دیپلماسی محیط زیستی
اصلاح شرایط زیستی به منظور برخورد سازنده جامعه از محیط زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین‌نسلی		
پیشگیری و معالجت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط زیست و الزام آنان به جبران خسارت		
پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اتمسفرهای مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم		
تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیا، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدیدپذیر (مانند دریا، دریاچه، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخیزان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرغ و تنوع زیستی به‌ویژه حیات وحش) و اصدال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع		
مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست محیطی نظیر بیابانزایی، گردوغبار به‌ویژه بزرگ‌دها، خشکسالی و عوامل سرایت‌دهنده میکروبی و رادیواکتیو	۱۳۹۴	
گسترش اقتصاد سبز		
تعادل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخیزداری، مدیریت عوامل کاهش بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی و تخریب و کنترل ورود آلاینده‌ها		
استقرار نظام حساسیتی زیست محیطی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های زیست محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب‌های ملی		
حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری‌ها و فناوری‌های سازگار با محیط زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز		
تادین منشور اخلاق محیط زیست و ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی مبتنی بر ارزش‌ها و الگوهای سازنده ایرانی-اسلامی		

سند، طرح	سال	راهبرداسیاست	حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
		<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهرمندی از فناوری‌های نوآورانه زیست‌محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست بوم‌ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست - گسترش سطح آگاهی، دانش و پیش زیست‌محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینی مشارکت و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی - تقویت دیپلماسی محیط زیست 	حکم الزامات در محور منابع طبیعی و محیط زیست
<p>برنامه ششم توسعه - مجلس شورای اسلامی</p>	۱۳۹۵	<ul style="list-style-type: none"> - ارزیابی راهبردی محیط زیست (SEA) در سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی (EIA) طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرایی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیردولتی در پهنه سرزمینی - اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهربرداری مناسب از تالاب‌های کشور - اجرای طرح‌های جامع مدیریت پسماند به‌ویژه در سواحل دریاها، رودخانه‌ها، جنگل‌ها و دشت‌های حاشیه تالاب‌ها - تهیه و اجرای طرح جامع پیشگیری و اطفای حریق در عرصه تحت مدیریت سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری و سازمان حفاظت محیط زیست - تکمیل و اجرای تأسیسات جمع‌آوری، تصفیه، بازچرخانی و مدیریت پساب و فاضلاب در شهرها و شهرک‌های صنعتی و خدماتی - احیاء، توسعه و غنی‌سازی جنگل‌ها - اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوان - بیابان‌زدایی و کنترل کانون‌های بحرانی آن - تهیه نقشه‌های جنگل‌ری (کاداستر) منابع طبیعی - اجرای برنامه مدیریت سبز شامل مدیریت مصرف انرژی، آب، مواد اولیه، تجهیزات و کاغذ، کاهش مواد جامد زائد و بازیافت آن‌ها در ساختمان‌ها و وسایط نقلیه - احیای رویشگاه‌های مرعی و توسعه و فرآوری گیاهان دارویی - تبدیل پسماند به کرد یا انرژی برای شهرهای مختلف - اقدامات سیاسی، اقتصادی و عمرانی لازم برای تثبیت، استمرار و افزایش حلقه به رودخانه‌های مشترک و مرزی - تهیه، تدوین و اجرای برنامه عمل حفاظت و مدیریت از مناطق چهارگانه محیط زیست و گونه‌های در معرض انقراض - حیات وحش کشور - جلوگیری از تغییر کاربری، تجاوز و تصرف، مبارزه با قاچاق چوب، استقرار مدیریت پایدار جنگل 	<ul style="list-style-type: none"> - اجتناب از توسعه بدون ارزیابی محیط زیستی - جلوگیری از نابودی تالاب‌ها - جلوگیری از هدر رفت پسماندها و مدیریت پایدار پسماند - ایجاد چرخه‌های بسته آب - جلوگیری از نابودی جنگل‌ها و مراتع - جلوگیری از بیابان‌زدایی - جلوگیری از نابودی خاک و آبخوان‌ها - مدیریت سبز منابع طبیعی و سوخت‌ها - توسعه جنگل‌ها و مراتع - رعایت حلقه‌های محیط زیستی - جلوگیری از نابودی تنوع زیستی

۲-۲- بررسی وضعیت، فشارها و روندها در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و

ارتباطی

۲-۲-۱- بررسی وضعیت

استان کردستان از نظر جغرافیایی، از جنوب با استان کرمانشاه، از شمال با استان آذربایجان غربی، از شرق با استان‌های زنجان و همدان و از غرب با کشور عراق همسایه است. استان کردستان با وسعت ۲۹۱۳۷ کیلومتر مربع، ۱/۷ درصد از مساحت ایران را تشکیل می‌دهد. این استان بر اساس آخرین تغییرات در تقسیمات کشوری، دارای ۱۰ شهرستان، ۳۱ بخش و ۳۲ شهر است. استان کردستان به‌ویژه قسمت غربی آن، سرزمینی کوهستانی است. بخش عمده‌ای از ناهمواری‌های استان کردستان را ارتفاعات زاگرس تشکیل می‌دهند که با توجه به شکل ظاهری، نحوه پیدایش، جهت ناهمواری و جنس طبقات آن به دو بخش غربی و شرقی قابل تقسیم هستند (سازمان نقشه‌برداری کشور، ۱۳۹۴: ۴۱):

قسمت بیشتر بخش غربی استان را کوه‌ها تشکیل می‌دهند که جنس آن‌ها عمدتاً رسوبی و از نوع آهکی است. دامنه‌های ملایم و یکواخت و دره‌های باز از دیگر ویژگی‌های این کوه‌هاست. چهل چشمه، آربابا، پیازه و کوره میانه مهم‌ترین بلندی‌های این قسمت است.

چهل چشمه با ۳۱۳۷ متر ارتفاع، وسیع‌ترین توده کوهستانی و مهم‌ترین کانون آبگیر استان کردستان است که خط‌الرأس آن، حوضه‌های آبریز ارومیه، دریای مازندران و خلیج فارس را از یکدیگر جدا می‌کند و این یکی از ویژگی‌های برجسته در این توده کوهستانی است. کوه‌های نیمه جنوبی بخش غربی، دارای جهت شمال غربی - جنوب شرقی است و مهم‌ترین این رشته کوه‌ها، شاهو با بلندی ۳۳۹۰ متر، مرتفع‌ترین کوه استان و نیز کوه سالان و هورامان است. در بخش شرقی که از جنوب شرقی قروه تا شمال بیجار و قسمت‌هایی از دیواندره و سنندج را در بر می‌گیرد، به سبب نفوذ مواد مذاب درون زمین از طریق گسل‌ها در میان لایه‌های رسوبی و فشار و حرارت زیاد، دارای سنگ‌های از نوع دگرگونی هستند. پنجه علی، به‌ور و پریشان در جنوب قروه، شیدا در شمال قروه و شاه‌نشین و سیاه منصور در شمال بیجار از مهم‌ترین ارتفاعات این بخش به شمار می‌آیند.

مهم‌ترین دشت‌های استان کردستان نیز مانند دشت‌های بیجار، قروه، دهگلان، و چاردولی در این بخش گسترده شده‌اند. ارتفاعات استان، به‌ویژه کوهستان‌های غرب آن، منشأ و سرچشمه رودهای پر آب و متعددی است که پس از آبیاری دشت‌های داخلی استان، وارد قلمرو استان‌های هم‌جوار می‌شوند. استان کردستان در زیر حوضه‌های آبریز سفیدرود از حوضه آبریز دریای مازندران، زیرحوضه زرينه‌رود و سیمینه‌رود از حوضه آبریز دریاچه ارومیه، زیرحوضه کرخه و زیرحوضه مرزی غرب (رودهای سیروان و زاب) از حوضه آبریز خلیج فارس و دریای عمان، قرار دارد. در زیرحوضه سفیدرود، رود پر آب و طولانی قزل‌اوزن جاری است که از کوه‌های

چهل چشمه سرچشمه گرفته و پس از عبور از کردستان و استان‌های زنجان و گیلان در محل سد سفیدرود با رودخانه شاهرود در آمیخته و از آن پس با نام سفیدرود به سوی دریای مازندران ادامه می‌یابد. رودهای سیروان و زاب پس از عبور از کردستان وارد خاک عراق شده و همراه با دجله به خلیج فارس منتهی می‌شوند. زرينه‌رود و سيمينه‌رود نیز پس از عبور از استان کردستان وارد استان آذربایجان غربی شده و به دریاچه ارومیه می‌پیوندند (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۹۷: ۱۳).

آب و هوای کردستان تحت تأثیر عوامل متعددی شکل گرفته است. استان کردستان در قسمت شمالی رشته‌کوه زاگرس که چون دیواره‌ای عظیم از شمال غرب تا جنوب ایران کشیده شده، جای گرفته است. وزش بادهای مرطوبی که از غرب می‌وزد و تغییرات ارتفاعی، در مجموع شرایط نسبتاً مطلوبی را به لحاظ آب و هوا و میزان متوسط بارندگی فراهم ساخته است، به گونه‌ای که میانگین سالانه دما در ارتفاعات استان، حدود ۸ درجه سانتی‌گراد و در مناطق پست ۱۳ درجه سانتی‌گراد است. همچنین حداکثر متوسط بارندگی سالانه در ارتفاعات غرب و شمال غرب استان، به میزان ۸۰۰ میلی‌متر و حداقل آن در شمال شرقی استان به میزان ۳۰۰ میلی‌متر است. افزون بر دریاچه سد قشلاق که در شمال شهر سنندج و بر روی رودخانه قشلاق احداث شده و نیز دریاچه سد زرينه‌رود که از ساخت سدی بر روی رودخانه زرينه‌رود در شمال استان و در مرز با استان آذربایجان غربی پدید آمده است، پدیده دیدنی دیگر، دریاچه طبیعی زریوار در منطقه‌ای کوهستانی و پوشیده از جنگل واقع در غرب استان و در کنار شهر مریوان و در نزدیکی مرز ایران و عراق است. زریوار دریاچه‌ای زمین‌ساختی (تکتونیک) و دارای آب شیرین است. این دریاچه با وسعت ۱۵ تا ۲۰ کیلومترمربع علاوه بر جاذبه گردشگری خود، به لحاظ پرورش ماهی و استفاده از آب آن برای کشاورزی، دارای اهمیت است. استان کردستان به لحاظ درجه‌بندی احتمال وقوع زلزله از استان‌های کم‌خطر و استثنایی کشور است، به گونه‌ای که بیشترین مساحت آن در منطقه خطر پایین و خطر متوسط قرار دارد (جغرافیای استان کردستان، ۱۳۹۹: ۲۳).

کردستان، از جمله مناطق باستانی و دارای مدنیت کهن در تاریخ ایران است که حدود و نام آن در منابع تاریخی و جغرافیایی گذشته بارها ذکر شده است؛ در نزهة القلوب در «ذکر بقاع» آن آمده است: «و آن شانزده ولایتست و هوایش معتدل و حدودش به ولایات عراق عرب و خوزستان و عراق عجم و آذربایجان و دیار بکر پیوسته است». در تذکره الملوک از کردستان به عنوان یکی از چهار ولایت ایران نام برده شده که همراه با سیزده بیگلریگی، مجموعه تقسیمات کشوری دوره صفویه را تشکیل می‌داده است. در زمان کریم‌خان زند، سرزمین کردستان با لقب دارالشجاعه کردستان یکی از ایالت‌های ایران شناخته می‌شد. در تقسیمات کشوری دوره رضاشاه پهلوی، با چند استان و شهرستان هم‌جوار استان غرب را تشکیل داده و سپس استان پنجم نام گرفت. سرانجام در ۱۳۳۷ش، استان کردستان به مرکزیت سنندج تأسیس گردید (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۹۴: ۱۷).

۲-۲-۲- توان اکولوژیک

موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی و توپوگرافی حاکم بر استان باعث شده استان کردستان دارای تنوع مطلوبی از خاک و اقلیم بوده که باعث ایجاد تنوع در پوشش گیاهی با وسعتی معادل ۳۲۰ هزار هکتار و پوشش جانوری و ایجاد زیستگاه منحصر به فرد در سطح استان شده است که بعد از جنگل‌های شمال ایران، استان کردستان در رتبه دوم قرار دارد. این عوامل در کنار متغیرهای دیگر، استان کردستان را در محیط مطلوبی برای جذب گردشگران قرار داده است. اما متأسفانه با توجه به چنین ظرفیت‌های بالا استان کردستان هنوز نتوانسته است از امکانات بهینه‌ی جهت رشد اقتصادی و اجتماعی و توسعه پایدار کشور بهره‌بردار.

فراهم کردن زمینه توسعه گردشگری در این استان به دلیل ساختار اقتصادی، زیربنای صنعتی و نرخ چشمگیر بیکاری آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و می‌تواند یکی از قطب‌های توریستی ایران باشد. اهداف کلان بخش گردشگری در این نوشتار تبدیل استان به یک مقصد گردشگری در سطح ملی و فراملی، مدیریت یکپارچه و کارآمد استراتژیک جهت توسعه گردشگری استان، جلب مشارکت سرمایه‌گذاران جهت بهره‌برداری عقلانی در گردشگری، گسترش و بهبود و توزیع خدمات، تسهیلات استاندارد گردشگری در استان کردستان، معرفی پتانسیل‌ها و محصولات مختلف استان، ارتقای مهارت‌های کارآفرینانه، کسب درآمد و فراهم نمودن بستر اشتغال و توسعه و رونق اقتصادی و آبادانی همه جانبه استان کردستان می‌باشد، به گونه‌ای که توسعه گردشگری موتور محرکه پیشرفت متعادل، متناسب و هماهنگ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد و نیازهای نسل کنونی را بدون به مخاطره انداختن توانایی نسل‌های بعدی برای برآوردن نیازهایشان، تأمین کند.

بر اساس رویکرد و یافته‌های برنامه ملی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران، ایران به ۷ منطقه گردشگری تقسیم‌بندی شده است که استان کردستان در کنار استان‌های غربی (آذربایجان غربی، ایلام، کرمانشاه، لرستان و همدان) جزء منطقه ۳ (طیف منطقه زاگرس) محسوب می‌شود. استان کردستان از لحاظ تنوع در شرایط اقلیمی، زمین‌شناسی، ژئومورفولوژیکی دارای زیست‌بوم‌های متنوعی، جهت شکل‌گیری اکوسیستم کوهستانی جنگلی و اکوسیستم تپه‌ای و تالابی انواع گروه‌های جانوری و گیاهی می‌باشد. از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد کردستان تلفیق قابلیت‌های طبیعی منطقه زاگرس، فرهنگ و فولکلور، زبان و موسیقی غنی کردی است که حاصل آن پیدایش شهرها و روستاهای پرجاذبه و آثار تاریخی، فرهنگی، معنوی و هنری متنوع است. از سوی دیگر موقعیت مرزی استان از فرصت‌های آن محسوب شده که اگر با بهره‌گیری اصولی و بهینه همراه باشد، به‌طور قطع توسعه استان و به تبع آن توسعه گردشگری استان را به دنبال خواهد داشت.

بنابراین کردستان به‌عنوان یکی از استان‌های غربی ایران به دلیل هم‌مرز بودن با کشور عراق می‌تواند دروازه ورود و خروج گردشگران به منطقه و همچنین می‌تواند به‌عنوان پایگاهی برای گردشگرانی که قصد دارند به نواحی مختلف ایران مسافرت می‌کنند، به حساب آید، زیرا علاوه بر بستر غنی تاریخی، فرهنگی غالباً گستره‌ی

وسیعی از پتانسیل و زمینه‌های ژئوتوریسم و پارک‌های جنگلی و طبیعی را شامل می‌شوند و همچنین وجود بستر طبیعی مناسب جهت تأمین فضای بازارچه مرزی و وجود گذرگاه‌های مرزی مناسب برای توسعه مناسبات، باعث شده که این استان مورد توجه طیف وسیعی از گردشگران داخلی و خارجی باشد. همان‌طور که اشاره کردیم، استان کردستان با توجه به ظرفیت‌های طبیعت گردی، غار نوردی، تاریخی و بازارچه‌های مرزی زمینه‌های زیادی برای پذیرش گردشگر دارد و باید به آن‌ها به دیده فرصت و پتانسیل نگریست. با قرار گرفتن یکی از آثار تاریخی و فرهنگی استان کردستان (بافت سنتی اورامان تخت مریوان) در لیست ثبت جهانی یونسکو و همچنین غار باستانی کرفتو سقر- دیواندره در لیست انتظار ثبت جهانی یونسکو، استان کردستان اکنون در لیست تورهای گردشگران خارجی کشورهای دیگر قرار گرفته است.

به خوبی می‌توان نقطه قوت استان کردستان را در مورد قابلیت‌های تاریخی و فرهنگی و هنری تشخیص داد، این مسئله دال بر آن است که از سویی استان کردستان دارای قدمتی دیرینه بوده و آثار مختلف تاریخی دوره‌های مختلف تاریخ بشری را در خود جای داده است و از سوی دیگر نیز توان‌های بالقوه فرهنگی و معنوی آن را به نمایش می‌گذارد. مراسم دراویش، گورستان‌ها و قلعه‌های تاریخی، صنایع دستی، تپه‌های تاریخی، اماکن تاریخی مانند حمام‌ها، عمارت‌ها، خانه‌های قدیمی، کاروانسراها و بافت و معماری منحصر به فرد و آداب و رسوم، رقص، جشن‌ها و مراسم‌های خاص، لباس محلی، رقص گردی، صنایع دستی و فولکلور تنها گوشه‌ای از غنای عظیم فرهنگی و هنری و تاریخی استان کردستان است که با وجود پیشرفت ارتباطات و استحاله فرهنگی و از بین رفتن بسیاری از فرهنگ‌ها، استان کردستان این ویژگی‌ها را پویا نگه داشته است و به علت ویژگی زندگی سنتی در بسیاری از نقاط کردستان و عدم استیلای بخش صنعتی، هنوز صنایع دستی کردستان از لحاظ کیفیت و گستردگی در سطح ایران مطرح است به گونه‌ای که فرش و گلیم کردستان به همراه محصولات نازک‌کاری چوب مانند تخته‌نرد و شطرنج شهرت جهانی پیدا کرده است که این صنایع به‌عنوان نماد نوع زندگی و فرهنگی مردمان کردستان مورد توجه گردشگران قرار گرفته است. مهم‌ترین صنایع دستی استان کردستان عبارت است از: قالی و گلیم، محصولات نازک‌کاری، نازک‌کاری با چوب، جولایی (نساجی سنتی)، کلاش (کفش سنتی)، ساخت ابزارآلات موسیقی، انواع دست‌بافت‌های سنتی، موج‌بافی، سجاده بافی، پولک‌دوزی، زیورآلات سنتی، سفالگری، اروسی‌سازی و گره چینی، شیرینی و... می‌باشد.

به‌واقع با توسعه و سرمایه‌گذاری صنعت توریسم در استان کردستان و ایجاد زیرساخت‌های مختلف، نظیر جاده و شبکه حمل‌ونقل و بستر مناسب جهت تأمین فضای بازارچه مرزی و تسهیلات برای گردشگران، رشد اقتصادی این استان هم افزایش و به طبع کیفیت زندگی سکنه بومی هم در همین راستا ارتقا خواهد یافت. از سوی دیگر، رشد و شکوفایی گردشگری، زمینه افزایش اطلاعات و آگاهی اجتماعی ساکنان، حفظ محیط‌زیست و میراث طبیعی موجود در استان و همچنین ارزآوری و اشتغال‌زایی را فراهم می‌آورد. همان‌طور که اشاره شد ایجاد فرصت شغلی در صنعت توریسم در مقایسه با دیگر صنایع موجود، نیاز به سرمایه کمتری دارد و منفعت ورود هر

جهانگرد به استان کُردستان، برابر با صدور صدها بشکه نفت می‌باشد. در این راستا، می‌توان با ایجاد ضریب «امنیت» و «احساس امنیت» بیشتر گردشگران خارجی و شناسایی پتانسیل و ظرفیت‌های موجود و شرایط اشتغال و برگزاری نمایشگاه‌ها و همایش‌های اختصاصی در سطح بین‌المللی جهت شناساندن ظرفیت‌های گردشگری استان، تشویق سازمان‌ها و سرمایه‌داران به سرمایه‌گذاری در زمینه گردشگری و حذف تمامی ریسک‌ها و نا اطمینانی‌ها در این زمینه و تقویت تأسیسات زیرساختی متناسب، برقراری پرواز سلیمانیه (عراق) - سنندج (ایران)، رونق دادن بازارچه‌های مرزی، افزایش امنیت مرزی و داخلی، افزایش امنیت راه‌های ارتباطی و مواصلاتی بین استان کُردستان با مرز عراق، برگزاری همایش‌ها و سمینارهای مختلف در جهت توسعه و ارتقاء امنیت و آشنایی راهنمایان تور با مسائل امنیتی، آموزش و تربیت نیروی انسانی کارآمد آشنا به زبان‌های بین‌المللی مستقر در مرز ایران و عراق برای استقبال و راهنمایی گردشگران خارجی، تغییر در فناوری‌های مرتبط با امور گردشگری، و ترویج فرهنگ گردشگری و برقراری الزامات آن توسط سازمان‌های دست‌اندرکار زمینه بروز فرصت توسعه گردشگری و متعاقب آن کارآفرینی و آبادانی استان کُردستان را بالا ببریم.

بر این اساس سیاست‌های توسعه گردشگری استان کُردستان بهتر است مبتنی بر دخالت دادن بخش خصوصی در فعالیت‌ها باشد و در این زمینه حداکثر همکاری و همیاری و مساعدت با بخش خصوصی از سیاست‌های اصولی خواهد بود. بنابراین با اتخاذ سیاست‌گذاری‌های مناسب و تعدیل در سیاست‌های منطقه، همچون بازنگری در همه قوانین مربوط به بازارچه مرزی، منطقه آزاد تجاری (شهرستان بانه و میوان)، می‌توان به الگوی جامع در مقاصد گردشگری، با توجه به خواسته‌ها و نیازهای گردشگران رسید. به‌واقع با بازنگری در قوانین مربوط به گردشگری هم می‌توان، نقش بازاریابی گردشگری را در سیاست‌گذاری‌ها پررنگ‌تر کرد و هم با اختصاص بودجه و امکانات مناسب در امر بازاریابی گردشگری، از این صنعت در استان کُردستان بهره‌برد به گونه‌ای که نه تنها گردشگری به امکان ارتقای رفاهی مردم تبدیل گردد، بلکه امکان بازتجدید منابع و جاذبه‌های طبیعی و میراث فرهنگی هم برای آیندگان به‌عنوان یک فرصت کارآفرینی فراهم شود. برای تحقق این امر، ضروری است مسئولان، سرمایه‌گذاران و شهروندان استان کُردستان، گردشگری را به‌عنوان یکی از اهرم‌های توسعه پایدار در استان به رسمیت شناخته و برای فرهنگ‌سازی و آموزش این بخش در چارچوب طرح راهبردی عملیاتی گردشگری استان تلاش نموده و بر تک‌تک موارد اجرای آن نظارت نمایند (جوانمردی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۹).

در ادامه به برخی سیاست‌ها و تسهیلات برون‌مرزی و امکان خدمات زیرساختی و رفاهی در امر توسعه گردشگری برای تبدیل استان کُردستان به یکی از قطب‌های گردشگری ایران پیشنهاد شده است:

- تسهیل مبادلات مرزی با عراق در بازارچه‌های مرزی باشماق میوان، سیران بند بانه و سیف سقر.
- تسهیل و تسریع فعالیت آژانس‌های مسافرتی و تورهای گردشگری در استان کُردستان.

- افزایش و توسعه ظرفیت و تعداد پروازهای فرودگاه سنندج (سنندج- سلیمانیه، سنندج - اربیل) و تسریع در راه‌اندازی فرودگاه سقز به‌عنوان فرودگاه مرزی ایران در استان کردستان.
- ارتقای کمی و کیفی گمرکات استان کردستان و به‌کارگیری سیستم کارآمد و به‌روز در تشریفات گمرکات کردستان.
- ارتقای کمی و کیفی شبکه جاده‌ای و راه‌های زمینی استان متناسب با سطح عملکردی و نیازها و کمبودهای آن‌ها.
- ارتقای کمی و کیفی زیرساخت‌ها مانند آب، برق، گاز، مخابرات و توسعه سیستم سیار تلفن همراه در استان کردستان.
- اتخاذ روش‌های به‌روز و مدرن در گردآوری و مدیریت پسماندها، فاضلاب و غیره در استان با لحاظ کردن مسائل زیست‌محیطی جهت حفظ محیط‌زیست و حفظ بهداشت شهرهای استان کردستان.
- توسعه روابط و تعاملات اقتصادی و فرهنگی با کشور عراق، به‌ویژه اقلیم کردستان عراق.
- توسعه پاسگاه‌های ثابت و سیار انتظامی متناسب با نیازهای استان در نقاط مختلف.

فصل سوم

تحلیل محیط درونی

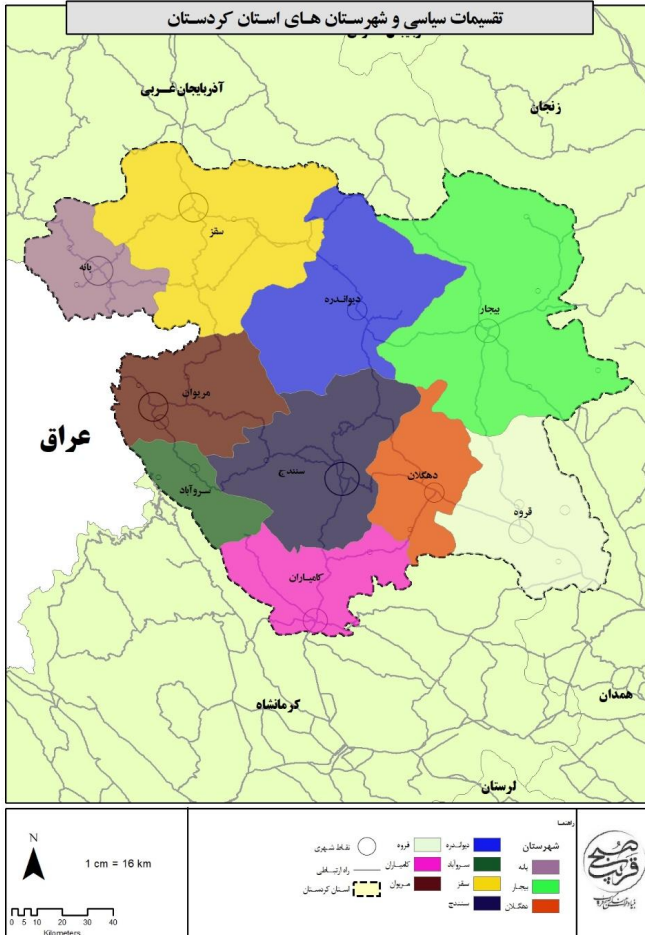

استان کردستان از جمله استان‌هایی است که در دهه‌های گذشته شاهد تغییرات زیادی در تقسیمات داخلی و خارجی بوده است. پیشینه استان کردستان نشان‌دهنده پیوند قوی با استان‌های کرمانشاه و ایلام است، به نحوی که این استان در سال ۱۳۱۶ جزئی از استان پنجم کشور بوده است و از لحاظ تقسیمات سیاسی به همراه این استان‌ها تحت یک فرمانداری اداره می‌شده‌اند. در سال ۱۳۳۷ استان کردستان از استان پنجم کشور منفک شده و تحت عنوان فرمانداری کردستان اداره شده است. بررسی تقسیمات داخلی استان نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۰ استان دارای ۸ شهرستان بوده است که تا سال ۱۳۹۰ مطابق با مصوبات هیئت‌وزیران، شهرستان‌های استان به ۱۰ شهرستان افزایش یافته است و تا سال ۱۳۹۷ تنها تغییرات در تقسیمات سیاسی استان مربوط به افزایش تعداد شهرهای استان به ۳۲ شهر بوده است. در حال حاضر بیشترین مرز مشترک کردستان با استان کرمانشاه به طول ۲۶۵ کیلومتر است و پس از آن استان آذربایجان غربی با ۲۵۷ کیلومتر طولانی‌ترین مرز مشترک را با استان کردستان دارد، کشور عراق با طول ۲۱۱ کیلومتر مرز مشترک در رده سوم قرار دارد و استان‌های زنجان و همدان به ترتیب با ۱۷۴ و ۱۵۳ کیلومتر در رده‌های بعدی قرار دارند. بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ استان کردستان دارای ۱۰ شهرستان، ۳۱ بخش و ۳۲ شهر بوده است، تقسیمات سیاسی استان از سال ۱۳۹۰ بدون تغییر باقی مانده است و تنها دو نقطه شهری در سال ۱۳۹۳ و سه نقطه شهری در سال ۱۳۹۷ به شهرستان‌های استان کردستان اضافه شده است. شهر سنندج (به عنوان مرکز استان) و پرجمعیت‌ترین شهر استان مهم‌ترین جایگاه را در بین شهرستان‌های استان دارد. شهرستان‌های بیجار، سقز و دیواندره به ترتیب بزرگ‌ترین شهرستان‌های استان هستند که این سه شهرستان از نظر مساحتی سهمی بیش از ۴۵ درصد مساحت استان را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین مساحت در بین شهرستان‌های استان مربوط به شهرستان سروآباد است. از نظر جمعیت پس از شهرستان سنندج شهرستان‌های سقز و مریوان به ترتیب بیشترین جمعیت استان را در خود جای داده‌اند و کمترین جمعیت نیز مربوط به شهرستان سروآباد است.

جدول ۷- تقسیمات سیاسی استان کردستان در سال ۱۳۹۷

نام شهرستان	مساحت (کیلومتر مربع)	تعداد بخش	تعداد دهستان	تعداد شهر	تعداد آبادی	تعداد آبادی دارای سکنه	تعداد آبادی خالی از سکنه
بانه	۱۷۴۶	۴	۸	۴	۲۱۴	۱۹۲	۲۲
بیجار	۵۸۳۷	۳	۱۱	۵	۲۸۲	۲۲۹	۵۳
دهگلان	۱۸۴۳	۲	۵	۲	۱۲۴	۱۰۶	۸
دیواندره	۳۷۵۲	۳	۸	۳	۱۸۰	۱۷۱	۹
سروآباد	۱۰۸۷	۲	۸	۲	۸۰	۷۴	۶
سقز	۴۳۱۳	۴	۱۱	۳	۳۰۶	۲۷۱	۳۵
سنندج	۳۶۳۷	۴	۱۲	۳	۲۱۴	۲۰۱	۱۳
قروه	۲۶۵۴	۴	۱۰	۴	۱۴۸	۱۲۹	۹
کامیاران	۲۰۳۵	۲	۷	۲	۱۶۵	۱۵۲	۱۳
مریوان	۲۲۳۳	۳	۶	۴	۱۷۴	۱۴۹	۲۵
جمع کل	۲۹۱۳۷	۳۱	۸۶	۳۲	۱۸۸۷	۱۶۷۴	۲۱۳

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۷

نقشه ۲- تقسیمات سیاسی استان کردستان

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷

۲-۳- بررسی نظام طبیعی و محیط زیستی

۱-۲-۳- ویژگی های توپوگرافی (ناهمواری ها)

از لحاظ اقلیمی و طبیعی استان کردستان منطقه ای کوهستانی می باشد که دشت های مرتفع و دره های پهن در بین آن ها گسترده شده است. اختلاف ارتفاع بین بلندترین و پست ترین نقاط استان به حدود ۲۴۰۰ متر می رسد. کوه شاهو با ارتفاع ۳۳۹۰ متر بلندترین و منطقه آلوت در بانه با ارتفاع حدود ۹۰۰ متر کم ارتفاع ترین نقطه استان

می‌باشد که این اختلاف ارتفاع خود باعث به وجود آمدن اقلیم‌های متفاوت می‌گردد. به لحاظ موقعیت طبیعی سرزمین، قلمروی استان در قسمت شمالی رشته‌کوه زاگرس قرار گرفته و به همین سبب، گستره وسیعی از این قلمرو، کوهستانی است. ارتفاعات اصلی استان، با امتداد شمالی جنوبی، گستره استان را به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم کرده‌اند. در میان این ارتفاعات، دره‌ها و دشت‌های کوچکی را نیز می‌توان یافت که از دیرباز، محل استقرار جمعیت و فعالیت (به‌ویژه زراعت و دامداری) بوده است. قروه، دهگلان، بیجار، کامیاران، مریوان و امیرآباد مهم‌ترین دشت‌های منطقه به شمار می‌روند.

رشته‌کوه زاگرس به صورت نوارهای موازی، پهنه غربی استان را در بر گرفته‌اند. از مهم‌ترین کوه‌های استان که بیش از ۲۸۰۰ متر ارتفاع دارند می‌توان به کوه‌های کوچسار، شیخ معروف، پنجه علی، کانی چرمه، حلقه مسیر، سناسره، میانه، مسجد میرزا، ملاکاوو، حسین بک، پیازه، تخت، هوعالی داغ، چل چمه، هواربرزه، چرخ لان و سراج‌الدین اشاره کرد. ارتفاعات (ته ته) در غرب استان در منطقه اورامانات هم از مرتفع‌ترین قسمت‌های استان و راه مواصلاتی به استان کردستان است که نزدیک به ۱۵۰ روز از سال به علت ارتفاع زیاد برف مسدود است. همچنین خط‌الرأس ارتفاعات غرب استان خط مرزی بین ایران و کشور عراق است. در مجموع توپوگرافی استان کردستان را می‌توان به دو ناحیه مشخص پهنه‌بندی کرد که به موازات رانش زاگرس، گسترش یافته و در پیدایی ناهمواری‌های استان، اثرگذار بوده‌اند این دو ناحیه عبارت‌اند از:

ناحیه مسطح و نسبتاً هموار شرقی: که تمامی گستره قروه و بیجار را شامل می‌شود و مرز غربی آن محور کردستان، سنندج، دیواندره و دشت اوباتو است. خطوط اساسی چهره ناهمواری در این ناحیه را دشت‌های وسیع هموار تا عارضه‌دار تشکیل می‌دهد که به وسیله دیواره‌های کوهستانی احاطه شده‌اند.

با توجه به کوهستانی بودن استان کردستان و بارش فراوان، آب‌های روان مهم‌ترین عامل فرسایش‌اند که حاصل آن ایجاد دشت‌های بزرگ و کوچک در منطقه است. کردستان به علت کوهستانی بودن، فاقد دشت‌های وسیع است و دشت‌ها تنها حدود ۴/۵ درصد از سطح استان را فرا گرفته‌اند. دشت‌های کوچک در نواحی مرکزی و غربی و دشت‌های بزرگ و قابل توجه در نواحی قروه، گروس، کامیاران، مریوان و دیواندره قرار دارند. همچنین دشت‌های کم وسعتی به بستر رودخانه‌های قزل‌اوزن، گاو رود، سیروان، قشلاق، چم گردلان و چند رودخانه دیگر مشرف‌اند. ویژگی‌های غالب این دشت‌ها ارتفاع زیاد آن‌هاست که این مورد باعث شده برای کشاورزی چندان مناسب نباشند. مهم‌ترین دشت‌های استان کردستان عبارت‌اند از:

- دشت قروه با مساحت ۵۸۰۰۰ هکتار
- دشت دهگلان با مساحت ۶۲۷۰۰ هکتار
- دشت امیرآباد با مساحت ۴۵۰۰۰ هکتار
- دشت کامیاران با مساحت ۱۸۰۰۰ هکتار

- دشت مریوان با مساحت ۱۳۰۰۰ هکتار
- دشت شووی و دشت تال در بانه با مساحت ۵۰۰۰ هکتار

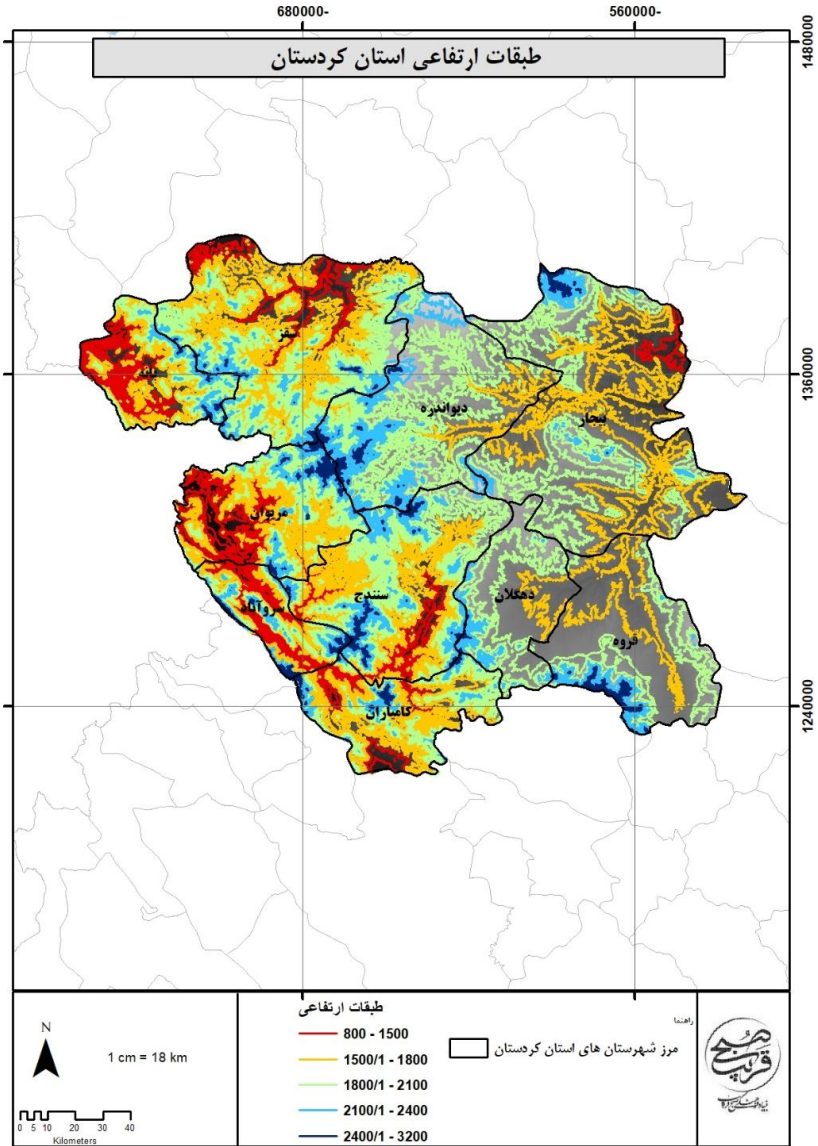
به‌استثنای کوه‌های اطراف سنندج، در همه جای کردستان شرقی، دشت‌های وسیع به چشم می‌خورند. این دشت‌ها غالباً به وسیله شبکه نسبتاً متراکمی از شعبه‌های قزل‌اوزن بریده شده‌اند. مرتفع‌ترین این دشت‌ها هه‌وتو (اوباتو) و دشت قروه است.

ناحیه کوهستانی و ناهموار غربی: این قسمت از استان به لحاظ زمین‌شناختی دنباله پدیده‌های حاکم بر شرق ترکیه، آذربایجان غربی و شمال کردستان عراق شناخته می‌شود. اشکال ایجادکننده برجستگی‌ها در این بخش‌ها، تپه‌های کم ارتفاع، متشکل از مارن‌های رنگارنگ (قرمز و خاکستری) بوده که بخش‌هایی از واحدهای متشکل از آهک‌های الیگومیوسن، با ایجاد پوشش بر روی این مارن‌ها در زیر، سبب تشکیل محدوده‌های کوچک با مقاومت بالاتر شده و یا خود سبب ایجاد این برجستگی‌ها شده‌اند.

جدول ۸- وسعت و سهم طبقات ارتفاعی در استان کردستان

طبقات ارتفاعی	مساحت (هکتار)	سهم (درصد)
۸۰۰ <	۳۵۲	۰
۸۰۰-۱۰۰۰	۴۶۰۳	۰/۲
۱۰۰۰-۱۲۰۰	۱۴۲۴۸	۰/۵
۱۲۰۰-۱۵۰۰	۲۱۹۲۷۶	۷/۵
۱۵۰۰-۲۰۰۰	۱۸۶۸۶۴۵	۶۴/۳
۲۰۰۰-۲۲۰۰	۵۴۵۴۴۷	۱۸/۸
۲۲۰۰-۲۵۰۰	۲۱۴۳۷۵	۷/۴
۲۵۰۰-۳۰۰۰	۳۹۱۲۵	۱/۳
۳۰۰۰ >	۴۲۳	۰

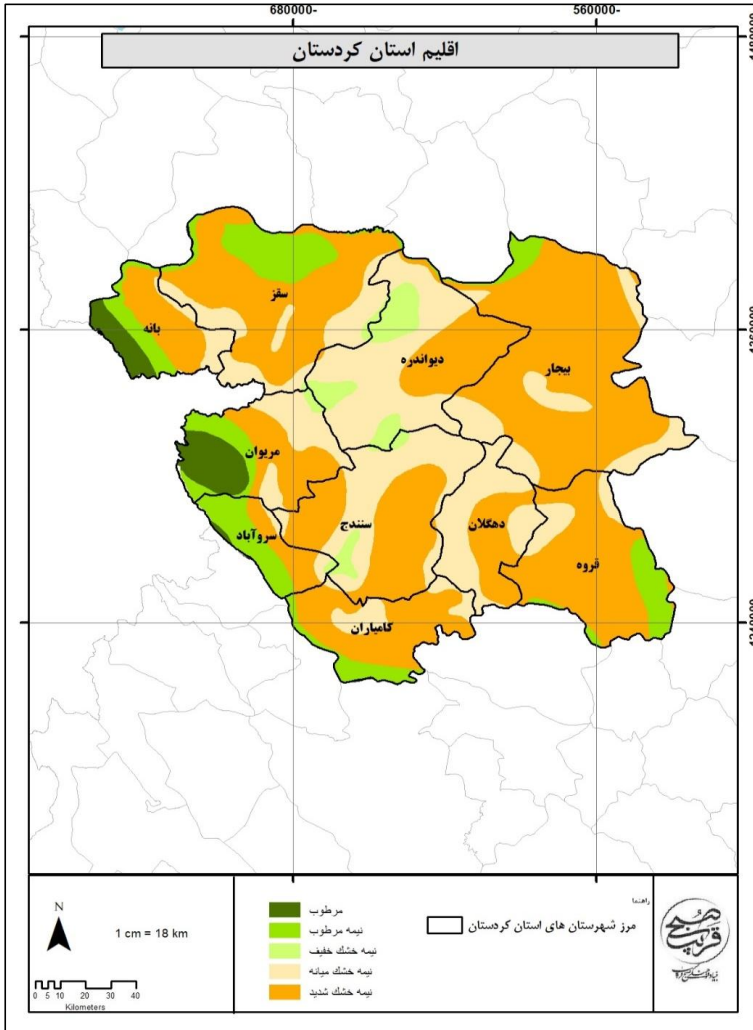
دامنه رقوم ارتفاعی استان از ۶۹۱ تا ۳۲۱۷ متر از سطح دریا متغیر است. پست‌ترین قسمت استان بستر رودخانه سیروان در منتهی‌الیه غربی شهرستان سروآباد است که به سمت کردستان جریان می‌یابد و رقوم ارتفاعی بیش از ۳۰۰۰ متر مربوط به ارتفاعات چل چمه در مرز شهرستان‌های مریوان و دیواندره است. در مجموع حدود ۶۴ درصد از پهنه استان در تراز ارتفاعی ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ متر از سطح دریا قرار دارد.

نقشه ۳- طبقات ارتفاعی استان کردستان

استان کردستان از نواحی سردسیر ایران است و دو نوع آب و هوای متمایز دارد. در نواحی کوهستانی و دشت‌های مرتفع، آب و هوای بَرّی با زمستان‌های بسیار سرد و در دره‌ها و محدوده‌هایی از قلمروی غربی استان، آب و هوا معتدل است.

نقشه ۵- اقليم استان كردستان

اقلیم کردستان متأثر از توده‌های هوای گرم و مرطوب مدیترانه‌ای است که این توده‌ها موجب بارندگی‌هایی در بهار و ریزش برف در زمستان‌ها شده است. به دلیل تأثیرگذاری دو جریان هوای گرم و سرد، استان کردستان از آب و هوای متنوعی برخوردار است. دشت‌های حاصلخیزی همچون دشت مریوان، دشت اویاتو، دشت نیلاق یا دهگلان، دشت قروه و دشت کامیارن به دلیل تنوع آب و هوایی موجود در استان وجود دارد. نفوذ توده‌های مرطوب زمستانی و بهاری در مریوان و دریاچه زریوار تأثیر فراوانی در رطوبت و معتدل شدن هوای این ناحیه دارد. میزان رطوبت و بارش مناسب باعث ایجاد جنگل‌های انبوه بلوط و گونه‌های مختلف درختان جنگلی شده است. اختلاف ارتفاع بین بلندترین و پست‌ترین نقاط استان به حدود ۲۴۰۰ متر می‌رسد که این اختلاف ارتفاع خود باعث به وجود آمدن اقلیم‌های متفاوت می‌گردد.

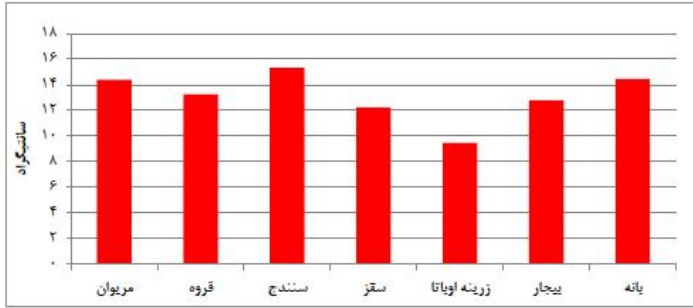
۳-۲-۱- بارش

جریان‌های آب و هوایی متأثر از اقیانوس اطلس و دریای مدیترانه که عامل عمده جوی در ایران به شمار می‌آیند، در عبور از کردستان و برخورد با ارتفاعات زاگرس، بخش قابل توجهی از رطوبت خود را به شکل باران و برف از دست می‌دهند به طوری که میانگین ریزش‌های سالانه در ارتفاعات کردستان حدود ۵۰۰ میلی‌متر گزارش شده است.

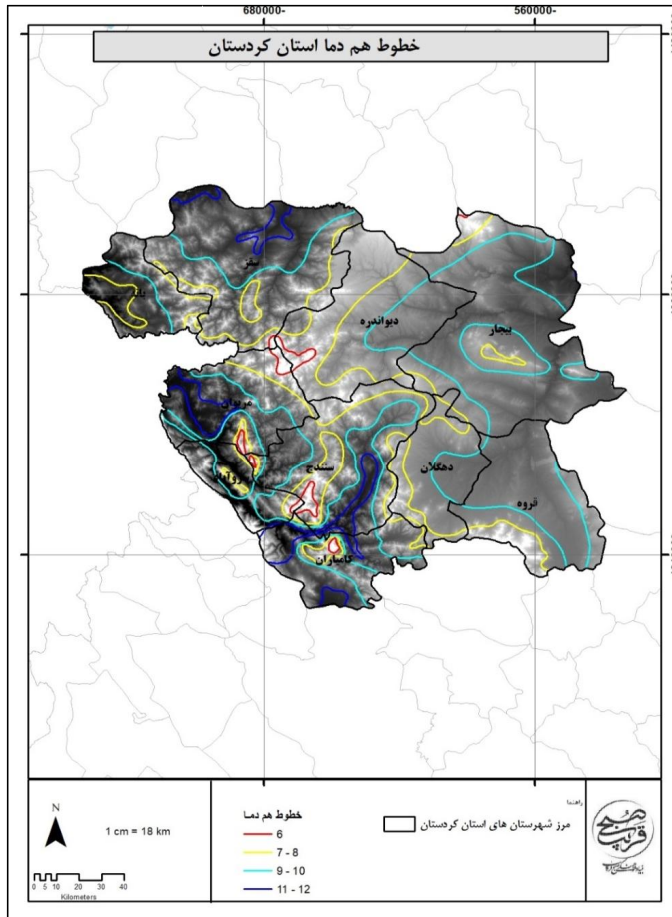
بر پایه این اطلاعات بارندگی‌ها در اغلب ایستگاه‌ها از مهرماه آغاز شده و تا اردیبهشت سال بعد ادامه پیدا می‌کند و در ماه‌های خرداد تا شهریور به حداقل خود می‌رسد. بیشترین میزان میانگین بارش مربوط به ایستگاه مریوان با مجموع میانگین ۹۱۱ میلی‌متر و کمترین آن مربوط به ایستگاه قروه با ۳۳۱ میلی‌متر است که هر دو این مقادیر از میانگین کشوری بالاتر است. از دیگر ایستگاه‌های پربارش می‌توان به بانه و کامیاران با مقادیر به ترتیب ۶۶۳ و ۵۰۷ میلی‌متر اشاره کرد.

نمودار ۱- میانگین دمای استان به تفکیک ایستگاه‌های سینوپتیک

نقشه ۲- خطوط هم دما استان کردستان

۳-۲-۲-۳- جریان وزش بادهای

خصوصیات بادهای استان کردستان از لحاظ جهت و سرعت بر حسب اطلاعات ایستگاه‌ها به این گونه است که آرامش هوا در شمال استان از حداقل ۵۸ درصد در ماه‌های فروردین تا حداکثر ۸۰ درصد در ماه آذر متغیر است. در رژیم ماهانه وزش باد، وزش بادهای جنوب غربی و غربی در شمال استان با سرعت‌های قابل ملاحظه غلبه دارد و بادهای جنوبی، جنوب غربی و جنوب شرقی با همین ویژگی‌ها در جنوب استان غالب است.

جدول ۹- میانگین ماهیانه سرعت و جهت باد در ایستگاه‌های سینوپتیک استان

ایستگاه	سنندج	سقز	قروه	بیجار	مریوان	زرینه اوباتو
میانگین سرعت باد (متر بر ثانیه)	۲	۲	۴	۴	۲	۴
جهت باد غالب (درجه)	۱۸۰	۲۵۵	۲۵۵	۱۸۰	۱۸۰	۲۷۰

۳-۲-۳-۳- منابع آب^۶

در حالی که ایران در کمربند خشک‌سالی جهان واقع گردیده و میانگین بارندگی کشور تقریباً یک سوم میانگین جهانی و میزان تبخیر آن ۱۰ درصد بیش از میانگین جهانی است، میانگین بارش در استان کردستان ۲ برابر بیشتر از میانگین کشوری است. رودخانه‌های متعدد و حوضه‌های آبریز فراوان استان را از لحاظ منابع آبی در موقعیت پرآبی قرار داده است. پهنه استان کردستان دربرگیرنده بخش‌هایی از ۴ حوضه آبریز سفیدرود، رودخانه‌های مرزی غرب، کرخه و دریاچه ارومیه است و زیر حوضه‌های قزل‌اوزن، سیروان، زاب کوچک، رازآور و زرینه‌رود را شامل می‌شود.

حوضه آبریز سفیدرود: حوضه آبریز سفیدرود در تقسیم‌بندی کلی هیدرولوژی ایران، بخشی از حوضه آبریز اصلی دریای خزر محسوب شده و در محدوده تلاقی رشته‌کوه‌های البرز و زاگرس مرکزی قرار دارد. وسعت حوضه مذکور برابر ۵۹۴۲۹ کیلومتر مربع است که ۷۵/۴ درصد آن را مناطق کوهستانی و حدود ۲۴/۶ درصد آن را دشت‌ها و کوهپایه‌ها تشکیل داده است.

دشت‌ها در دو بخش علیا و بخش پایاب حوضه آبریز واقع شده و مناطق مرکزی آن کوهستانی است. استان کردستان در برگیرنده بخشی از زیر حوضه قزل‌اوزن از این حوضه آبریز است. وسعتی معادل ۱۳۶۹۹۸۶ هکتار از

^۶ تمام مطالعات این بخش بر اساس آمارهای ارائه شده از سوی دفتر مطالعات منابع آب کردستان (۱۳۸۷) است که آخرین آمار ارائه شده از سوی آب منطقه‌ای کردستان به شمار می‌رود.

زیر حوضه قزل‌اوزن در استان قرار دارد و از شاخه‌های اصلی قزل‌اوزن، تلوار، شور (بخشی از آن در خارج از استان) و قمچقای رود (کامیاشگای) تشکیل شده است. رودخانه قزل‌اوزن در منتهی‌الیه شمال شرق استان، وارد استان زنجان می‌شود.

حوضه آبریز رودخانه‌های مرزی غرب: حوضه آبریز رودخانه‌های مرزی غرب در حاشیه غربی ایران واقع شده و با کشور عراق هم‌مرز است. این حوضه، از رودخانه زاب در منتهی‌الیه شمالی حوضه تا رود دویرج در منتهی‌الیه جنوبی آن گسترش دارد. این حوضه بخشی از حوضه آبریز خلیج فارس به شمار می‌رود. وسعت زیر حوضه سیروان در استان کردستان معادل ۷۶۶۵۱ هکتار و وسعت زیر حوضه زاب کوچک در استان کردستان برابر با ۱۶۷۳۳ هکتار است.

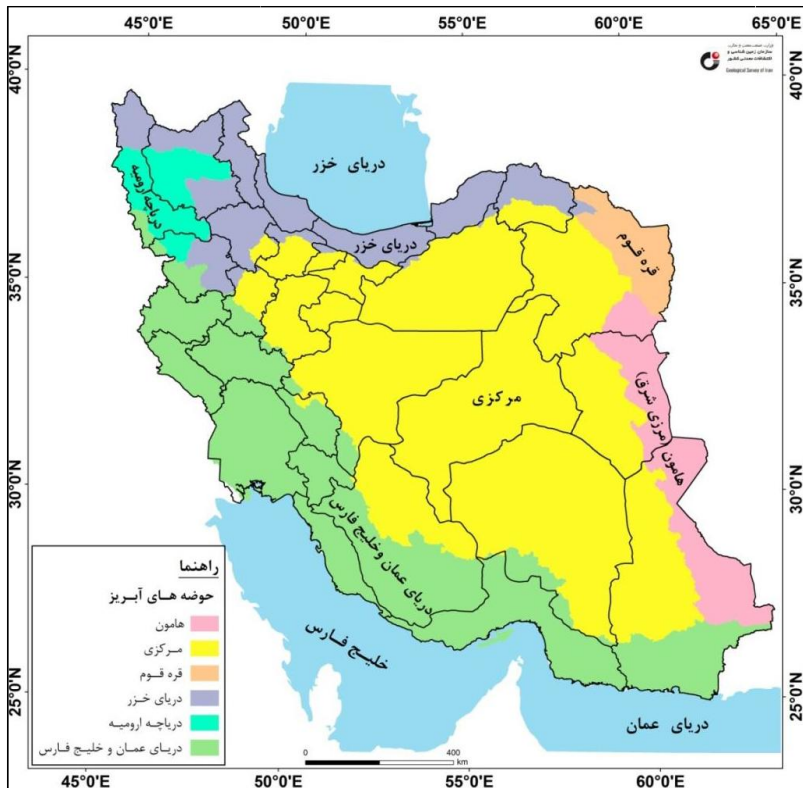
حوضه آبریز کرخه: حوضه آبریز رودخانه کرخه در غرب کشور و در مناطق میانی و جنوب غربی رشته‌کوه‌های زاگرس قرار دارد. این حوضه، از شمال به حوضه رودخانه‌های سیروان، سفیدرود و قره‌چای، از غرب به حوضه رودخانه‌های مرزی ایران و عراق، از شرق به حوضه رودخانه دز و از جنوب به قسمتی از مرز غربی کشور محدود می‌گردد. مناطق کوهستانی این حوضه، غالباً در بخش‌های شرقی و میانی متمرکز هستند و دشت‌ها که عموماً در بخش‌های شمالی و جنوبی قرار دارند. استان کردستان در برگیرنده بخش کوچکی حدود ۶۶۷۹ هکتار از این زیر حوضه است. حوضه کرخه با سطحی معادل ۴۸۰ کیلومتر مربع کوچک‌ترین حوضه استان کردستان است.

حوضه آبریز دریاچه ارومیه: حوضه آبریز دریاچه ارومیه در شمال غرب ایران قرار گرفته و به وسیله بخش شمالی کوه‌های زاگرس و دامنه‌های جنوبی کوه سبلان و نیز دامنه‌های شمالی، غربی و جنوبی کوه سهند احاطه شده است. وسعت این حوضه، ۵۱۸۰۱ کیلومتر مربع بوده که حدود ۶۴/۶ درصد آن را مناطق کوهستانی و ۲۱/۱ درصد آن را دشت‌ها و کوهپایه‌ها و ۱۴/۳ درصد آن را دریاچه ارومیه تشکیل می‌دهد.

زیر حوضه آبریز زرینه‌رود، از سرشاخه‌های مهم رودخانه‌های زرینه‌رود با نام‌های سفزچای، جیغاتوچای (زرینه‌رود)، خورخوره‌چای و بخش جنوبی رودخانه ساروق چای سرچشمه می‌گیرد. در مرز استان‌های کردستان و آذربایجان غربی، شاخه‌های سفزچای، خورخوره‌چای و جیغاتوچای به دریاچه سد بوکان تخلیه شده و جریان‌های خروجی از این سد (رودخانه زرینه‌رود) پس از طی مسافتی طولانی در استان آذربایجان غربی به دریاچه ارومیه تخلیه می‌شود. حوضه دریاچه ارومیه از چالشی‌ترین حوضه‌های آبریز در استان و حتی در کشور است. سطح حوضه دریاچه ارومیه در استان کردستان معادل ۵۳۰۹ کیلومتر مربع (۱۰٪ کل سطح حوضه) است که ۲۲٪ آب تجدیدپذیر کل سطح حوضه به خود اختصاص داده است.

جدول ۱۰- مشخصات و اطلاعات توصیفی حوضه‌های آبریز در استان کردستان

حوضه اصلی	حوضه آبریز	زیر حوضه	سهم زیر حوضه از استان (درصد)
دریای خزر	سفیدرود بزرگ	قزل‌اوزن	۴۷
دریاچه ارومیه	ارومیه	زرینه‌رود	۱۸
خلیج فارس	مرزی غرب	زاب	۳۲
		سیروان	
	کرخه	راز‌آور	۳

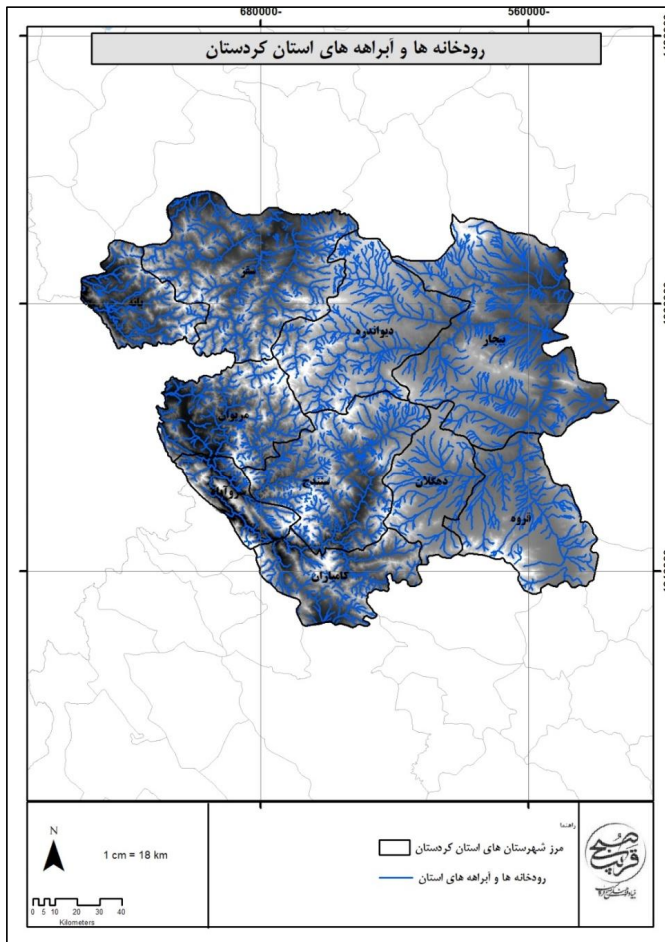

نقشه ۸- موقعیت استان کردستان بر روی نقشه حوضه‌های آبریز درجه ۱ کشور

مأخذ: نقشه راه علوم زمین و معدن استان کردستان، ۱۳۹۵

۳-۲-۱- منابع آب سطحی

کل جریانات سطحی در استان کردستان معادل ۳/۴ میلیارد مترمکعب است که شامل ۱۷ رودخانه دائمی و ۲۴ رودخانه فصلی است. بخش اعظم جریانات سطحی به دلیل شرایط ویژه توپوگرافی و ساختار زمین شناسی از استان خارج شده و به استان‌های هم‌جوار و یا کشور عراق جریان می‌یابند. در شرایط کنونی ۲۵۲/۲ میلیون مترمکعب از این جریانات توسط سه سد قشلاق (۲۱۵ میلیون مترمکعب)، سنگ سیاه (۳۳ میلیون مترمکعب) و بانه (۴/۲ میلیون مترمکعب) ذخیره‌سازی می‌گردد. علاوه بر این ۳ سد، سدهای عباس‌آباد بانه با حجم ذخیره ۱۴ میلیون مترمکعب و چراغ ویس سقز با حجم ذخیره ۸۵ میلیون مترمکعب در حال آبرگیری هستند که در آینده نزدیک به بهره‌برداری خواهند رسید.

نقشه ۹- رودخانه‌ها و آبراهه‌های استان کردستان

ارتفاعات کردستان و چشمه‌های پرآب این منطقه، سرچشمه رودخانه‌های بزرگ و طولی است که در سراسر کردستان جاری است. مشکل عمده این رودخانه‌ها در استفاده‌های کشاورزی، به دلیل پایین بودن سطح آن‌ها از زمین‌ها و مزارع کشاورزی است و بهره‌برداری از آن‌ها هزینه‌های زیادی در بر دارد. به همین دلیل، استفاده زیادی از آن‌ها به عمل نمی‌آید و بیشتر آب این رودخانه‌ها از استان خارج شده و به هدر می‌رود. سه رودخانه مهم استان عبارت‌اند از:

رودخانه سیروان: این رودخانه طولی‌ترین رودخانه کردستان و یکی از شعبه‌های مهم حوزه آبریز خلیج فارس محسوب می‌شود. این رودخانه از دو شاخه بزرگ به نام شاخه اصلی رودخانه، و شاخه چَم گورَه (آزاد رود) تشکیل می‌شود. شاخه اصلی سیروان، از گاو رود و قشلاق تشکیل و شعبه‌های آن به منزله شریان‌های حیاتی کردستان قلمداد می‌شود. بر روی رودخانه قشلاق سدّ وحدت (قشلاق) احداث شده که برای آب‌رسانی شهر سنندج، ذخیره آب زراعی، مهار کردن رودخانه، کنترل سیل، تأمین برق، ایجاد فضای سبز، جنگل‌کاری اطراف شهر سنندج و پرورش ماهی از آن استفاده می‌شود.

زرینه‌رود: نام رودی است که در شمال غربی ایران، در جلگه جنوبی دریاچه ارومیه، قرار دارد. این رود با طول ۳۰۲ کیلومتر یکی از بلندترین و پرآب‌ترین رودهای شمال غرب ایران می‌باشد که شاخه اصلی آن از کوه‌های منطقه خورخوره سقز و همچنین کوه‌های مرزی میان ایران و عراق در نزدیکی گذرگاه مرزی سیف ابتدای «دره شیلر» و کوه‌های چهل چشمه کردستان میان شهرستان‌های سقز، مریوان و دیواندره به همراه شاخه رود خورخوره از کوه‌های چهل چشمه سرچشمه گرفته و پس از گذر از شهرستان سقز وارد زرینه‌رود شده و شاخه ساروق رود آن نیز از کوه‌های تکاب و تخت سلیمان وارد زرینه‌رود شده و با عبور از زرینه‌رود وارد دشت زرینه‌رود شهرستان شاهین‌دژ شده و با سیراب کردن دشت زرینه‌رود شاهین‌دژ وارد شهرستان میاندوآب شده و در جنوب دریاچه ارومیه با تشکیل یک دلتای وسیع به عرض حدود ۱۰ کیلومتر در مراتع باتلاقی تالاب قره قشلاق به دریاچه ارومیه می‌ریزد.

قزل‌اوزن: یکی از بلندترین رودخانه‌های ایران است که از کوه‌های چهل چشمه میان سقز و دیواندره در استان کردستان و استان آذربایجان شرقی سرچشمه گرفته و پس از پیوستن هیرورود، زنجان رود و شاهرود به آن به دریای خزر می‌ریزد. قزل‌اوزن در جنوب استان گیلان در درون آب دریاچه سد سفیدرود به رودخانه بزرگ شاه‌رود پیوسته و تشکیل رودخانه‌ای به نام سفیدرود می‌دهد. رود قزل‌اوزن از مسیر غرب، شمال غرب و شمال استان زنجان می‌گذرد که در بخش‌هایی با استان‌های گیلان، اردبیل، آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و کردستان حدود مرزی پدید آورده است که حاشیه این رود یادآور تمدن باستانی آندیا است که یکی از تمدن‌های آغاز هزاره اول پیش از میلاد می‌باشد.

۳-۲-۲- منابع آب زیرزمینی

در استان کردستان تعداد ۱۱ آبخوان آبرفتی (به جز در شهرستان‌های سروآباد و دیواندره) وجود دارند که اصلی‌ترین منبع تأمین آب زیرزمینی هستند. منابع آب زیرزمینی در مجموع توسط ۲۷۸۴ حلقه چاه عمیق، ۱۰۴۶۸ حلقه چاه نیمه عمیق، تعداد ۳۴۶۳۷ چشمه دائمی و ۴۹۶ رشته قنات تخلیه و به مصارف گوناگون می‌رسند. در استان میزان تخلیه از منابع زیرزمینی بیش از ورودی به این مخازن است به گونه‌ای که در مجموع حدود ۲۰ میلیون مترمکعب کسری مخازن در استان گزارش شده است. بیشترین کسری مخزن مربوط به دشت دهگلان با ۱۴/۷ میلیون مترمکعب است و پس از آن دشت‌های چهاردولی و قروه در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۱۱- اطلاعات تفصیلی مصارف آب استان کردستان به تفکیک

میزان مصرف (میلیون مترمکعب)	نوع مصرف	
۹۳۳۸۲	سطح زیرکشت	زیرزمینی
۷۱	مصرف شرب	
۲۲	مصرف صنعت	
۵۸۰	مصرف کشاورزی	
۱۳	بلااستفاده و سایر	
۶۹۵	جمع زیرزمینی	
۲۰۴۲۴	سطح زیرکشت	سطحی
۱۲	مصرف شرب	
۲۹	مصرف صنعت	
۲۳۴	مصرف کشاورزی	
۱۳	بلااستفاده و سایر	
۲۹۸	جمع زیرزمینی	
۱۲۳۸۰۵	سطح زیرکشت	جمع کل
۸۳	مصرف شرب	
۷۱	مصرف صنعت	
۸۱۴	مصرف کشاورزی	
۲۶	بلااستفاده و سایر	

۳-۲-۴- کشاورزی

بر اساس مطالعات جامع توسعه اقتصادی اجتماعی استان کردستان، واحدهای اراضی که برای زراعت آبی به شرط تأمین آب قابلیت دارند، مساحتی حدود ۵۴۰۰ هزار هکتار، واحدهای اراضی برای کاربری دیم ۷۲۰ هزار هکتار و برای مرتع ۱۸۰۰ هزار هکتار معین شده است. اراضی مرتعی حدود ۱۴۰۰ هزار هکتار و جنگل حدود ۳۲۰ هزار هکتار می‌باشد، ارقام یاد شده نشان می‌دهد که استان با داشتن ۱/۲۶ درصد از زمین‌های آبی و ۹/۴۶ درصد زمین‌های کل کشور، در مقایسه با سایر استان‌ها در کشت آبی رتبه هیجدهم و در کشت دیم رتبه دوم را دارا می‌باشد و سالیانه ۸۶۰ هزار تن محصولات زراعی تولید می‌شود که معادل ۱/۸۵ درصد کل تولید کشور است. ۲۳ هزار هکتار از اراضی استان به کشت محصولات دائمی اختصاص یافته (رتبه ۲۴ در کشور) و حدود ۱۰۰ هزار تن محصولات زراعی تولید می‌شود که معادل ۱/۸۵ درصد کل تولید کشور است.

محصولات عمده زراعی استان شامل غلات، حبوبات، نباتات علوفه‌ای و سیب‌زمینی و محصولات باغی مثل انگور، توت‌فرنگی، گردو و دیگر محصولات باغی ویژه مناطق سردسیری می‌باشد. توت‌فرنگی استان کردستان به دلیل مرغوبیت بالای آن، جایگاه خاصی در بازارهای داخلی کشور دارد و به علت ارگانیک بودن آن جایگاه خاصی می‌تواند در صادرات غیرنفتی داشته باشد.

توسعه کشت محصولات باغی به‌ویژه مو دیم در اراضی شیب‌دار و فاقد پتانسیل زراعی در شهرستان‌های بانه و مریوان که دارای بارندگی قابل توجه‌اند از ویژگی‌های دیگر باغبانی استان است. مجموع تولیدات زراعی سالانه استان بالغ بر ۱/۶ میلیون تن است که نظر به استعداد آب و خاک استان می‌توان میزان این تولیدات را حداقل تا ۳ میلیون تن در سال افزایش داد، میزان تولید سالیانه عمده محصولات زراعی استان بدین شرح است:

- گندم ۶۶۹۵۰۷ تن که در سنوات اخیر منجر به کسب رتبه‌های سوم الی ششم کشوری گردیده است.
- سیب‌زمینی ۲۷۲۶۹۴ تن (رتبه ششم کشوری).
- نخود ۴۲۵۴۷ تن (رتبه سوم کشوری).
- علوفه ۳۴۴۰۰۰ تن (رتبه بیست و دوم کشوری)

جدول ۱۲- راندمان (عملکرد در واحد سطح) تولید برخی محصولات زراعی (کیلوگرم در هکتار)

گندم دیم	گندم آبی	سیب‌زمینی	حبوبات (آبی)	علوفه (آبی)
۱۰۰۲	۴۴۲۷	۴۷۰۰۵	۱۳۲۴	۱۰۴۶۳

بتانسيل توليد ذرت و دانه‌های روغنی نیز در استان وجود دارد که این مهم مستلزم برنامه‌ریزی و حمایت همه جانبه جهت نیل به جایگاه واقعی خود است.

حدود ۳ درصد از اراضی کشاورزی استان معادل ۳۶۴۳۸ هکتار را باغات مثمر تشکیل می‌دهد که ۲۷۰۱۴ هکتار آن معادل ۷۴ درصد آن آبی و الباقی آن دیم می‌باشد و سالیانه بیش از ۳۰۰ هزار تن انواع محصولات باغی در استان تولید می‌شود. تولید سالیانه عمده محصولات باغی استان کردستان عبارت‌اند از:

- توت‌فرنگی با ۴۱۱۳۵ تن تولید مقام اول کشوری.
- گردو با تولید ۱۶۹۴۲ تن مقام هشتم کشور.
- انواع انگور با تولید ۱۰۱۴۹۷ تن در سال مقام دوازدهم.
- میوه‌های دانه‌دار ۶۶۵۷۲ تن
- میوه‌های هسته‌دار ۸۳۷۷۲ تن.

۳-۲-۵- پوشش گیاهی

استان کردستان دارای اقلیم‌های متنوعی است که ناشی از شرایط توپوگرافی و مختصات جغرافیایی آن است و از این رو برخوردار از پوشش گیاهی متنوع است. در نیمه غربی استان پوشش گیاهی عمدتاً جنگلی و مرتعی است و پهنه‌های شرقی، پوشش گیاهی بیشتر از نوع مرتعی و گیاهان زراعی است.

در یک تقسیم‌بندی کلی و بر اساس پوشش و گونه‌های گیاهی و نیز شرایط اکولوژیکی، استان را می‌توان به دو حوزه رویشی عمده تقسیم کرد:

الف) حوزه رویشی ناحیه ایرانی تورانی در شرق استان.

ب) حوزه رویشی جنگل‌های زاگرس در غرب و گونه‌های شاخص جنگلی مانند بلوط و گونه‌های همراه نظیر بنه، زالزالک، دافنه، بادام، ارژن و جزو آنها

بر اساس اطلاعات ارائه شده توسط اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری، در سال ۱۳۹۸ مساحت جنگل‌های استان حدود ۳۷۵۵۴۲ هکتار و مراتع ۱۳۵۹۸۰۰ هکتار بوده است که از این میزان ۲۵/۳ درصد پوشش مراتع استان خوب، ۳۶/۴ درصد پوشش متوسط و ۳۸/۳ درصد با پوشش فقیر است ضمن اینکه استان کردستان فاقد اراضی بیابانی است.

جدول ۱۳- مساحت جنگل‌ها، مراتع و پدیده‌های بیابانی

مساحت (هکتار)		پوشش	
۳۷۵۵۴۲		جنگل	
۱۳۵۹۸۰۰	۳۴۳۹۵۰	خوب	مرتع
	۴۹۵۵۶۸	متوسط	
	۵۲۰۲۸۲	فقیر	
۰		بیابان	

(آمارنامه استان کردستان، ۱۳۹۸)

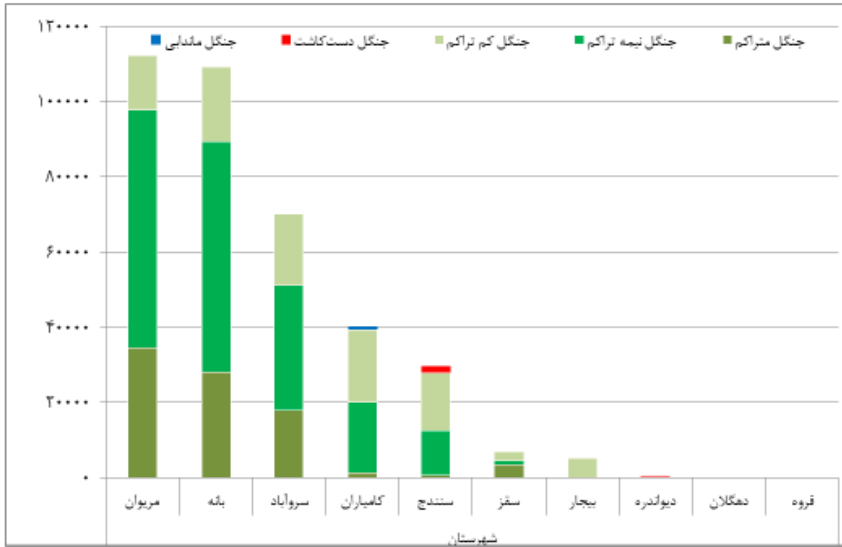
جدول ۱۴- مساحت پارک‌های جنگلی طبیعی، فضاهای سبز و ذخیره‌گاه‌های جنگلی ۱۳۹۸

پوشش گیاهی	جمع کل عرصه‌های جنگلی	پارک‌های جنگلی طبیعی	فضاهای سبز	ذخیره‌گاه‌های جنگلی
مساحت (هکتار)	۳۷۵۵۴۲	۳۲۳۶	۳۴۹۸	۱۵۶۲/۶

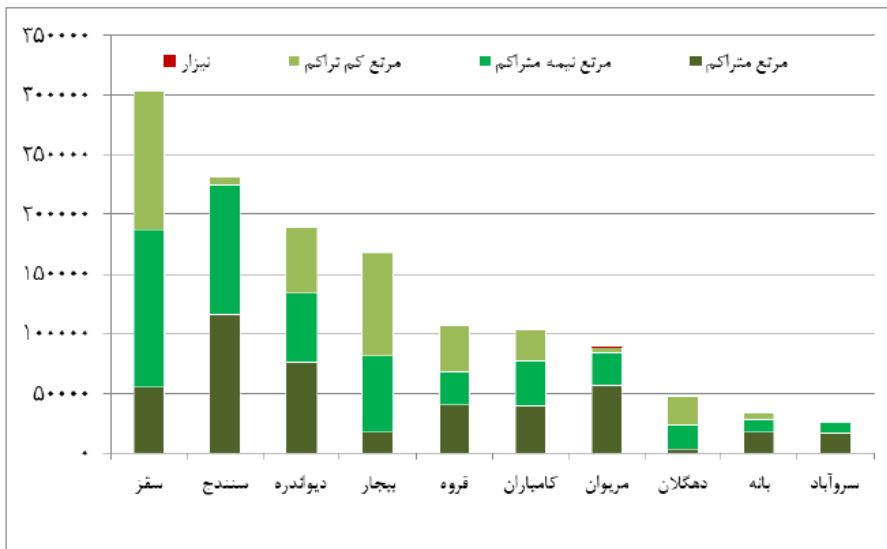
(آمارنامه استان کردستان، ۱۳۹۸)

از دیدگاه ویژگی‌های اکولوژیکی پوشش گیاهی استان را می‌توان مورد بررسی قرار داد به این گونه که در مناطق کوهستانی که دارای آب و هوایی سردتر نسبت به مناطق کوهپایه‌ای هستند، پوشش گیاهی جنگلی و عمدتاً از نوع بلوط بوده که به همراه آن گونه‌های دیگری نظیر بنه، انجیر، کیکم، بادام وحشی، زالزالک، ارغوان، داغداغان، گلابی وحشی و آلبالو وحشی قابل مشاهده است.

در مناطق کوهپایه‌ای به ندرت پوشش جنگلی دیده می‌شود و عمدتاً پوشش‌ها از نوع گیاهان درختچه‌ای، بوته‌ای و علفی هستند که مهم‌ترین آن‌ها گونه‌هایی نظیر گون، بادام، اسپرس، دم روباهی، علف پشمکی، انواع یونجه وحشی و جز آن‌ها هستند.

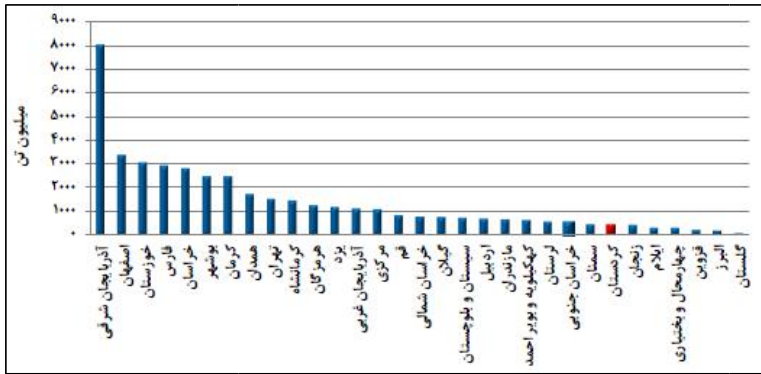
نمودار ۲- وضعیت جنگل های استان به تفکیک شهرستان (هکتار)

نمودار ۳- وضعیت مراتع استان به تفکیک شهرستان (هکتار)

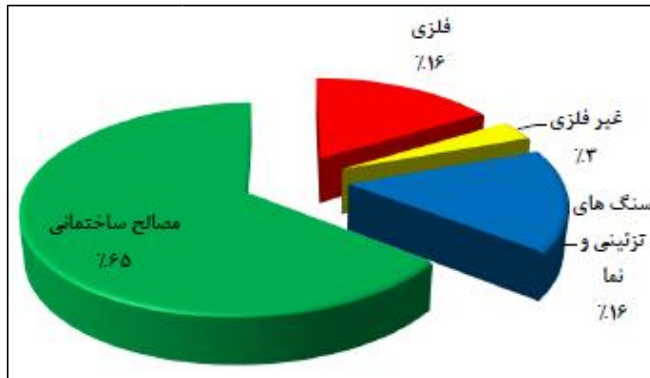
۳-۲-۶- وضعیت کانسارهای معدنی

بر اساس آمارهای وزارت صنعت، معدن، تجارت، استان کردستان با ذخیره ۴۳۹ میلیون تن از لحاظ میزان ذخایر معدنی و با سهم یک درصدی از کل ذخیره کشور، رتبه بیست و پنجم کشور را به خود اختصاص داده است.

نمودار ۴- میزان ذخایر مواد معدنی استان‌های کشور و جایگاه کردستان

سهم گروه‌های معدنی از کل ذخیره مواد معدنی استان به صورت مصالح ساختمانی ۶۵ درصد (۲۸۳ میلیون تن) سنگ‌های تزئینی و نما ۱۶ درصد (برابر ۷۰ میلیون تن)، مواد غیرفلزی ۳ درصد (برابر ۱۳ میلیون تن) و مواد فلزی ۱۶ درصد (برابر ۱۳ میلیون تن) می‌باشد.

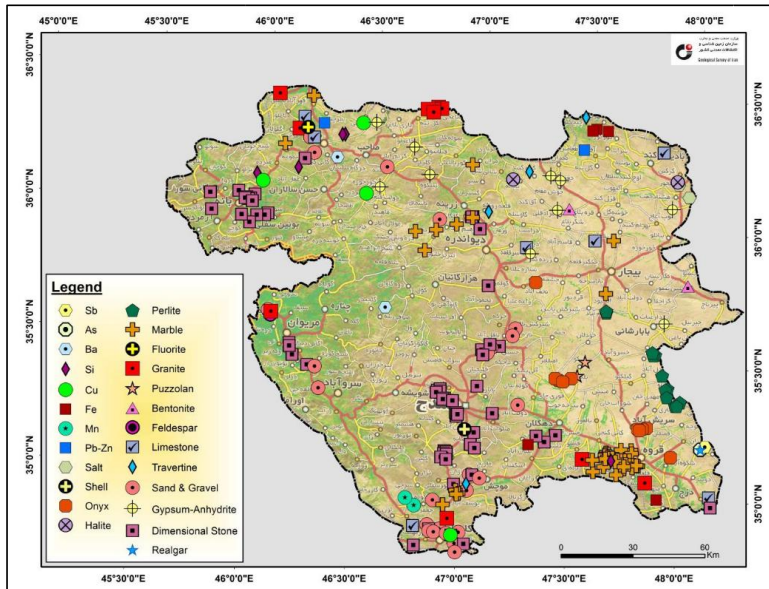
بر اساس نتایج طرح آمارگیری از معادن فعال کشور در سال ۱۳۹۷ تعداد ۱۴۷ معدن در حال بهره‌برداری در استان کردستان وجود داشته است. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد، در مجموع ۱۶۱۳ نفر در این معادن به کار اشتغال داشته‌اند که تعدادشان نسبت به سال ۱۳۹۶، حدود ۱۶ درصد افزایش یافته است. از این تعداد معدن تعداد ۴ معدن دارای مدیریت عمومی و ۱۴۳ معدن تحت مدیریت خصوصی فعالیت کرده‌اند.

همچنین در سال ۱۳۹۷ بیشترین تعداد معدن مربوط به معدن سنگ لاشه با تعداد ۴۹ معدن بوده است و از نظر مقدار استخراج مواد معدنی و ارزش آن، معادن سنگ آهن با ۲۳۵۵ هزارتن بیشترین مقدار استخراج و با ۲۱۷۳۰۴۶ میلیون ریال بیشترین ارزش ریال در صدر معادن استان قرار داشته است. در همین سال بالاترین ارزش افزوده ایجاد شده مربوط به معادن استخراج سنگ‌های آهنی با ۱۹۴۱۰۰۰ میلیون ریال بوده است که حدود ۶۸ درصد کل ارزش افزوده معادن استان را به خود اختصاص می‌دهد. در این سال معادن استخراج سنگ‌های آهنی با ۲۳۱۸۱۷ میلیون ریال بیشترین میزان سرمایه‌گذاری در حال بهره‌برداری را به خود اختصاص داده است که ۴۸ درصد کل سرمایه‌گذاری‌های بخش معدن در سال ۹۷ را به خود اختصاص داده است.

جدول ۱۵- مشخصات عمومی معادن در حال بهره‌برداری بر حسب فعالیت

تعداد شاغلان	تعداد معدن	نوع استخراج
۱۷۳	۴۹	استخراج سنگ لاشه
۶۷	۲۳	استخراج شن و ماسه
۲۸۷	۲۵	استخراج سنگ تزئینی
۱۴۷	۲۱	استخراج سنگ آهک
۸۹	۱۱	استخراج پوکه معدنی
۴۷۷	۱۰	استخراج سنگ آهن
۲۳	۲	استخراج سیلیس
۶	۱	استخراج سنگ گچ
۱۴	۱	استخراج دولومیت
۱۲	۱	استخراج باریت
۲۰	۱	استخراج خاک سرخ و زرد
۴	۱	استخراج نمک
۲۹۴	۱	استخراج سنگ طلا

(سالنامه آماری استان سال ۱۳۹۸)

نقشه ۱۰- نقشه پراکندگی گروه‌های مواد معدنی در استان کردستان

مأخذ: نقشه راه علوم زمین و معدن استان کردستان، ۱۳۹۵

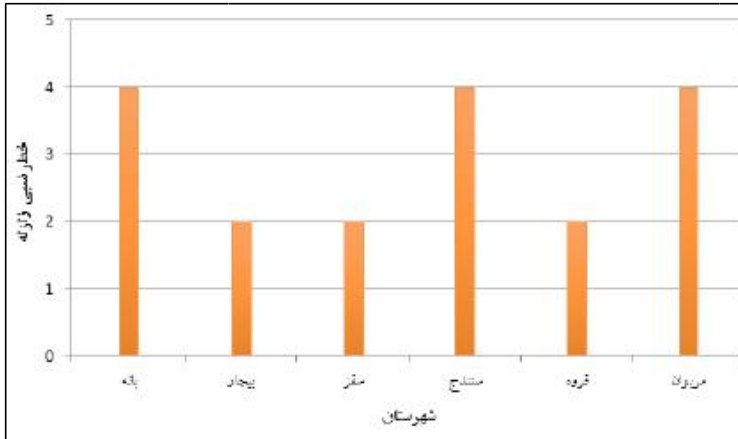
۷-۲-۳- مخاطرات محیطی

۱-۷-۲-۳- زلزله

با بررسی زمین‌لرزه‌های تاریخی و زمین‌لرزه‌های سده بیستم استان مشاهده می‌گردد که استان کردستان شاهد زمین‌لرزه‌های مهم و ویرانگری در سده بیستم نبوده است و همچنین تعداد زمین‌لرزه‌های تاریخی استان در پیش از سده بیستم چندان زیاد نیست. ولی وجود گسل‌های مهم و لرزه‌زایی همچون زاگرس و پیرانشهر که نقش مهم و اساسی در تکوین تاریخچه لرزه‌خیزی استان دارد و با توجه به آمار زمین‌لرزه‌های ثبت شده دستگاهی با بزرگای متوسط در نقاط مختلف استان، احتمال وقوع رویداد زمین‌لرزه‌هایی بزرگ در آینده دور از ذهن نیست. از آنجایی که بخش‌هایی از استان از لحاظ زمین‌شناسی در زون‌های سنندج- سیرجان، البرز و ایران مرکزی و بخشی از آن در ناحیه زمین‌شناسی زاگرس قرار دارد بنابراین رژیم لرزه‌خیزی حاکم بر استان متأثر از شرایط لرزه زمین‌ساختی این زون‌ها است.

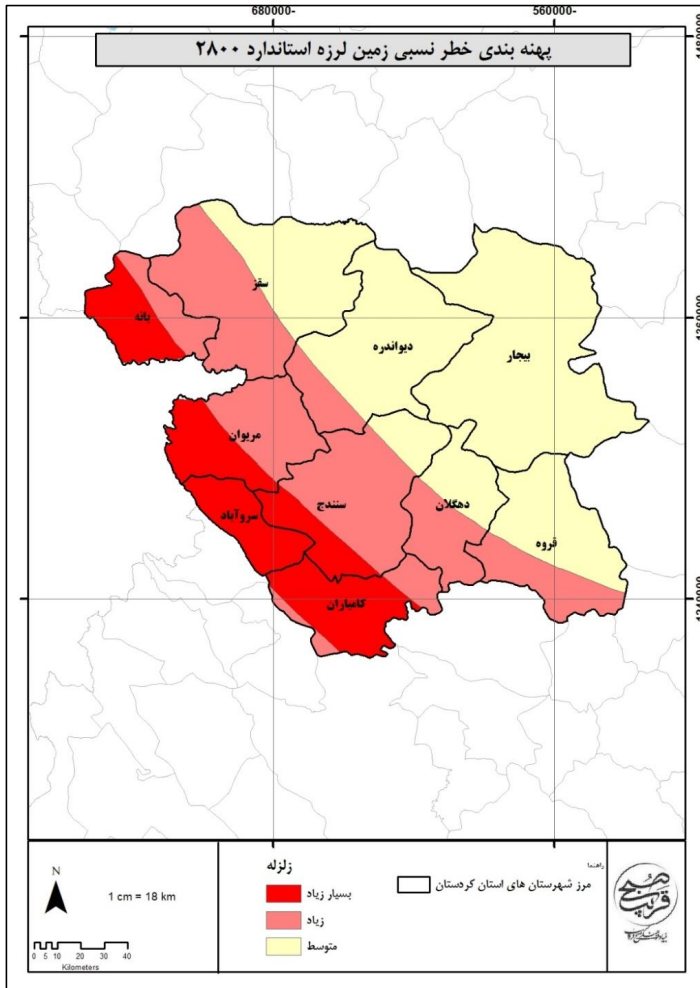

نمودار ۶- خطر نسبی زمین لرزه به تفکیک شهرستان‌های استان کردستان

با توجه به مشخصات زمین لرزه‌هایی که قادر به ایجاد پارامترهای جنبش زمین می‌باشند، مطابق با آیین‌نامه طراحی ساختمان‌ها در برابر زلزله (استاندارد ۲۸۰۰) مناطق مختلف کشور از دیدگاه خطر لرزه‌ای به چهار قسمت تقسیم می‌شود. این چهار قسمت عبارت‌اند از:

- مناطق با خطر نسبی خیلی زیاد (شتاب $g \leq 0.35$)
- مناطق با خطر نسبی زیاد (شتاب $g = 0.30$)
- مناطق با خطر نسبی متوسط (شتاب $g = 0.25$)
- مناطق با خطر نسبی کم (شتاب $g \geq 0.20$)

بر اساس نقشه پهنه‌بندی خطر نسبی زمین لرزه از غرب به شرق استان کردستان، از میزان نسبی خطر زمین لرزه کاسته می‌شود. به‌طور کلی، می‌توان استان را به سه نوار جنوبی- شمالی به موازات هم تقسیم کرد. نوار غربی، پهنه با خطر نسبی خیلی زیاد، نوار مرکزی استان، پهنه با خطر نسبی زیاد و نوار شرقی پهنه با خطر نسبی متوسط محسوب می‌شود. انطباق گسل اصلی زاگرس با مناطق دارای خطر نسبی بالا حاکی از آن است که مهم‌ترین زمین لرزه‌ها در ارتباط با این پهنه گسلی صورت می‌گیرد.

نقشه ۱۲- پهنه‌بندی خطر نسبی لرزه استاندارد ۲۸۰۰

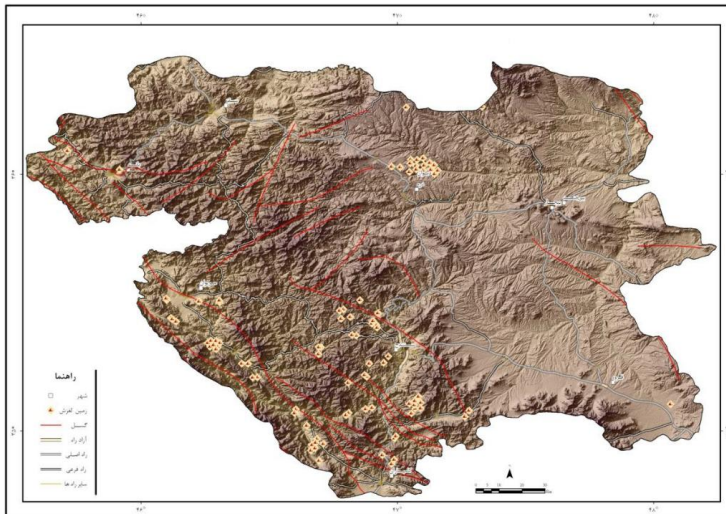
۳-۲-۲-۲-۲- زمین لغزش

استان کردستان، با توپوگرافی عمدتاً کوهستانی در بخش غربی، فعالیت زمین‌ساختی و لرزه‌خیزی، شرایط متنوع زمین‌شناسی و اقلیمی، عمده شرایط طبیعی برای ایجاد زمین‌لغزش را داراست. پراکندگی زمین‌لغزش در استان به گونه‌ای است که برخی از نواحی بانه و مریوان، کامیاران و سروآباد به دلیل شرایط طبیعی حاکم، به شکل کانون‌های عمده زمین‌لغزش عمل می‌کنند و از سابقه بالایی در رخداد زمین‌لغزش برخوردارند. از جمله شهرهای

دارای پتانسیل در این زمینه، می‌توان به دیواندره و سنندج اشاره کرد. این در حالی است که در شهرهای غیر کوهستانی و دشتی استان مانند قروه و دهگلان، این میزان به صفر می‌رسد.

استان کردستان یک از مناطقی است که تحت تأثیر توپوگرافی متنوع مانند کوهستان‌های مرتفع، دشت‌های مرتفع هموار و تپه‌ماهوری، دره‌های عمیق، رشته ارتفاعات آتشفشانی، حصارهای کوهستانی متشکل از سنگ‌های دگرگونی و رسوبی، شرایط توپوگرافی و مورفولوژی خاص رودخانه‌ها و حوضه‌های آبریز، وضعیت متنوع زمین‌شناس و اقلیم و دخالت‌های نادرست انسان، عمده شرایط طبیعی را برای ایجاد طیف وسیع از ناپایداری دامنه‌ای مانند لغزش، ریزش، سنگافت، بهمن، بهمن سنگی و گل روانه دارد.

جریان‌های واریزه‌ای فعال در دامنه کوهستان‌های استان، مشکلاتی را برای امور کشاورزی، صنعتی و شبکه ارتباطی به‌وجود آورده و آثار مخرب این پدیده‌ها بر روی زمین‌های زراعی، راه‌های ارتباطی و مناطق مسکونی بارها مشاهده شده است. از جمله می‌توان به لغزش زمین در محورهای ارتباطی سنندج- مریوان، سروآباد- کامیاران و آلوت- بانه اشاره کرد. زمین‌لغزش آلوت از نمونه‌های شاخص زمین‌لغزش در این گستره می‌باشد که در اسفند سال ۱۳۶۶ در روستای آلوت در غرب شهر بانه و در نوار مرزی ایران و عراق اتفاق افتاده است. اهمیت بررسی این زمین‌لغزش به دلیل جریان وسیع و آرام و به تبع آن اثرات ژئومورفیک آن می‌باشد که بعد از گذشت چندین سال هنوز آثار آن آشکار است.

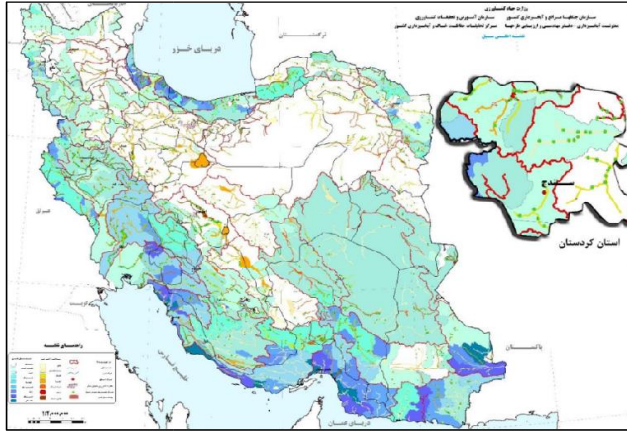

نقشه ۱۳- نقشه پراکندگی زمین‌لغزش‌های استان کردستان

مأخذ: نقشه راه علوم زمین و معدن استان کردستان، ۱۳۹۵

۳-۲-۷-۳- سیل

بر اساس نقشه اطلس سیل ایران، استان کردستان دارای شدت سیل خیزی ناچیز تا خیلی زیاد بوده و همچنین استان از نظر میزان خطر سیل دارای درجه عادی تا شدید است.

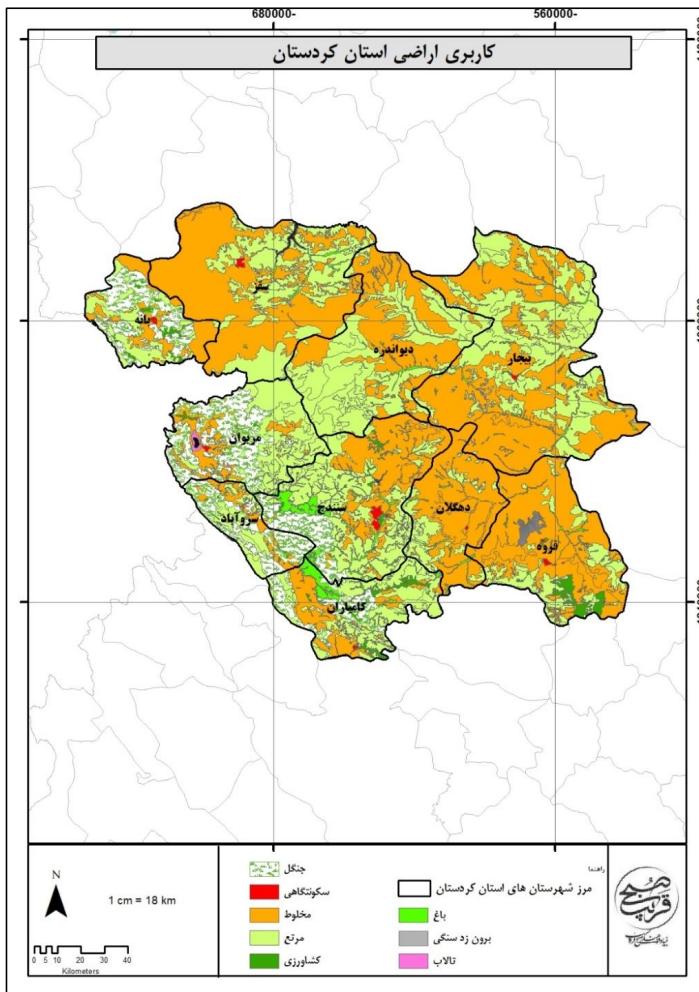
نقشه ۱۴- نقشه اطلس سیل ایران و استان کردستان

جدول ۱۶- خطرپذیری واحدهای هیدرولوژیک استان کردستان

خطرپذیری	واحد هیدرولوژیک	حوضه آبریز
شدید	ماهانشان - انگوران	سفیدرود بزرگ
نسبتاً خفیف	دیواندره - بیجار	
نسبتاً خفیف	گل تپه زرین آباد	
خفیف	قروه - دهگلان	
نسبتاً خفیف	صائین قلعه	ارومیه
نسبتاً خفیف	بوکان	
نسبتاً خفیف	تکاب	
خفیف	سقز	
نسبتاً خفیف	سردشت	مرزی غرب
متوسط	چی جوران	
خفیف	قزلجه	
شدید	رزآب	
خفیف	سنندج	
شدید	مریوان	
خفیف	پاوه	
خفیف	تپه اسماعیل - امیرآب	کرخه
شدید	اسدآباد	
شدید	کامیاران	
شدید	روانسر - سنجایی	

۳-۲-۸- کاربری اراضی

بر اساس اطلاعات به دست آمده در رابطه با وضعیت اراضی استان، سهم اراضی مخلوط (لازم به ذکر است که اراضی مخلوط بیشتر به صورت کشت دیم و مراتع هست)، مراتع و جنگل‌ها به ترتیب برابر با ۳۶،۵۰ و ۱۳ درصد از مجموع اراضی استان بوده است. با توجه به نقشه کاربری اراضی استان، اراضی کشاورزی بخش محدودی از استان را در بر می‌گیرد که بیشتر در قسمت‌های جنوبی استان قرار دارد. شهرستان‌های قروه و کامیاران بیشترین اراضی کشاورزی را دارد. اراضی جنگلی استان نیز بیشتر در شهرستان‌های بانه، مریوان، سروآباد و کامیاران قرار دارد.

نقشه ۱۵- کاربری اراضی استان کردستان

۳-۲-۹- واحدهای اراضی

در استان کردستان ۷ تیپ اصلی اراضی و یک نوع اراضی متفرقه و یک نوع اراضی مخلوط وجود دارند که دارای مشخصاتی به شرح زیر هستند:

کوهها: این تیپ مرتفع‌ترین عوارض سطوح تخریبی منطقه است که بر اثر حرکات کوهزایی در دوره‌های مختلف زمین‌شناسی به وجود آمده‌اند. اختلاف ارتفاع پایین‌ترین نقطه تا بالاترین نقطه (قله) در این فیزیوگرافی عموماً بین ۵۰۰ تا ۱۵۰۰ متر است. شیب کوه‌ها بیش از ۲۵ درصد و در قسمت‌های کم شیب ممکن است بین ۲۵-۸ درصد شیب داشته باشند. عمق خاک متفاوت بوده و از رخنمون سنگی بدون خاک تا دره‌هایی با خاک عمیق تغییر می‌یابد. وسعت تیپ مذکور در استان برابر ۱۴۱۲۶۷۳ هکتار است که ۴۹ درصد کل اراضی را تشکیل می‌دهد. این تیپ اراضی شامل ۶ واحد اراضی است.

جدول ۱۷- واحدهای اراضی کوهها

مساحت (هکتار)	واحد اراضی
۱۰۱۹۲۰	۱/۱
۹۲۲۰۰۸	۱/۴
۲۷۱	۱/۸
۱۹۰۵۵۸	۱/۱۳
۱۳۰۷۷۹	۱/۱۹
۶۷۱۳۶	۱/۲۲

تپه‌ها: تپه‌ها معمولاً معادل سطوح ژئومورفولوژیکی فرسایشی و یا تجمعی هستند که کاملاً به نحوی تخریب یافته‌اند که هیچ بقایایی از سطوح قبلی که دارای سطح صاف و مسطح باشد برجای نمانده است. علیرغم این اثرات، شدت پستی و بلندی و درجه شیب ملایم است. شیب کلی اراضی ۸ تا ۲۵ درصد بوده و در جهات نامشخص و فاقد جهت مشخص است. شدت پستی و بلندی اراضی ۵۰ تا ۵۰۰ متر است. وسعت تیپ مذکور در استان برابر ۶۶۳۲۳۱ هکتار است که ۲۲/۸ درصد کل اراضی را تشکیل می‌دهد. این تیپ اراضی شامل ۶ واحد اراضی است.

جدول ۱۸- واحدهای اراضی تپه‌ها

مساحت (هکتار)	واحد اراضی
۳۳۹۰۲	۲/۱
۳۹۸۵۷۹	۲/۳
۵۴۷	۲/۱۲
۴۵۶۴۵	۲/۱۴
۱۵۹۰۱۵	۲/۲۰
۲۵۵۴۳	۲/۲۱

فلات‌ها و تراس‌های فوقانی: این واحد فیزیوگرافی معادل سطوح ژئومورفولوژیکی فرسایشی و تجمعی می‌باشند که در حال حاضر تحت تأثیر فرآیندهای فرسایشی با شدت کم تا متوسط قرار دارند. هنوز بسیاری از بقایای سطوح قبلی یافت می‌شوند که دارای سطح صاف و مسطح می‌باشند، با وجودی که شدت پستی و بلندی و درجه شیب این اراضی کم است هیچ‌گونه فرآیند تجمعی نهشته‌های فرسایشی از تپه‌ها یا کوهستان‌های مجاور صورت نمی‌گیرد. شیب کلی اراضی ۰ تا ۵ درصد و میزان پستی و بلندی کمتر از ۵۰ متر است. وسعت تیپ مذکور در استان برابر ۴۳۷۲۲۸ هکتار است که ۱۵ درصد کل اراضی را تشکیل می‌دهد. این تیپ اراضی شامل ۳ واحد اراضی است.

جدول ۱۹- واحدهای اراضی فلات‌ها و تراس‌های فوقانی

مساحت (هکتار)	واحد اراضی
۲۸۲۳۲۴	۳/۱
۱۴۴۲۱۰	۳/۷
۱۰۶۹۴	۳/۲۹

تیپ دشت‌های رسوبی دامنه‌ای: این اراضی بلافاصله پس از شیب اراضی کوهستانی به صورت نوارهایی تشکیل شده‌اند که طویل‌ترین بعد آن‌ها به موازات جبهه کوهستانی است. این نوار از سمت کوهستان با شیبی

ملايم به طرف اراضی پست و یا حوضه‌های بسته کشیده می‌شود. دارای میزان سنگریزه‌ای کمتر از ۱۵ درصد، با خاکی عمدتاً عمیق و کلاس کلی شیب ۰ تا ۵ درصد با جهت کلی مشخص و عمود بر حاشیه کوهستان است که به تدریج در بخش‌های پایین کاهش می‌یابد. میزان پستی و بلندی اراضی کمتر از ۵ متر است. وسعت تیپ مذکور در استان برابر ۱۰۶۷۲۳ هکتار است که ۳/۷ درصد کل اراضی را تشکیل می‌دهد. این تیپ اراضی شامل ۲ واحد اراضی است.

جدول ۲۰- واحدهای اراضی تیپ دشت‌های رسوبی دامنه‌ای

مساحت (هکتار)	واحد اراضی
۳۳۴۳۹	۴/۲
۷۳۲۸۴	۴/۱۴

تیپ دشت‌های رسوبی رودخانه‌ای: این تیپ شامل یک واحد اراضی (۵/۲) بر اثر نهشته شدن رسوبات ریز سرریز شده که از یک جریان رودخانه‌ای اصلی که می‌تواند هنوز فعال بوده و یا اینکه غیرفعال باشد تشکیل یافته است. شکل این دشت‌ها شبیه نواری کشیده است که شیب آن از جهت کلی رودخانه تبعیت می‌کند. به طور کلی دشت‌های رسوبی رودخانه‌ای با شیب ملایمی که عمود بر رودخانه است از رودخانه به طرف اراضی پست و یا حوضه‌های آبگیر بسته کشیده می‌شوند. امکان دارد در بعضی مکان‌ها (اشکال) پله مانند بسیار کم ارتفاعی که حاکی از تراس‌های رودخانه‌ای جدید است، یافت شود. این اراضی به صورت صفحاتی مسطح عمود بر مناطق کوهستانی واقع شده‌اند. کلاس شیب کلی اراضی معمولاً کمتر از ۱ درصد و در جهت شیب رودخانه‌ای و به موازات آن است. شدت پستی و بلندی اراضی کمتر از ۵ متر و معمولاً زیر ۲ متر است. وسعت تیپ مذکور در منطقه برابر ۳۶۸ هکتار است.

دشت‌های سیلابی: این اراضی تقریباً مسطح بوده و دارای اشکال و اندازه‌های متفاوت‌اند. آب‌های جاری سطحی مکرراً توسط کانال‌های سیلابی فعال در سطح این اراضی پخش شده و رسوباتی با بافت‌های متفاوت به جای می‌گذارند. این تیپ اراضی مسطح و سیل‌گیر است و مسیر آبراهه‌ها و مسیل‌ها به تعداد زیادی در سطح آن‌ها مشاهده می‌گردد. آب سطحی در مسیر آبراهه‌ها و مسیل‌ها جریان پیدا کرده و از منطقه خارج می‌شوند. کلاس شیب کلی اراضی کمتر از ۰/۵ درصد و پستی و بلندی اراضی بین ۱ تا ۲ متر است. وسعت تیپ مذکور در استان برابر ۱۶۹۹۸ هکتار است که ۰/۸۴ درصد کل اراضی را تشکیل می‌دهد. این تیپ اراضی در استان شامل ۲ واحد اراضی است.

جدول ۲۱- واحدهای اراضی دشت‌های سیلابی

مساحت (هکتار)	واحد اراضی
۱۱۷۴	۷/۳
۶۷۶۱	۷/۷

تیپ واریزه‌های بادبزنی شکل سنگریزه‌دار: این اراضی از تعدادی زیادی جریان‌های آبی کوچک موازی با هم که از پای جبهه کوهستانی جاری هستند، ساخته شده‌اند. اراضی بادبزنی شکل به هم پیوسته کوچکی را می‌توان به طور محلی تشخیص داد. کلاس شیب کلی ۰ تا ۰/۵ درصد است. شیب این اراضی در بیشتر موارد در جهت عمود بر حاشیه کوهستان است که به تدریج در بخش‌های پایین‌تر کاهش می‌یابد. شدت پستی و بلندی اراضی کمتر از ۵ متر است. وسعت تیپ مذکور در استان برابر ۲۱۲۰ هکتار است که ۰/۷ درصد کل اراضی را تشکیل می‌دهد. این تیپ اراضی در استان شامل ۲ واحد اراضی است.

جدول ۲۲- واحدهای اراضی تیپ واریزه‌های بادبزنی شکل سنگریزه دار

مساحت (هکتار)	واحد اراضی
۴۹۷۹	۸/۱
۱۶۲۴۱	۸/۴

تیپ اراضی مخلوط و تیپ اراضی متفرقه: وسعت تیپ مذکور در استان کردستان برابر ۲۵۲۶۸۵ هکتار است که ۹ درصد کل اراضی را تشکیل می‌دهد.

۳-۲-۱۰- مناطق حفاظت شده

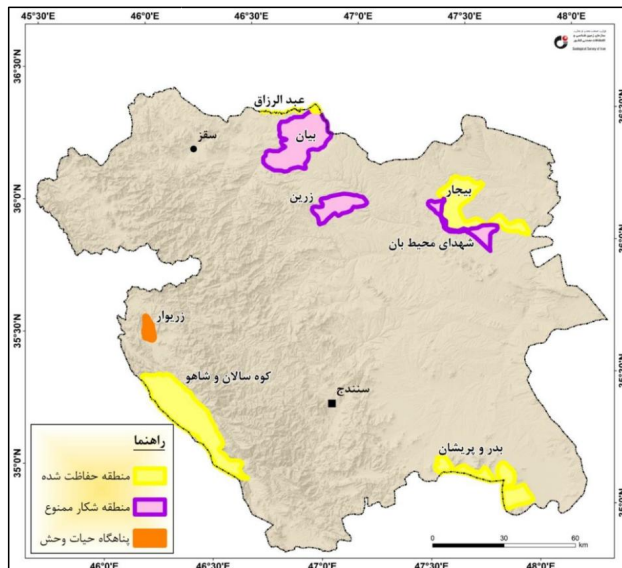
استان کردستان دارای ۱۹۶۰۰۰ هکتار منطقه تحت مدیریت می‌باشد که از این میزان ۱۶۵۰۰۰ هکتار به مناطق حفاظت شده بیجار، بدالرزاق سقز، شاهو و کوسالان، بدر و پریشان و بیش از ۲۷۰۰۰ هکتار به بخش منطقه شکار ممنوع زرینه اوباتو، تالاب زریوار مریوان، چل‌چمه (چهل چشمه) و زیستگاه سارال (سالال) اختصاص یافته است.

جدول ۲۳- مشخصات مناطق حفاظت شده استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	منطقه حفاظت شده
در ۱۵ کیلومتری شمال غرب شهر بیجار	۳۱۰۰۰	بیجار
در شرق شهرستان سقز	۴۴۰۰۰	بدالرزاق سقز
در حد فاصل شهرهای سروآباد ، مریوان و کامیاران	۵۷۰۰۰	شاهو و کوسالان
در جنوب شهرستان قروه	۳۷۰۰۰	بدر و پریشان

جدول ۲۴- مشخصات مناطق حفاظت شده استان

موقعیت	مساحت (هکتار)	تالاب / منطقه شکار ممنوع / اثر طبیعی- ملی
-	۲۴۰۰۰	منطقه شکار ممنوع زرينه اوباتو
در حاشیه غربی شهر مریوان	۳۰۰۰	تالاب زریوار مریوان
در غرب شهرستان دیواندره	-	چل چمه (چهل چشمه)
در جنوب غربی دیواندره و قسمتی از شمال غربی شهرستان سنندج و شمال شرق شهرستان مریوان واقع شده است.		زیستگاه سارال (سالال)

نقشه ۱۶- مناطق تحت حفاظت محیط زیست استان

۳-۳- بررسی نظام اجتماعی-جمعیتی

۳-۳-۱- بررسی و تحلیل اجتماعی و فرهنگی استان کردستان

۳-۳-۱-۱- تعیین عوامل و فرایندهای فرهنگی مانع و پیشبرنده توسعه استان کردستان

توسعه اجتماعی با چگونگی و شیوه زندگی افراد یک جامعه پیوند تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت می‌باشد. توسعه اجتماعی باید به رفاه و آسایش بیشتر افراد جامعه منجر شود تا افراد رضایت بیشتری از زندگی داشته باشند. توسعه اجتماعی، یک حوزه میان‌رشته‌ای و میان‌بخشی در جست‌وجوی بهزیستی مادی و اجتماعی مردم در همه سطوح جامعه تعریف می‌شود. از طرفی دیگر توسعه اجتماعی در برگیرنده بعدی از توسعه است که بر کنش و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی با یکدیگر تأکید می‌ورزد و بر آن‌ها تمرکز می‌نماید.

امروزه طرح رویکرد اجتماع محور در فرایند مدیریت و برنامه‌ریزی سبب شده که سنجش میزان توسعه‌یافتگی بر مبنای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی بخش مهمی از جریان تحقیق در راستای رفع نابرابری‌های منطقه‌ای به حساب آید (سرور و خلیجی، ۱۳۹۴).

به طور کلی در مسیر رسیدن به توسعه عواملی وجود دارد که مانع و عواملی نیز پیشبرنده توسعه است که پژوهشگران نیز درصدد شناخت این عوامل هستند؛ شناسایی عوامل مانع و یا پیشبرنده توسعه این امکان را فراهم می‌نماید که در شناخت و تحلیل روند تغییرات نیروهای پیشران توسعه در استان به یک چارچوب مشخص دست یافت.

در واقع هدف از شناخت عوامل و فرایندهای فرهنگی و اجتماعی در نهایت دستیابی به چارچوبی جامع از این عوامل در ارتباط با توسعه استان است و اینکه روند تغییرات شاخص‌ها و مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی استانی به طور کلی در راستای توسعه و به عنوان بستر ساز و محرک توسعه عمل می‌کنند یا اینکه در فرایند توسعه به عنوان اختلال ایجاد می‌کنند (گزارش آمایش استان گیلان، ۱۳۹۷).

۳-۳-۱-۲- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی پیشبرنده توسعه

از جمله عوامل پیشبرنده توسعه استان کردستان عناصر تاریخی و فرهنگی هستند. قدمت عناصر فرهنگی استان تاکنون، سخت‌کوشی، همکاری، اعتماد به نفس و... مردم استان در مقابل سختی‌ها و تلاش برای زندگی بوده است. این عناصر فرهنگی که گاهی نشانه فرهنگ کار و گاهی نشانه‌ای از لطافت و غنای فرهنگ یادگیری مردم

است که تاکنون علی‌رغم همه مشکلات باقی مانده است. این عناصر فرهنگی ظرفیت و قابلیت بالایی در پیشبرد فرایند توسعه استان دارند.

استان کردستان دارای بسیاری از عناصر فرهنگی است که در موقعیت‌های مهم توانسته مردم استان را منسجم و متحد کند. وجود این عناصر فرهنگی که در حال حاضر نیز وجود دارد و اهمیت زیادی نیز دارد را می‌توان از دیگر عوامل پیشبرنده توسعه استان عنوان کرد. به دلیل وجود عناصر فرهنگی با برنامه‌ریزی درست می‌توان از افزایش آسیب‌های اجتماعی جلوگیری کرد.

وجود تنوع فرهنگی در استان کردستان در کنار برنامه‌ریزی کارآمد در حوزه فرهنگی می‌تواند عاملی مثبت در جهت توسعه استان باشد. این تنوع فرهنگی که خود نمایانگر پذیرش فرهنگی در عین حال توجه به فرهنگ خود است می‌تواند عاملی در جهت پذیرش برنامه‌های توسعه‌ای استان باشد که این عامل اجرای برنامه‌های توسعه‌ای را در استان راحت‌تر و سریع‌تر خواهد کرد.

۳-۱-۳- عوامل و فرایندهای فرهنگی-اجتماعی مانع توسعه

از موانع مهم فرهنگی در استان کردستان می‌توان به وجود سطح بالای تعارض بین مردم استان اشاره کرد. میزان بالای تعارضات در بین ساکنان استان می‌تواند در حوزه اجتماعی پیامدهای نگران‌کننده و غیرقابل جبرانی را به دنبال داشته باشد. کاهش انسجام اجتماعی، افزایش آسیب‌های اجتماعی، میزان بالای بی‌اعتمادی در بین مردم و مسئولین می‌تواند از مهم‌ترین پیامدهای تعارض و احساس بی‌عدالتی در استان کردستان باشد که مانع توسعه است.

استان کردستان از جمله استان‌هایی است که کمترین میزان سرمایه اجتماعی را داراست؛ پایین بودن سرمایه اجتماعی در استان کردستان یکی دیگر از عوامل مهم مانع در توسعه استان است. پایین بودن اعتماد، پایین بودن رضایت زندگی، پایین بودن عرق ملی، میزان بالای تمایل به مهاجرت، گسترش ویژگی‌های اخلاقی منفی، ارزیابی منفی نسبت به وضعیت آینده، مشارکت پایین و همچنین افزایش نگران‌کننده آسیب‌های اجتماعی مانند طلاق، خودکشی، سرقت و ... از دیگر موانع مهم اجتماعی در مسیر توسعه استان است که در گذر زمان نیاز به مشارکت و همکاری مردم، استان را با چالش جدی روبرو خواهد کرد که امکان این مسئله وجود دارد که نه تنها مردم در توسعه استان همکاری نکنند بلکه به دلیل عدم اعتماد از اجرا شدن برنامه‌ها نیز در این مسیر جلوگیری کنند.

۳-۱-۴- وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان کردستان

مسائل و مشکلات اجتماعی

بیکاری

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر تا سال ۱۳۹۷ استان کردستان را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در استان روند سینوسی داشته است. همچنین باید توجه داشت که نرخ بیکاری در استان در همه سال‌ها به جز سال ۱۳۸۵ از نرخ متوسط کشور بالاتر بوده است.

جدول ۲۵- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر

استان	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
کردستان	۱۷/۶	۱۰/۷	۱۴	۱۵/۲	۱۴/۶
کل کشور	۱۴/۲	۱۱/۳	۱۲/۳	۱۲/۴	۱۲

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد. باتوجه به اطلاعات جدول نرخ بیکاری در استان کردستان در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی به جز سال ۱۳۹۴ بالاتر بوده است؛ همچنین همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری در مناطق شهری استان کردستان در سال ۱۳۹۸ برابر ۱۶/۱ درصد و در مناطق روستایی ۱۰/۷ درصد بوده است که در مقایسه با نرخ بیکاری کل کشور در مناطق شهری و روستایی وضعیت نامناسبی داشته است. استان کردستان از جمله استان‌های کشور است که نرخ بیکاری در آن بسیار بالا بوده است.

جدول ۲۶- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش‌تر به تفکیک مناطق شهری و روستایی

سال	جمع		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	رتبه	نرخ
۱۳۹۴	۵	۱۳/۳	۴	۱۳/۲	۳	۱۳/۴
	-	۱۱	-	۱۲/۲	-	۸/۱
۱۳۹۵	۴	۱۵/۲	۴	۱۶/۵	۴	۱۲/۵
	-	۱۲/۴	-	۱۳/۷	-	۸/۹
۱۳۹۶	۷	۱۳/۷	۵	۱۵/۶	۱۰	۹/۸
	-	۱۲/۱	-	۱۳/۴	-	۸/۲
۱۳۹۷	۷	۱۴/۶	۶	۱۶/۱	۳	۱۱/۲
	-	۱۲	-	۱۳/۵	-	۷/۹
۱۳۹۸	۵	۱۴/۴	۴	۱۶/۱	۴	۱۰/۷
	-	۱۰/۶	-	۱۱/۸	-	۷/۳

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود نرخ بیکاری زنان در همه سال‌های مورد بررسی نسبت به بیکاری مردان، هم در استان کردستان و هم در کل کشور بیشتر بوده است.

در خصوص نرخ بیکاری زنان باید عنوان کرد که در تمام سال‌های بررسی شده در استان کردستان همواره نرخ بیکاری زنان از متوسط کشور بالاتر بوده است.

جدول ۲۷- نرخ بیکاری در جمعیت ۱۰ ساله و بیش تر به تفکیک جنسیت

نرخ بیکاری زنان		نرخ بیکاری مردان		سال
رتبه	نرخ	رتبه	نرخ	
۱۰	۲۲/۱	۶	۱۱/۶	کردستان
-	۱۹/۴	-	۹/۳	کل کشور
۶	۲۵/۸	۴	۱۳/۱	کردستان
-	۲۰/۷	-	۱۰/۵	کل کشور
۹	۲۲/۵	۵	۱۱/۸	کردستان
-	۱۹/۸	-	۱۰/۲	کل کشور
۸	۲۱/۵	۵	۱۳/۱	کردستان
-	۱۸/۹	-	۱۰/۴	کل کشور
۸	۱۹/۹	۴	۱۳/۱	کردستان
-	۱۷/۵	-	۹	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

طلاق

جدول زیر تعداد طلاق و ازدواج را به تفکیک مناطق شهری و روستایی نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر میزان طلاق تا سال ۱۳۹۵ افزایش و بعد از آن کاهش پیدا کرده است و همچنین میزان ازدواج نیز از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ کاهش و در سال ۱۳۹۸ افزایش پیدا کرده است.

جدول ۲۸- تعداد ازدواج و طلاق واقع شده در استان کردستان

نقاط روستایی		نقاط شهری		جمع		سال
ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	ازدواج	طلاق	
۷۳۳۶	۴۵۱	۸۰۹۳	۱۱۶۵	۱۵۴۲۹	۱۶۱۶	۱۳۸۰
۷۳۴۱	۷۰۵	۱۰۳۹۳	۱۸۵۵	۱۷۷۳۴	۲۵۶۰	۱۳۸۵
۸۳۹۰	۹۰۸	۱۳۱۳۶	۲۳۶۳	۲۱۵۲۶	۳۲۷۱	۱۳۹۰
۳۹۳۸	۶۳۴	۱۳۰۷۴	۳۴۴۶	۱۷۰۱۲	۴۰۸۰	۱۳۹۵
۳۰۹۹	۶۰۱	۱۰۶۹۷	۳۲۴۷	۱۳۷۹۶	۳۸۴۸	۱۳۹۷
۶۳۹۰۴	۱۱۴۹۰	۴۸۶۶۶۱	۱۶۴۱۲۴	۵۵۰۵۶۵	۱۷۵۶۱۴	۱۳۹۷ کل کشور

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۷

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت طلاق به ازدواج در استان کردستان را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول قابل مشاهده است؛ نسبت طلاق به ازدواج طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است به شکلی که از ۱۰/۴۷ در سال ۱۳۸۰ به ۲۷/۸۹ در سال ۱۳۹۷ رسیده است، با این وجود نسبت طلاق به ازدواج در استان کردستان در سال ۱۳۹۷ به نسبت متوسط کشور پایین‌تر بوده است.

جدول ۲۹- نسبت طلاق به ازدواج در استان کردستان

سال	۱۳۸۰	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	۱۳۹۷ کل کشور
تعداد طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج	۱۰/۴۷	۱۴/۴۴	۱۵/۲۰	۲۳/۹۸	۲۷/۸۹	۳۱/۹

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۷

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

بهبودی و تأمین اجتماعی

جدول زیر تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در سال ۱۳۹۷، ۴۸۵۷۳ نفر در ۴۱ مراکز نگهداری افراد

دچار آسیب اجتماعی هستند که این تعداد نسبت به سال ۱۳۹۵ بیشتر شده است که این موضوع نشان دهنده افزایش آسیب‌های اجتماعی در استان کردستان می‌باشد؛ همچنین تعداد ۱۶۲ نفر نیز در ۱۳ مرکز نگهداری کودکان بی سرپرست نگهداری می‌شوند.

جدول ۳۰- تعداد مراکز (دولتی و غیردولتی) تحت پوشش معاونت اجتماعی اداره کل بهزیستی و افراد خدمت گیرنده

سال	نگهداری کودکان بی سرپرست		آسیب‌های اجتماعی ^۷	
	تعداد مراکز	تعداد افراد	تعداد مراکز	تعداد افراد
۱۳۸۰	۳	۵۷	۴	۲۵۶۴
۱۳۸۵	۳	۶۲	۴	۲۹۷۱
۱۳۹۰	۷	۸۸	۶	۵۹۸۰
۱۳۹۵	۱۰	۱۲۴	۳۱	۳۳۵۶۱
۱۳۹۷	۱۳	۱۶۲	۴۱	۴۸۵۷۳

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر مشخص است استان کردستان در نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی رتبه ۱، در نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست رتبه ۵، در تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور رتبه ۲۲ و در تعداد افراد پذیرفته‌شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی رتبه ۲۹ را داشته است.

۷. شامل فعالیت واحدهای بازپروری زنان و دختران آسیب دیده اجتماعی، خانه سلامت، ساماندهی کودکان خیابانی، مداخله در بحران‌های فردی، خانوادگی و اجتماعی، مداخله به منظور کاهش طلاق، مهمانسرای سلامت کودک و طرح تلفن کودک است که در سال ۱۳۹۰ اطلاعات پایگاه خدمات اجتماعی، اسکان موقت، خدمات سیار اورژانس اجتماعی و حمایت از مبتلایان به اختلال هویت جنسی را نیز شامل می‌شود.

جدول ۳۱- میزان شاخص‌های مرتبط با سازمان بهزیستی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۱	۱/۰۴	کردستان	نسبت تعداد مراکز ارائه‌دهنده خدمات اجتماعی شهری در بخش آسیب‌های اجتماعی به تعداد افراد دارای آسیب اجتماعی
-	۰/۱۸	کل کشور	
۵	۳/۷۳	کردستان	نسبت تعداد مراکز نگهداری از کودکان بی سرپرست به تعداد کودکان بی سرپرست
-	۲/۶۰	کل کشور	
۲۲	۳۰۵۹۹	کردستان	تعداد معلولان تحت نظارت سازمان بهزیستی کشور
-	۱۷۱۰۴۷۵	کل کشور	
۲۹	۴۸۱۷	کردستان	تعداد افراد پذیرفته شده در مراکز آسیب‌های اجتماعی تحت پوشش سازمان بهزیستی
-	۹۴۵۳۹۴	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول ذیل موارد مرتبط در خصوص کمیته امداد امام خمینی استان کردستان را در مقایسه با کل کشور نشان می‌دهد؛ همان‌طور که مشاهده می‌شود استان کردستان در تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی رتبه ۲۸، در تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی رتبه ۱۴ و در سهم زنان سرپرست خانوار رتبه ۲۳ را در کشور داشته است.

جدول ۳۲- میزان شاخص‌های مرتبط با کمیته امداد امام خمینی

۱۳۹۸		استان	موارد
رتبه	شاخص		
۲۸	۱۳	کردستان	تعداد واحدهای کمیته امداد امام خمینی
-	۸۳۲	کل کشور	
۱۴	۱۴۳۸۵۰	کردستان	تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته امداد خمینی
-	۴۷۸۳۶۸۱	کل کشور	
۲۳	۲۱/۷	کردستان	سهم زنان سرپرست خانوار از کل افراد تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی
-	۲۵/۱	کل کشور	

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در مجموع ۳۸/۲۶ درصد مردم در استان بیمه شده و مستمری‌بگیر هستند که این درصد از درصد کل کشور پایین‌تر است.

در استان کردستان ۳۳/۳۹ درصد بیمه شده و ۴/۸۷ درصد مستمری‌بگیر هستند که این میزان در کل کشور برابر با ۴۵/۶۱ درصد بیمه شده و ۸/۱۵ درصد مستمری‌بگیر می‌باشد.

جدول ۳۳- درصد افراد تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی

سال ۱۳۹۷			استان
مستمری‌بگیران	بیمه‌شدگان	مجموع	
۴/۸۷	۳۳/۳۹	۳۸/۲۶	کردستان
۸/۱۵	۴۵/۶۱	۵۳/۷۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت در سال ۱۳۹۷ در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در استان کردستان درصد افرادی که تحت پوشش بیمه سلامت ایران شده‌اند برابر با ۷۰/۶۱ درصد بوده است که از درصد بیمه‌شدگان پوشش سازمان بیمه سلامت در کل کشور (۵۱/۶۳ درصد) بالاتر بوده است.

جدول ۳۴- درصد بیمه‌شدگان تحت پوشش سازمان بیمه سلامت ایران

سال ۱۳۹۷	استان
۷۰/۶۱	کردستان
۵۱/۶۳	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

آسیب‌های اجتماعی

اعتیاد و قاچاق مواد مخدر

در سال ۱۳۹۸، ۹۳۳ کیلوگرم مواد مخدر در استان کشف شده که به نسبت سال قبل ۱/۹ درصد افزایش داشته است. در همین سال ۷۱۱۹۲۰ آمپول و قرص روان گردان و ۲۳۹۰۷ لیتر مواد پیش ساز نیز کشف شده که به نسبت سال قبل به ترتیب ۲۷/۶ و ۶/۱ درصد کاهش داشته است. تعداد ۳۹۷۴ نفر در ارتباط با انواع مواد مخدر دستگیر شده‌اند که از این تعداد ۳۱۴۲ نفر قاچاقچی و توزیع کننده مواد مخدر بوده‌اند (سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸).

جدول ۳۵- انواع مواد مخدر و روان گردان‌های کشف شده

سال						مواد مخدر (کیلوگرم)	
۱۳۹۸	۱۳۹۷	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۸۰		
۱۱	۲۴	۱۰۷	۲	۰۰۰	۰۰۰	هروئین (هروئین، کراک، کریستال)	مواد افیونی
۰	۰	۰	۰	۰۰۰	۰۰۰	مرفین	
۸۵۰	۳۴۶	۲۰۷	۳۱۸	۰۰۰	۰۰۰	تریاک و شیره تریاک	
۸	۱۸	۶	۰	۰۰۰	۰۰۰	سایر	
۸	۲۳۶	۱۲۹	۲۱	۰۰۰	۰۰۰	حشیش	کانابیس
۳۷	۲۸۲	۱۴۰	۸	۰۰۰	۰۰۰	گراس	
۱۹	۱۰	۱۸	۹	۰۰۰	۰۰۰	شیشه (متا آمفتامین)	محرک‌ها
	۱۸			۰۰۰	۰۰۰	سایر موارد	
۷۱۱۹۲۰	۹۸۳۱۳۴	۸۷۹۳۳۷	۱۶۵۸۹۰	۰۰۰	۰۰۰	آمپول و قرص‌های روان گردان	سایر موارد
۲۳۹۰۷	۲۵۴۴۹	۵۲۵۹	۰	۰۰۰	۰۰۰	مواد پیش ساز (لیتر)	

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

جدول زیر در خصوص دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم است؛ همان طور که در جدول مشاهده می شود تعداد دستگیرشدگان در ارتباط با مواد مخدر کشف شده یک روند سینوسی داشته است. و در سال ۱۳۹۸ به نسبت سال ۱۳۹۵ میزان آن کاهش پیدا کرده است.

جدول ۳۶- دستگیرشدگان در ارتباط با انواع مواد مخدر کشف شده به تفکیک نوع جرم

سال	جمع کل	قاچاقچیان و عوامل توزیع کننده	معتاد و مصرف کننده	اتباع بیگانه
۱۳۸۰	...	...	...	...
۱۳۸۵	...	...	...	...
۱۳۹۰	۳۹۷۲	۱۸۴	۳۷۸۷	۱
۱۳۹۵	۴۳۶۸	۳۵۱۸	۸۴۶	۴
۱۳۹۷	۳۹۴۸	۳۱۹۲	۷۵۵	۱
۱۳۹۸	۳۹۷۴	۳۱۴۲	۸۳۲	۰

سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

جدول زیر نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر) در استان کردستان را نشان می دهد؛ همان طور که در جدول مشخص است این نسبت در سال ۱۳۹۸ در استان برابر با ۱۳/۴۷ و در کل کشور ۱۱۴/۴۴ بوده است که این مسئله نشان از میزان کم مواد مخدر کشف شده در استان در مقایسه با کل کشور است که استان در این مسئله رتبه ۲۹ را دارا می باشد. استان کردستان از جمله استان هایی است که کمترین مواد مخدر در آن کشف شده است.

جدول ۳۷- نسبت متوسط مقدار مواد مخدر کشف شده به کل جمعیت (کیلوگرم به ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۲۹	۱۳/۴۷	کردستان
-	۱۱۴/۴۴	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

جدول زیر نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت در استان کردستان را در سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است این نسبت در استان برابر با ۲۱/۰۵ و در کل کشور برابر با ۵۰/۲۵ بوده است و میزان پایین توانایی در دستگیری قاچاقچیان مواد را نشان می‌دهد.

جدول ۳۸- نسبت دستگیرشدگان مواد مخدر به کل جمعیت (در هر ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۳۱	۲۱/۰۵	کردستان
-	۵۰/۲۵	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

سرقت

جدول زیر تعداد سرقت‌های عادی بر حسب نوع را در استان کردستان نشان می‌دهد، همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود تعداد سرقت‌ها در تمام سال‌ها مورد بررسی روند افزایشی داشته است و میزان آن در استان زیاد شده است. تعداد سرقت در سال ۱۳۹۸ از اماکن خصوصاً ۲۲۱۳، دولتی ۱۱۹، منزل ۸۶۶ و مغازه ۱۲۹ مورد بوده است که به نسبت سال‌های گذشته افزایش پیدا کرده است.

جدول ۳۹- سرقت‌های عادی بر حسب نوع (مورد)

احشام	سرقت انواع وسایل نقلیه و لوازم آن			سرقت از اماکن				Σ
	لوازم خودرو یا وسایل داخل آن	موتورسیکلت	اتومبیل	مغازه	منزل	اماکن دولتی	اماکن خصوصی	
...	...	...	...	...	...	...	...	۱۳۸۰
...	...	...	...	...	...	...	...	۱۳۸۵
۱۱۳	۸۹۰	۳۳۰	۲۳۴	۱۱۴	۴۱۴	۲۷	۱۵۰	۱۳۹۰
۷۴	۱۴۴۵	۳۹۱	۴۴۸	۸۸	۵۲۲	۳۲	۷۷۵	۱۳۹۵
۹۴	۲۲۲۲	۳۷۴	۴۹۳	۱۲۳	۵۵۱	۹۰	۱۲۰۹	۱۳۹۷
۱۴۴	۳۳۷۵	۵۲۱	۶۹۹	۱۲۹	۸۶۶	۱۱۹	۲۲۱۲	۱۳۹۸

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

جدول زیر نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت را در هر ده هزار نفر نشان می‌دهد که این نسبت در استان کردستان برابر با ۱۹/۰۵ در ده هزار نفر می‌باشد که نسبت به متوسط کشور (۴۲/۸۲) کمتر است.

جدول ۴۰- نسبت تعداد دستگیرشدگان انواع سرقت‌های عادی به کل جمعیت (در ده هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۳۱	۱۹/۰۵	کردستان
-	۴۲/۸۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور، ۱۳۹۴-۱۳۹۸

جرایم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران

بنا بر سالنامه آماری کشور در سال ۱۳۹۷، میزان قتل در استان کردستان (۱/۸۱ در هر صد هزار نفر) پایین‌تر از میزان کل کشور (۲/۲۵) بوده است؛ همچنین استان کردستان به نسبت کل کشور در همه جرائم به جز چاقو و قمه‌کشی میزان کمتری داشته است.

جدول ۴۱- جرائم واقع شده در حوزه استحفاظی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران بر حسب موضوع (در صد هزار نفر)

سال ۱۳۹۷								قتل	استان
شرارت				نزاع و درگیری		مرگ‌های مشکوک			
دستگیرشدگان	سایر شرارت‌ها	چاقو و قمه‌کشی	زورگیری و باج‌گیری (اخاذی)	دسته‌جمعی	فردی	سایر	خودکشی		
۳/۸۷	۲/۲۵	۹/۵۴	۰/۰۰	۳/۱۲	۷۹۵/۹۴	۱۴/۵۴	۵/۲۴	۱/۸۱	کردستان
۹/۰۰	۲/۱۸	۷/۶۵	۰/۱۵	۸/۰۴	۹۴۳/۳۴	۲۸/۵۳	۵/۳۰	۲/۲۵	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری کردستان، ۱۳۹۸

جدول زیر در خصوص نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحضایی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر) می باشد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر در استان کردستان نسبت دستگیر شدگان در این مورد ۵/۵۵ در صد هزار نفر می باشد که به نسبت کل کشور (۷/۵۲) وضعیت کمتری داشته و در بین استان هایی قرار گرفته است که کمترین نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم را داشته اند.

جدول ۲۲- نسبت تعداد دستگیرشدگان جرائم واقع شده در حوزه استحضایی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)

۱۳۹۸		استان
رتبه	نسبت	
۱۰	۵/۵۵	کردستان
-	۷/۵۲	کل کشور

منبع: سازمان آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان های کشور، ۱۳۹۸-۱۳۹۴

۳-۱-۵- سنجش سرمایه اجتماعی استان

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی مفهوم جدیدی نیست بلکه صرفاً مفهومی قدیمی در بسته بندی جدید است (شارع پور، ۱۳۸۵:۱۳). سرمایه اجتماعی جزئی جدانشدنی از مجموعه داشته های یک جامعه است که نقش اساسی در توسعه پایدار و متوازن دارد. در این بخش از گزارش به مطالعه و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در سطوح کلان میانی و خرد و همچنین شاخص سرمایه اجتماعی کل بر اساس نتایج آخرین گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳ پرداخته شده است.

سرمایه اجتماعی سطح کلان

بر اساس گزارش سنجش سرمایه اجتماعی کشور در سال ۱۳۹۳، سنجش سرمایه اجتماعی در سطح کلان از ترکیب ۴ مؤلفه زیر ساخته می شود که میانگین هر کدام از این مؤلفه ها در تعیین وضعیت سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان و کل کشور مهم است.

- ❖ پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات
- ❖ پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف
- ❖ پنداشت نسبت به نکویی جامعه
  ۱. مطلوب بودن جامعه
  ۲. وجود عدالت و برابری
- ❖ ارزیابی نسبت به آینده

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول مشخص است در همه متغیرها میانگین استان کردستان پایین‌تر از میانگین کشوری است و استان در مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان وضعیت نامناسبی دارد.

جدول ۴۳- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان کردستان و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۵	۲۲/۱۶	کردستان	پنداشت نسبت به موفقیت نظام در رفع و حل مشکلات (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۳/۶۴	کل کشور	
۴	۲۷/۵۱	کردستان	پنداشت نسبت به موفقیت نهادی در انجام وظایف (میانگین طیف ۳۰)
-	۲۹/۳	کل کشور	
۳	۲۰/۶۶	کردستان	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (مطلوب بودن جامعه) (میانگین طیف ۲۴)
-	۲۱/۹۱	کل کشور	
۵	۲۰/۸۲	کردستان	پنداشت نسبت به نکویی جامعه (وجود عدالت و برابری) (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۲/۰۸	کل کشور	
۵	۱۶/۵۷	کردستان	ارزیابی نسبت به آینده (میانگین طیف ۲۱)
-	۱۸/۸۲	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر نشان دهنده شاخص سرمایه اجتماعی در سطح کلان در استان کردستان و همچنین کل کشور است؛ با توجه به اطلاعات جدول میانگین استان کردستان در شاخص سرمایه اجتماعی سطح کلان برابر با ۱۲/۲۵ است که از میانگین کل کشور با ۱۳/۱۸ پایین تر بوده و همچنین از میانگین طیف اصلی شاخص نیز پایین تر است.

جدول ۴۴- میانگین سرمایه اجتماعی سطح کلان در استان کردستان و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۱۵)	استان	مورد
۴	۱۲/۲۵	کردستان	سرمایه اجتماعی در سطح کلان
-	۱۳/۱۸	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح میانی

سرمایه اجتماعی در سطح میانی از ترکیب ۸ متغیر زیر ساخته می شود که مبتنی بر نظر پاسخگویان نسبت به نهادها و سازمانها می باشد که این ۸ متغیر عبارت اند از:

۱. اعتماد سازمانی
۲. کیفیت خدمات سازمانی
۳. عملکرد و پاسخگویی سازمانها به نیازها
۴. آمادگی مشارکت و کمک به سازمانها در صورت نیاز
۵. اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروههای شغلی و حرفه ای)
۶. دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه شناسی گروههای شغلی و حرفه ای
۷. عام گرایی گروههای شغلی و حرفه ای
۸. ویژگیها و ارزشهای اخلاقی مسئولین

جدول زیر مربوط به متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی می باشد. همانطور که در جدول مشخص است میانگین استان کردستان نسبت به کل کشور فقط در متغیر ویژگیها و ارزشهای اخلاقی منفی مسئولین بالاتر بوده است و در دیگر مؤلفهها میانگین پایین تری را نسبت به کل کشور داشته است این موضوع وضعیت نامناسب استان کردستان در متغیرهای شاخص سرمایه اجتماعی در سطح میانی را نشان می دهد. همانطور که در جدول زیر مشخص است. استان کردستان در متغیرهای اعتماد سازمانی، کیفیت خدمات

سازمانی، اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای)، دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای دارای پایین‌ترین میانگین در بین استان‌های کشور است.

جدول ۴۵- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان کردستان و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۱	۵۹/۶۵	کردستان	اعتماد سازمانی (میانگین طیف ۶۹)
-	۶۴/۳۴	کل کشور	
۱	۵۱/۸۲	کردستان	کیفیت خدمات سازمانی (میانگین طیف ۶۰)
-	۵۵/۶۱	کل کشور	
۳	۴۹/۷۵	کردستان	عملکرد و پاسخگویی سازمان‌ها به نیازها (میانگین طیف ۵۴)
-	۵۲/۲۶	کل کشور	
۶	۴۲/۹۶	کردستان	آمادگی مشارکت و کمک به سازمان‌ها در صورت نیاز (میانگین طیف ۴۸)
-	۴۵/۵۴	کل کشور	
۱	۳۷/۳۱	کردستان	اعتماد تعمیم یافته (اعتماد به گروه‌های شغلی و حرفه‌ای) (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۴۹	کل کشور	
۱	۳۶/۸۸	کردستان	دگرخواهی، پرهیزکاری و وظیفه‌شناسی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۹/۷۵	کل کشور	
۹	۳۷,۶۵	کردستان	عام‌گرایی گروه‌های شغلی و حرفه‌ای (میانگین طیف ۳۹)
-	۳۸	کل کشور	
۱۹	۲۰,۲۶	کردستان	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی منفی مسئولین (میانگین طیف ۱۸)
-	۱۹/۹۷	کل کشور	
۴	۱۲,۲۸	کردستان	ویژگی‌ها و ارزش‌های اخلاقی مثبت مسئولین (میانگین طیف ۱۵)
-	۱۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد در این زمینه استان کردستان با میانگین ۲۵/۱۴ پایین‌تر از میانگین کشور با ۲۶/۳۶ قرار داشته و به نسبت استان‌های دیگر رتبه ۱ را دارد که بدین معنی است استان کردستان در رابطه با شاخص سرمایه اجتماعی میانی پایین‌ترین میانگین را به نسبت استان‌های دیگر دارد.

جدول ۴۶- میانگین سرمایه اجتماعی سطح میانی در استان کردستان و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۱	۲۵,۱۴	کردستان	سرمایه اجتماعی در سطح میانی
-	۲۶/۳۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی سطح خرد

سرمایه اجتماعی در سطح خرد با ۸ مؤلفه زیر تعریف می‌شود که از مجموع این مؤلفه شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد ساخته می‌شود که این ۸ مؤلفه عبارت‌اند از:

۱. اعتماد عمومی
۲. ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی
۳. عام‌گرایی اجتماعی (شعاع اعتماد و تعاملات نزدیک و دور از اعضای خانواده تا غریبه‌ها)
۴. مشارکت اجتماعی
۵. بده‌بستان اجتماعی
۶. تعلق و عرق ملی
۷. رضایت از زندگی
۸. احساس امنیت

جدول زیر میانگین متغیرهای سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین استان کردستان در همه متغیرها به جز ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت بالاتر از میانگین کل کشور بوده و وضعیت مناسب‌تری نسبت به کل کشور داشته است.

جدول ۴۷- میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان کردستان و کل کشور

رتبه	میانگین	استان	مؤلفه‌ها
۱۰	۲۵/۳۶	کردستان	ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی منفی (میانگین طیف ۲۱)
-	۲۴/۹	کل کشور	
۲۳	۲۳/۵۷	کردستان	ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی مثبت (میانگین طیف ۲۷)
-	۲۳/۷۶	کل کشور	
۲۶	۲۵/۶۶	کردستان	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با اعضای خانواده
-	۲۵/۱۱	کل کشور	
۲۲	۱۹/۷	کردستان	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با همسایه‌ها و آشنایان
-	۱۹/۱۱	کل کشور	
۳۱	۱۶/۸۱	کردستان	عام‌گرایی اجتماعی شعاع اعتماد و تعاملات با غیرهمشهری و غریبه‌ها
-	۱۵/۱۶	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

اعتماد عمومی

قابل اعتماد بودن مردم

جدول زیر توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم از نظر پاسخگویان در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول، ۳۷/۳ درصد از پاسخگویان استان کردستان میزان قابل اعتماد بودن مردم را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۳۵/۶ درصد بوده است و استان کردستان در رابطه با ارزیابی کم از این متغیر رتبه ۸ را در بین استان‌های دیگر داشته و میزان قابل اعتماد بودن مردم را کم ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۴۸- توزیع درصدی قابل اعتماد بودن مردم در استان کردستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۸	۰/۷	۱۰/۵	۵۱/۵	۲۴/۹	۱۲/۴	کردستان
-	۲/۵	۱۴/۹	۴۷/۱	۲۳/۱	۱۲/۵	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت)

جدول زیر توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۵۶/۵ درصد از پاسخگویان استان کردستان این میزان را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۵۵/۸ درصد بوده است. استان کردستان در مقایسه با استان‌های دیگر در این خصوص رتبه ۱۰ را دارد و جزو ۱۰ استانی است که کمترین ارزیابی را نسبت به این متغیر داشته‌اند.

جدول ۴۹- توزیع درصدی احتمال سپردن مراقبت از فرزندان به همسایگان (در زمان مسافرت) در استان کردستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۰	۰/۸	۱۱/۳	۳۱/۵	۲۷/۱	۲۹/۴	کردستان
-	۲/۸	۱۵/۴	۲۶	۲۴/۴	۳۱/۴	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

مشارکت اجتماعی

مشارکت در فعالیت داوطلبانه

جدول زیر توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات مندرج در جدول زیر ۵۶/۷ درصد از پاسخگویان استان کردستان میزان مشارکت در فعالیت داوطلبانه خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۵۱/۳ درصد بوده است.

جدول ۵۰- توزیع درصدی مشارکت در فعالیت داوطلبانه در استان کردستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱۱	۱/۷	۷/۶	۳۳/۹	۳۸/۸	۱۷/۹	کردستان
-	۳/۳	۱۰/۸	۳۴/۶	۲۷/۴	۲۳/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تعلق و عرق ملی

افتخار به ایرانی بودن

جدول زیر توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به اطلاعات جدول زیر ۵۵/۳ درصد از پاسخگویان استان کردستان میزان افتخار به ایرانی بودن خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۷۵/۵ درصد بوده است؛ استان کردستان در مقایسه با استان‌های دیگر دومین استانی است که پایین‌ترین میانگین را نسبت به افتخار به ایرانی بودن دارد.

جدول ۵۱- توزیع درصدی افتخار به ایرانی بودن در استان کردستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲	۲۸/۹	۲۶/۴	۳۰/۵	۹	۵/۲	کردستان
-	۴۵	۳۰/۵	۱۵/۸	۵/۸	۳	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

تمایل به مهاجرت

جدول زیر توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول زیر ۲۸/۴ درصد از پاسخگویان استان کردستان تمایل به مهاجرت خود را زیاد و خیلی زیاد عنوان کرده‌اند که این میزان در کشور برابر با ۲۳/۱ درصد بوده است. بر این اساس استان کردستان در بین دیگر استان‌های دیگر بالاترین میزان تمایل به مهاجرت را دارد.

جدول ۵۲- توزیع درصدی تمایل به مهاجرت در استان کردستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۳۰	۱۱/۶	۱۶/۸	۲۳/۵	۲۳/۵	۲۴/۵	کردستان
-	۹/۹	۱۳/۲	۲۰	۲۲	۳۴/۹	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

رضایت از زندگی

جدول زیر توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است، ۴۹/۲ درصد از پاسخگویان استان کردستان میزان رضایت از زندگی خود را کم و خیلی کم عنوان کرده‌اند که این میزان در کل کشور برابر با ۲۵/۹ درصد بوده است. با توجه به رتبه استان (۱) نیز می‌توان عنوان کرد که استان کردستان در میزان رضایت از زندگی در بین استان‌های کشور دارای پایین‌ترین میزان رضایت از زندگی است.

جدول ۵۳- توزیع درصدی رضایت از زندگی در استان کردستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۱	۳/۴	۱۲/۹	۳۴/۵	۳۲/۷	۱۶/۵	کردستان
-	۷/۳	۲۶/۳	۴۰/۵	۱۷/۲	۸/۷	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

احساس امنیت

جدول زیر توزیع درصدی احساس امنیت در استان کردستان و کل کشور را نشان می‌دهد؛ همان‌طور که در جدول زیر قابل مشاهده است ۳۵/۴ درصد از پاسخگویان استان کردستان میزان احساس امنیت خود را زیاد و خیلی زیاد بیان کرده‌اند که در مقایسه با کل کشور (۳۳/۹ درصد) بالاتر بوده است. بر این اساس استان کردستان از جمله استان‌هایی است که احساس امنیت در آن در حد متوسط رو به بالا ارزیابی شده است.

جدول ۵۴- توزیع درصدی احساس امنیت در استان کردستان و کل کشور

رتبه	خیلی زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	خیلی کم	استان
۲۰	۸/۲	۲۷/۲	۳۸/۸	۱۵/۹	۹/۸	کردستان
-	۷	۲۶/۹	۳۱/۷	۲۰/۲	۱۴/۲	کل کشور

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد را در استان و کل کشور نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد استان کردستان (۲۴/۲۵) پایین‌تر از میانگین کل کشور (۲۵/۲۳) بوده است.

بر اساس نتایج استان کردستان جزو ۵ استانی است که در شاخص سرمایه اجتماعی سطح خرد، پایین ترین میانگین را در کشور داشته است.

جدول ۵۵- میانگین سرمایه اجتماعی سطح خرد در استان کردستان و کل کشور

رتبه	میانگین طیف (۲۷)	استان	مورد
۳	۲۴/۲۵	کردستان	سرمایه اجتماعی در سطح خرد
-	۲۵/۲۳	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

سرمایه اجتماعی کل

جدول زیر میانگین شاخص سرمایه اجتماعی را در استان و کل کشور نشان می‌دهد با توجه به جدول، میانگین سرمایه اجتماعی استان کردستان (۲/۶۵) پایین تر از میانگین کل کشور (۲/۷۹) است و رتبه استان در رابطه با این شاخص از نظر ارزیابی نسبت به سرمایه اجتماعی ۲ بوده است که میزان پایین سرمایه اجتماعی در استان به نسبت کل کشور را نشان می‌دهد.

جدول ۵۶- میانگین سرمایه اجتماعی در استان کردستان و کل کشور

رتبه	میانگین (۱ تا ۵)	استان	مورد
۲	۲/۶۵	کردستان	سرمایه اجتماعی کل
-	۲/۷۹	کل کشور	

اطلاعات سرمایه اجتماعی کل کشور، ۱۳۹۳

وضعیت سلامت و درمان استان کردستان

در سال ۱۳۹۸، ۱۹ بیمارستان با ۳۴۲۰ تخت مصوب به صورت فعال مشغول به کار بوده‌اند که دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی بیشترین سهم را با ۷۹ درصد تعداد بیمارستان و ۹۰/۵ درصد تخت مصوب

به خود اختصاص داده است. در این سال، ۱۰۱۳ پزشک در دانشگاه علوم پزشکی شاغل بوده‌اند که از این تعداد، ۴۲۲ نفر پزشک عمومی، ۷۷ نفر دندان‌پزشک، ۳۲ نفر داروساز، ۳۳۰ نفر پزشک متخصص و ۴۰ نفر پزشک فوق‌تخصص بوده‌اند. تعداد مراکز ارائه‌دهنده‌ی مراقبت‌های اولیه‌ی بهداشتی استان نیز ۸۹۹ مرکز گزارش شده که شامل ۱۵۷ مرکز خدمات جامع سلامت، ۱۰۹ پایگاه بهداشت، ۶۳۰ خانه بهداشت فعال، ۲ مرکز تسهیلات زایمانی و ۱ پایگاه مراقبت بهداشت مرزی است. در این سال ۵۹ آزمایشگاه تشخیص طبی، ۱۷۶ داروخانه، ۲ مرکز پزشکی هسته‌ای و ۱۳۶ مرکز توان‌بخشی فعالیت داشته‌اند. تعداد پایگاه اورژانس پیش بیمارستانی نیز ۵۷ پایگاه گزارش شده که ۳۹ درصد آن‌ها شهری و ۶۱ درصد جاده‌ای بوده‌اند. تعداد مراجعه‌کنندگان به سازمان انتقال خون نیز ۳۵۲۵۰ نفر گزارش شده است (سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸).

دو جدول زیر تعداد و سرانه (در هر صد هزار نفر) پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص را نشان می‌دهد؛ با توجه به جدول در سال ۱۳۹۷ سرانه مجموع پزشکان شاغل در استان برابر با ۶۲/۷۶ در هر صد هزار نفر بوده است که در مقایسه با کل کشور با ۶۱/۰۶ در هر صد هزار نفر بالاتر بوده و به نسبت کل کشور وضعیت مناسب‌تری داشته است.

جدول ۵۷- پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی - درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان‌پزشک	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق تخصص	دکترای تخصصی
۱۳۹۷ کل کشور	۴۸۸۰۶	۱۶۱۳۰	۵۲۲۲	۳۴۰	۲۴۰۶	۱۶۵۳۰	۲۶۲۶	۵۵۵۲
۱۳۸۰	۷۱۷	۴۰۱	۴۵	۱۷	۱۸	۲۳۶	۰۰۰	۰۰۰
۱۳۸۵	۶۷۴	۳۵۴	۴۹	۱۵	۱۴	۲۳۰	۷	۵
۱۳۹۰	۷۴۴	۳۵۷	۵۲	۱۸	۱۳	۲۴۲	۴۰	۲۲
۱۳۹۵	۹۹۱	۴۲۵	۵۹	۲	۲۹	۳۷۱	۳۸	۶۷
۱۳۹۷	۱۰۰۶	۳۸۹	۷۲	۰	۳۶	۳۹۴	۳۶	۷۹

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

جدول ۵۸- سرانه پزشکان شاغل در دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی- درمانی بر حسب نوع رشته و نوع تخصص (صدهزار نفر)^۱

سال	جمع	پزشک عمومی	دندان پزشکی	دکترای علوم آزمایشگاهی	داروساز	پزشک متخصص	پزشک فوق تخصص	دکترای تخصصی
کل کشور	۶۱/۰۶	۲۰/۱۸	۶/۵۳	۰/۴۳	۳/۰۱	۲۰/۶۸	۳/۲۹	۶/۹۵
۱۳۸۵	۴۶/۸۰	۲۴/۵۸	۳/۴۰	۱/۰۴	۰/۹۷	۱۵/۹۷	۰/۴۹	۰/۳۵
۱۳۹۰	۴۹/۸۱	۲۳/۹۰	۳/۴۸	۱/۲۱	۰/۸۷	۱۶/۲۰	۲/۶۸	۱/۴۷
۱۳۹۵	۶۱/۸۲	۲۶/۵۱	۳/۶۸	۰/۱۲	۱/۸۱	۲۳/۱۴	۲/۳۷	۴/۱۸
۱۳۹۷	۶۲/۷۶	۲۴/۲۷	۴/۴۹	۰/۰۰	۲/۲۵	۲۴/۵۸	۲/۲۵	۴/۹۳

دو جدول زیر تعداد و سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. سرانه بیمارستان‌های فعال استان کردستان در سال ۱۳۹۷ برابر با ۱/۱۹ بوده است که از سرانه کل کشور پایین‌تر بوده است؛ همچنین در تخت‌های فعال و مصوب نیز وضعیت استان (۲۱۳/۳۵) در هر صد هزار نفر) در مقایسه با کل کشور (۲۰۸/۳۷) در هر هزار نفر) وضعیت مناسبی بوده است.

جدول ۵۹- تعداد بیمارستان‌های فعال کشور و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی

سال و شهرستان	مجموع		دولتی						غیر دولتی		سایر			
	بیمارستان فعال	تخت مصوب	دانشگاه علوم پزشکی		تأمین اجتماعی		سایر نهادهای عمومی		خیریه			خصوصی		
			بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب	بیمارستان فعال	تخت مصوب		بیمارستان فعال	تخت مصوب	
۱۳۹۷ کل کشور	۱۰۱۶	۱۶۶۵۴۳	۶۲۹	۱۱۲۶۸۳	۷۵	۱۲۷۵۶	۶۹	۱۱۵۳۳	۳۵	۵۳۳۸	۱۷۴	۱۸۷۰۳	۲	۱۱۱۴
۱۳۸۰	۱۱	۱۸۶۹	۱۰	۱۸۰۵	۰	۰	۰	۶۴	۱	۰	۰	۰	۰	۰
۱۳۸۵	۱۴	۲۱۷۴	۱۲	۱۹۲۵	۱	۱۸۵	۱	۶۴	۱	۰	۰	۰	۰	۰
۱۳۹۰	۱۵	۲۲۲۴	۱۲	۱۹۲۵	۱	۱۸۵	۱	۶۴	۱	۰	۱	۵۰	۰	۰
۱۳۹۵	۱۸	۲۸۱۶	۱۴	۲۴۹۲	۲	۲۱۰	۱	۶۴	۱	۰	۱	۵۰	۰	۰
۱۳۹۷	۱۹	۳۴۲۰	۱۵	۳۰۹۶	۲	۲۱۰	۱	۶۴	۱	۰	۱	۵۰	۰	۰

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

۹. سرانه سال ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) محاسبه شده است.

جدول ۶۰- سرانه بیمارستان‌های فعال و تخت‌های مصوب موجود بر حسب نوع وابستگی
(صد هزار نفر)

سایر	غیردولتی						دولتی						مجموع		سال			
	خصوصی			خیریه			سایر نهادهای عمومی		تامین اجتماعی		دانشگاه علوم پزشکی		تخت مصوب	بیمارستان فعال				
	بیمارستان	تخت مصوب	فعال	بیمارستان	تخت مصوب	فعال	بیمارستان	تخت مصوب	فعال	بیمارستان	تخت مصوب	فعال						
تخت مصوب	بیمارستان	فعال	تخت مصوب	بیمارستان	فعال	تخت مصوب	بیمارستان	فعال	تخت مصوب	بیمارستان	فعال	تخت مصوب	بیمارستان	فعال	تخت مصوب	بیمارستان	فعال	
۱/۳۹	۰/۰۰	۲۳/۴۰	۰/۲۲	۶/۶۸	۰/۰۴	۱۹/۹۵	۰/۱۳	۱۵/۹۶	۰/۰۹	۱۴۰/۹۸	۰/۷۹	۲۰۸/۳۷	۱/۲۷	۱۳۸۵	۰/۹۷	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷
۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰	۴/۴۴	۰/۰۷	۱۲/۸۵	۰/۰۷	۱۳۳/۶۷	۰/۸۳	۱۵۰/۹۶	۰/۹۷	۱۳۹۰	۱/۰۰	۱۳۹۵	۱۳۹۷	
۰/۰۰	۰/۰۰	۳/۳۵	۰/۰۷	۰/۰۰	۰/۰۰	۴/۲۸	۰/۰۷	۱۲/۳۹	۰/۰۷	۱۲۸/۸۸	۰/۸۰	۱۴۸/۹۰	۱/۰۰	۱۳۹۰	۱/۱۲	۱۳۹۵	۱۳۹۷	
۰/۰۰	۰/۰۰	۳/۱۲	۰/۰۶	۰/۰۰	۰/۰۰	۳/۹۹	۰/۰۶	۱۳/۱۰	۰/۱۲	۱۵۵/۴۶	۰/۸۷	۱۷۵/۶۷	۱/۱۲	۱۳۹۵	۱/۱۹	۱۳۹۷	۱۳۹۷	
۰/۰۰	۰/۰۰	۳/۱۲	۰/۰۶	۰/۰۰	۰/۰۰	۳/۹۹	۰/۰۶	۱۳/۱۰	۰/۱۲	۱۹۳/۱۴	۰/۹۴	۲۱۳/۳۵	۱/۱۹	۱۳۹۷	۱/۱۹	۱۳۹۷	۱۳۹۷	

دو جدول زیر تعداد و سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع تخت‌های فعال در استان کردستان در سال ۱۳۹۷ برابر ۱۷۳/۳ در هر صد هزار نفر است که نسبت به کل کشور کمی بالاتر است. استان کردستان در تخت‌های فعال بیمارستانی فقط در بخش سایر تخت‌ها سرانه بالاتری نسبت به کل کشور داشته و در دیگر بخش‌ها پایین‌تر است.

جدول ۶۱- تعداد تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی

سایر	مراقبت نوزادان (ان‌آی‌سی‌یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی‌سی‌یو)	مراقبت‌های ویژه (آی‌سی‌یو)	سوختگی	روانی	مجموع	سال
۱۰۸۸۲۸	۳۲۶۲	۵۹۳۰	۸۹۲۹	۹۲۱	۱۰۲۴۷	۱۳۸۱۱۷	کل کشور
۰۰۰	۵	۳۶	۲۲	۲۱	۶۵	۱۴۹	۱۳۸۰
۰۰۰	۱۹	۴۵	۳۴	۱۹	۱۰۲	۲۱۹	۱۳۸۵
۰۰۰	۱۹	۵۶	۴۵	۱۹	۱۱۲	۲۵۱	۱۳۹۰
۱۷۳۳	۳۹	۷۹	۱۰۰	۱۴	۱۳۵	۲۱۰۰	۱۳۹۵
۲۳۴۴	۵۴	۸۲	۱۳۸	۱۴	۱۴۶	۲۷۷۸	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۷

جدول ۶۲- سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی (صد هزار نفر)

سال	مجموع	روانی	سوختگی	مراقبت‌های ویژه (آی‌سی‌یو)	مراقبت بیماران قلبی (سی‌سی‌یو)	مراقبت نوزادان (ان‌آی‌سی‌یو)	سایر
کل کشور	۱۷۲/۸۱	۱۲/۸۲	۱/۱۵	۱۱/۱۷	۷/۴۲	۴/۰۸	۱۳۶/۱۶
۱۳۸۵	۱۵/۲۱	۷/۰۸	۱/۳۲	۲/۳۶	۳/۱۲	۱/۳۲	...
۱۳۹۰	۱۶/۸۰	۷/۵۰	۱/۲۷	۳/۰۱	۳/۷۵	۱/۲۷	...
۱۳۹۵	۱۳۱/۰۰	۸/۴۲	۰/۸۷	۶/۲۴	۴/۹۳	۲/۴۳	۱۰۸/۱۱
۱۳۹۷	۱۷۳/۳۰	۹/۱۱	۰/۸۷	۸/۶۱	۵/۱۲	۳/۳۷	۱۴۶/۲۲

دو جدول زیر تعداد و سرانه مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی در استان کردستان در سال ۱۳۹۷ برابر ۵۶/۰۸ است که نسبت به متوسط کشور بالاتر بوده است. استان کردستان در سال ۱۳۹۷ در موارد مربوط به مراکز خدمات جامع بهداشتی شبانه‌روزی، پایگاه بهداشتی روستایی، تسهیلات زایمانی و پایگاه مراقبت بهداشتی مرزی پایین‌تر و در دیگر موارد بالاتر از نسبت متوسط کشور بوده است.

جدول ۶۳- مراکز ارائه دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی

سال	مجموع	مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)								
		شهری	روستایی	شهری روستایی	شبانه‌روزی	روستایی	شهری	پایگاه بهداشت		
کل کشور	۲۹۴۶۵	۱۵۵۹	۲۶۴۵	۱۰۵۹	۵۶۱	۳۲۴	۵۲۶۵	۱۷۷۴۶	۲۱۴	۹۲
۱۳۸۰	۷۲۶	۳۱	۷۶	۳۲	۷	۱	۱۱	۵۶۱	۶	۱
۱۳۸۵	۷۷۴	۳۱	۷۰	۴۸	۷	۱	۱۵	۵۹۵	۶	۱
۱۳۹۰	۸۰۹	۳۱	۸۴	۳۴	۷	۵	۲۰	۶۲۱	۶	۱
۱۳۹۵	۸۶۹	۳۷	۷۳	۱۴	۷	۰	۱۱۵	۶۱۹	۳	۱
۱۳۹۷	۸۹۹	۳۷	۷۱	۴۲	۷	۰	۱۰۹	۶۳۰	۲	۱

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

جدول ۶۴- سرانه مراکز ارائه‌دهنده مراقبت‌های اولیه بهداشتی (صد هزار نفر)

پایگاه مراقبت بهداشت مرزی	تسهیلات زایمانی	خانه‌های بهداشت فعال	پایگاه بهداشت		مراکز خدمات جامع (مراکز بهداشتی و درمانی)				مجموع	سال و شهرستان
			شهری	روستایی	شبه‌روزی	شهری روستایی	روستایی	شهری		
۰/۱۲	۰/۲۷	۲۲/۲۰	۶/۵۹	۰/۴۱	۰/۷۰	۱/۳۲	۳/۳۱	۱/۹۵	۳۶/۸۷	۱۳۹۷ کل کشور
۰/۰۷	۰/۴۲	۴۱/۳۱	۱/۰۴	۰/۰۷	۰/۴۹	۳/۳۳	۴/۸۶	۲/۱۵	۵۳/۷۴	۱۳۸۵
۰/۰۷	۰/۴۰	۴۱/۵۸	۱/۳۴	۰/۳۳	۰/۴۷	۲/۲۸	۵/۶۲	۲/۰۸	۵۴/۱۶	۱۳۹۰
۰/۰۶	۰/۱۹	۳۸/۶۱	۷/۱۷	۰/۰۰	۰/۴۴	۰/۸۷	۴/۵۵	۲/۳۱	۵۴/۲۱	۱۳۹۵
۰/۰۶	۰/۱۲	۳۹/۳۰	۶/۸۰	۰/۰۰	۰/۴۴	۲/۶۲	۴/۴۳	۲/۳۱	۵۶/۰۸	۱۳۹۷

منبع: سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

دو جدول زیر تعداد و سرانه پایگاه‌های اورژانس در هر صد هزار نفر را نشان می‌دهد. با توجه به اطلاعات جدول سرانه مجموع پایگاه‌های اورژانس در استان کردستان در سال ۱۳۹۷ برابر ۳/۳۱ است که نسبت به کل کشور کمی بالاتر است. باید توجه داشت که سرانه پایگاه‌های اورژانس در نقاط شهری پایین‌تر و در نقاط جاده‌ای بالاتر از سرانه کل کشور بوده است.

جدول ۶۵- تعداد پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

جاده‌ای	شهری	مجموع	سال ۱۳۹۷
۳۴	۱۹	۵۳	کردستان
۱۵۶۹	۹۶۷	۲۵۳۶	کل کشور

منبع: سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۷

سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۸

جدول ۶۶- سرانه پایگاه‌های اورژانس پیش بیمارستانی ۱۱۵

سال ۱۳۹۷	مجموع	شهری	جاده‌ای
کردستان	۳/۳۱	۱/۱۹	۲/۱۲
کل کشور	۳/۱۷	۱/۲۱	۱/۹۶

۳-۲- فقر و محرومیت

کاهش محرومیت و نابرابری منطقه‌ای به دلیل تبعات اقتصادی و سیاسی، موضوع مهمی در بیش تر کشورهای در حال توسعه است. کیفیت زندگی افراد دستخوش نابرابری‌های منطقه‌ای عظیمی است که در بسیاری موارد به سرعت در حال افزایش است. زیرا هرچقدر تفاوت‌های منطقه‌ای از ابعاد مختلف بیشتر باشد، منجر به حرکت جمعیت و سرمایه به سمت قطب‌های پرجاذبه می‌گردد.

در ایران یکی از اهداف مهم در برنامه‌های اقتصادی-اجتماعی پس از انقلاب، کاهش محرومیت و رفع نابرابری میان مناطق بوده است. توسعه منطقه‌ای در ایران در طول دهه اول بعد از انقلاب اسلامی، با توجه ویژه به مناطق محروم در کل کشور مورد توجه قرار گرفت. در دهه دوم بعد از انقلاب، جهت‌گیری جدیدی در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایجاد گردید؛ تغییر جهت برنامه‌ریزی منطقه‌ای از سطوح ملی و بین منطقه‌ای به سطوح منطقه‌ای و درون منطقه‌ای، توجه به سازمان‌دهی طرح‌های مناطق روستایی و توجه به شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناطق برای حصول توسعه از آن جمله است.

با این وجود علیرغم تلاش‌های صورت گرفته در برنامه‌ها و سیاست‌ها، در حال حاضر نابرابری‌های مشهودی میان مناطق مختلف کشور به لحاظ شاخص‌های توسعه و سطوح محرومیت موجود است. از این رو پژوهش‌های متفاوتی در راستای شناسایی و طبقه‌بندی مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی به منظور اتخاذ سیاست‌های مناسب جهت ارتقای وضعیت موجود صورت گرفته است.

۳-۲-۱- طرح‌های انجام شده در زمینه مناطق محروم

طرح مطالعاتی «نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران» توسط دفتر مطالعات رفاه اجتماعی وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماع (بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۱)؛ «شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور» زیر نظر سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۸۶-۱۳۸۵) و «اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق» توسط بنیاد برکت (۱۳۹۶) از جمله مطالعاتی است

که در زمینه شناسایی مناطق محروم کشور در سطوح شهرستان، بخش و دهستان در سطح ملی صورت گرفته است.

الف) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی به بررسی فقر چندبعدي در ایران پرداخته است. در این پژوهش با استفاده از فایل خام داده‌های طرح آمارگیری از هزینه و درآمد خانوار شهری و روستایی سال ۱۳۹۱ مرکز آمار ایران، محاسبات شاخص فقر چندبعدي انجام شده است. بدین منظور ۵ شاخص سلامت، آموزش، مسکن، استانداردهای زندگی و اشتغال به عنوان مشخصه‌های فقر چندبعدي در نظر گرفته شده است. سپس با استفاده از وزن‌دهی به شاخص‌ها و مؤلفه‌های هریک، میزان اهمیت آن‌ها تعیین شده است.

جدول ۶۷- شاخص‌ها و ابعاد فقر چندبعدي

وزن مؤلفه‌ها	مؤلفه	وزن شاخص	شاخص
۱۰	سوء تغذیه	۲۰	سلامت
۱۰	عدم برخورداری از بیمه درمان		
۱۰	خانوارهای دارای عضو کمتر از ۵ سال تحصیل	۲۰	آموزش
۱۰	خانوارهای دارای کودک ۶ تا ۱۸ سال کمتر از ۸ کلاس سواد (متناسب با سن)		
۱۰	مصالح بی‌دوام	۲۰	مسکن
۱۰	سطح زیربنای کمتر از ۱۶ مترمربع		
۴	سطح دسترسی به آشپزخانه	۲۰	استانداردهای زندگی
۴	عدم دسترسی به آب و برق		
۴	نداشتن حمام		
۴	نداشتن دارایی مانند اتومبیل، دوچرخه و...		
۴	نوع سوخت خانوار برای پخت و پز	۲۰	اشتغال
۱۰	سرپرست بیکار		
۱۰	عدم برخورداری از بیمه اجتماعی		

شاخص‌های مذکور درصد خانوارهایی را که دچار فقر چندبعدی هستند به تفکیک استان نشان می‌دهد. بر این اساس ۴۳ درصد از خانوارهای مناطق شهری استان کردستان دچار فقر شهری هستند. همچنین ۶۱ درصد از خانوارهای مناطق روستایی دچار فقر چندبعدی هستند. در این گزارش میانگین محرومیت هر استان نیز مشخص شده است. میانگین محرومیت در مناطق شهری استان کردستان برابر با ۳۵/۴ و در مناطق روستایی برابر با ۳۸/۵ است. مقدار عددی این شاخص هرچه بیشتر باشد به معنی فاصله زیاد خانوارهای دچار فقر چند بعدی از آستانه فقر است. این شاخص در واقع معادل شاخص شکاف فقر در محاسبه فقر درآمدی است. علاوه بر این، بر اساس مطالعات انجام شده، ۵ اولویت اول هر استان جهت برنامه‌ریزی به تفکیک مناطق شهری و روستایی مشخص شده است.

پنج اولویت اول استان کردستان در مناطق شهری عبارت است از سلامت، مسکن، اشتغال، استاندارد زندگی و آموزش. اولویت‌های استان کردستان به تفکیک مناطق روستایی نیز عبارت است از: مسکن، استانداردهای زندگی، سلامت، اشتغال و آموزش (دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، بی‌تا).

ب) طرح مطالعاتی شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور با هدف شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته و تهیه نقشه مرکب آن‌ها (چگالی شاخص، بیکاری، بی‌سوادی، کمبود امکانات سکونتی، ارتباطی، فرهنگی، آموزشی و بهداشتی و ...) به منظور حمایت و تقویت توان منطقه‌ای صورت گرفته است.

در این پژوهش پس از انجام مطالعات اولیه و بحث و بررسی مراجع صاحب‌نظر، ۲۵ شاخص به منظور سنجش میزان محرومیت در سطوح شهرستان، بخش و دهستان استفاده شده است. لازم به ذکر است برخی از شاخص‌ها به تناسب سطوح مورد بررسی (شهرستان، بخش و دهستان) متفاوت بوده است.

شاخص‌هایی نظیر نرخ بیکاری، نرخ بی‌سوادی (به دلیل وجود رابطه مستقیم و شدید با محرومیت)، تراکم خانوار در واحد مسکونی (پایین بودن این نرخ بیانگر بهبود وضعیت اقتصاد و توسعه‌ای هر جامعه‌ای است)، نرخ مهاجرت (نشانگر عدم رضایت از مکان زندگی و بازتاب توزیع نامتوازن امکانات)، بار تکفل شغلی (بیانگر نسبت جمعیت شاغل به کل جمعیت)، نسبت مراکز بهداشتی و درمانی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت آموزشگاه متوسطه به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای برخوردار از گاز، نسبت روستاهای دارای آب آشامیدنی سالم به کل روستاها (از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه انسانی و اجتماعی که عدم برخورداری از آن سهم تعیین‌کننده‌ای در تشخیص محرومیت دارد)، نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت، چگالی جمعیت (نشانگر رابطه میان جمعیت و مساحت شهرستان، بخش و دهستان است)، فاصله مرکز شهرستان از مرکز (به منظور دسترسی یا عدم دسترسی مردم منطقه به خدمات مرکزی استان)، فاصله مرکز شهرستان از نزدیک‌ترین فرودگاه، فاصله مرکز شهرستان به ایستگاه راه آهن، نسبت پزشک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت روستاهای بهره‌مند از دفاتر پستی به تعداد روستا، نسبت شرکت تعاونی روستایی به

تعداد روستا، نسبت شعب بانک به تعداد نقاط جمعیتی، نسبت کتابخانه‌های عمومی یا کانون پرورش فکری و ... در سه سطح شهرستان، بخش و دهستان مورد ارزیابی قرار گرفت.

درواقع شاخص‌ها ترکیبی از متغیرهای اجتماعی و فرهنگی و از سوی دیگر متغیرهای اقتصادی و زیرساختی بوده است. اهمیت شاخص‌های مذکور در میزان محرومیت و قابل سنجش بودن؛ در انتخاب آن‌ها نقش اساسی داشته است.

سنجش میزان محرومیت: در این طرح به دلیل محدودیت‌های موجود در دستیابی به شاخص‌های مذکور در محدوده‌های شهرستان، بخش و دهستان؛ از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. در طی جلساتی با مسئولین استانداری‌ها و معاونین و همین‌طور متخصصین امر، فرآیند وزن دهی شاخص‌ها انجام شده است.

بر اساس روش ضریب همبستگی، میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن دهی جایگاه هر شهرستان، بخش و دهستان به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. بر این اساس مناطق محروم استان کردستان به شرح جدول زیر است:

جدول ۶۸- مناطق کمتر توسعه یافته استان کردستان

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
آلوت	بانه	کردستان	۸	پله که
آلوت	بانه	کردستان	۸	پشت آربابا
مرکزی	بانه	کردستان	۶	شوی
نمشیر	بانه	کردستان	۸	کانی سور
نمشیر	بانه	کردستان	۸	نمه شیر
نمشیر	بانه	کردستان	۸	بوالحسن
ننور	بانه	کردستان	۸	بندین
ننور	بانه	کردستان	۸	ننور
چنگ الماس	بیجار	کردستان	۷	بابارشانی
چنگ الماس	بیجار	کردستان	۷	پیرتاج
چنگ الماس	بیجار	کردستان	۶	خسروآباد
کرانی	بیجار	کردستان	۷	گرگین

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
کرانی	بیجار	کردستان	۷	طفامین
کرانی	بیجار	کردستان	۶	کرانی
مرکزی	بیجار	کردستان	۶	سیاه منصور
مرکزی	بیجار	کردستان	۶	نجف آباد
بلبلان آباد	دهگلان	کردستان	۶	ئیلاق شمالی
بلبلان آباد	دهگلان	کردستان	۶	سیس
مرکزی	دهگلان	کردستان	۶	حومه دهگلان
مرکزی	دهگلان	کردستان	۶	قوری چای
مرکزی	دهگلان	کردستان	۶	ئیلاق شمالی
سارال	دیواندره	کردستان	۶	حسین آباد شمالی
سارال	دیواندره	کردستان	۸	سارال
سارال	دیواندره	کردستان	۶	کوله
کرفتو	دیواندره	کردستان	۸	اوباتو
کرفتو	دیواندره	کردستان	۷	کانی شیرین
کرفتو	دیواندره	کردستان	۷	زرینه
مرکزی	دیواندره	کردستان	۸	چهل چشمه
مرکزی	دیواندره	کردستان	۶	حومه
مرکزی	دیواندره	کردستان	۷	قراتوره
اورامان	سروآباد	کردستان	۸	اورامان تخت
اورامان	سروآباد	کردستان	۸	شالیار
مرکزی	سروآباد	کردستان	۷	رزآب
مرکزی	سروآباد	کردستان	۸	ژریژه
مرکزی	سروآباد	کردستان	۷	بیساران
مرکزی	سروآباد	کردستان	۷	پایگلان
مرکزی	سروآباد	کردستان	۸	کوسلان
مرکزی	سروآباد	کردستان	۸	دزلی

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
زیویه	سقز	کردستان	۷	امام
زیویه	سقز	کردستان	۷	تیلکوه
زیویه	سقز	کردستان	۸	خورخوره
زیویه	سقز	کردستان	۷	صاحب
زیویه	سقز	کردستان	۷	گل تپه
سرشیو	سقز	کردستان	۸	چهل چشمه غربی
سرشیو	سقز	کردستان	۸	ذوالفقار
مرکزی	سقز	کردستان	۶	ترجان
مرکزی	سقز	کردستان	۶	تموغه
مرکزی	سقز	کردستان	۶	سرا
مرکزی	سقز	کردستان	۸	میرده
کلاترزان	سنندج	کردستان	۷	ژاورود غربی
کلاترزان	سنندج	کردستان	۸	کلاترزان
کلاترزان	سنندج	کردستان	۷	نگل
مرکزی	سنندج	کردستان	۶	آرتدان
مرکزی	سنندج	کردستان	۶	حسین آباد جنوبی
مرکزی	سنندج	کردستان	۶	ژاورود شرقی
مرکزی	سنندج	کردستان	۶	سراب قامیش
مرکزی	سنندج	کردستان	۶	نران
چهاردولی	قروه	کردستان	۶	چهاردولی غربی
چهاردولی	قروه	کردستان	۶	چهاردولی شرقی
سریش آباد	قروه	کردستان	۷	لک
سریش آباد	قروه	کردستان	۶	یالغوز آغاج
سریش آباد	قروه	کردستان	۷	فصلان
مرکزی	قروه	کردستان	۶	دلبران
مرکزی	کامیاران	کردستان	۶	بیلووار

تابعیت تقسیماتی			ضریب دهستان	دهستان کمتر توسعه یافته
بخش	شهرستان	استان		
مرکزی	کامیاران	کردستان	۶	شاهو
مرکزی	کامیاران	کردستان	۷	زاورود
موچش	کامیاران	کردستان	۶	امیرآباد
موچش	کامیاران	کردستان	۶	سورسور
موچش	کامیاران	کردستان	۷	عوالان
موچش	کامیاران	کردستان	۷	گاورود
خاوومیرآباد	مریوان	کردستان	۸	خاوومیرآباد
سرشیو	مریوان	کردستان	۸	سرشیو
سرشیو	مریوان	کردستان	۸	گلچیدر
مرکزی	مریوان	کردستان	۷	زریوار
مرکزی	مریوان	کردستان	۷	سرکل
مرکزی	مریوان	کردستان	۷	کوماسی

(شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور، ریاست جمهوری، ۱۳۸۶)

بر اساس مطالعات مذکور، ۳۰/۲۶ درصد از دهستان‌های استان محرومیت بالایی (ضریب ۸) داشت است، همچنین ۳۱/۵۷ درصد دارای محرومیت متوسط (ضریب ۷) و ۳۸/۱۵ درصد نیز از محرومیت پایینی (ضریب ۶) برخوردار بوده‌اند. شایان ذکر است، ضرایب بر اساس ۵ تا ۹ تعیین شده و ضریب ۵ به معنی محرومیت کمتر و ضریب ۹ به معنی محرومیت بیش تر است.

ج) پژوهش دیگر مربوط به اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق توسط بنیاد برکت صورت گرفته است. در این طرح ۵۴ شاخص به منظور سنجش سطح محرومیت مورد استفاده قرار گرفته شده است.

سنجش میزان محرومیت: بر اساس روش مک گراناها (روش ضریب همبستگی) میانگین وزن هریک از شاخص‌ها مشخص شده و بر پایه آن پهنه‌بندی و سطح‌بندی بخش‌های محروم (به واسطه مجموع امتیاز شاخص ترکیبی کل) مشخص شده است. از این رو با رتبه‌بندی شاخص‌ها از طریق وزن‌دهی جایگاه هر استان، شهرستان و بخش به لحاظ میزان محرومیت مشخص شده است. شاخص‌های مذکور به شرح جدول زیر است:

جدول ۶۹- وزن شاخص‌های ترکیبی بر اساس روش مک گرانهان (روش ضریب همبستگی)

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص‌ها
۱	نرخ اشتغال (درصد)	۰/۰۸۳۵
۲	نرخ اشتغال زنان (درصد)	۰/۱۱۴۸
۳	نرخ فعالیت (درصد)	۰/۱۴۰۷
۴	بار تکفل شغلی (نفر به ازای هر نفر شاغل)	۰/۱۶۴۳
۵	نسبت شاغلان بخش کشاورزی به کل شاغلان (درصد)	۰/۱۹۱۶
۶	نسبت شاغلان بخش صنعت به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۲۲۳
۷	نسبت شاغلان بخش خدمات به کل شاغلان (درصد)	۰/۲۴۳۳
۸	نسبت مساحت اراضی راعی به کل مساحت بخش	۰/۲۷۴۵
۹	نسبت مساحت اراضی زراعی آبی به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۰۲۳
۱۰	نسبت مساحت اراضی زراعی دیم به کل اراضی زراعی (درصد)	۰/۳۲۵۱
۱۱	نسبت مساحت اراضی باغی به کل اراضی (درصد)	۰/۳۵۸۸
۱۲	سرانه دام سنگین خانوار (راس)	۰/۳۹۳۰
۱۳	سرانه دام سبک خانوار (راس)	۰/۴۱۹۵
۱۴	تراکم تراکتور در هر ۱۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۵۰۲
۱۵	تراکم کمباین در هر ۱۰۰۰ هکتار اراضی	۰/۴۸۱۵
۱۶	نسبت شرکت تعاونی روستایی به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۰۲۷
۱۸	نسبت روستاهای بهره مند از گاز به تعداد روستا (درصد)	۰/۵۳۶۰
۱۹	نسبت شعب بانک به ۱۰,۰۰۰ نفر جمعیت	۰/۵۵۵۴
۲۰	فاصله مرکز بخش از مرکز شهرستان (Km)	۰/۵۸۵۹
۲۱	فاصله مرکز بخش از مرکز استان (Km)	۰/۶۰۳۷
۲۲	شدت فرسایش	۰/۶۳۷۴
۲۳	قابلیت اراضی	۰/۶۶۸۹
۲۴	ارتفاع	۰/۶۹۳۴
۲۵	کلاس شیب	۰/۷۲۳۲
۲۶	میزان بارش	۰/۷۴۶۲
۳۱	دما	۰/۷۶۹۱

ردیف	شاخص	میانگین وزن شاخص ها
۳۲	اقلیم	۰/۷۹۹۸
۳۳	منابع آب	۰/۸۲۷۱
۳۴	تعداد معدن	۰/۸۵۵۵
۳۵	پتانسیل زلزله	۰/۸۷۹۴
۳۶	پتانسیل سیل	۰/۹۰۵۹
۳۷	بعد خانوار	۰/۹۳۰۰
۳۸	نرخ رشد جمعیت (درصد)	۰/۹۵۸۹
۳۹	نسبت جنسی (درصد)	۰/۹۸۵۰
۴۰	تراکم جمعیت	۱/۰۱۰۸
۴۱	نسبت شهرنشینی (درصد)	۱/۰۴۴۰
۴۲	نرخ باسوادی (درصد)	۱/۰۶۷۸
۴۳	نرخ باسوادی زنان (درصد)	۱/۰۹۸۱
۴۴	نسبت باسوادان با تحصیلات عالی به کل باسوادان (درصد)	۱/۱۲۲۸
۴۵	نسبت مراکز بهداشتی درمانی و خانه بهداشت به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۴۶۵
۴۶	نسبت پزشک به جمعیت (ده هزار نفر جمعیت)	۱/۱۸۲۲
۴۷	نسبت مدرسه راهنمایی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۰۴۲
۴۸	نسبت دبیرستان و هنرستان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۳۰۶
۴۹	نسبت کتابخانه و کانون پرورش فکری کودکان به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۵۸۸
۵۰	نسبت تأسیسات ورزشی به تعداد روستا (درصد)	۱/۲۹۰۰
۵۱	نسبت روستاهای بهره‌مند از آب آشامیدنی سالم (درصد)	۱/۳۱۳۳
۵۲	نسبت روستاهای بهره‌مند از دفتر پستی به تعداد روستا (درصد)	۱/۳۳۷۲
۵۳	نسبت جمعیت تحت پوشش کمیته امداد و بهزیستی به کل جمعیت (درصد)	۱/۳۶۱۱
۵۴	نسبت روستاهای خالی از سکنه به کل روستاها (درصد)	۰/۰۳۴۶

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

جدول ۷۰- مناطق کم تر توسعه یافته استان کردستان

ردیف	استان	شهرستان	بخش
۱	کردستان	دهگلان	مرکزی
۲	کردستان	سروآباد	مرکزی
۳	کردستان	سروآباد	اورامان
۴	کردستان	سقز	مرکزی
۵	کردستان	سقز	زیویه
۶	کردستان	سقز	سرشیو
۷	کردستان	مریوان	مرکزی
۸	کردستان	مریوان	خاوومیرآباد
۹	کردستان	مریوان	سرشیو

(اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶)

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در مجموع، ۵۶۴ بخش و شهرستان محروم در استان‌های مختلف کشور مورد سنجش قرار گرفته است. در این میان استان کردستان دارای ۴ شهرستان و ۹ بخش محروم است. شهرستان‌های مریوان (بخش خاو و میرآباد)، مریوان (بخش سرشیو)، بانه (بخش آرمده «الوت»)، سقز (بخش سرشیو)، سروآباد (بخش اورامان)، بانه (بخش نمشیر)، بیجار (بخش چنگک الماس)، دیواندره (بخش سارال)، دیواندره (بخش کرفتو)، بانه (بخش نور)، سنندج (بخش کلانترزان) در ردیف ۴۸، ۷۷، ۹۸، ۱۰۰، ۱۲۷، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۴۸، ۱۶۸، ۱۷۰ و ۲۰۳ مناطق محروم کشور به حساب آمده‌اند. بدیهی است رفع محرومیت مناطق مذکور مستلزم شناخت کافی از امکانات و پتانسیل‌های منطقه‌ای و بهره‌گیری از آن‌ها در جهت رفع محرومیت و دستیابی به توسعه پایدار است. مزیت‌های نسبی مناطق محروم استان کردستان در سه بخش عمده اقتصادی یعنی کشاورزی، صنعت و خدمات و زیربخش‌های آن به شرح زیر است:

الف) کشاورزی:

۱. مزیت نسبی در تولید محصولات باغی نظیر انگور آبی، انگور دیم، سیب، گردو، توت‌فرنگی، هلو، زردآلو، آلبالو، گیلاس، آلو، گلابی، به، انار، بادام آبی، بادام دیم

۲. مزیت نسبی در تولید گندم، سیب زمینی، یونجه، شبدر، خیار، جو، چغندر قند، نخود، هندوانه، گوجه، سایر نباتات علوفه‌ای، ذرت دانه‌ای، پیاز، سایر محصولات جالیزی، توتون و تنباکو
۳. مزیت نسبی در تولید گیاهان دارویی و صنعتی و میوه‌های نسبتاً منحصر به فرد توت‌فرنگی (به‌ویژه در بخش محروم کامیاران که مقام اول تولید آن را در کشور دارد) و انگور دیم
۴. مزیت نسبی در دامداری و دام‌پروری و پرورش دام سبک
۵. مزیت نسبی در پرورش دام سنگین به خصوص در بخش‌های مرکزی سقز، زیویه سقز، مرکزی میوان، مرکزی دهگلان، مرکزی سروآباد، مرکزی کامیاران، مرکزی دیواندره، نمشیر بانه، سارال دیواندره و بخش کرفتو دیواندره
۶. مزیت نسبی در تولید تخم‌مرغ و گوشت مرغ
۷. مزیت نسبی در پرورش زنبور عسل به لحاظ وجود باغات و مراتع مناسب در دامنه‌های کوهسارها و گل و گیاه متنوع در دشت‌های استان که شرایط ویژه‌ای را برای پرورش ایجاد نموده است.
۸. مزیت نسبی در پرورش و تولید ماهیان سرد آبی به‌ویژه قزل‌آلای رنگین‌کمان و آبی‌پروری با توجه به شرایط مناسب اقلیمی و وجود رودخانه‌های دائمی در اکثر بخش‌های استان
۹. مزیت نسبی در وجود جنگل و مراتع مناسب که شرایط خوبی را برای دامداری دام سبک و سنگین فراهم نموده است.

ب) صنعت:

۱. وجود ناحیه صنعتی سروآباد در بخش مرکزی شهرستان سروآباد
۲. وجود ناحیه صنعتی صاحب در بخش زیویه شهرستان سقز
۳. وجود ناحیه صنعتی موجش در بخش موجش شهرستان کامیاران
۴. وجود ناحیه صنعتی کامیاران در بخش مرکزی شهرستان کامیاران
۵. وجود ناحیه صنعتی بانه در بخش مرکزی شهرستان بانه
۶. وجود شهرک صنعتی بیجار و بیجار ۲ در بخش مرکزی شهرستان بیجار
۷. وجود شهرک صنعتی دهگلان در بخش مرکزی شهرستان دهگلان
۸. وجود شهرک صنعتی دیواندره در بخش کرفتو شهرستان دیواندره
۹. وجود شهرک صنعتی سقز و سقز ۲ در بخش مرکزی شهرستان سقز
۱۰. وجود شهرک صنعتی سنندج ۲ در بخش مرکزی شهرستان دهگلان
۱۱. وجود شهرک صنعتی سنندج ۴ در بخش مرکزی شهرستان سنندج
۱۲. وجود شهرک صنعتی کامیاران در بخش مرکزی شهرستان کامیاران

۱۳. وجود شهرک صنعتی مریوان در بخش خاوومیرآباد شهرستان مریوان
۱۴. وجود ظرفیت‌های معدنی و معادن سنگ‌های تزئینی و نما، آهن، طلا، منگنز، سنگ آهک، سنگ گچ، پوکه معدنی، نمک آبی، فلترین، سیلیس و آنتیموان در بخش‌های محروم استان
۱۵. مزیت نسبی در تولید قالی و قالیچه در اکثر بخش‌های محروم به خصوص در بیجار و دهگلان، جولائی (نساجی سنتی)، صنایع چوبی، گلیم، سجاده، نم‌دبافی، سب‌دبافی، شال‌دبافی، نازک‌کاری، منبت‌کاری، سوزن‌دوزی، قلاب‌دبافی، گلدوزی در بخش اورامان سروآباد و هم‌چنین گیوه‌دوزی و چادرشب (موج بافی) در مریوان و جوراب‌دبافی، فرش و گلیم در سقز
۱۶. مزیت نسبی در تولید چرم و کفش خصوصاً در بخش‌های مریوان و سنندج و خامه قالی به خصوص در بخش کامیاران

ج) خدمات:

۱. مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی با وجود بازارچه‌های مرزی باشماق مریوان، سیران بند بانه و سیف سقز و وجود گمرکات سنندج، بانه و باشماق مریوان
۲. وجود پتانسیل و مزیت نسبی در ارائه خدمات مرزی و تبادل بازرگانی با کشور عراق و صادرات کالاهای مورد نیاز اقلیم کردستان عراق با عنایت به موقعیت مناسب جغرافیایی ناشی از استقرار بر محور شمال غربی - جنوب غربی کشور، همچنین توان تبادل انرژی برق با این کشور
۳. مزیت نسبی در فعالیت‌های مرتبط با گردشگری با وجود جاذبه‌ها و عرصه‌ها و چشم‌اندازهای طبیعی، جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی و ... در بخش‌های محروم استان.
- ضمن این‌که بخش‌های محروم استان برای احداث اقامتگاه‌های سنتی پیرامونی در روستاهای زیبا و کوهستانی این استان به منظور جذب گردشگران داخلی و خارجی مزیت بسیار مناسبی دارد. گفتنی است وجود پیست اسکی در بخش مرکزی بیجار شرایط مناسبی برای توریسم داخلی و خارجی فراهم نموده است.
۴. مزیت نسبی در احداث نیروگاه‌های آبی کوچک با توجه به منابع آب فراوان و قرار گرفتن بر سر شاخه‌های پنج حوزه آبخیز کشور
۵. مزیت نسبی وجود مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای متعدد در استان که زمینه توانمندسازی مهارتی جوانان مستعد بخش‌های مناطق محروم را فراهم می‌کند.
۶. وجود مزیت نسبی و داشتن پتانسیل برای ایجاد اقامتگاه‌های سنتی و بومی در غالب روستاهای بخش‌های محروم استان به‌ویژه در بیجار، اورامانات و مریوان (اطلس مناطق محروم کشور، بنیاد برکت، ۱۳۹۶).

۳-۲-۲- شاخص‌های جمعیتی دهستان‌های محروم استان کردستان

همان‌طور که مشاهده می‌شود بر اساس داده‌های سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان کردستان برابر با ۳۹۹,۴۳۲ نفر است. از این تعداد ۱۹۵,۲۷۴ نفر زن و ۲۰۴,۱۵۸ نفر مرد هستند. تعداد خانوار ساکن در این مناطق برابر با ۱۱۳,۱۸۱ است. میانگین بعد خانوار برابر با ۳/۵ است و میانگین نسبت جنسی در این مناطق برابر با ۱۰۴/۵ است. نسبت جنسی در مناطق محروم این استان کمی بالاتر از متوسط نسبت جنسی در کل کشور (۱۰۳) است. بعد خانوار این مناطق نیز کمی بالاتر از بعد خانوار در کل کشور است (متوسط بعد خانوار کل کشور در سرشماری ۱۳۹۵ برابر با ۳/۳ بوده است). در مجموع می‌توان گفت نسبت جنسی و بعد خانوار در این مناطق نسبتاً متوازن است.

بالاترین نسبت جنسی مربوط به دهستان اورامان تخت شهرستان سروآباد با نسبت ۱۲۱/۲ است. پس از آن دهستان‌های بله‌که، نیلاق شمالی، عوالان، گلچیدر و چهل چشمه به ترتیب با نسبت ۱۱۸، ۱۱۵/۴، ۱۱۳/۸، ۱۱۳ و ۱۱۰/۸ بالاترین نسبت جنسی را دارند.

بالاترین میزان بعد خانوار نیز مربوط به دهستان میرده در شهرستان سقز با بعد خانوار ۴/۴ است. بعد خانوار در دهستان‌های چهل چشمه غربی، چهل چشمه، خورخوره، کانی شیرین و اوباتو به ترتیب با بعد خانوار ۴/۱، ۴/۱، ۴/۱ و ۴ در شهرستان‌های سقز، دیواندره، سقز، دیواندره و دیواندره بیش‌ترین میزان را داشته است.

جدول ۷۱- شاخص‌های جمعیتی مناطق محروم استان کردستان

ردیف	شهرستان	استان	دهستان کبک نوسه یا قبه	سرشماری سال ۹۵					
				تعداد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زن	تعداد مرد	جمعیت	خانوار
۱	آلوت	کرستان	بله‌که	۳.۸	۱۱۸.۸	۱,۱۱۹	۱,۳۲۹	۲,۴۴۸	۶۴۹
۲	آلوت	کرستان	پشت آرابا	۳.۷	۱۰۳.۱	۲,۲۶۸	۲,۳۳۸	۴,۶۰۶	۱,۲۳۹
۳	مرکزی	کرستان	شوی	۳.۸	۱۰۷.۵	۵,۸۸۹	۶,۳۳۲	۱۲,۲۲۱	۳,۱۷۸
۴	نمشیر	کرستان	کانی سور	۳.۵	۱۰۸.۸	۲,۶۰۳	۲,۸۳۲	۵,۴۳۵	۱,۵۳۳
۵	نمشیر	کرستان	نمه شیر	۳.۷	۱۰۱.۳	۲,۵۲۹	۲,۵۶۱	۵,۰۹۰	۱,۳۶۰
۶	نمشیر	کرستان	بوالحسن	۳.۶	۱۰۴.۷	۲,۷۴۳	۲,۸۷۱	۵,۶۱۴	۱,۵۷۱
۷	نور	کرستان	بوئین	۳.۷	۱۰۹.۶	۲,۱۳۱	۲,۳۳۶	۴,۴۶۷	۱,۱۹۸
۸	نور	کرستان	نور	۳.۸	۱۰۲.۳	۱,۷۲۲	۱,۷۶۲	۳,۴۸۴	۹۱۷

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵						
ردیف	نوع روستا	استان	دهستان نام روستا نوسه یافته	بعد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار	
	چنگ الماس	بیجار	کردستان	بابارشانی	۳.۰	۹۷.۵	۱,۰۳۸	۱,۰۱۲	۲,۰۵۰	۶۸۷
	چنگ الماس	بیجار	کردستان	پیر تاج	۳.۶	۹۸.۹	۱,۹۳۳	۱,۹۱۲	۳,۸۴۵	۱,۰۸۳
	چنگ الماس	بیجار	کردستان	خسروآباد	۳.۳	۹۵.۵	۱,۶۰۳	۱,۵۳۱	۳,۱۳۴	۹۵۶
	کرانی	بیجار	کردستان	گرگین	۳.۱	۹۹.۱	۱,۰۰۳	۹۹۴	۱,۹۹۷	۶۴۹
	کرانی	بیجار	کردستان	طغامین	۳.۵	۱۰۳.۴	۱,۵۴۲	۱,۵۹۵	۳,۱۳۷	۹۰۸
	کرانی	بیجار	کردستان	کرانی	۳.۳	۱۰۵.۳	۱,۹۰۶	۲,۰۰۷	۳,۹۱۳	۱,۱۷۶
	مرکزی	بیجار	کردستان	سیاه منصور	۳.۱	۱۰۲.۷	۱,۳۶۱	۱,۳۹۸	۲,۷۵۹	۸۹۳
	مرکزی	بیجار	کردستان	نجف آباد	۳.۴	۱۰۷.۳	۱,۳۱۴	۱,۴۱۰	۲,۷۲۴	۸۰۰
	بلبلان آباد	دهگلان	کردستان	نیلاق شمالی	۳.۳	۱۱۵.۴	۲,۱۳۶	۲,۴۶۵	۴,۶۰۱	۱,۳۸۷
	بلبلان آباد	دهگلان	کردستان	سیس	۳.۳	۱۰۵.۳	۳,۰۹۲	۳,۲۵۵	۶,۳۴۷	۱,۹۵۱
	مرکزی	دهگلان	کردستان	حومه دهگلان	۳.۳	۱۰۳.۸	۳,۴۶۱	۳,۵۹۳	۷,۰۵۴	۲,۱۲۱
	مرکزی	دهگلان	کردستان	قوری چای	۳.۳	۱۰۲.۹	۳,۷۳۳	۳,۸۴۱	۷,۵۷۴	۲,۳۰۴
	مرکزی	دهگلان	کردستان	نیلاق شمالی	۳.۳	۱۰۷.۶	۴,۴۵۷	۴,۷۹۷	۹,۲۵۴	۲,۸۴۲
	سارال	دیواندره	کردستان	حسین آباد شمالی	۳.۵	۱۰۶.۳	۱,۵۳۴	۱,۶۳۰	۳,۱۶۴	۹۰۶
	سارال	دیواندره	کردستان	سارال	۴.۰	۱۰۹.۷	۲,۶۲۹	۲,۸۸۴	۵,۵۱۳	۱,۳۸۶
	سارال	دیواندره	کردستان	کوله	۳.۹	۹۹.۰	۲,۱۹۶	۲,۱۷۵	۴,۳۷۱	۱,۱۳۳
	کرفتو	دیواندره	کردستان	اوباتو	۴.۰	۱۰۱.۶	۱,۸۷۶	۱,۹۰۶	۳,۷۸۲	۹۳۷
	کرفتو	دیواندره	کردستان	کانی شیرین	۴.۰	۱۰۲.۲	۱,۸۲۵	۱,۸۶۶	۳,۶۹۱	۹۲۹
	کرفتو	دیواندره	کردستان	زرینه	۳.۸	۱۰۵.۵	۲,۹۴۲	۳,۱۰۵	۶,۰۴۷	۱,۵۸۳
	مرکزی	دیواندره	کردستان	چهل چشمه	۴.۱	۱۱۰.۸	۲,۷۸۷	۳,۰۸۸	۵,۸۷۵	۱,۴۳۹
	مرکزی	دیواندره	کردستان	حومه	۳.۸	۱۰۵.۳	۳,۷۱۰	۳,۹۰۸	۷,۶۱۸	۱,۹۸۹
	مرکزی	دیواندره	کردستان	قراتوره	۳.۹	۱۰۴.۴	۳,۴۴۶	۳,۵۹۸	۷,۰۴۴	۱,۸۲۷
	اورامان	سروآباد	کردستان	اورامان تخت	۳.۶	۱۲۱.۲	۶۰۳	۷۳۱	۱,۳۳۴	۳۷۴
	اورامان	سروآباد	کردستان	شالیار	۳.۵	۹۶.۵	۲,۰۶۴	۱,۹۹۲	۴,۰۵۶	۱,۱۶۰
	مرکزی	سروآباد	کردستان	رزآب	۳.۳	۱۰۴.۶	۲,۹۶۵	۳,۱۰۰	۶,۰۶۵	۱,۸۳۰

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
شماره	تهستان	استان	دهستان کمبر نوسه یاقبه	عدد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
مرکزی	سروآباد	کردستان	ژریزه	۳.۲	۱۰۳.۶	۱,۴۵۷	۱,۵۰۹	۲,۹۶۶	۹۳۴
مرکزی	سروآباد	کردستان	بیساران	۳.۲	۱۰۲.۶	۱,۸۹۱	۱,۹۴۱	۳,۸۳۲	۱,۱۸۳
مرکزی	سروآباد	کردستان	پایگلان	۳.۰	۱۰۰.۱	۲,۳۸۳	۲,۳۸۶	۴,۷۶۹	۱,۵۷۴
مرکزی	سروآباد	کردستان	کوسالان	۳.۴	۱۰۴.۴	۴,۰۳۴	۴,۲۱۰	۸,۲۴۴	۲,۴۱۶
مرکزی	سروآباد	کردستان	دزلی	۳.۴	۱۰۵.۴	۲,۶۱۸	۲,۷۵۹	۵,۳۷۷	۱,۵۹۵
زیویه	سقز	کردستان	امام	۳.۶	۱۰۳.۰	۱,۸۰۲	۱,۸۵۶	۳,۶۵۸	۱,۰۱۹
زیویه	سقز	کردستان	تیلکوه	۳.۸	۱۰۰.۲	۲,۰۳۳	۲,۰۳۸	۴,۰۷۱	۱,۰۶۴
زیویه	سقز	کردستان	خورخوره	۴.۱	۱۰۲.۳	۲,۵۷۹	۲,۶۳۸	۵,۲۱۷	۱,۲۷۵
زیویه	سقز	کردستان	صاحب	۳.۶	۱۰۶.۱	۱,۹۱۹	۲,۰۳۷	۳,۹۵۶	۱,۰۹۳
زیویه	سقز	کردستان	گل تپه	۳.۷	۹۹.۸	۳,۲۰۹	۳,۲۰۳	۶,۴۱۲	۱,۷۱۲
سرشیو	سقز	کردستان	چهل چشمه غربی	۴.۱	۱۱۰.۱	۹۷۹	۱,۰۷۸	۲,۰۵۷	۵۰۳
سرشیو	سقز	کردستان	ذوالفقار	۳.۹	۱۰۱.۶	۳,۱۸۳	۳,۲۳۵	۶,۴۱۸	۱,۶۴۰
مرکزی	سقز	کردستان	ترجان	۳.۷	۱۰۱.۸	۱,۹۵۲	۱,۹۸۷	۳,۹۳۹	۱,۰۵۷
مرکزی	سقز	کردستان	تموغه	۳.۹	۱۰۲.۰	۲,۸۴۶	۲,۹۰۲	۵,۷۴۸	۱,۴۶۲
مرکزی	سقز	کردستان	سرا	۳.۷	۱۰۳.۷	۵,۸۱۳	۶,۰۲۹	۱۱,۸۴۲	۳,۱۷۴
مرکزی	سقز	کردستان	میرده	۴.۴	۱۰۱.۹	۲,۳۶۵	۲,۴۰۹	۴,۷۷۴	۱,۰۹۷
کلاترزان	سنندج	کردستان	زاوورد غربی	۳.۳	۱۰۰.۴	۲,۵۰۵	۲,۵۱۶	۵,۰۲۱	۱,۵۴۳
کلاترزان	سنندج	کردستان	کلاترزان	۳.۵	۱۰۴.۹	۳,۳۴۵	۳,۵۰۹	۶,۸۵۴	۱,۹۸۲
کلاترزان	سنندج	کردستان	نگل	۳.۳	۱۰۴.۳	۳,۰۳۲	۳,۱۶۲	۶,۱۹۴	۱,۸۷۳
مرکزی	سنندج	کردستان	آرندان	۳.۴	۱۰۴.۰	۲,۶۷۵	۲,۷۸۳	۵,۴۵۸	۱,۶۰۴
مرکزی	سنندج	کردستان	حسین آباد جنوبی	۳.۶	۱۰۸.۵	۳,۱۵۶	۳,۴۲۳	۶,۵۷۹	۱,۸۴۲
مرکزی	سنندج	کردستان	زاوورد شرقی	۳.۲	۱۰۵.۶	۲,۱۴۸	۲,۲۶۹	۴,۴۱۷	۱,۳۹۴
مرکزی	سنندج	کردستان	سراب قامیش	۳.۶	۱۰۲.۱	۲,۳۹۹	۲,۴۵۰	۴,۸۴۹	۱,۳۴۰
مرکزی	سنندج	کردستان	نران	۳.۲	۱۰۳.۰	۱,۸۱۶	۱,۸۷۰	۳,۶۸۶	۱,۱۳۶
چهاردولی	قروه	کردستان	چهاردولی غربی	۳.۴	۹۹.۳	۳,۸۲۱	۳,۷۹۳	۷,۶۱۴	۲,۲۵۲

تابعیت تقسیماتی				سرشماری سال ۹۵					
ردیف	تقسیمات	استان	دهستان توسعه یافته	بعد خانوار	نسبت جنسی	تعداد زنان	تعداد مردان	جمعیت	خانوار
	چهاردولی	کردستان	چهاردولی شرقی	۳.۳	۱۰۲.۵	۳,۲۴۰	۳,۳۲۲	۶,۵۶۲	۱,۹۹۸
	سروش آباد	کردستان	لک	۳.۳	۱۰۰.۷	۱,۰۷۳	۱,۰۸۰	۲,۱۵۳	۶۵۵
	سروش آباد	کردستان	یالغوز آغاج	۳.۲	۱۰۰.۷	۱,۷۴۵	۱,۷۵۸	۳,۵۰۳	۱,۰۹۰
	سروش آباد	کردستان	قصلان	۳.۳	۱۰۹.۲	۲,۳۲۵	۲,۵۴۰	۴,۸۶۵	۱,۴۹۲
	مرکزی	کردستان	دلبران	۳.۱	۱۰۲.۰	۷۹۲	۸۰۸	۱,۶۰۰	۵۲۲
	مرکزی	کردستان	بیلوار	۳.۴	۱۰۶.۵	۳,۳۴۳	۳,۵۶۰	۶,۹۰۳	۲,۰۱۰
	مرکزی	کردستان	شاهو	۳.۵	۱۰۳.۷	۲,۹۲۶	۳,۰۳۳	۵,۹۵۹	۱,۶۹۶
	مرکزی	کردستان	زاورود	۳.۳	۱۰۴.۰	۵,۳۹۴	۵,۶۰۸	۱۱,۰۰۲	۳,۳۰۷
	موجش	کردستان	امیرآباد	۳.۲	۱۰۲.۲	۲,۷۲۹	۲,۷۸۸	۵,۵۱۷	۱,۷۰۱
	موجش	کردستان	سورسور	۳.۲	۱۰۴.۱	۲,۰۴۲	۲,۱۲۶	۴,۱۶۸	۱,۲۸۸
	موجش	کردستان	عوالان	۳.۲	۱۱۳.۸	۱,۱۲۳	۱,۲۷۸	۲,۴۰۱	۷۵۳
	موجش	کردستان	گاورود	۳.۴	۱۰۳.۱	۳,۱۸۰	۳,۲۷۹	۶,۴۵۹	۱,۹۲۷
	خاوومیرآباد	کردستان	خاوومیرآباد	۳.۷	۱۰۸.۰	۴,۷۴۴	۵,۱۲۴	۹,۸۶۸	۲,۶۸۲
	سرشیو	کردستان	سرشیو	۳.۷	۱۰۶.۸	۱,۸۷۴	۲,۰۰۲	۳,۸۷۶	۱,۰۴۷
	سرشیو	کردستان	گلچیدر	۳.۷	۱۱۳.۰	۱,۶۸۷	۱,۹۰۶	۳,۵۹۳	۹۷۰
	مرکزی	کردستان	زریوار	۳.۶	۱۰۶.۱	۴,۷۶۹	۵,۰۵۹	۹,۸۲۸	۲,۷۲۰
	مرکزی	کردستان	سرکل	۳.۷	۱۰۸.۴	۶,۶۸۸	۷,۲۴۹	۱۳,۹۳۷	۳,۸۱۱
	مرکزی	کردستان	کوماسی	۳.۵	۱۰۰.۸	۱,۴۸۰	۱,۴۹۲	۲,۹۷۲	۸۵۳
	جمع میانگین			۳.۵	۱۰۴.۵	۱۹۵,۲۷۴	۲۰۴,۱۵۸	۳۹۹,۴۳۲	۱۱۳۱۸۱

(داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵)

۳-۲-۳- جمع‌بندی

استان کردستان دارای مساحت ۲۹/۱۳۷ کیلومتر مربع و جمعیت ۱,۶۰۳,۰۱۱ نفر است (بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، مرکز آمار ایران). این استان از شمال به آذربایجان غربی و بخشی از زنجان، از جنوب به کرمانشاه، از شرق به همدان و قسمت دیگری از زنجان و از طرف غرب به کشور عراق محدود است که دارای ۲۳۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق است. لذا به نوعی یکی از پتانسیل‌ها در جهت توسعه بازرگانی و تجارت خارجی در سطح ملی می‌باشد. تراکم جمعیت این استان در مسیر جاده ابریشم قرار گرفته است و با توجه به موقعیت خاص جغرافیایی و استقرار در کریدور ترانزیتی شرق-غرب در مسیر شبکه‌های حمل‌ونقل قرار گرفته است (گزارش اقتصادی و اجتماعی استان کردستان، ۱۳۹۷: ۶).

استان کردستان با توجه به پتانسیل‌ها و مزیت‌های نسبی خود نظیر وجود سه بازارچه مرزی در شهرستان‌های مریوان، سقز و بانه، مازاد تولید بخش کشاورزی بالقوه و بالفعل منطقه که زمینه‌ساز تشکیل بازار مبادلاتی این‌گونه تولیدات در منطقه است، صنایع دستی که با برخورداری از پشتوانه فرهنگی و تاریخی در مقابل تهاجم کالاهای صنعتی جدید به حیات خود ادامه داده، توریسم و گردشگری که به دلیل قابلیت‌های چشم‌گیر سیاحتی، تاریخی، طبیعی و توان اکولوژیک استان در زمره مناطق توریستی کشور است. بخش صنعت و معدن با امکانات بالقوه و شرایط خاص زمین‌شناسی استان موجب تشکیل کانسارهای متعددی از انواع کانه‌های فلزی و غیرفلزی گردیده است، می‌تواند به عنوان یکی از گزینه‌های مناسب برای داشتن مناطق آزاد تجاری نقش قابل‌ملاحظه و مؤثری را به منظور حضور موفقیت‌آمیز کشور در عرصه تجارت جهانی و کمک به توسعه کشور ایفا نماید (سند آمایش استان کردستان، تحلیل نظام شهری، روستایی و عشایری استان، ۱۳۹۷: ۱۶۴).

بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در رابطه با سنجش فقر ایران در سال ۱۳۹۵؛ نرخ فقر مطلق (درصد فقرا) در استان کردستان برابر با ۸/۲۷ بوده است. تعداد فقرا برابر با ۱۳۵۸۹۰ نفر و تعداد خانوارهای فقیر برابر با ۳۹/۲۱۲ بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷: ۳۱).

توسعه نامتوازن، تجمع امکانات و خدمات در شهر سنندج، موقعیت کوهستانی، بیکاری، تبدیل روستاها به شهرها، تبدیل اراضی کشاورزی به مناطق مسکونی، بهره‌گیری ناکافی از فرصت‌هایی چون گردشگری و منابع آبی از جمله عوامل تأثیرگذار بر فقر و محرومیت در استان کردستان بوده است.

بنابراین توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های این استان از جمله بهره‌گیری از اقامتگاه‌های بومی و سنتی، توسعه صنایع، محصولات باغی، ظرفیت‌های معدنی و معادن و اشتغال‌زایی از جمله راهکارهای غلبه بر فقر و محرومیت در استان کردستان است.

۳-۳-۳- سکونتگاه‌های غیررسمی

سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه یکی از پیامدها و ویژگی‌های بارز شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران بوده است. این سکونتگاه‌ها یکی از عوامل تهدیدکننده کیفیت زندگی و برهم زنده تعادل اجتماعی در شهرها به حساب می‌آیند. اسکان غیررسمی در شهرها به طور اساسی ناشی از عوامل متعددی است. بخشی از آن سبب توسعه ناهمگون و نابرابر مناطق شهری و تفاوت‌های مکانی- فضایی (افتراق مکانی) نسبت به امکانات و تسهیلات موجود است.

تعاریف متعددی از سکونتگاه‌ها ارائه شده است که هر یک بر ملاک‌ها و معیارهای خاصی مانند کالبد، جغرافیا، اقتصاد، روابط اجتماعی و ویژگی‌های روانی تأکید کرده‌اند. برخی از نظر «بوم‌شناسی شهری» بر عواملی مانند نحوه استفاده از زمین، کمبود مسکن، قیمت و اجاره زمین توجه کرده و عده‌ای دیگر از چشم‌انداز «فقر شهری» و مسائلی مانند نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی و «تبعیض» نگرسته‌اند.

این پدیده به اشکال متفاوت در گوشه و کنار شهرها، حتی در بخش مرکزی شهرها در قالب محله‌هایی با عناوین زاغه، آلونک‌نشینی، حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو، سکونتگاه‌های غیرمجاز، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده و ... مشاهده می‌شود. فقدان مالکیت بر زمین، قرارگیری در اراضی نامناسب (حریم خطوط راه‌آهن، بزرگراه‌ها و ...)، در دسترس نبودن امکانات پایه زندگی، بی‌نظمی و نابسامانی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، وجود فضاهای بی‌دفاع، گم و بدون نظارت؛ از ویژگی‌های این سکونتگاه‌هاست.

مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی؛ روند شتابان جمعیت شهری و عدم توسعه زیرساخت‌های ضروری، مهاجرت گسترده اعم از روستا به شهر و مهاجرت افراد از هسته داخلی شهر به حواشی آن، سطح پایین درآمد خانوار و بالا بودن بهای زمین و همچنین هزینه ساخت‌وساز رسمی، فقدان منطقه‌بندی و کاربری نامناسب زمین، ناکارآمدی سیاست‌ها و برنامه دولت‌ها، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، توزیع ناعادلانه خدمات و امکانات بوده است.

۳-۳-۳-۱- نحوه مواجهه دولت‌ها با سکونتگاه‌های غیررسمی

به دنبال شهرنشینی شتابان معاصر در کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، سکونتگاه‌های غیررسمی به مثابه جلوه‌ای کالبدی از فقر شهری در درون یا پیرامون شهرها شکل گرفتند. بنا به شرایط تاریخی و جغرافیایی و با توجه به مکاتب اقتصادی و سیاسی حاکم، از این پدیده برداشت‌های متفاوتی شکل گرفت و برای حل آن نیز رویکردهای متفاوتی اتخاذ گردید. از نادیده انگاشتن تا توانمندسازی، طیفی از اقدامات و سیاست‌ها را در بر می‌گیرد که به فراخور شرایط تاریخی و جغرافیایی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این سیاست‌ها تحت تأثیر مکاتب، نظام‌های سیاسی و اجرایی و یا سازمان‌های بین‌المللی ترویج شده و کمابیش در بیش‌تر این کشورها تجربه

شده‌اند. سیاست‌هایی چون نادیده گرفتن، تخریب و تخلیه اجباری، مسکن عمومی، بهسازی و توانمندسازی و ... نتایج متفاوتی را در کشورهای مختلف به همراه داشته است.

از اوایل سده بیستم که مسئله فقر و سکونتگاه‌های فقیرنشین مورد توجه جدی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار گرفت؛ تمرکز بر سیاست‌های اقتصادی کلان از جمله سیاست‌های فقرزدایی و سیاست‌هایی برای افزایش متوسط درآمد و نیز ایجاد عدالت اجتماعی، همواره به مثابه راه حل ریشه‌ای فقر و محلات فقیرنشین مورد توجه بوده است.

جدول ۲۲- خلاصه رویکردهای مسلط در برنامه‌ریزی و حل مسئله سکونتگاه‌های غیررسمی

نکات اصلی	دوره رواج و تسلط	رویکرد
با توسعه اقتصادی در کل جامعه مشکل حل خواهد شد. مشکل ساختاری است و با برنامه‌ریزی محلی حل نخواهد شد.	تا دهه ۱۹۶۰	نادیده گرفتن
سکونتگاه‌های غیررسمی غده چرکین بر بدن شهر هستند و باید برچیده شوند.	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ برخی کشورها تاکنون	حذف و تخلیه اجباری
بهره‌گیری از نیروی کار، مهارت و توان مدیریت ساکنان در حل مشکل	۱۹۷۰ و ۱۹۸۰	خودیاری
دولت و منابع دولتی کلید حل مشکل است. نیاز به یارانه‌های هدف‌دار مسکن	۱۹۵۰ تا ۱۹۸۰	مسکن عمومی (اجتماعی)
تأمین زمین و زیرساخت‌های اولیه راه حل است.	۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰	مکان- خدمات
تأمین حق سکونت و زیرساخت‌ها با بهره‌گیری از وضع موجود	۱۹۸۰ تاکنون	ارتقاء بخشی (بهسازی)
ایجاد چارچوب سیاسی، اداری و محیطی استفاده از ظرفیت‌های درونی اجتماعات محل توسعه اقتصادی و اجتماعی	۱۹۹۰ تاکنون	توانمندسازی
با ترکیبی از توانمندسازی و تأکید بر حکمروایی شایسته (به‌ویژه حق نگاهداشت مسکن) محور، اجتماع محلی دانسته شد.	از ۲۰۰۰	اجتماع محوری (تام)

(ایراندوست، ۱۳۸۹: ۱۳۹)

۳-۳-۲- سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران و به‌طور خاص استان کردستان

ایران از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای محسوب می‌شود که با مشکل وجود سکونتگاه‌های غیررسمی روبروست. سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پیش از سال ۱۳۳۰ به صورت محدود در چند شهر به وجود آمد. با این وجود تا قبل از اصلاحات ارضی، روندی بسیار آرام و کند داشته است. اما بعد از اصلاحات ارضی در ۱۳۴۲ همراه با رشد مهاجرت، حاشیه‌نشینی نیز ابعاد وسیع‌تری پیدا کرد. چراکه اکثر خوش‌نشینانی که صاحب نسق نبوده و در نتیجه زمینی به آن‌ها واگذار نشد، همچنین کشاورزانی که مقدار ناچیزی زمین به آن‌ها رسیده بود مهاجرت نموده و در محلات فقیرنشین و حاشیه شهرها سکنی گزیدند.

نکته قابل ذکر آن است که وجه اشتراک تمامی انواع سکونتگاه‌های غیررسمی دستیابی محدود و یا عدم دسترسی به امکانات و خدمات اساسی و زیرساختی است. اما در ایران سکونتگاه‌های غیررسمی به گونه‌ای متفاوت از سایر کشورها شکل گرفته است. به طوری که در غالب سکونتگاه‌های ایران، تصرف و مالکیت به صورت ملکی است و شکل تصرف عدوانی و غصبی بسیار نادر است. ساکنان این سکونتگاه‌ها مسکن را خود بر روی زمینی که تملک کرده‌اند، ساخته اما ضوابط و مقررات رسمی را رعایت نکرده و در نتیجه این سکونتگاه‌ها بدون برنامه ایجاد شده است. از این رو سکونتگاه‌های بی‌ضابطه با سکونتگاه‌های ایران قرابت معنایی بیشتری دارد. در حال حاضر بیش از ۳۰ درصد از جمعیت کشورمان در سکونتگاه‌های غیررسمی ساکن هستند. متأسفانه این پدیده به سرعت در حال رشد و گسترش است و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و زیست‌محیطی فراوانی را در اغلب شهرهای ایران به وجود آورده است.

استان کردستان یکی از استان‌هایی است که بالاترین میزان سکونتگاه‌های غیررسمی را در کشور دارد. این وضعیت به اندازه‌های وخیم است که در فاصله‌ی بین سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰ از سوی بانک جهانی برای آن اعتبار در نظر گرفته شده است. شهرستان سنندج ۳۰ درصد از جمعیت استان کردستان را در خود جای داده است که بیش از ۵۴ درصد از این جمعیت را ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی تشکیل می‌دهند. این در حالی است که روند سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرستان‌هایی همچون بانه، مریوان، قروه و حتی سقز نیز شروع شده است (مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان کردستان، ۱۳۹۶: ۶).

از سال ۱۳۴۵ به بعد بیش از ۸۰۰ هکتار از زمین‌های کشاورزی روستاهای حاجی‌آباد، عباس‌آباد، شریف‌آباد، کمیز، فرجه، کانی کوزله، قرا دیان، چهارباغ، قطارچیان و دگایران به محدوده شهری ملحق شده‌اند، ضمن آن‌که اراضی کشاورزی روستاهای گریژه، نایسر، دوشان، حسن‌آباد، خانقاه و قشلاق هم مورد هجوم واقع شده یا تغییر کاربری داده شدند. با شکل‌گیری محله‌های اصلی، به تدریج مهاجران روستایی و قشرهای کم‌درآمد شهر که از وابستگان بلافضل فئودال‌ها بودند، در خارج از محدوده محله‌های مرکزی مستقر شدند و سکونتگاه‌های پیرامونی شهر سنندج را به وجود آوردند که هم اکنون جزئی از بافت قدیم شهر محسوب می‌شوند.

به دنبال اجرای اصلاحات ارضی در سال‌های آغازین دهه ۴۰، ساختار اجتماعی- اقتصادی شهر سنندج همانند بسیاری از شهرهای دیگر ایران دستخوش تغییرات جدی شد.

درواقع نضج اولیه اسکان غیررسمی شهر سنندج در سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ شکل گرفت و در اواخر این دوره به وضوح و روشنی در ساختار کالبدی شهر نمایان شد. بیش‌ترین مهاجرت به سمت شهر در فاصله سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ اتفاق افتاد که اوج بحران‌های سیاسی اجتماعی به‌ویژه در کردستان بوده است (سند آمایش استان کردستان، تحلیل نظام شهری و روستایی استان، ۱۳۹۸: ۴). در حال حاضر محلات غفور، حاجی‌آباد، تفتقان، شهدا، اسلام‌آباد، حسن‌آباد، نله، گریزه، عباس‌آباد و فرجه در شهر سنندج با سکونتگاه‌های غیررسمی مواجه هستند.

مطابق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۵، تعداد شهرهای استان کردستان به ۲۹ و ضریب شهرنشینی در استان به ۷۰/۷۶ درصد رسید. با این وجود، همچنان نرخ شهرنشینی استان پایین‌تر از سطح ملی (۷۴ درصد) است. در این دوره چهار نقطه شهری و ۱۴۸ هزار نفر جمعیت بر تعداد نقاط شهری و جمعیت استان کردستان افزوده شده است. در این دوره نیز به مانند اغلب دوره‌ها، فاصله بین نرخ شهرنشینی استان با کشور کاهش یافته و به ۳/۲۵ درصد رسیده است (سند آمایش استان کردستان، تحلیل نظام شهری و روستایی استان، ۱۳۹۸: ۸).

به طور کلی نسبت شهرنشینی در استان همواره کمتر از رقم مشابه در سطح ملی بوده است. گرچه این نسبت همواره در حال افزایش بوده است. در واقع نسبت شهرنشینی از ۱۶/۵۳ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۷۰/۷۶ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است که از جمله دلایل آن می‌توان به افزایش تعداد نقاط شهری، تبدیل نقاط روستایی به نقاط شهری، ادغام روستاها در شهرها و مهاجرت روستاشهری در نتیجه افزایش رفاه شهرنشینی، کاهش فرصت‌های شغلی در روستاها و ... دانست (سند آمایش استان کردستان، تحلیل نظام شهری و روستایی استان، ۱۳۹۸: ۹).

۳-۳-۳-۳- جمع‌بندی

استان کردستان از امتیازات بی‌شماری در حوزه‌های مختلف برخوردار است؛ وجود ۱۸۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق، توان اکولوژی بالا از جمله وجود آب به عنوان اصلی‌ترین رکن در رشد گردشگری، منابع طبیعی بکر و منحصر به فرد از جمله دریاچه زریوار و چشمه آب معدنی باباگرگر، غنای فرهنگی، آثار باستانی و وضعیت آب و هوایی و اقلیمی استان کردستان همگی پتانسیل‌هایی هستند که برای توسعه گردشگری این استان مناسب است (گزارش اقتصادی و اجتماعی استان کردستان، ۱۳۹۷: ۱۸۰).

بررسی منابع آبی در استان کردستان نشان می‌دهد که استان دارای منابع آبی غنی شامل رودخانه‌ها، چاه‌ها، تالاب‌ها و دریاچه‌ها است. قرار گرفتن قلمرو کردستان بر سرشاخه‌های پنج حوزه آبخیز مهم کشور شامل زاب و سیروان (حوزه آبریز خلیج فارس)، قزل‌اوزن (حوزه آبریز دریای مازندران) و زرينه‌رود و سيمينه‌رود (حوزه آبریز دریاچه ارومیه فرصتی استراتژیک برای استان است که می‌توان با انجام یک برنامه‌ریزی اصولی در زمینه مهار تمام جریان‌ات سطحی آب و نیز صیانت از سفره‌های زیرزمینی در کنار ممانعت از هدر رفت آب و تأمین احتیاجات استان در این باره، پهنه‌های هم‌جوار کردستان و فراتر از آن را هم از این موهبت خداداده بهره‌مند ساخت) (سند آمایش استان کردستان، تحول نظام شهری، روستایی و عشایری استان، ۱۳۹۸: ۱۵۵).

با این وجود از گستره آبی در دسترس تنها ۱۰ درصد در داخل استان مصرف و بقیه از دسترس استان خارج و به استان‌های مجاور و کشور عراق جاری می‌شود. خروج قسمت اعظم آب از استان، برنامه‌های توسعه‌ای مخرب محیط‌زیست استان، مدیریت غلط منابع آب، عدم تمرکز و توازن قدرت بین مدیران محلی، استانی و ملی، حفر چاه‌های غیرمجاز و برداشت‌های بی‌رویه از منابع زیرزمینی، فقدان کشاورزی بر مبنای اصول توسعه پایدار و کاهش نزولات جوی و خشکسالی همگی باعث شدند تا کردستان در سال ۹۴ در بحران آبی قرار گیرد.

بحران آب در استان کردستان تا جایی پیش رفت که شهر سنندج جزء سه شهر بحرانی کشور گزارش شد و شرکت آب منطقه‌ای استان کردستان با صدور اطلاعیه‌ای اعلام کرد امکان تأمین آب جهت مصارف کشاورزی در مسیر پایاب و حاشیه سد قشلاق سنندج وجود ندارد (مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان کردستان، ۱۳۹۶: ۲۶). بنابراین کشاورزی در روستاهای این استان با چالش‌های بسیاری مواجه است. از سوی دیگر ایجاد سد بدون انجام ارزیابی‌های اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیستی بر حجم مشکلات این استان افزوده است و خیل عظیمی از روستاییان را روانه شهرها کرده است.

رئیس اداره آموزش و پژوهش حفاظت از محیط‌زیست کردستان (۱۳۹۴) آمار سدهای کردستان را ارائه نموده است؛ ۳۳ برنامه مطالعاتی، ۷ برنامه اجرایی و ۸ مورد بهره‌برداری. علاوه بر این از برنامه‌ریزی‌هایی برای ساخت ۵۳ سد در استان کردستان خبر داده است و معتقد است این حجم از ساخت سد یک فاجعه زیست‌محیطی است؛ چراکه سدهای کردستان با تحت مدیریت دیگر استان‌ها هستند و قرار است آب مورد نیاز کشاورزی و شرب آن‌ها را تأمین کنند و سود چندانی برای کردستان ندارند و بعضاً همراه با تخریب زیست‌محیطی است و یا در صورت مصرف آب سد در کردستان نیز؛ به واسطه ساخت بدون ارزیابی‌های زیست‌محیطی - اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی بیش‌ترین سود آن به شرکت‌های پیمانکار می‌رسد و سهم مردم کردستان، تخریب محیط‌زیست، مهاجرت‌های اجباری روستائینان، زیر آب رفتن زمین‌های کشاورزی و کم‌آبی و ... است (مسئله شناسی راهبردی توسعه در استان کردستان، ۱۳۹۶: ۲۷).

می توان گفت عمده عوامل تأثیر گذار در شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی در کشور رشد شهرنشینی، اسکان عشایر و مهاجرت روستاشهری و بین استانی بوده است. در استان کردستان نیز رشد شهرنشینی، مهاجرت روستاشهری و پیوستن روستاهای پیرامون شهر به شهرها از جمله دلایل شکل گیری و گسترش سکونتگاه های غیررسمی بوده است.

شایان ذکر است استان کردستان تنها استانی است که فاقد جمعیت عشایری است (سازمان ایلات و عشایر ایران). علاوه بر این تعداد بیکاران استان کردستان از ۹۹/۳۶۰ نفر در سال ۱۳۸۵ به ۹۲۴۸۳ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است و در این راستا نرخ بیکاری کل در طی دوره مورد بررسی در استان از ۲۰/۲ درصد به ۱۶/۳ درصد کاهش یافته است. توزیع درآمد در استان کردستان نیز نسبت به سطح ملی عادلانه تر است (بازنگری و تهیه سند آمایش استان کردستان، تحلیل اقتصادی، ۱۳۹۸).

بدیهی است بیکاری و فقر از جمله دلایل گسترش سکونتگاه های غیررسمی است؛ با این وجود تناسبی میان شدت فقر و بیکاری و گسترش سکونتگاه های غیررسمی در این استان مشاهده نمی شود. بنابراین لزوم توجه به مدیریت شهری و برنامه ریزی های جامع و متوازن اهمیتی اساسی می یابد.

نبود نظارت های لازم از سوی مدیران شهری، اجرای طرح های سدسازی کارشناسی نشده، الحاق روستاهای نزدیک سنندج به شهر و نهایتاً فقر و خشکسالی در مناطق روستایی باعث گسیل جمعیت روستاها به شهرها شده است. ضرورت توجه ویژه به این امر با توجه به گسترش خشکسالی ها در سال های اخیر و جمعیت موجود روستانشین در این استان اهمیتی دوچندان می یابد.

۳-۳-۴- بررسی ویژگی های جمعیتی

در برنامه ریزی هایی که در راستای پیشرفت و آبادانی یک منطقه صورت می گیرد، شناخت وضعیت گذشته آن منطقه یک اصل پذیرفته شده است و به طور معمول بخش قابل توجهی از مطالعات پشتیبان این نوع برنامه ریزی ها را به خود اختصاص می دهد.

از سوی دیگر در شرایطی که هدف گذاری های کمی در چارچوب یک برنامه ریزی لحاظ شوند، شناسایی روندها و ساختار تحولات متغیرهای مورد نظر، اهمیتی مضاعف خواهند یافت. به طور طبیعی در یک برنامه ریزی مرتبط با توسعه، تحولات جمعیتی از مهم ترین حوزه هایی است که وضعیت گذشته آن، باید مورد بررسی قرار گیرد.

بنابراین یکی از پیش‌نیازهای اساسی برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای آگاهی از تحولات و ساختار جمعیت فعلی و آینده است. این آگاهی از یک‌سو وضعیت و کیفیت منابع انسانی را روشن می‌کند و از سوی دیگر سطح نیازهای جامعه را برای سال‌های آتی مشخص می‌سازد.

عدم توجه به شاخص‌های جمعیتی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای و ملی، موجب می‌گردد که توان منطقه و سرزمین با جمعیت آن تناسب نداشته باشد و مشکلات بسیاری را جهت دستیابی به توسعه متوازن در سطح ملی به وجود آورد.

گزارش حاضر با استفاده از روش اسنادی و بهره‌گیری از منابع آماری از قبیل آمارهای توصیفی، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، سالنامه‌های سازمان ثبت‌احوال و ...، با تمرکز بر ساختمان جمعیت استان کردستان و مقایسه شاخص‌های مربوطه با میانگین‌های کشوری در صدد است که تصویری روشن از منابع انسانی استان کردستان را جهت دستیابی به توسعه‌ی عادلانه و متوازن ارائه دهد.

۳-۴-۱- تغییرات تعداد جمعیت

جمعیت استان کردستان از ۷۸۲۴۴۰ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۱۳۴۶۳۸۳ نفر در سال ۱۳۷۵ و سپس به ۱۶۰۳۰۱۱ نفر در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است این ارقام بیانگر آن است که طی ۴۰ سال منتهی به سال ۱۳۹۵، جمعیت استان هر ساله به طور میانگین ۱/۸ درصد رشد داشته است. این نرخ رشد در مقایسه با رشد متوسط ۲/۱ درصدی کل کشور در همین بازه زمانی، نشان می‌دهد که افزایش جمعیت استان در قیاس با کل کشور، پایین‌تر بوده است. در واقع، جمعیت استان کردستان و کشور طی این دوره به ترتیب ۲ و ۲/۴ برابر شده‌اند. برآوردها نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۹ نیز جمعیت استان نسبت به سال ۱۳۹۵ با رشد متوسط ۱/۱ درصد، به بیش از ۱ میلیون و ۶۷۰ هزار نفر رسیده است.

با وجود افزایش مستمر تعداد جمعیت در دوره مورد بررسی، شتاب این افزایش در سطح استان کاهش یافته است. با مشاهده تغییرات افزایش نسبی جمعیت در جداول زیر به خوبی می‌توان به کاهش این شتاب پی برد. افزایش نسبی جمعیت از حدود ۳۸ درصد در دوره ۶۵-۱۳۵۵ به ۷/۳ درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ رسیده است. گفتنی است که افزایش تعداد جمعیت استان کردستان در طول ۴۰ ساله مورد بررسی، بسیار کند اتفاق افتاده است، میانگین رشد سالانه جمعیت طی سال مورد بررسی نیز گواه این مطلب است.

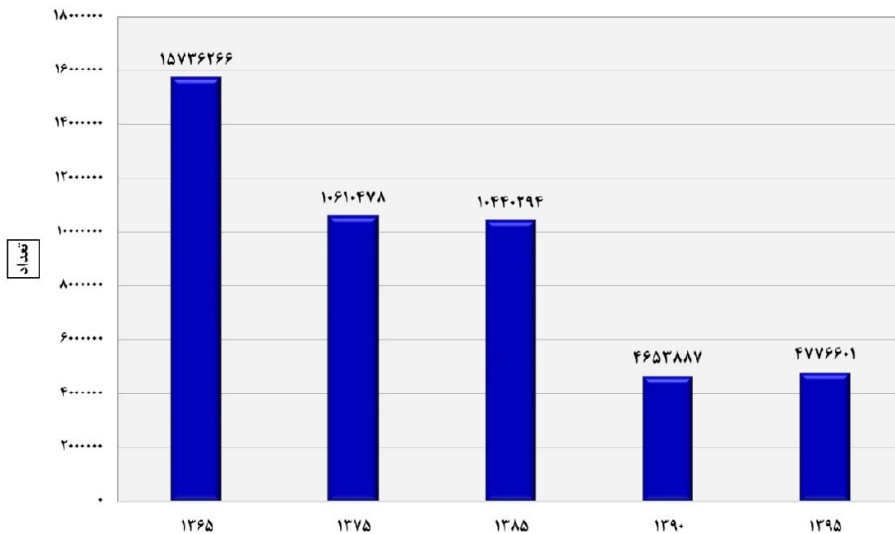
لازم به ذکر است که همسو با تغییرات جمعیت نقاط شهری و روستایی کشور، در استان کردستان نیز تعداد جمعیت نقاط شهری همواره با افزایش و تعداد جمعیت نقاط روستایی با کاهش مواجه شده است. اما شتاب

کاهش جمعیت روستایی استان در مقایسه با جمعیت روستایی کشور، بیشتر بوده است. بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵، رتبه جمعیتی استان در میان سایر استان‌های کشور، ۱۸ بوده است.

جدول ۷۳- تغییرات تعداد جمعیت کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	-	-	۱۵۸۵۴۶۸۰	-	-	۱۷۸۵۴۰۶۴	-	-
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۱۵۷۳۶۲۶۶	۴۶/۷	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۰۹۸۹۸۸۱	۶۹/۳	۲۲۶۰۰۴۴۹	۴۷۴۶۳۸۵	۲۶/۶
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۱۰۶۱۰۴۷۸	۲۱/۵	۳۶۸۱۷۷۸۹	۹۹۷۳۲۲۸	۳۷/۲	۲۳۲۳۷۶۹۹	۶۳۷۲۵۰	۲/۸
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۴۴۰۲۹۴	۱۷/۴	۴۸۲۵۹۹۶۴	۱۱۴۴۲۱۷۵	۳۱/۱	۲۲۲۳۵۸۱۸	-۱۰۰۱۸۸۱	-۴/۳
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۴۶۵۳۸۸۷	۶/۶	۵۳۶۴۶۶۶۱	۵۳۸۶۶۹۷	۱۱/۲	۲۱۵۰۳۰۰۸	-۷۳۲۸۱۰	-۳/۳
۱۳۹۵	۷۹۹۲۶۲۷۰	۴۷۷۶۶۰۱	۶/۴	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۵۰۰۱۸۶	۱۰/۳	۲۰۷۷۹۴۲۳	-۷۲۳۵۸۵	-۳/۴

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

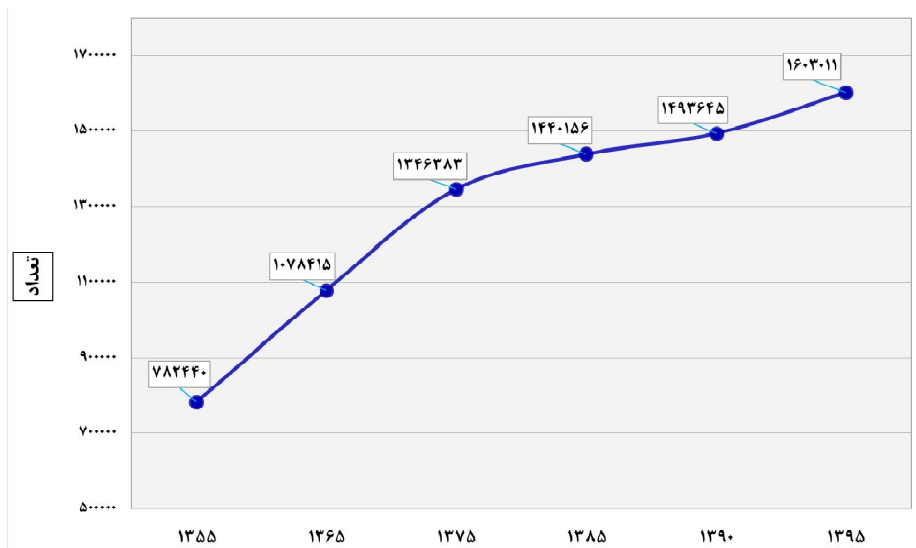

نمودار ۷- تغییرات تعداد مطلق جمعیت کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

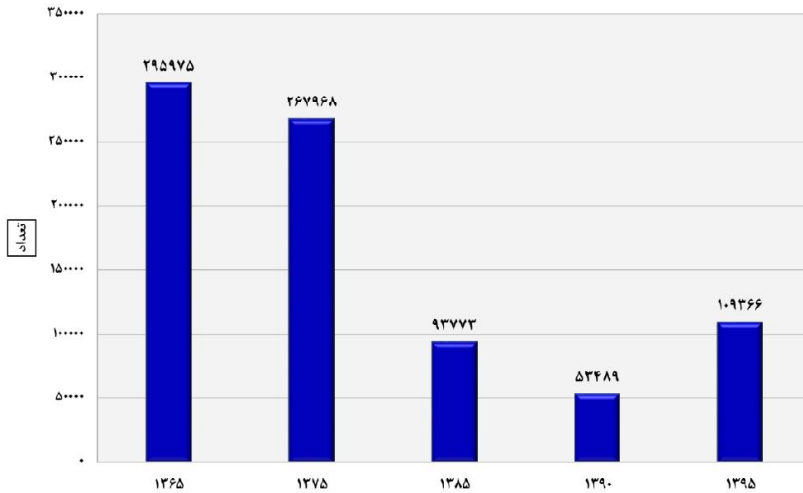
جدول ۷۴- تغییرات تعداد جمعیت استان کردستان به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

سال	کل			نقاط شهری			نقاط روستایی		
	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)	تعداد جمعیت	افزایش مطلق	افزایش نسبی (درصد)
۱۳۵۵	۷۸۲۴۴۰	-	-	۱۹۰۳۷۵	-	-	۵۹۲۰۶۵	-	-
۱۳۶۵	۱۰۷۸۴۱۵	۲۹۵۹۷۵	۳۷/۸	۴۲۸۲۱۳	۲۳۷۸۳۸	۱۲۴/۹	۶۵۰۲۰۲	۵۸۱۳۷	۹/۸
۱۳۷۵	۱۳۴۶۳۸۳	۲۶۷۹۶۸	۲۴/۸	۷۰۵۷۱۵	۲۷۷۵۰۲	۶۴/۸	۶۴۰۶۶۸	-۹۵۳۴	-۱/۵
۱۳۸۵	۱۴۴۰۱۵۶	۹۳۷۷۳	۷/۰	۸۵۵۸۱۹	۱۵۰۱۰۴	۲۱/۳	۵۸۴۳۳۷	-۵۶۳۳۱	-۸/۸
۱۳۹۰	۱۴۹۳۶۴۵	۵۳۴۸۹	۳/۷	۹۸۵۸۷۴	۱۳۰۰۵۵	۱۵/۲	۵۰۷۷۷۱	-۷۶۵۶۶	-۱۳/۱
۱۳۹۵	۱۶۰۳۰۱۱	۱۰۹۳۶۶	۷/۳	۱۱۳۴۲۲۹	۱۴۸۳۵۵	۱۵/۰	۴۶۸۷۸۲	-۳۸۹۸۹	-۷/۷

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۸- تغییرات تعداد جمعیت استان کردستان، در سال های ۹۵-۱۳۵۵

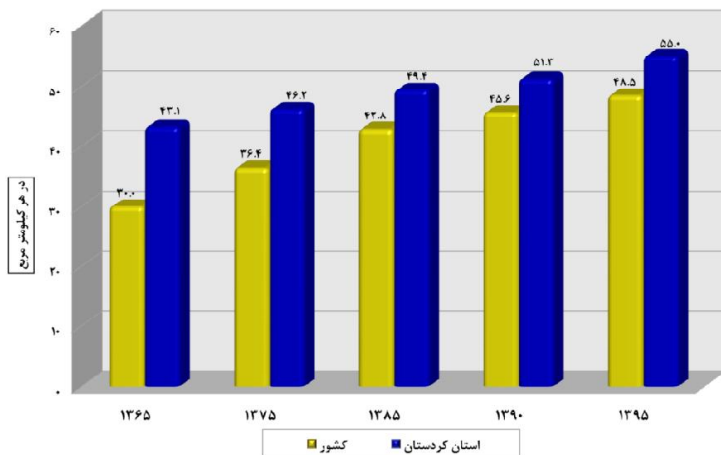
نمودار ۹- تغییرات تعداد مطلق جمعیت استان کردستان، طی سال های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۳-۲- تراکم جمعیت

جمعیت هر منطقه بر اساس عوامل متعددی نظیر آب و هوا، امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح آن منطقه پخش و توزیع می شود. تراکم جمعیت را در اصطلاح عامیانه می توان به پرازدحام و کم ازدحام بودن هر سرزمینی تعبیر کرد. تراکم جمعیت از تقسیم جمعیت به مساحت، برحسب کیلومترمربع به دست می آید. در کشور ایران تراکم حسابی جمعیت در سرشماری های متعدد رو به افزایش است و علت آن ثابت بودن مساحت کشور و افزایش روزافزون جمعیت است.

در سال ۱۳۶۵ تراکم جمعیت در کل استان، ۴۳/۱ نفر در هر کیلومترمربع بوده است و این در حالی است که تراکم جمعیت در همان سال در کل کشور، ۳۰ نفر در هر کیلومترمربع بوده است. بر اساس محاسبات به عمل آمده؛ طی ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) میزان تراکم جمعیت استان به حدود ۱/۳ برابر (۵۵ نفر در هر کیلومترمربع) افزایش یافته است. با این حال؛ تراکم جمعیتی استان کردستان در سال ۱۳۹۵ حدود ۶/۵ واحد از میانگین تراکم جمعیت در کل کشور بالاتر بوده است. رتبه این استان در میان سایر استان ها به لحاظ شاخص تراکم جمعیتی، ۱۶ است.

نمودار ۱۰- تراکم نسبی جمعیت کشور و استان کردستان، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

در جدول زیر تراکم جمعیت شهرستان‌های استان کردستان در سال ۱۳۹۵ نمایش داده شده است. ملاحظه می‌شود که شهرستان سنندج با اختلاف قابل توجهی نسبت به بقیه‌ی شهرستان‌های استان، پرتراکم‌تر محسوب می‌شود، این شهرستان به تنهایی حدود ۳۱ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود. در مقابل شهرستان‌های بیجار (با ۱۵/۳ نفر در کیلومتر مربع) و دیواندره (با ۲۱/۳ نفر در کیلومتر مربع) قرار دارند که از تراکم پایینی برخوردار هستند.

جدول ۷۵- تراکم نسبی جمعیت شهرستان‌های استان کردستان، در سال ۱۳۹۵

شهرستان	تعداد جمعیت	مساحت	تراکم جمعیت (در هر کیلومتر مربع)
بانه	۱۵۸۶۹۰	۱۷۴۶	۹۰/۹
بیجار	۸۹۱۶۲	۵۸۳۷	۱۵/۳
دهگلان	۶۴۰۱۵	۱۸۴۳	۳۴/۷
دیواندره	۸۰۰۴۰	۳۷۵۲	۲۱/۳
سروآباد	۴۴۹۴۰	۱۰۸۷	۴۱/۳
سقز	۲۲۶۴۵۱	۴۳۱۳	۵۲/۵
سنندج	۵۰۱۴۰۲	۳۶۳۷	۱۳۷/۹
قروه	۱۴۰۱۹۲	۲۶۵۴	۵۲/۸
کامیاران	۱۰۲۸۵۶	۲۰۳۵	۵۰/۵
مریوان	۱۹۵۲۶۳	۲۲۳۳	۸۷/۴
استان کردستان	۱۶۰۳۰۱۱	۲۹۱۳۷	۵۵/۰

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات مرکز آمار ایران و سالنامه آماری استان کردستان

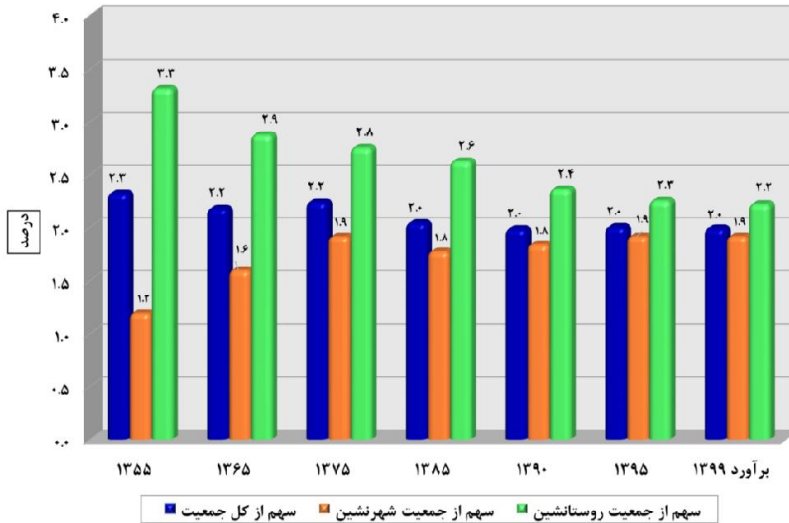
۳-۳-۳- سهم جمعیت استان از کشور

سهم جمعیتی هر منطقه نشان از نسبت جمعیت آن منطقه نسبت به جمعیت کل دارد. این سهم می‌تواند نشانگر میزان تأثیرگذاری بر جریان‌های جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی در کل (استان یا کشور) باشد. لذا با توجه به تفاوت سهم جمعیتی در تأثیرگذاری روی روندهای ملی، توجه به این شاخص می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های کشوری و منطقه‌ای راهگشا باشد؛ بنابراین با توجه به تفاوت تعداد جمعیت استان‌ها و نیز تأثیر تفاوت سهم جمعیتی مناطق بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر کل کشور، سهم جمعیتی استان کردستان از کل کشور طی شش دوره سرشماری و همچنین برآورد سال ۱۳۹۹ به تفکیک وضع سکونت مورد بررسی قرار گرفته است. ملاحظه می‌شود که از سال ۱۳۷۵ به بعد، سهم جمعیت استان از جمعیت کشور به مقدار کمی کاهش یافته شده است و در طول سرشماری‌های بعدی نسبتاً ثابت باقی مانده است. با توجه به برآورد جمعیتی مرکز آمار ایران می‌توان ادعا نمود که ثبات نسبی در روند سهم جمعیت استان از جمعیت کشور در سال‌های آتی ادامه دارد.

جدول ۷۶- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان کردستان از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

سال							شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵		
۸۴۰۳۸۰۰۰	۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	کشور	تعداد کل جمعیت
۱۶۷۵۰۰۰	۱۶۰۳۰۱۱	۱۴۹۳۶۴۵	۱۴۴۰۱۵۶	۱۳۴۶۳۸۳	۱۰۷۸۴۱۵	۷۸۲۴۴۰	استان کردستان	
۲/۰	۲/۰	۲/۰	۲/۰	۲/۲	۲/۲	۲/۳	سهم از کشور (درصد)	
۶۳۳۹۰۰۰۰	۵۹۱۴۶۸۴۷	۵۳۶۴۶۶۶۱	۴۸۲۵۹۹۶۴	۳۶۸۱۷۷۸۹	۲۶۸۴۴۵۶۱	۱۵۸۵۴۶۸۰	کشور	تعداد جمعیت شهرنشین
۱۲۱۶۰۰۰	۱۱۳۴۲۲۹	۹۸۵۸۷۴	۸۵۵۸۱۹	۷۰۵۷۱۵	۴۲۸۲۱۳	۱۹۰۳۷۵	استان کردستان	
۱/۹	۱/۹	۱/۸	۱/۸	۱/۹	۱/۶	۱/۲	سهم از کشور (درصد)	
۲۰۶۴۸۰۰۰	۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	۱۷۸۵۴۰۶۴	کشور	تعداد جمعیت روستائین
۴۵۹۰۰۰	۴۶۸۷۸۲	۵۰۷۷۷۱	۵۸۴۳۳۷	۶۴۰۶۶۸	۶۵۰۲۰۲	۵۹۲۰۶۵	استان کردستان	
۲/۲	۲/۳	۲/۴	۲/۶	۲/۸	۲/۹	۳/۳	سهم از کشور (درصد)	

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۱- روند تغییرات سهم جمعیت شهری و روستایی استان کردستان از جمعیت شهری و روستایی کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۳-۴- میزان شهرنشینی و روستائین

میزان شهرنشینی و روستائینی به نسبتی از جمعیت یک محدوده اطلاق می‌شود که در نقاط شهری یا روستایی سکونت دارند. وجود نابرابری در امکانات خدماتی و رفاهی در نقاط شهری و روستایی موجب شده است تا طی چند دهه اخیر، حجم جمعیت ساکن در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی به طرز قابل توجهی افزایش یابد. این افزایش جمعیت در مناطق شهری به علل مختلفی ایجاد شده است؛ باروری و مهاجرت دو عامل اصلی در این روند بوده و هستند. ورود ارتباطات و تکنولوژی به روستاها علاوه بر ایجاد شناخت و آگاهی نسبت به مناطق شهری، موجب شد که در فعالیت‌های روستایی مانند کشاورزی و دامداری مازاد نیروی انسانی رخ دهد که برای گذران زندگی و نیل به زندگی ایده‌آل، به سمت شهرها روانه شوند. این عوامل موجب شده است که در دهه‌های اخیر با نسبت‌های بالای شهرنشینی و در مقابل کاهش روستائینی مواجه باشیم.

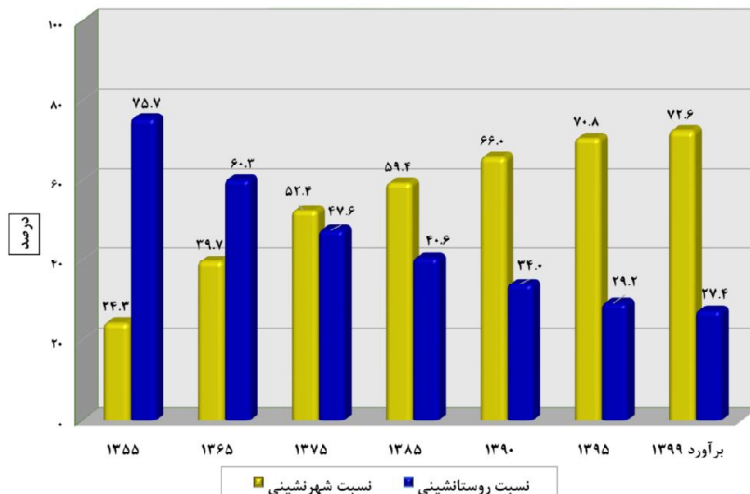
بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین کشور، ۷۴ درصد و نسبت جمعیت روستائین برابر با ۲۶ درصد بوده و در نتیجه میزان جمعیت شهرنشین در کشور در این سال، حدود ۳ برابر میزان جمعیت روستائین بوده است. جمعیت شهرنشین استان کردستان نیز طی بازه مورد بررسی (۴۴ سال) از حدود ۲۴ درصد به ۷۲/۶ درصد افزایش یافته و در مقابل جمعیت روستائین از حدود ۷۵/۷ درصد به ۲۷/۴ درصد، کاهش یافته است. از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، نسبت جمعیت شهرنشین استان حدود ۳ برابر افزایش

داشته و نسبت جمعیت روستانشین حدود یک‌سوم تقلیل یافته است. بر اساس نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵، رتبه استان کردستان به لحاظ شاخص شهرنشینی، ۱۴ بوده است. پیش‌بینی می‌شود که با توجه به روند مهاجرت‌ها و تغییر وضعیت برخی نقاط روستایی و تبدیل شدن آن‌ها به نقاط شهری، افزایش میزان شهرنشینی در استان با سرعت بیشتری تداوم پیدا کند.

جدول ۷۷- مقایسه روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان کردستان با کشور، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

سال							شرح	
برآورد ۱۳۹۹	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵		
۷۵/۴	۷۴/۰	۷۱/۴	۶۸/۵	۶۱/۳	۵۴/۳	۴۷/۰	کشور	نسبت شهرنشینی
۷۲/۶	۷۰/۸	۶۶	۵۹/۴	۵۲/۴	۳۹/۷	۲۴/۳		
۲۴/۶	۲۶	۲۸/۶	۳۱/۵	۳۸/۷	۴۵/۷	۵۳/۰	کشور	نسبت روستانشینی
۲۷/۴	۲۹/۲	۳۴/۰	۴۰/۶	۴۷/۶	۶۰/۳	۷۵/۷		

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۲- روند تغییرات نسبت جمعیت شهرنشین و روستانشین استان کردستان، در سال‌های ۹۹-۱۳۵۵

۳-۴-۵- متوسط رشد سالانه جمعیت

طی شش دوره مابین سال‌های ۹۵-۱۳۴۵ رشد سالانه جمعیت استان کردستان در مناطق شهری و روستایی نوساناتی قابل توجه پشت سر نهاده است. همان‌طوری که در جدول و نمودارهای زیر نمایش داده شده است؛ متوسط رشد سالانه جمعیت استان در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱/۴۲ درصد می‌باشد، این در حالی است که به نسبت دوره‌های ۸۵-۱۳۷۵ و ۹۰-۱۳۸۵ افزایش داشته لیکن به نسبت دوره ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۵، کاهش را نشان می‌دهد. افزایش درصد رشد سالانه جمعیت استان کردستان در دوره آخر را می‌توان مربوط به پدیده گشتاور جمعیتی (متولدین دهه ۶۰ که اکنون در سن فرزند آوری هستند) دانست.

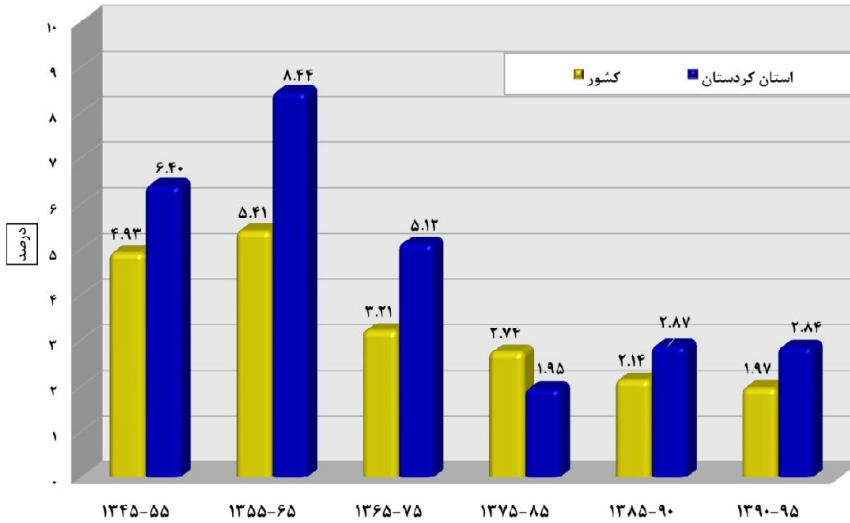
مقایسه درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری و روستایی استان، حاکی است که به همان نسبت که رشد جمعیت نقاط روستایی به سمت کاهش، میل پیدا کرده، رشد جمعیت نقاط شهری صعودی بوده است. تأثیر پدیده گشتاور جمعیتی در نقاط شهری و روستایی استان نیز مشهود است. گفتنی است که کاهش رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان، بسیار بیشتر از میانگین رشد سالانه نقاط روستایی کل کشور، می‌باشد.

در دوره ۹۵-۱۳۹۰، رتبه رشد جمعیتی استان کردستان در مقایسه با دیگر استان‌های کشور؛ برای کل استان ۱۱، برای نقاط شهری استان ۵ و برای نقاط روستایی استان نیز ۱۹ می‌باشد.

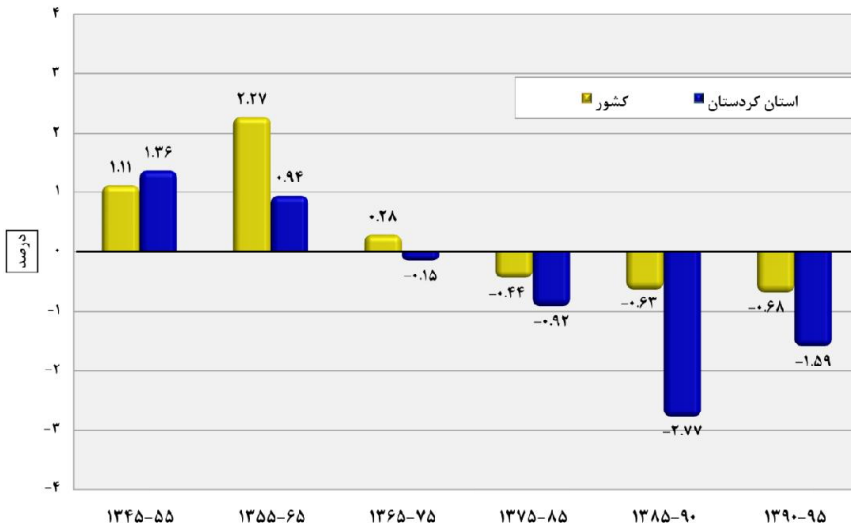
جدول ۷۸- درصد رشد سالانه جمعیت استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۴۵

دوره سرشماری						شرح	وضع سکونت
۹۵-۱۳۹۰	۹۰-۱۳۸۵	۸۵-۱۳۷۵	۷۵-۱۳۶۵	۶۵-۱۳۵۵	۵۵-۱۳۴۵		
۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	۳/۹۱	۲/۷۱	کشور	کل
۱/۴۲	۰/۷۳	۰/۶۸	۲/۲۴	۳/۲۶	۲/۳۶	استان کردستان	
۱/۹۷	۲/۱۴	۲/۷۴	۳/۲۱	۵/۴۱	۴/۹۳	کشور	نقاط شهری
۲/۸۴	۲/۸۷	۱/۹۵	۵/۱۲	۸/۴۴	۶/۴۰	استان کردستان	
-۰/۶۸	-۰/۶۳	-۰/۴۴	۰/۲۸	۲/۲۷	۱/۱۱	کشور	نقاط روستایی
-۱/۵۹	-۲/۷۷	-۰/۹۲	۰/۱۵-	۰/۹۴	۱/۳۶	استان کردستان	

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۳- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط شهری استان کردستان و کشور، طی سرشماری‌های ۱۳۴۵-۹۵

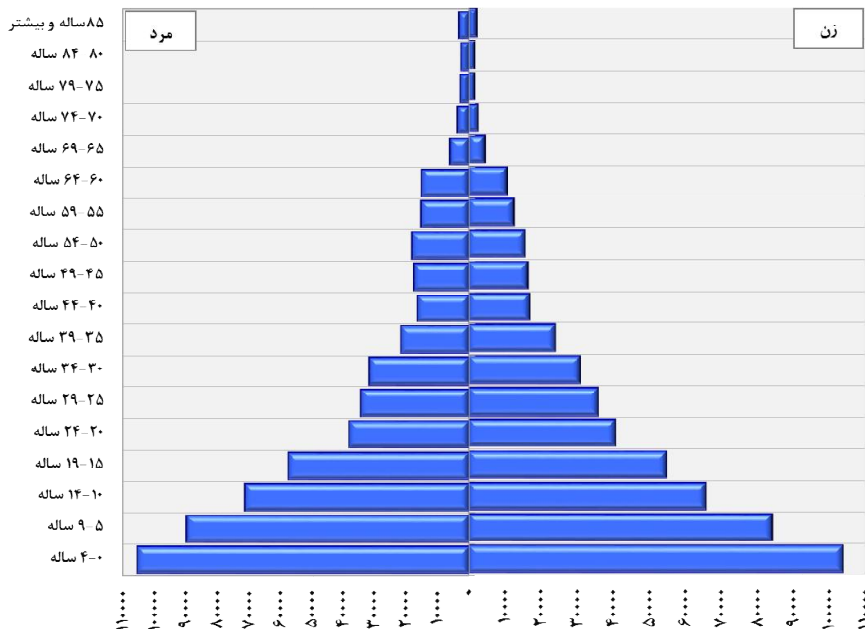

نمودار ۱۴- درصد رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی استان کردستان و کشور، طی سرشماری‌های ۱۳۴۵-۹۵

۳-۳-۴-۶- هرم سنی جنسی جمعیت

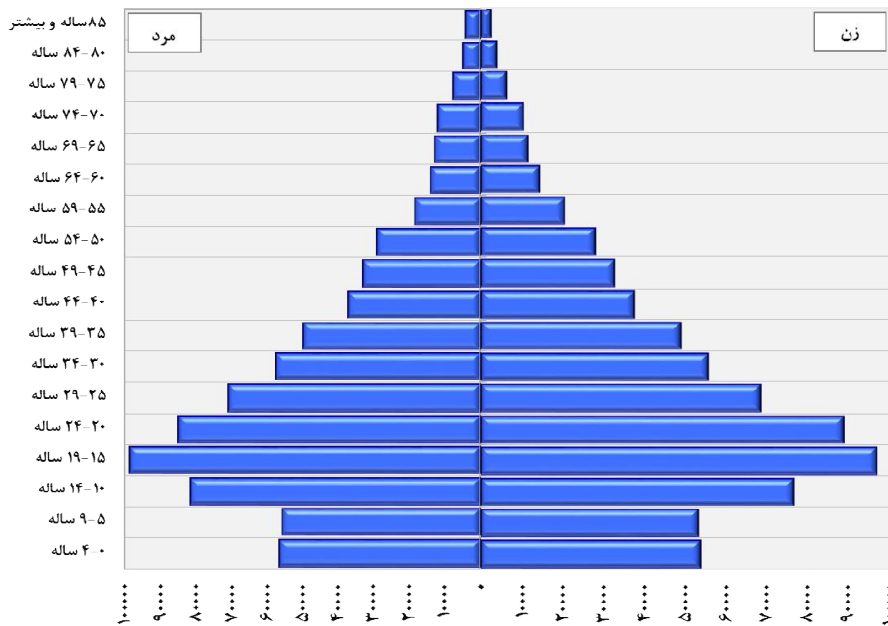
ترکیب سنی جمعیت به صورت توزیع سنی و به تفکیک جنس با هرم سنی نشان داده می‌شود و به عبارت دیگر نمایش هندسی توزیع جمعیت برحسب سن و جنس با هرم سنی امکان‌پذیر است. شکل هرم سنی جنسی یک منطقه به سه عامل بستگی دارد: تعداد موالید در هر یک از نسل‌ها، تقلیل تعداد افراد در اثر مرگ و میر، مهاجرت به یک منطقه یا مهاجرت از آن منطقه.

هرم سنی جنسی جمعیت استان کردستان در سال ۱۳۶۵، دارای قاعده‌ای پهن و گسترده بوده است که حکایت از جوانی جمعیت دارد. تیزی نوک هرم نیز بیانگر پایین بودن متوسط عمر یا امید به زندگی مردان و زنان ساکن این استان در سال ۱۳۶۵ می‌باشد. همچنین در بیشتر گروه‌های سنی، ترکیب جنسی جمعیت در این استان همگون بوده است، به عبارت دیگر نابرابری در تعداد مردان و زنان در این سال، بیشتر در گروه‌های سنی نزدیک به رأس هرم، مشاهده می‌شود.

نمودار ۱۵- هرم سنی جنسی جمعیت استان کردستان، در سال ۱۳۶۵

تأثیر متولدین دهه ۶۰، در هرم سنی جنسی سال ۱۳۸۵ به خوبی مشهود است. مقایسه حجم جمعیت در گروه‌های سنی ۱۵-۱۹ ساله و ۲۰-۲۴ ساله در این هرم با هرم سال ۱۳۶۵ به خوبی نمایانگر ورود متولدین دهه ۶۰ به جرگه جمعیت جوان است.

نمودار ۱۶- هرم سنی جنسی جمعیت استان کردستان، در سال ۱۳۸۵

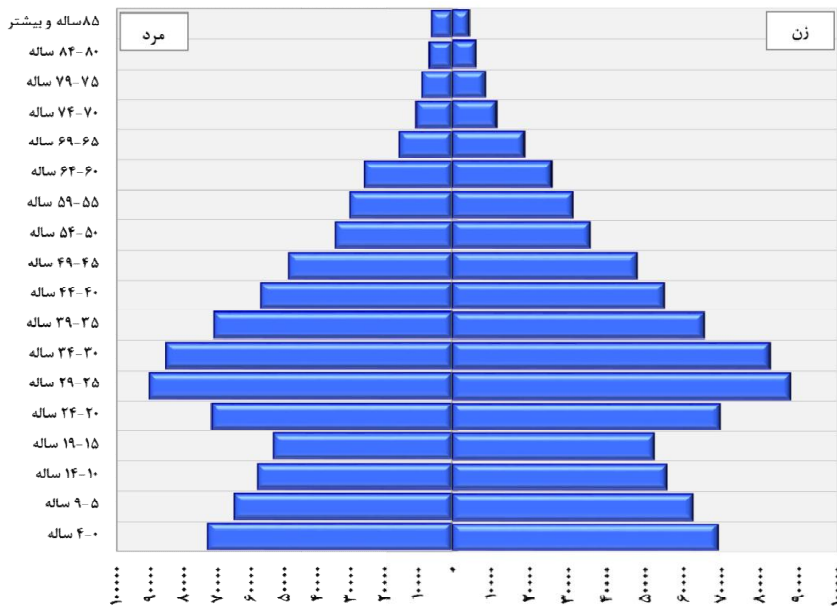
هرم سنی جنسی استان کردستان در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که تعداد متولدین از سال ۱۳۹۰ به بعد رو به افزایش گذاشته است، در واقع هرم‌های سنی جمعیت نشان می‌دهند که در سال ۱۳۹۵، تعداد جمعیت ۰-۴ ساله بیشتر از تعداد جمعیت ۵-۹ ساله و تعداد جمعیت ۵-۹ ساله بیشتر از تعداد جمعیت ۱۰-۱۴ ساله بوده است، این پدیده به اثر «گشتاور جمعیتی» معروف است.

بروز گشتاور جمعیتی به دلیل رسیدن متولدین دهه ۱۳۶۰ به سن ازدواج و باروری است و در واقع باروری بالای گذشته را منعکس می‌کند. نکته قابل توجه این است که متولدین دهه ۶۰ قاعده هرم را به اندازه خود متورم نکرده‌اند زیرا تحت تأثیر نگرش‌های محدود نمودن تعداد فرزندان قرار گرفته‌اند. همچنین انتظار می‌رود که روند افزایشی باروری در سال‌های آینده متوقف شود و با خروج نسل انفجاری یا متولدین دهه ۶۰ از سنین اصلی

فرزندآوری (معمولاً ۲۱ تا ۳۵ سالگی)، مجدداً شاهد کاهش تعداد متولدین باشیم. به همین علت؛ احتمالاً در هرم سنی سال ۱۴۰۰ ما شاهد کوچک شدن مجدد پایه هرم سنی خواهیم بود.

به علاوه هرم سنی جنسی سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که متولدین دهه ۱۳۶۰ که اکنون به سن بزرگ سالی و فعالیت رسیده‌اند بیشترین تعداد جمعیت را نشان می‌دهند. در واقع پدیده‌ای به نام «پنجره جمعیتی» که در سطح کشور به وقوع پیوسته، در سطح استان کردستان نیز وقوع یافته است و اگر از این فرصت جمعیتی بهره برده شود، استان کردستان به سرعت راه‌های پیشرفت و توسعه را طی خواهد کرد. با توجه به هرم‌های سنی ارائه شده، می‌توان گفت که روند مذکور تا سال‌های زیادی ادامه خواهد یافت تا زمانی که نسل دهه ۶۰ از این سنین عبور نماید. همچنین با توجه به هرم سنی جنسی کنونی جمعیت استان کردستان سالخورده نیست اما توجه به جمعیت سنین قبل از ۶۵ سالگی می‌تواند مؤید این نکته باشد که در سال‌های آینده ما شاهد افزایش هر چه بیشتر سهم سالمندان از کل جمعیت استان خواهیم بود.

نمودار ۱۷- هرم سنی جنسی جمعیت استان کردستان، در سال ۱۳۹۵

۳-۳-۴-۷- گروه عمده سنی جمعیت

وضعیت توزیع جمعیت در گروه‌های سنی یا سنین مختلف، همان نحوه پراکندگی جمعیت برحسب سن است. سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است و توزیع آن در گروه‌های مختلف سنی از نظر اقتصادی و اجتماعی حائز اهمیت است. مقایسه‌ی توزیع درصد جمعیت استان کردستان و کشور برحسب گروه‌های عمده سنی از سرشماری ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۵ در جدول و نمودارهای زیر نمایش داده شده است.

الف) گروه سنی ۱۴-۰ سال: به این گروه سنی، گروه سنی کودکان نیز گفته می‌شود. با رویکرد جمعیتی؛ بالا بودن یا پایین بودن حجم این گروه سنی ارتباط مستقیمی با مرگ و میر و تغییر رفتارهای باروری دارد. با رویکرد اقتصاد کلان؛ بالا بودن یا پایین بودن حجم این گروه سنی تأثیر مستقیمی بر سرمایه‌گذاری در زمینه‌ی نیازهای مصرفی کودکان و زنان می‌گذارد. چنانکه ملاحظه می‌شود در سال ۱۳۵۵ از کل جمعیت استان کردستان، ۴۵/۸ درصد در گروه سنی ۰ تا ۱۴ سال قرار داشته‌اند که در سال ۱۳۶۵ تحت تأثیر سیاست‌های افزایش جمعیت به ۴۸/۸ درصد افزایش یافته است، اما در دوره‌های بعد به سرعت از حجم جمعیت واقع در این گروه سنی کاسته شده و به ۲۳/۹ درصد در سرشماری سال ۱۳۹۵ رسیده است.

ب) گروه سنی ۶۴-۱۵ سال: در رابطه با تغییرات حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله، در سال ۱۳۵۵ در مقایسه با سال ۱۳۹۵، باید اذعان داشت به همان اندازه که از حجم جمعیت گروه سنی ۱۴-۰ ساله کاسته شده به حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله افزوده شده است. چنانکه ملاحظه می‌شود حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله استان کردستان از ۵۰/۳ درصد در سال ۱۳۵۵، به ۴۸/۸ درصد در ده ساله بعد (۱۳۶۵) کاهش یافته و سپس در طول ۳۰ سال بعد (۱۳۹۵) به ۷۰ درصد از کل جمعیت افزایش یافته است. در مقایسه‌ی حجم جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله استان کردستان با میانگین کشوری در سال ۱۳۹۵، باید اظهار نمود که نسبتاً برابر می‌باشند.

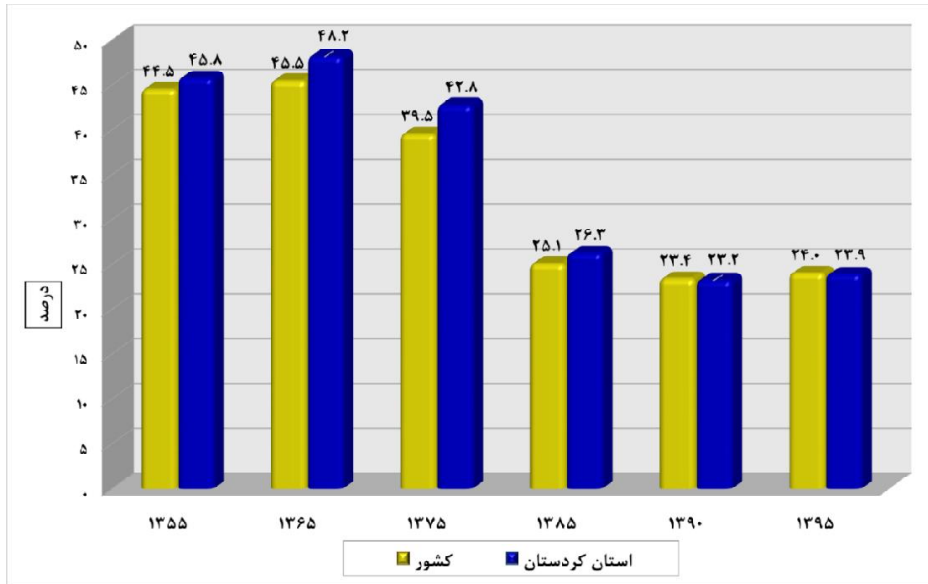
پ) گروه سنی ۶۵ سال و بیشتر: به این گروه سنی، جمعیت سالمند و سالخورده نیز گفته می‌شود. در مطالعه‌های جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معنا است که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت، در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. این نسبت در جامعه سالمند بین ۱۴ تا ۲۰ درصد و در جامعه‌ی سالخورده ۲۰ درصد و بیشتر است. مطابق با داده‌های جدول زیر حجم جمعیت سالمند استان کردستان در سال‌های ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ به ترتیب برابر با ۳/۹ و ۳ درصد از کل جمعیت استان بوده که با روند افزایشی به ۶/۱ درصد در سال ۱۳۹۵، رسیده است. بنابراین با توجه به مباحث ذکر شده جمعیت استان کردستان به مرحله سالمندی نرسیده است. در مقایسه‌ی جمعیت سالمند استان کردستان با میانگین کشوری، همچنان که مشاهده می‌شود، درصد جمعیت ۶۵ سال و بیشتر استان و کشور برابر می‌باشد.

به طور کلی چنانکه ملاحظه می‌شود بیشترین حجم جمعیت استان کردستان در مرحله جوانی و میان‌سالی قرار دارد و همچنان که در مطالب قبلی بدان اشاره شده این موضوع می‌تواند به عنوان فرصت تلقی شود لیکن این مرحله با چالش‌هایی نیز همراه خواهد بود که از آن جمله می‌توان به نیازهای خاص همچون آموزش، ایجاد اشتغال و ازدواج اشاره کرد که در برنامه‌ریزی‌های کلان باید بیش از پیش بدان توجه شود. رتبه استان کردستان به لحاظ درصد جمعیت گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله (جمعیت بالقوه فعال)، در میان دیگر استان‌های کشور، ۱۳ می‌باشد.

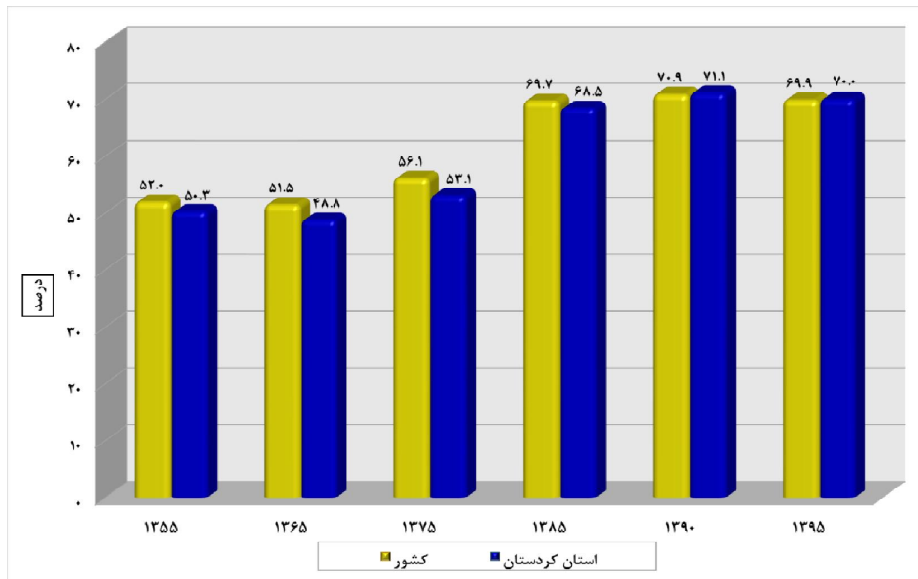
جدول ۲۹- تعداد و توزیع درصد جمعیت استان کردستان و کشور بر حسب گروه‌های عمده سنی، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

شرح	سال	تعداد				توزیع درصد			
		۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ ساله و بیشتر	جمع	۱۴-۰ ساله	۱۵-۶۴ ساله	۶۵ ساله و بیشتر	جمع
کشور	۱۳۵۵	۱۵۰۰۹۳۶۳	۱۷۵۱۲۹۱۱	۱۱۸۶۴۷۰	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۴/۵	۵۲/۰	۳/۵	۱۰۰
	۱۳۶۵	۲۲۴۷۴۰۱۷	۲۵۴۴۵۵۶۲	۱۵۰۱۷۱۸	۴۹۴۲۱۲۹۷	۴۵/۵	۵۱/۵	۳/۰	۱۰۰
	۱۳۷۵	۲۳۷۲۵۵۶۵	۳۳۷۰۲۴۰۶	۲۵۹۵۱۸۱	۶۰۰۲۳۱۳۲	۳۹/۵	۵۶/۱	۴/۳	۱۰۰
	۱۳۸۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۴۹۱۵۷۵۶۲	۳۶۵۶۵۹۱	۷۰۴۹۵۷۸۲	۲۵/۱	۶۹/۷	۵/۲	۱۰۰
	۱۳۹۰	۱۷۵۶۱۷۷۸	۵۳۲۴۴۸۰۰	۴۲۹۶۷۶۹	۷۵۱۰۳۳۴۷	۲۳/۴	۷۰/۹	۵/۷	۱۰۰
	۱۳۹۵	۱۹۱۹۲۶۶۵	۵۵۸۶۲۰۸۷	۴۸۷۱۵۱۸	۷۹۹۲۶۲۷۰	۲۴/۰	۶۹/۹	۶/۱	۱۰۰
	۱۳۵۵	۳۵۸۲۸۷	۳۹۳۶۰۸	۳۰۵۴۵	۷۸۲۴۴۰	۴۵/۸	۵۰/۳	۳/۹	۱۰۰
استان کردستان	۱۳۶۵	۵۱۹۴۱۵	۵۲۶۲۵۵	۳۲۷۴۵	۱۰۷۸۴۱۵	۴۸/۲	۴۸/۸	۳/۰	۱۰۰
	۱۳۷۵	۵۷۵۶۶۰	۷۱۴۴۰۰	۵۶۳۲۳	۱۳۴۶۳۸۳	۴۲/۸	۵۳/۱	۴/۲	۱۰۰
	۱۳۸۵	۳۷۸۰۵۲	۹۸۵۸۴۷	۷۶۲۵۷	۱۴۴۰۱۵۶	۲۶/۳	۶۸/۵	۵/۳	۱۰۰
	۱۳۹۰	۳۴۶۶۵۴	۱۰۶۲۸۶	۸۴۳۰۵	۱۴۹۳۶۴۵	۲۳/۲	۷۱/۱	۵/۶	۱۰۰
	۱۳۹۵	۳۸۳۰۸۹	۱۱۲۲۷۴۴	۹۷۱۷۸	۱۶۰۳۰۱۱	۲۳/۹	۷۰	۶/۱	۱۰۰

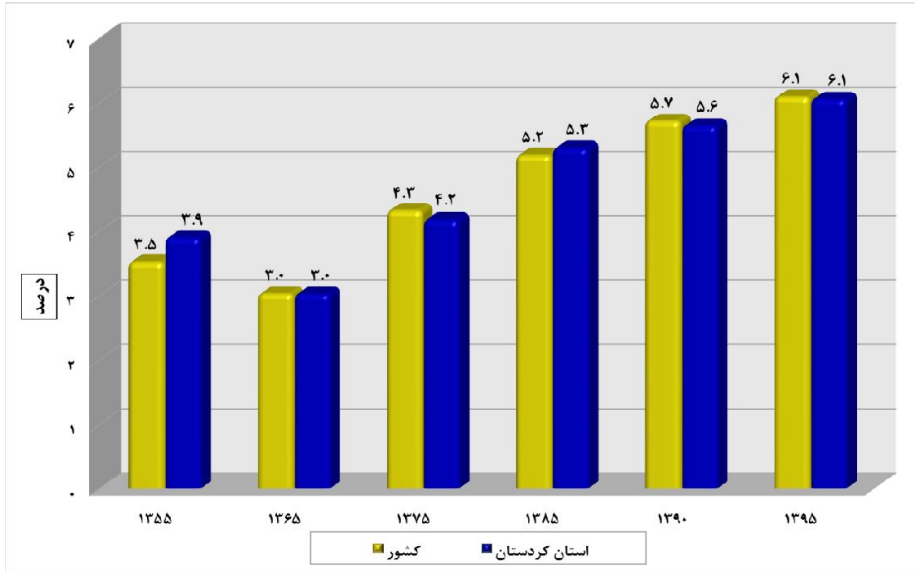
مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۱۸- روند تغییرات درصد جمعیت ۱۴-۰ ساله استان کردستان و کشور، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۵

نمودار ۱۹- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۴-۱۵ ساله استان کردستان و کشور، در سال‌های ۱۳۵۵-۹۵

نمودار ۲۰- روند تغییرات درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر استان کردستان و کشور، در سال‌های ۹۵-۱۳۵۵

۳-۴-۸- نسبت جنسی جمعیت

نسبت جنسی یک از شاخص‌های ترکیب جمعیت است که از نسبت مردان به زنان به ازای هر صد زن به دست می‌آید. بر مبنای یافته‌های زیست‌شناختی، نسبت جنسی در سال‌های اولیه زندگی در بالاترین حد خود و در حدود ۱۰۴ تا ۱۰۶ است و با افزایش سن کاهش می‌یابد. مقدار ۱۰۰ در حدود ۲۰ سالگی مشاهده می‌شود و سپس کاهش ادامه می‌یابد تا به سطح ۵۰ یا ۶۰ در سنین سالخوردگی می‌رسد. این الگو، به‌استثنای حالات شدید دخالت انسان یا وجود یک اختلال، باید در اکثر جمعیت‌ها به وقوع پیوندد. بنابراین، چنانچه شرایط خاصی رخ ندهد (مثل مهاجرت شدید یا مرگ و میر بیشتر برای یک جنس) انتظار می‌رود نسبت جنسی همانند روند مورد انتظار باشد. افزایش یا کاهش نسبت جنسی جمعیت می‌تواند تبعات و آثار بسیاری را در زمینه‌های مختلف اجتماعی و اقتصادی جامعه داشته باشد. با توجه به اهمیت این شاخص، بررسی آن و تغییرات حاصله طی پنج دوره مورد بررسی مفید خواهد بود.

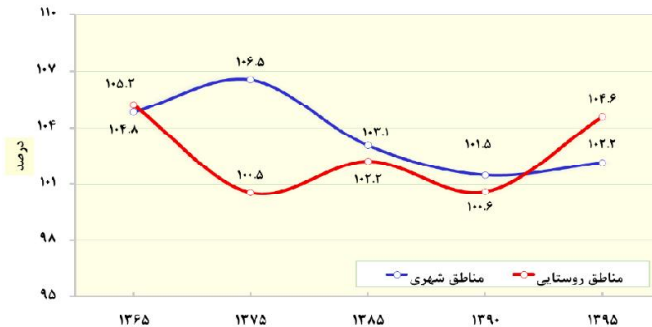
با توجه به اطلاعات ارائه شده از سوی مرکز آمار ایران و همان‌گونه که در جدول ذیل نمایش داده شده است طی پنج دوره مورد بررسی شاخص نسبت جنسی جمعیت در استان نوسانات قابل توجهی داشته است، این شاخص

از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ روندی کاهشی طی کرده و در سال ۱۳۹۰ به متعادلترین وضعیت ممکن رسیده است، اما در سال ۱۳۹۵، شاخص نسبت جنسی به ویژه در مناطق روستایی استان، افزایش محسوسی تجربه کرده است. رتبه استان کردستان به لحاظ شاخص نسبت جنسی، در میان دیگر استان‌های کشور، ۲۰ می‌باشد.

جدول ۸۰- نسبت جنسی جمعیت استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

سال					شرح	شرح	وضع سکونت
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵			
۴۰۴۹۸۴۴۲	۳۷۹۰۵۶۶۹	۳۵۸۶۶۳۶۲	۳۰۵۱۵۱۵۹	۲۵۲۸۰۹۶۱	مرد	کشور	کل
۳۹۴۲۷۸۲۸	۳۷۲۴۴۰۰۰	۳۴۶۲۹۴۲۰	۲۹۵۴۰۳۲۹	۲۴۱۶۴۰۴۹	زن		
۱۰۲/۷	۱۰۱/۸	۱۰۳/۶	۱۰۳/۳	۱۰۴/۶	نسبت جنسی		
۸۱۲۷۷۶	۷۵۱۱۵۶	۷۲۹۷۱۸	۶۸۵۱۶۵	۵۵۲۴۸۳	مرد	استان کردستان	
۷۹۰۲۳۵	۷۴۲۴۸۹	۷۱۰۴۳۸	۶۶۱۲۱۸	۵۲۵۹۳۲	زن		
۱۰۲/۹	۱۰۱/۲	۱۰۲/۷	۱۰۳/۶	۱۰۵/۰	نسبت جنسی		
۲۹۸۴۱۴۱۴	۲۷۰۲۳۶۳۸	۲۴۵۷۶۴۴۲	۱۸۸۰۵۰۲۳	۱۳۷۶۹۶۱۷	مرد	کشور	نقاط شهری
۲۹۳۰۵۴۳۳	۲۶۶۲۳۰۲۳	۲۳۶۸۳۵۲۲	۱۸۰۱۲۷۶۶	۱۳۰۷۴۹۴۴	زن		
۱۰۱/۸	۱۰۱/۵	۱۰۳/۸	۱۰۴/۴	۱۰۵/۳	نسبت جنسی		
۵۷۳۱۴۷	۴۹۶۵۵۳	۴۳۴۳۵۶	۳۶۴۰۰۹	۲۱۹۱۵۰	مرد	استان کردستان	
۵۶۱۰۸۲	۴۸۹۳۲۱	۴۲۱۴۶۳	۳۴۱۷۰۶	۲۰۹۰۶۳	زن		
۱۰۲/۷	۱۰۲/۶	۱۰۲/۸	۱۰۳/۵	۱۰۴/۵	نسبت جنسی		
۱۰۶۵۷۰۲۸	۱۰۸۸۲۰۳۱	۱۱۲۸۹۹۲۰	۱۱۷۱۰۱۳۶	۱۱۵۱۱۳۴۴	مرد	کشور	نقاط روستایی
۱۰۱۲۲۳۹۵	۱۰۶۲۰۹۷۷	۱۰۹۴۵۸۹۸	۱۱۵۲۷۵۶۳	۱۱۰۸۹۱۰۵	زن		
۱۰۵/۳	۱۰۲/۵	۱۰۳/۱	۱۰۱/۶	۱۰۳/۸	نسبت جنسی		
۲۳۹۶۲۹	۲۵۴۶۰۳	۲۹۵۳۶۲	۳۲۱۱۵۶	۳۳۳۳۳۳	مرد	استان کردستان	
۲۲۹۱۵۳	۲۵۳۱۶۸	۲۸۸۹۷۵	۳۱۹۵۱۲	۳۱۶۸۶۹	زن		
۱۰۴/۶	۱۰۰/۶	۱۰۲/۲	۱۰۰/۵	۱۰۵/۲	نسبت جنسی		

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۱- مقایسه نسبت جنسی جمعیت استان کردستان به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۱۳۶۵-۹۵

۳-۳-۴-۹- متوسط بعد خانوار

خانوار به افرادی که زیر یک سقف زندگی می‌کنند و معیشت آن‌ها با هم مشترک است، گفته می‌شود. بعد خانوار که تسامحاً به جای خانواده نیز به کار می‌رود، بیشتر یک مفهوم آماری و جمعیت شناختی است. عواملی همچون مهاجرت، ورود زنان به بازار کار، سنت‌ها و ارزش‌های رایج در گروه‌های قومی و نژادی مختلف، سطح توسعه اقتصادی و ساختار اقتصادی، نرخ مرگ و میر و زادوولد بر اندازه خانوار تأثیر دارند. بررسی و شناخت بعد خانوار کاربردهای بسیاری در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های بخش‌های اجتماعی و مسکن، اشتغال، خدمات و تسهیلات کودکان، امنیت غذایی و غیره در شهرها و روستاها دارد. بر این اساس در این بند به بررسی و تحلیل بعد خانوار پرداخته شده است.

متوسط بعد خانوار در استان کردستان در سرشماری سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ حدود ۵ نفر به ازای یک خانوار شهری و حدود ۶ نفر به ازای یک خانوار روستایی بوده که در سرشماری‌های بعد به سرعت روند نزولی طی کرده و به ۳/۴ نفر به ازای یک خانوار شهری و ۳/۵ نفر به ازای یک خانوار روستایی در سال ۱۳۹۵ رسیده است. همچنین بر اساس آخرین نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران، متوسط بعد خانوار در استان کردستان کمی بیشتر از میانگین کشوری می‌باشد.

گفتنی است که بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۰ درصد از خانوارهای استان کردستان (۴۷۶۵۴ خانوار) زن سرپرست می‌باشند و ۴۱/۵ درصد از خانوارهای زن سرپرست یک نفره (خودسرپرست) می‌باشند. میزان خانوارهای خودسرپرست زن ساکن در استان کردستان که اکثریت آنان بالای ۵۰ سال سن دارند، گواه بر لزوم توجه بیشتر به خانوارهای زن سرپرست و مسائل و چالش‌هایی که

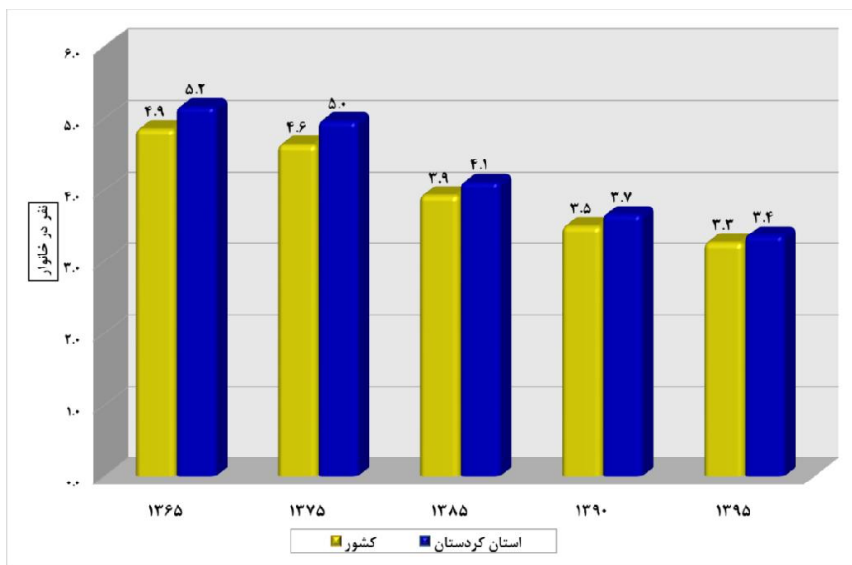
پیش روی آنان است، می باشد. البته لازم به ذکر است که رتبه استان کردستان به لحاظ خانوارهای زن سرپرست به استناد نتایج آخرین سرشماری رسمی کشور، ۳۱ می باشد، به عبارتی در مقایسه با دیگر استان های کشور، استان کردستان کمترین میزان خانوارهای زن سرپرست را دارا است.

جدول ۸۱- تعداد و متوسط بعد خانوارهای استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال های ۹۵-۱۳۶۵

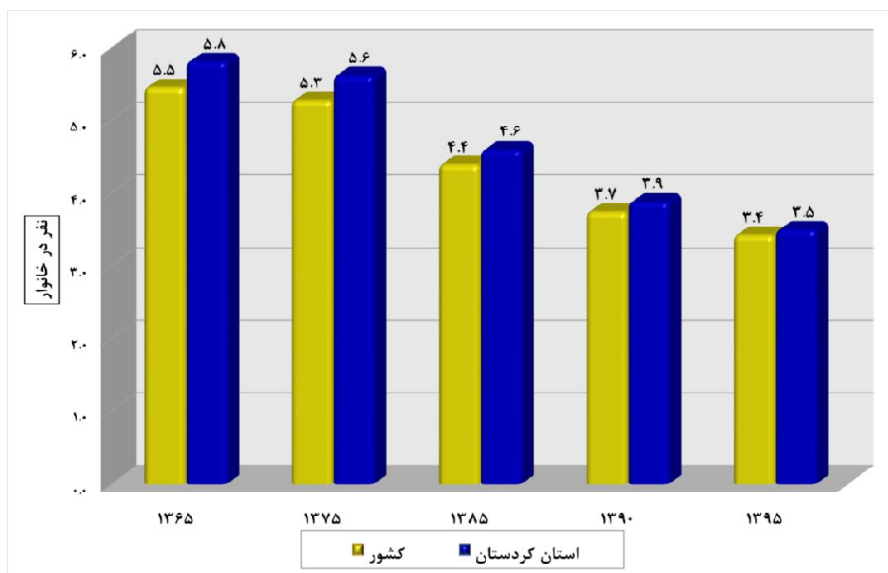
تعداد خانوار						
شرح	جنس	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
کشور	کل	۹۶۷۲۴۷۷	۱۲۳۸۷۳۴۵	۱۷۳۵۲۶۸۶	۲۱۱۱۰۴۸۱	۲۴۱۹۶۰۳۵
	نقاط شهری	۵۵۲۷۴۷۵	۷۹۴۳۱۸۹	۱۲۲۸۲۹۲۶	۱۵۳۶۵۸۹۲	۱۸۱۲۵۴۸۸
	نقاط روستایی	۴۱۴۵۰۰۲	۴۴۰۵۸۱۴	۵۰۶۹۷۶۰	۵۷۴۴۵۸۹	۶۰۷۰۵۴۷
استان کردستان	کل	۱۹۴۸۴۶	۲۵۶۱۵۷	۳۳۵۳۴۶	۴۰۰۷۹۷	۴۷۱۳۱۰
	نقاط شهری	۸۲۹۲۶	۱۴۲۱۱۶	۲۰۷۹۹۴	۲۶۹۹۹۹	۳۳۷۲۴۰
	نقاط روستایی	۱۱۱۹۲۰	۱۱۴۰۴۱	۱۲۷۳۵۲	۱۳۰۷۹۸	۱۳۴۰۷۰
متوسط بعد خانوار						
کشور	کل	۵/۱	۴/۸	۴/۱	۳/۶	۳/۳
	نقاط شهری	۴/۹	۴/۶	۳/۹	۳/۵	۳/۳
	نقاط روستایی	۵/۵	۵/۳	۴/۴	۳/۷	۳/۴
استان کردستان	کل	۵/۵	۵/۳	۴/۳	۳/۷	۳/۴
	نقاط شهری	۵/۲	۵/۰	۴/۱	۳/۷	۳/۴
	نقاط روستایی	۵/۸	۵/۶	۴/۶	۳/۹	۳/۵

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

نمودار ۲۲- تغییرات متوسط بعد خانوارهای نقاط شهری استان کردستان و کشور، در سال های ۱۳۶۵-۹۵

نمودار ۲۳- تغییرات متوسط بعد خانوارهای نقاط روستایی استان کردستان و کشور، در سال های ۱۳۶۵-۹۵

۳-۳-۴-۱۰- موازنه مهاجرتی

مهاجرت به عنوان یکی از عوامل اصلی پویایی جمعیت، سبب تغییر در ساختار سنی و جنسی و متوسط رشد سالانه جمعیت و تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در مبدأ و مقصد می‌گردد. خالص مهاجرت از تفاضل مهاجرت به یک منطقه (مهاجرپذیری) و مهاجرت از همان منطقه (مهاجرفرستی) به دست می‌آید. به عبارت دیگر، میزان خالص مهاجرت بر اساس تفاوت بین آن‌هایی که به یک جمعیت می‌پیوندند و آن‌هایی که آن جمعیت را ترک می‌کنند، محاسبه می‌شود.

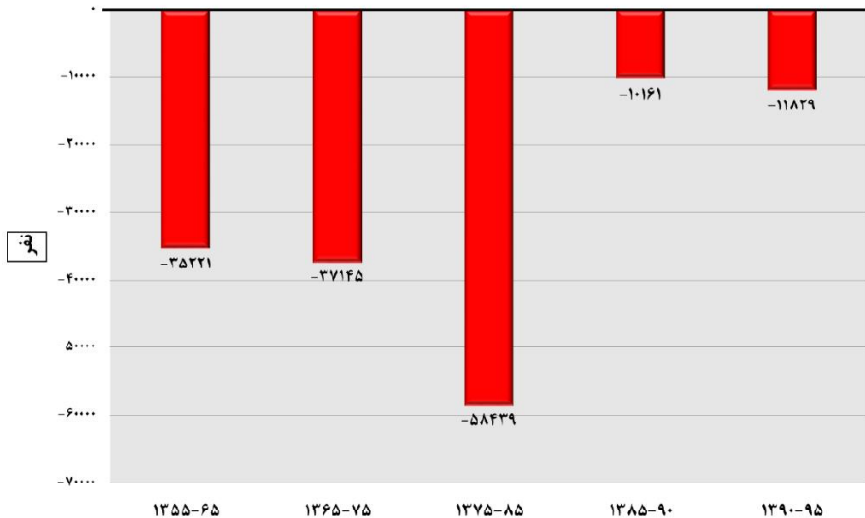
بر اساس جدول زیر و همچنان که نمایان است خالص مهاجرت استان کردستان^{۱۰} در تمامی دوره‌های مورد بررسی منفی بوده است. بالاترین میزان خالص مهاجرت استان مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ است. در این دوره استان کردستان بیش از ۵۸ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است. به طور کلی استان کردستان طی ۴۰ ساله مورد بررسی نزدیک به ۱۵۳ هزار نفر از جمعیت خود را به علت مهاجرت از دست داده است که حدود ۱۴ درصد از این رقم مربوط به ده ساله ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ می‌باشد، بنابراین می‌توان گفت که طی دهه اخیر از حجم مهاجرفرستی استان کاسته شده است و به استناد نتایج آخرین سرشماری، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ به ازای هر ۱۰۰ نفر مهاجر خارج شده از استان، حدود ۷۶ نفر به استان وارد شده‌اند.

جدول ۸۲- مقایسه مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرت استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

دوره	مهاجران وارد شده	مهاجران خارج شده	خالص مهاجرت	نسبت خالص مهاجرت به جمعیت استان (درصد)	نسبت مهاجران وارد شده به مهاجران خارج شده (درصد)
۶۵-۱۳۵۵	۱۵۶۷۹	۵۰۹۰۰	-۳۵۲۲۱	-۳/۳	۳۰/۸
۷۵-۱۳۶۵	۵۴۸۲۸	۹۱۹۷۳	-۳۷۱۴۵	-۲/۸	۵۹/۶
۸۵-۱۳۷۵	۷۱۹۴۳	۱۳۰۳۸۲	-۵۸۴۳۹	-۴/۱	۵۵/۲
۹۰-۱۳۸۵	۳۶۷۹۳	۴۶۹۵۴	-۱۰۱۶۱	-۰/۷	۷۸/۴
۹۵-۱۳۹۰	۳۷۷۸۹	۴۹۶۱۸	-۱۱۸۲۹	-۰/۷	۷۶/۲

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۱۰. جدول مربوط به خالص مهاجرت استان کردستان برای تمامی دوره‌های مورد بررسی، منهای مهاجران درون استانی می‌باشد.

نمودار ۲۴- خالص مهاجرت استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۵۵

به منظور نشان دادن سهم مهاجرت نسبت به سهم مولید و مرگ‌ومیر (عوامل طبیعی) در تغییرات تعداد جمعیت استان، از شاخص نسبت مهاجرت به جمعیت استفاده می‌شود. در پنج ساله ۹۵-۱۳۹۰ تعداد مهاجران وارد شده به استان کردستان، ۱۱۲۷۵۱ نفر بوده که ۸۸۵۶۲ نفر از آن‌ها در نقاط شهری و ۲۴۱۸۹ نفر باقی مانده نیز در نقاط روستایی استان سکونت گزیده‌اند به عبارتی دیگری طی دوره مورد بررسی، ۷/۸ درصد از جمعیت ساکن در نقاط شهری و ۵/۲ درصد از جمعیت ساکن در نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند. گفتنی است که میزان مهاجرت پذیري استان در دوره ۹۵-۱۳۹۰، در مقایسه با دوره‌های قبل، کاهش داشته است. البته کاهش دوره سرشماری را نباید نادیده انگاشت. بالاترین میزان مهاجرت پذیري برای مناطق شهری استان مربوط به دوره ۷۵-۱۳۶۵ بوده که ۲۵/۶ درصد از جمعیت نقاط شهری مهاجر بوده‌اند و بالاترین میزان مهاجرت پذیري برای مناطق روستایی استان مربوط به دوره ۸۵-۱۳۷۵ بوده که ۱۶/۱ درصد از جمعیت نقاط روستایی استان، مهاجر بوده‌اند.

جدول ۸۳- تعداد و نسبت مهاجرپذیری استان کردستان^{۱۱} و کشور به تفکیک وضع سکونت، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۶۵

دوره	شرح	تعداد			نسبت مهاجرپذیری (به ازای صد نفر جمعیت کل/شهری/روستایی)	
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط روستایی
۷۵-۱۳۶۵	کشور	۸۷۱۸۷۷۰	۶۱۲۲۶۷۵	۲۵۹۶۰۹۵	۱۴/۵	۱۶/۶
	استان کردستان	۲۴۳۹۰۹	۱۸۰۹۲۸	۶۲۹۸۱	۱۸/۱	۲۵/۶
۸۵-۱۳۷۵	کشور	۱۲۱۴۸۱۴۸	۸۹۹۹۷۰۹	۳۱۴۸۴۳۹	۱۷/۲	۱۸/۶
	استان کردستان	۲۵۹۲۰۴	۱۶۵۰۶۳	۹۴۱۴۱	۱۸	۱۹/۳
۹۰-۱۳۸۵	کشور	۵۵۳۴۶۶۶	۴۳۰۲۰۸۶	۱۲۳۲۵۸۰	۷/۴	۸
	استان کردستان	۱۳۱۵۶۸	۹۴۱۹۸	۳۷۳۷۰	۸/۸	۹/۶
۹۵-۱۳۹۰	کشور	۴۳۰۰۹۸۸	۳۵۶۴۷۳۵	۷۳۶۲۵۳	۵/۴	۶
	استان کردستان	۱۱۲۷۵۱	۸۸۵۶۲	۲۴۱۸۹	۷	۷/۸

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

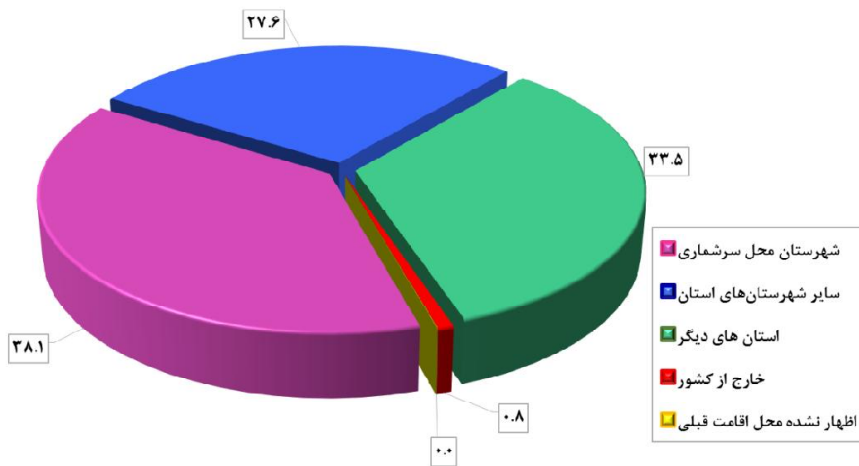
۳-۳-۴-۱۱- مبدأ اقامت قبلی مهاجران

مهاجرت‌های داخلی خود به انواع مختلفی از قبیل مهاجرت‌های شهر به شهر، روستا به شهر، روستا به روستا، شهر به روستا، بین استانی، داخل استانی و ... قابل تقسیم هستند که هر کدام از منظر خاصی به موضوع مهاجرت می‌پردازند. در این بخش از گزارش، مهاجران استان کردستان برحسب محل اقامت قبلی آنان مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و علت پرداختن به این موضوع آگاهی از حجم مهاجرت‌های درون استانی و برون‌استانی می‌باشد.

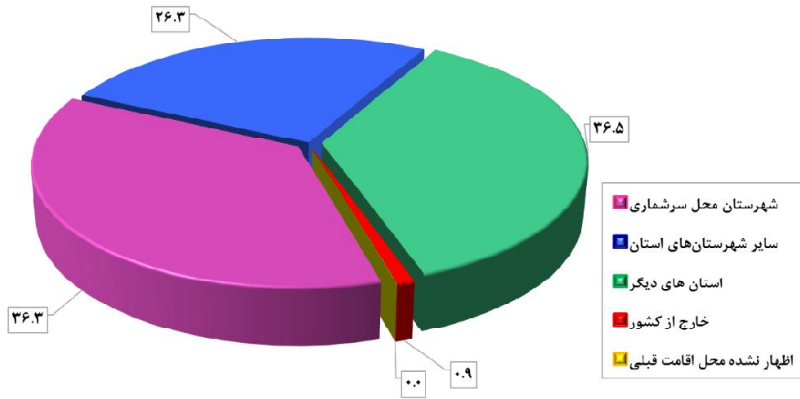
۱۱. در این جدول جابه‌جایی‌های درون استانی نیز در نظر گرفته شده است.

آگاهی از سهم مهاجرت‌های بین استانی و درون استانی می‌تواند نقش عمده‌ای در سیاست‌گذاری‌های جمعیتی و مهاجرتی یک منطقه داشته باشد.

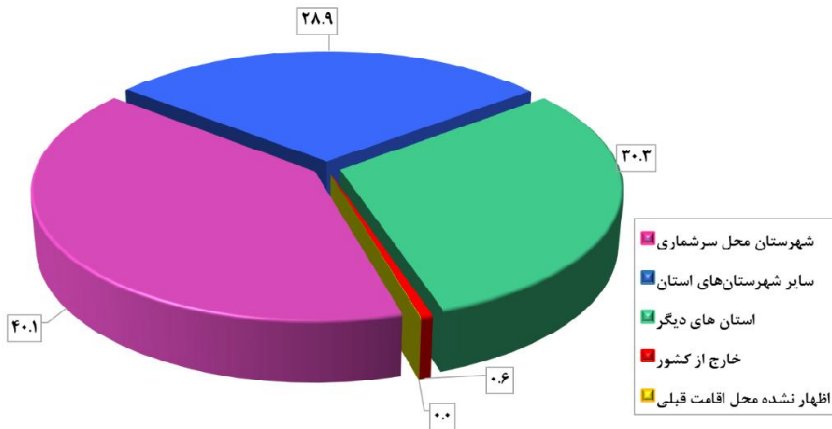
مطابق با نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ از کل مهاجران وارد شده به استان کردستان؛ مبدأ اقامت ۳۸/۱ درصد، مهاجران بین شهرستانی (مربوط به سایر شهرستان‌های استان) بوده‌اند. مهاجران مربوط به استان‌های دیگر با ۳۳/۵ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته‌اند و سهم مهاجرت‌های درون شهرستانی در مرتبه بعدی قرار دارد؛ بنابراین این استان در زمره استان‌هایی است که سهم مهاجرت‌های برون‌استانی آن، کم است. عمده مهاجران برون‌استانی وارد شده به استان کردستان متعلق به استان‌های تهران، کرمانشاه و آذربایجان غربی هستند. لازم به ذکر است که مهاجران وارد شده به استان کردستان، بیشتر به دلایل انجام یا پایان تحصیل و انجام یا پایان خدمت وظیفه و انتقال شغلی به این استان وارد شده‌اند. بنابراین نمی‌توان ادعان داشت که استان کردستان برای مهاجران دارای جاذبه اقتصادی می‌باشد و برای جستجوی کار وارد این استان شده‌اند، کما این که به استناد آخرین نتایج سرشماری رسمی کشور، حدود ۱۵ درصد از مردان ۲۰ تا ۵۰ ساله استان کردستان بیکار بوده‌اند.

نمودار ۲۵- مبدأ اقامت قبلی مهاجران استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۶- مبدأ اقامت قبلی مردان مهاجر استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

نمودار ۲۷- مبدأ اقامت قبلی زنان مهاجر استان کردستان، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

۳-۳-۴-۱۲- الگوی مهاجرت

بررسی آمار و اطلاعات مهاجرتی، طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ نشان می‌دهد حجم قابل توجهی از مهاجران وارد شده به استان کردستان، مبدأ اقامت قبلی‌شان شهر بوده و به شهرهای استان نیز وارد شده‌اند (۴۸ درصد از کل مهاجران). حجم مهاجرت‌های روستا به شهر با ۲۹/۸ درصد از کل مهاجران، در مرتبه دوم قرار گرفته است.

گفتنی است که کمتر از یک درصد از مهاجران وارد شده به استان کردستان غیر ایرانی هستند که عمدتاً از کشور عراق به این استان وارد شده‌اند.

جدول ۸۴- تعداد و توزیع درصد مهاجران وارد شده به استان کردستان بر حسب الگوی مهاجرت (بر اساس آخرین جابجایی انجام شده)، طی سرشماری‌های ۹۵-۱۳۹۰

الگوی مهاجرت							شرح
جمع	اظهار نشده محل اقامت قبلی	خارج از کشور	شهر به روستا	روستا به روستا	روستا به شهر	شهر به شهر	
۱۱۲۷۵۱	۲۵	۸۶۱	۱۵۵۷۱	۸۵۷۱	۳۳۶۵۳	۵۴۰۷۰	تعداد
۱۰۰	۰/۰	۰/۸	۱۳/۸	۷/۶	۲۹/۸	۴۸	توزیع درصد

مأخذ: محاسبه شده براساس نتایج سرشماری‌های عمومی و نفوس مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۳- ولادت‌های ثبت شده

ولادت یکی از شاخص‌های پویای جمعیتی است. فراوانی ولادت‌ها بیانگر جامعه‌ای است که جمعیت آن قابلیت باروری دارد، مطالعه باروری و ولادت را نمی‌توان از یکدیگر جدا کرد. اما علل و همچنین نتایج این دو پدیده جمعیتی همواره یکسان نیستند و اگر ولادت را بتوان یک پدیده جمعیتی و یا بیولوژیک دانست، عوامل گوناگونی چون عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی در امر باروری مؤثر هستند.

در سال ۱۳۸۵ تعداد ۲۵۶۶۹ ولادت برای استان کردستان ثبت شده بود که این رقم به ۳۰۰۷۵ ولادت در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته و طی دو سال بعد (۱۳۹۷) به ۲۷۵۰۱ ولادت کاهش یافته است. همان‌طور که در جدول ملاحظه می‌شود در تمامی مقاطع مورد بررسی، میزان خام ولادت‌های ثبت شده در استان و کشور، نسبتاً برابر به دست آمده است. در سال ۱۳۹۷ میزان ولادت استان با اختلاف کمی، بالاتر از میانگین کشوری گزارش شده است. افزایش تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان در طول سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ را می‌توان به موالید مربوط به دهه ۶۰ دانست که در این بازه زمانی به سن ازدواج و فرزندآوری رسیده‌اند.

جدول ۸۵- تعداد و میزان ولادت‌های ثبت شده استان کردستان و کشور به تفکیک وضع سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی	جمع	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۱۲۵۳۹۱۲	۸۴۵۰۵۰	۴۰۸۸۶۲	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۴
	استان کردستان	۲۵۶۶۹	۱۵۰۰۸	۱۰۶۶۱	۱۷/۸	۱۷/۵	۱۸/۲
۱۳۹۰	کشور	۱۳۸۲۲۲۹	۱۰۸۷۹۸۸	۲۹۴۲۴۱	۱۸/۴	۲۰/۳	۱۳/۷
	استان کردستان	۲۷۳۸۰	۱۷۳۹۳	۹۹۸۷	۱۸/۳	۱۷/۶	۱۹/۷
۱۳۹۵	کشور	۱۵۲۸۰۵۳	۱۱۷۶۰۳۲	۳۵۲۰۲۱	۱۹/۱	۱۹/۹	۱۶/۹
	استان کردستان	۳۰۰۷۵	۲۱۹۰۳	۸۱۷۲	۱۸/۸	۱۹/۳	۱۷/۴
۱۳۹۷	کشور	۱۳۶۶۵۱۹	۱۰۴۷۹۲۵	۳۱۸۵۹۴	۱۶/۶	۱۷/۱	۱۵/۴
	استان کردستان	۲۷۵۰۱	۱۹۶۰۳	۷۸۹۸	۱۶/۸	۱۶/۷	۱۷/۰

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۴- میزان باروری کل

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های باروری، میزان کل باروری است. میزان کل باروری عبارت است از شمار فرزندان که یک زن در طول دوران باروری خود با توجه به سن باروری (۴۹-۱۵ سال)، بدون به شمار آوردن مرگ و میرهای فرزندان به دنیا می‌آورد.

تغییرات میزان باروری کل استان کردستان و کشور برحسب دوره‌های ۵ ساله، از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۵ در جدول ذیل نمایش داده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود روند باروری هم در کشور و هم در استان کردستان از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰ دارای روندی کاهشی بوده است و در دوره ۹۵-۱۳۹۱ نسبت به دوره‌های قبل، اندکی افزایش یافته است.

جدول ۸۶- میزان باروری کل استان کردستان و کشور، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۶

۹۵-۱۳۹۱		۹۰-۱۳۸۶		۸۵-۱۳۸۱		۸۰-۱۳۷۶		دوره
استان کردستان	کشور	استان کردستان	کشور	استان کردستان	کشور	استان کردستان	کشور	شرح
۲/۰۳	۲/۰۱	۱/۹	۱/۷۹	۱/۹۳	۱/۸۱	۲/۰۸	۲/۰۹	میزان باروری کل

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۵- مرگ و میرهای ثبت شده

یکی دیگر از عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر روند رشد جمعیت میزان مرگ و میر است و دسترسی به آمار دقیق، صحیح و به روز این رویداد بسیار حائز اهمیت می‌باشد. این واقعه برای همه افراد و به صورت ناهم‌زمان در طول زندگی آن‌ها اتفاق می‌افتد. میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده برای استان کردستان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۵/۱ مرگ به ازای هزار نفر جمعیت بوده که طی سال‌های بعد با روندی نزولی به ۴/۵ مرگ کاهش یافته است. در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ میزان خام مرگ و میرهای ثبت شده استان، اندکی پایین‌تر از متوسط کشوری گزارش شده است.

جدول ۸۷- تعداد و میزان مرگ و میر ثبت شده استان کردستان و کشور به تفکیک وضع

سکونت، در سال‌های ۹۷-۱۳۸۵

سال	شرح	تعداد			میزان به ازای هزار نفر جمعیت کل شهری/روستایی		
		کل	نقاط شهری	نقاط روستایی	کل	نقاط شهری	نقاط روستایی
۱۳۸۵	کشور	۴۰۸۵۶۶	۲۵۷۴۳۶	۱۵۱۱۳۰	۵/۸	۵/۳	۶/۸
	استان کردستان	۷۲۸۱	۴۲۶۳	۳۰۱۸	۵/۱	۵/۰	۵/۲
۱۳۹۰	کشور	۴۲۲۱۳۳	۳۰۵۴۷۵	۱۰۹۶۲۸	۵/۶	۵/۷	۵/۱
	استان کردستان	۷۴۴۹	۴۵۸۰	۲۸۶۹	۵/۰	۴/۶	۵/۷
۱۳۹۵	کشور	۳۶۹۷۵۱	۲۷۴۸۷۰	۹۴۷۸۸	۴/۶	۴/۶	۴/۶
	استان کردستان	۷۲۲۷	۴۶۶۳	۲۵۶۴	۴/۵	۴/۱	۵/۵
۱۳۹۸	کشور	۳۷۷۲۴۵	۲۷۹۵۲۵	۹۷۶۶۸	۴/۶	۴/۶	۴/۷
	استان کردستان	۷۳۲۵	۴۶۵۲	۲۶۷۳	۴/۵	۴/۰	۵/۷

مأخذ: محاسبه شده براساس اطلاعات سازمان ثبت احوال کشور

۳-۳-۳-۱۶- امید به زندگی

امید به زندگی به عنوان یکی از اندازه‌های خلاصه سلامت جمعیت، به همراه سایر شاخص‌های بهداشتی، نتیجه عملکردهای نظام سلامت را جهت تعیین اولویت‌ها، تخصیص منابع و ارزشیابی برنامه‌های سلامت مشخص می‌کند. بررسی مقادیر امید به زندگی یک جمعیت در طول زمان یا در مکان‌های مختلف با زمان‌های مشابه، امکان مقایسه برآیند نهایی عوامل خطر منتهی به مرگ و عوامل پیشگیری‌کننده از مرگ و میر را فراهم می‌سازد. به همین جهت یکی از بخش‌های اصلی مورد بررسی در استان کردستان، میزان امید به زندگی آن در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ می‌باشد.

همراه با افزایش خدمات پزشکی و امکانات بهداشتی و ظهور درمان‌های نوین، روند افزایشی در میزان امید به زندگی رخ داده است. این روند افزایشی هم در سطح کشوری و هم در سطح استانی بصورت نوسانی قابل مشاهده است. در طول سه دوره مورد بررسی میزان شاخص امید به زندگی استان کردستان همواره روندی افزایشی طی کرده است. در استان کردستان و همین‌طور کل کشور، همواره امید به زندگی زنان بیشتر از مردان بوده و البته سرعت رشد این شاخص در زنان نیز بیشتر از مردان بوده است. در سال ۱۳۹۵ امید به زندگی برای زنان استان ۷۴/۱ سال و برای مردان ۷۰/۶ سال بوده است و امید به زندگی زنان استان با اختلاف، پایین‌تر از میانگین امید به زندگی زنان کشور می‌باشد. به طور کلی طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، به امید به زندگی مردان استان حدود ۳ سال و به امید به زندگی زنان ۴/۶ سال افزوده شده است.

جدول ۸۸- مقایسه امید به زندگی کل کشور و استان کردستان به تفکیک جنس، در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵ (سال)

استان کردستان		کل کشور		سال
زن	مرد	زن	مرد	
۶۹/۵	۶۷/۶	۷۳/۶	۷۱/۷	۱۳۸۵
۷۰/۸	۶۸/۱	۷۴	۷۱/۵	۱۳۹۰
۷۴/۱	۷۰/۶	۷۵/۵	۷۲/۵	۱۳۹۵

مأخذ: براساس اطلاعات مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۷- پیش بینی جمعیت تا سال ۱۴۱۵

برای انجام پیش‌بینی از روش «ترکیبی پیش‌بینی جمعیت» بهره گرفته شده است. در این روش که متداول‌ترین روش پیش‌بینی جمعیت می‌باشد بر اساس عملکرد مجموعه عوامل مؤثر بر تغییر و تحولات جمعیت یعنی باروری، مرگ و میر، مهاجرت و ترکیب سنی و جنسی جمعیت استفاده شده است.

بر اساس پیش‌بینی مرکز آمار ایران، جمعیت استان کردستان تا سال ۱۴۱۵ به بیش از ۱ میلیون و ۸۶۰ هزار نفر خواهد رسید که بیش از ۸۱ درصد از آن در نقاط شهری سکونت خواهند داشت. لازم به ذکر است که از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۱۵، سالانه حدود ۱۳ هزار نفر به جمعیت استان اضافه خواهد شد.

جدول ۸۹- پیش‌بینی تعداد جمعیت کشور و استان کردستان، بر اساس برآوردهای مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۱۵

سال	شرح	جمع			نقاط شهری			نقاط روستایی		
		مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن	مردوزن	مرد	زن
۱۴۰۰	کشور	۸۴۹۷۱۰۰۰	۴۲۹۳۷۰۰۰	۴۲۰۳۴۰۰۰	۶۴۳۹۷۰۰۰	۳۲۵۳۶۰۰۰	۳۱۸۶۱۰۰۰	۲۰۵۷۵۰۰۰	۱۰۴۰۱۰۰۰	۱۰۱۷۳۰۰۰
	استان کردستان	۱۶۹۲۰۰۰	۸۵۵۰۰۰	۸۳۶۰۰۰	۱۲۳۷۰۰۰	۶۲۵۰۰۰	۶۱۱۰۰۰	۴۵۵۰۰۰	۲۳۰۰۰۰	۲۲۵۰۰۰
۱۴۰۵	کشور	۸۹۱۲۱۰۰۰	۴۴۹۵۰۰۰۰	۴۴۱۷۱۰۰۰	۶۸۹۸۲۰۰۰	۳۴۷۸۸۰۰۰	۳۴۱۹۵۰۰۰	۲۰۱۳۹۰۰۰	۱۰۱۶۳۰۰۰	۹۹۷۶۰۰۰
	استان کردستان	۱۷۶۵۰۰۰	۸۹۱۰۰۰	۸۷۴۰۰۰	۱۳۴۹۰۰۰	۶۸۱۰۰۰	۶۶۸۰۰۰	۴۱۷۰۰۰	۲۱۰۰۰۰	۲۰۶۰۰۰
۱۴۱۰	کشور	۹۲۴۶۰۰۰۰	۴۶۵۶۲۰۰۰	۴۵۸۹۸۰۰۰	۷۲۸۷۷۰۰۰	۳۶۶۹۴۰۰۰	۳۶۱۸۳۰۰۰	۱۹۵۸۳۰۰۰	۹۸۶۸۰۰۰	۹۷۱۵۰۰۰
	استان کردستان	۱۸۲۰۰۰۰	۹۱۸۰۰۰	۹۰۲۰۰۰	۱۴۳۶۰۰۰	۷۲۴۰۰۰	۷۱۲۰۰۰	۳۸۴۰۰۰	۱۹۴۰۰۰	۱۹۰۰۰۰
۱۴۱۵	کشور	۹۵۲۷۸۰۰۰	۴۷۹۰۸۰۰۰	۴۷۳۷۰۰۰۰	۷۶۳۴۷۰۰۰	۳۸۳۸۱۰۰۰	۳۷۹۶۵۰۰۰	۱۸۹۳۲۰۰۰	۹۵۲۷۰۰۰	۹۴۰۵۰۰۰
	استان کردستان	۱۸۶۲۰۰۰	۹۳۸۰۰۰	۹۲۴۰۰۰	۱۵۱۵۰۰۰	۷۶۳۰۰۰	۷۵۲۰۰۰	۳۴۶۰۰۰	۱۷۴۰۰۰	۱۷۲۰۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران

۳-۳-۴-۱۸- جمع‌بندی

✓ استان کردستان به عنوان ۱۸مین استان پرجمعیت کشور، با جمعیتی بالغ بر ۱ میلیون و ۶۷۰ هزار نفر (برآورد مرکز آمار ایران برای سال ۱۳۹۹)، حدود ۲ درصد از جمعیت کشور را شامل می‌شود. از جمله شاخص‌های قابل توجه در این استان بالا بودن نسبت جمعیت شهری به کل جمعیت استان است، به طوری که بر اساس برآورد مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۹، نزدیک به ۷۳ درصد جمعیت استان را شهرنشینان تشکیل می‌دهند.

- ✓ ساختار سنی جمعیت کنونی استان کردستان نمایانگر قرار گرفتن سهم قابل توجهی از جمعیت در سنین جوانی و میان سالی (فعال بالقوه) است؛ میانگین سنی جمعیت (حدود ۳۱ سال) و بالا بودن سهم جمعیت ۶۴-۱۵ ساله (۷۰ درصد از کل جمعیت) گواه این مطلب هستند.
- ✓ کاهش رشد سالانه جمعیت و پیش‌بینی ادامه آن در سال‌های آتی به‌ویژه در نقاط روستایی می‌تواند به یکی از چالش‌های پیش‌روی جمعیت استان تبدیل شود. پیش‌بینی‌های مرکز آمار حاکی است که اگر جمعیت استان با این روند ادامه پیدا کند در سال ۱۴۱۵ جمعیت استان برابر با ۱۸۶۲۰۰۰ نفر خواهد بود، به عبارتی به ازای هر یک سال حدود ۱۳ هزار نفر افزایش خواهد داشت.
- ✓ میزان خام ولادت‌های ثبت شده در استان روند کاهشی طی کرده و در سال ۱۳۹۷ با میانگین کشوری نسبتاً برابر بوده است.
- ✓ آمار مهاجرت استان (با کسر مهاجرت‌های داخل استانی) نشان می‌دهد که جمعیت مهاجر وارد شده به استان (طی دوره ۹۵-۱۳۹۰) حدود ۲/۴ درصد جمعیت از استان و بدون کسر مهاجرت‌های درون استانی، ۷ درصد از جمعیت استان را شامل می‌شود. این امر نشان می‌دهد که مهاجرت‌های استان کردستان، بیشتر مربوط به جابه‌جایی‌های داخلی استان است. عمده مهاجرین برون‌استانی وارد شده به استان کردستان به ترتیب مربوط به استان‌های تهران، کرمانشاه و آذربایجان غربی بوده است.
- ✓ الگوی مهاجرت استان نیز حاکی است که حدود ۴۸ درصد جابه‌جایی‌های جمعیتی در استان شهر به شهر بوده است و میزان مهاجرت شهر به روستا با حدود ۳۰ درصد در مرتبه دوم قرار گرفته است. لازم به ذکر است که حدود ۱ درصد (معادل ۸۶۱ نفر) از مهاجران وارد شده به استان کردستان، ایرانی نیستند و عمدتاً از کشور عراق به این منطقه وارد شده‌اند.
- برتری الگوی مهاجرت شهر به شهر به معنای حرکت جمعیت از شهرهای کوچک به سمت شهرهای بزرگ به‌ویژه مراکز شهرستانی و در نتیجه بر هم خوردن توازن جمعیتی در سطح استان می‌باشد.
- ✓ از مجموع ۱۰ شهرستان استان، سهم جمعیتی ۳ شهرستان نزدیک ۵۸ درصد است و مابقی در دیگر شهرستان‌های استان زندگی می‌کنند.
- ✓ در خصوص متوسط بعد خانوارهای ساکن در استان باید گفت که بعد خانوار، کمی بالاتر از میانگین کشوری گزارش شده است و نکته حائز اهمیت در مورد خانوارهای استان این است که بر اساس نتایج آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (سال ۱۳۹۵)، حدود ۱۰ درصد از خانوارهای استان (معادل ۴۷۶۵۴ خانوار) زن سرپرست هستند و حدود ۴۱/۵ درصد از خانوارهای زن سرپرست استان، در قالب خانوارهای یک‌نفره (خودسرپرست) زندگی می‌کنند.

۳-۳-۵- وضعیت سواد و تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

۳-۳-۵-۱- تعلیم و تربیت رسمی - عمومی

آموزش عمومی شامل دوره‌های ابتدایی، راهنمایی، متوسطه عمومی و فنی و حرفه‌ای می‌باشد و مسئولیت اجرای آن با وزارت آموزش و پرورش است. شایان ذکر است که از سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ با تغییر نظام آموزش عمومی مقاطع تحصیلی شامل ابتدایی، متوسطه دوره اول و متوسطه دوره دوم است. در این بخش تلاش خواهد شد، در ابتدا آمار بخش تعلیم و تربیت رسمی عمومی با تمرکز بر استان کردستان ارائه شود و در نهایت ضمن احصاء مهم‌ترین مسائل و چالش‌های آموزش عمومی راهکارهایی برای بهبود این وضعیت پیشنهاد خواهد شد.

۳-۳-۵-۱-۱- آمار و اطلاعات

- در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ از مجموع ۳۰۴۳۲۰ دانش‌آموز مشغول به تحصیل در سطح استان، ۱۳۸۸ نفر در دوره آموزش استثنایی (۴۵/۰ درصد و ۹/۰ درصد دانش‌آموزان استثنایی کشور)، ۲۴۷۳۰ نفر در دوره پیش-دبستانی (۸/۱ درصد دانش‌آموزان)؛ ۱۵۵۴۱۴ نفر در دوره ابتدایی (۵۱ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۵۴/۶ درصد)، ۶۶۳۶۴ نفر در دوره متوسطه اول (۲۱/۸ درصد و پایین‌تر از میانگین کشوری با ۲۲/۷ درصد)؛ و ۴۹۶۱۳ نفر در دوره متوسطه دوم (۱۶/۳ درصد و پایین‌تر از متوسط کشوری با ۱۸ درصد) مشغول به تحصیل بوده‌اند که نسبت به سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ به ترتیب ۵ درصد، ۷ درصد، ۴ درصد، ۲ درصد، ۴ درصد و ۲۲ درصد افزایش داشته‌اند. در مقطع بزرگ‌سالان در مجموع ۶۸۱۱ نفر مشغول به تحصیل می‌باشند که نسبت به سال قبل ۱۸ درصد کاهش داشته است.
- از کل دانش‌آموزان استان ۵۲/۴ درصد را پسران و ۴۷/۶ درصد را دختران تشکیل می‌دهند. در این سال تحصیلی، تعداد کل کارکنان آموزشی (معلم) با ۱/۲ درصد افزایش نسبت به سال قبل به ۱۵۵۲۰ نفر رسیده است، در حالی که کارکنان آموزشی مدیریت و کیفیت‌بخشی با ۴۱ درصد کاهش به ۵۱۵۴ نفر در سال ۹۷ رسیده است.
- در سال تحصیلی (۹۸-۹۹) از مجموع ۲۴ هزار و ۶۱۷ دانش‌آموز پایه ششم ورودی به متوسطه اول (پایه هفتم) بیش از ۲۴ هزار و ۱۵۰ نفر جذب کلاس‌های درس شده‌اند. بر اساس این آمار حدود ۹۸/۵ درصد از این دانش‌آموزان در پایه هفتم (متوسطه اول) مشغول تحصیل بوده و فقط **یک و نیم** درصد آنان جهت ثبت‌نام مراجعه نکرده و به نوعی تارک تحصیل شده‌اند. در پایه نهم ورودی به پایه دهم (متوسطه دوم) نیز از مجموع ۲۱ هزار نفر از دانش‌آموزان پایه نهم سال گذشته بیش از ۲۰ هزار نفر در پایه دهم ثبت‌نام کرده و بیش از **پنج درصد** این دانش‌آموزان به دلایل مختلف برای ثبت‌نام مراجعه نکرده و ترک تحصیل

کرده‌اند. در مرکز استان و شهرستان‌های نزدیک به مرکز وضعیت ثبت نام و تحصیل دانش‌آموزان شهری و روستایی در وضعیت مطلوبی قرار دارد و عمده‌ترین مشکل در این زمینه مربوط به شهرستان‌های مرزی می‌یون، سروآباد، بانه، سقز و روستاهای این مناطق است. مهم‌ترین دلایل ترک تحصیل این دانش‌آموزان در استان مسائل فرهنگی، ازدواج زودهنگام دختران، روی آوری پسران به اشتغال‌های کاذب، نبود مدارس متوسطه در روستاها، صعب‌العبور بودن برخی روستاها، ضعف تحصیلی، مهاجرت و تحصیل علوم دینی می‌باشد.

- شاخص نسبت دانش‌آموز به معلم دوره ابتدایی در سطح کشور ۲۶/۵ دانش‌آموز به ازای یک معلم است. در استان کردستان این شاخص ۲۱ نفر می‌باشد و از متوسط کشوری پایین‌تر است. نسبت دانش‌آموز به معلم در دوره متوسطه اول حدود ۱۷/۲ نفر می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۲۱ نفر می‌باشد، پایین‌تر است. نسبت دانش‌آموز به معلم در دوره متوسطه دوم ۱۵ نفر می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۱۶/۶ می‌باشد، نرخ پایین‌تری را نشان می‌دهد. به طور کلی نسبت دانش‌آموز به معلم در سطح مطلوبی قرار دارد.
- بر اساس آمار سازمان نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس کشور، سرانه مطلوب فضای آموزشی در کشور ۸/۴ مترمربع است. سرانه متوسط فضای آموزشی در کشور نیز ۵/۱۸ مترمربع است^{۱۲}. در استان کردستان سرانه فضای آموزشی ۵/۲۲ متر می‌باشد و بالاتر از میانگین کشوری است.
- یک هزار و ۷۳ مدرسه با سه هزار و ۶۳۷ کلاس درس در استان نیازمند تعمیر و نوسازی است. این تعداد ۳۰ درصد کل مدارس شهری و روستایی استان را شامل می‌شود که تعدادی از این مدارس تخریب شده ولی بیشتر آن‌ها در حال استفاده هستند. بر اساس آمار دیگری، از مجموع مدارس استان بیش از یک هزار مدرسه تخریبی و غیراستاندارد و ۹۰۰ مورد نیز نیازمند مقاوم‌سازی است که به دلیل کمبود فضای آموزشی در استان از این مدارس هنوز استفاده می‌شود.
- بر اساس اطلاعات سالنامه آماری سال ۱۳۹۷ استان کردستان حدود ۲۰۶۷۴ نفر شاغل در آموزش و پرورش هستند که شامل گروه معلمان (آموزگار، دبیر، هنرآموز و استادکار)، گروه مدیریت (مدیر، معاون پرورشی، معاون فناوری، معاون اجرایی، معاون امور عمومی و معاون آموزشی) و گروه کیفیت‌بخشی (شامل مشاور، مربی امور تربیتی پرورشی، مراقب سلامت، سرپرست بخش، سرپرست آموزش، سرپرست شبانه‌روزی، مسئول سوادآموزی مجتمع، مسئول توان‌بخشی و متصدی سایت رایانه) می‌باشد. بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش، در حال حاضر، استان با کمبود ۱۶۰۰ نفری معلمان روبرو است که آموزش استان را با چالش جدی روبرو کرده است.
- بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش استان، حدود ۸۳ درصد (۲۴۳۴۵۶) از دانش‌آموزان استان از سامانه شاد استفاده می‌کنند و حدود ۱۷ درصد (۶۰ هزار) از دانش‌آموزان که غالباً متعلق به نواحی روستایی،

^{۱۲}. در فضای آموزش شهری سرانه ۴،۹۶ متر مربع و در فضاهای آموزش روستایی سرانه ۵،۸۱ متر مربع است.

دورافتاده و حاشیه شهرها هستند به دلایلی مانند نبود اینترنت و گوشی هوشمند از دسترسی به این سامانه محروم هستند. آن دسته از دانش آموزانی که به شبکه شاد دسترسی ندارد تعدادی در کلاس های حضوری (دانش آموزان روستایی)، تعدادی از آموزش های تلویزیونی و تعدادی نیز از درس نامه ها و محتواهای درسی تولید شده از سوی مدارس، استفاده می کنند.

جدول ۹۰- آمار تعداد دانش آموزان، معلمان و فضای آموزشی در سال تحصیلی ۹۸-۹۹

سال و مقطع تحصیلی	جمع	پسر	دختر	معلم	مدیریت و کیفیت بخشی	تعداد آموزشگاه	تعداد کلاس درس
۹۷-۱۳۹۸	۳۰۴۳۲۰	۱۵۹۳۴۰	۱۴۴۹۸۰	۱۵۵۲۰	۵۱۵۴	۳۹۴۷	۱۵۱۷۷
آموزش استثنایی	۱۳۸۸	۹۱۳	۴۷۵	۴۰۲	۱۲۸	۷۱	۲۴۹
پیش دبستانی	۲۴۷۳۰	۱۲۸۱۳	۱۱۹۱۷	۰	۰	۷۶۹	۲۰۶۵
ابتدایی	۱۵۵۴۱۴	۷۹۶۴۳	۷۵۷۷۱	۷۳۹۳	۲۰۷۵	۱۹۲۷	۷۳۳۶
متوسطه دوره اول	۶۶۳۶۴	۳۴۹۱۳	۳۱۴۵۱	۳۸۵۸	۱۳۵۶	۶۹۱	۲۸۹۸
متوسطه دوره دوم	۴۹۶۱۳	۲۷۱۲۱	۲۲۴۹۲	۳۸۶۷	۱۵۹۵	۴۸۹	۲۶۲۹
بزرگسال (دوره اول متوسطه)	۲۶۲	۷۵	۱۸۷	۰	۰	۰	۰
بزرگسال (دوره دوم متوسطه)	۶۵۴۹	۳۸۶۲	۲۶۸۷	۰	۰	۰	۰

۳-۵-۱-۲- مهم ترین مسائل آموزش و پرورش استان کردستان

۱. کمبود نیروی انسانی (کمبود ۱۶۰۰ معلم در سطح استان)
۲. عدم تحقق عدالت آموزشی در دسترسی به آموزش در روستاها و حاشیه شهرها و بالا بودن آسیب های اجتماعی در حاشیه شهرها؛
۳. عدم دسترسی حدود ۱۷ درصد دانش آموزان به سامانه شاد به دلیل در دسترس نبودن اینترنت و گوشی های هوشمند
۴. فرسوده و غیراستاندارد بودن ۳۰ درصد از مدارس استان (حدود ۱۱۰۰ مدرسه)

۵. کمبود فضای آموزشی به عنوان مهم‌ترین مشکل آموزش و پرورش استان
۶. نرخ ترک تحصیل بالا در استان به خصوص در مورد دانش‌آموزان دختر مناطق روستایی و مقطع متوسطه

۳-۳-۱-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

به منظور بهبود وضعیت تشریح شده در بالا و انجام اقدام مقتضی در خصوص مسائل احصائی راهکارهای زیر ارائه می‌گردد:

۱. ترمیم، بازسازی و نوسازی سازه‌های فرسوده آموزشی در سطح استان و انجام اقدامات لازم در خصوص تأمین فضای آموزشی مورد نیاز با استفاده از ظرفیت‌های موجود مانند مجمع خیرین مدرسه‌ساز؛
۲. تأمین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش استان با استفاده از ظرفیت‌های قانونی مانند افزایش واحدهای دانشگاه فرهنگیان و .....؛
۳. تمهید و تأمین زیرساخت‌های لازم برای تحقق آموزش مجازی به خصوص در بخش‌های روستایی و عشایری؛
۴. انجام اقداماتی مانند ارائه فیلم‌های آموزشی آفلاین، به‌کارگیری درس‌نامه‌های متنی و استفاده از ظرفیت‌های رسانه ملی برای ارائه آموزش به دانش‌آموزان؛
۵. تحلیل، بررسی و احصاء علل ترک تحصیل دانش‌آموزان در مناطق حاشیه‌ای و روستاها و انجام اقدامات تمهیدی به منظور کاهش نرخ ترک تحصیل در این مناطق؛

۳-۳-۵-۲- وضعیت سواد در استان کردستان

وضع سواد در بین افراد جامعه یکی از معیارهای مهم در تعیین میزان توسعه‌یافتگی کشورها بشمار می‌آید و بررسی روند تغییرات آن بیانگر چگونگی پیشرفت و توسعه نیروی انسانی در آن جامعه است. یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها در این زمینه میزان باسوادی است.

به طور کلی، بررسی این شاخص در سال‌های بعد از انقلاب حاکی از روند افزایشی آن و توجه به مسئله آموزش عمومی در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های کشور است. با این مقدمه کوتاه در این بخش تلاش خواهد شد تا وضعیت سواد در استان کردستان مورد بررسی قرار گیرد و در نهایت دلالت‌های این مطالعه برای تدوین برنامه‌های راهبردی استان استخراج شود.

۳-۵-۲-۱- آمار و اطلاعات

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ نرخ باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بیشتر به ترتیب ۳۹ درصد، ۶۸ درصد، ۷۷/۵ درصد، ۷۸ درصد و ۸۱/۵ درصد بوده است.

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ میزان باسوادی مردان و زنان ۶ ساله و بیشتر استان به ترتیب معادل ۸۷/۸ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۹۱ درصد) و ۷۵ درصد (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۸۴/۲) بوده است. میزان باسوادی در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۸۵/۳ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۹۰/۸) و ۷۲/۳ (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۷۸/۵) درصد بوده است. به طور کلی همه آمارهای مربوط به وضع سواد اعم از آمار زنان، مردان، بخش روستایی و شهری در استان کردستان از متوسط کشوری پایین‌تر می‌باشد. فاصله باسوادی مردان و زنان در سطح استان حدود ۱۳ درصد است.

بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ شهرستان سنندج با ۸۴/۹ درصد و شهرستان سروآباد با ۷۰/۵ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین میزان باسوادی را در استان کردستان دارا هستند.

بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ تعداد ۲۶۰ هزار نفر از جمعیت شش سال به بالای استان بی‌سواد بوده‌اند که کمتر از یک پنجم (۵۰ هزار نفر) این افراد بی‌سواد در جامعه هدف یعنی ۱۰ تا ۴۹ قرار دارند که جزو رسالت و مأموریت حوزه سوادآموزی استان قرار دارد. بر اساس آمار اداره کل آموزش و پرورش در سال ۱۳۹۹، تعداد ۱۰ هزار و ۴۰۰ نفر زیرپوشش سوادآموزی قرار گرفته‌اند.

بر اساس آخرین آمار معاونت سوادآموزی اداره کل آموزش و پرورش کردستان، حدود ۱۷ مرکز یادگیری محلی در استان وجود دارد که در کنار آموزش سواد پایه به سوادآموزان این استان مواردی شامل حرفه‌آموزی و ایجاد اشتغال و تولید نیز جزء فعالیت آن‌ها است. بر اساس آمار سازمان نهضت سوادآموزی حدود ۵۱۲ مرکز یادگیری محلی در کشور وجود دارد که سهم استان کردستان حدود ۳/۳۲ درصد می‌باشد. در حال حاضر ۱۸۰۰ آموزشیار نهضت سوادآموزی در استان کردستان فعالیت دارند که بیش از ۸۰ درصد آن‌ها را بانوان تشکیل می‌دهند.

جدول ۹۱- وضعیت نرخ باسوادی در استان کردستان

جنس / سکونت‌گاه	نرخ باسوادی (درصد)
مردان	۸۷/۸
زنان	۷۵
شهری	۸۵/۳
روستایی	۷۲/۳

۳-۵-۲-۲- مهم ترین مسائل سوادآموزی

۱. مشکلات فرهنگی و مقاومت جامعه هدف در قبال سوادآموزی و عدم همکاری با آموزشیاران
۲. برون سپاری قرارداد کاری آموزشیاران با مؤسسات خصوصی و عدم وجود ارتباط مستقیم بین آموزشیاران و آموزش و پرورش
۳. به روز نبودن سامانه ثبت نام سوادآموزان و باسواد معرفی شدن افراد بی سواد
۴. وجود محدودیت های سنی (۱۰-۴۹) به عنوان جامعه هدف و عدم ارائه خدمات به افراد بالای ۴۹ سال
۵. دستمزد پایین آموزش دهنده ها و مشکلات بیمه آموزشیاران
۶. کمبود فضا و تجهیزات آموزشی برای آموزش سوادآموزان
۷. عدم تطابق آمارهای بیان شده در خصوص درصد باسوادی با واقعیت های موجود (بر اساس نظر آموزشیاران تعداد افراد بی سواد بسیار بالاتر از آمارهای رسمی مطرح شده است).
۸. مشکلات مربوط به سوادآموزی در دوران کرونا مانند سواد اطلاعاتی پایین سوادآموزان در استفاده از فضای مجازی و عدم برگزاری دوره های حضوری به صورت مستمر؛

۳-۵-۳-۲- راهکارهای پیشنهادی

- ۱- انجام اقدامات لازم در جهت فرهنگ سازی و ایجاد انگیزه در بی سوادان
- ۲- تعیین تکلیف در خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛
- ۳- به روزرسانی سامانه ثبت نام و پرهیز از ارائه آمارهای اغراق گونه و نادرست
- ۴- اصلاح قوانین سوادآموزی و ارائه آموزش های لازم به متقاضیان بالای ۴۹ سال
- ۵- تأمین امکانات و فضای آموزشی به خصوص تأسیس مراکز یادگیری محلی بیشتر برای سوادآموزان با اولویت روستاها و مناطق دورافتاده؛
- ۶- استفاده از ظرفیت رسانه ملی برای آموزش به جای سامانه شاد به دلیل سواد اطلاعاتی پایین سوادآموزان؛

۳-۵-۳-۳- وضعیت آموزش عالی در استان کردستان

۳-۵-۳-۱- آمار و اطلاعات

- در حوزه آموزش عالی با توجه به تقسیم بندی های صورت گرفته مبتنی بر سیاست ها و ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۸

شورای عالی انقلاب فرهنگی) استان کردستان در منطقه ۵ و در کنار استان‌های ایلام، کرمانشاه و لرستان جانمایی شده است:

- منطقه ۵ - کردستان، کرمانشاه، لرستان و ایلام: شامل دانشگاه‌های کردستان، رازی، صنعتی کرمانشاه، ایلام، لرستان، آیت‌الله‌العظمی بروجردی.
- در سال ۹۷-۹۸ تعداد کل دانشجویان استان برابر ۴۴۷۷۸ نفر بوده است که به نسبت به سال قبل حدود ۵ درصد کاهش داشته است. از این تعداد حدود ۲۸ درصد آن‌ها در دانشگاه آزاد اسلامی تحصیل می‌کنند.
- از کل دانشجویان ۱۴/۸ درصد در مقطع کاردانی، ۶۴/۸ درصد در مقطع کارشناسی، ۱۳/۷ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و ۳/۷ درصد در دکتری حرفه‌ای و ۳ درصد در دکتری تخصصی تحصیل می‌کنند.
- از تعداد کل دانشجویان در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ ۵۳/۹ درصد آن‌ها را مرد و ۴۶/۱ درصد را زنان شامل می‌شوند.
- بر اساس آمار، از تعداد کل دانشجویان استان:

۱. ۷/۵ درصد (۳۳۸۳ دانشجوی) در گروه پزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۷/۲۶ درصد)؛
۲. ۵۲ درصد (۲۳۵۱۹ دانشجوی) در گروه علوم انسانی (بالاتر از متوسط کشوری با ۴۸/۵ درصد)؛
۳. ۵/۵ درصد (۲۴۷۴ دانشجوی) در گروه علوم پایه (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۶/۲ درصد)؛
۴. ۲۰/۶ درصد (۹۲۳۲ دانشجوی) در گروه فنی‌مهندسی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۲۶/۵)؛
۵. ۷/۴ درصد (۳۳۰۵ دانشجوی) در گروه کشاورزی و دامپزشکی (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۷۶ درصد)؛
۶. ۶/۴ درصد (۲۸۶۵ دانشجوی) در گروه هنر (بالاتر از متوسط کشوری با ۳/۳۷) مشغول به تحصیل بوده‌اند.
- دانش‌آموختگان دوره‌های تحصیلی مختلف در سال ۹۸-۱۳۹۷، ۹۹۵۱ نفر بوده‌اند که از این تعداد:
  ۱. ۵/۸۴ درصد مربوط به پزشکی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۷/۳)؛
  ۲. ۵۶/۵ درصد مربوط به علوم انسانی (بالاتر از متوسط کشوری با ۴۸/۶)؛
  ۳. ۳/۲۶ درصد مربوط به علوم پایه (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۶/۲)؛
  ۴. ۲۲/۳ درصد مربوط به فنی و مهندسی (پایین‌تر از متوسط کشوری با ۲۶/۶)؛
  ۵. ۳/۸ درصد مربوط به کشاورزی و دامپزشکی (برابر با متوسط کشوری با ۳/۸)؛
  ۶. و ۸/۱۵ درصد مربوط به هنر (بالاتر از متوسط کشوری با ۷/۶) بوده است.
- بر اساس آمار ارائه شده در سال ۱۳۹۵ در استان کردستان ۴۷ موسسه آموزش عالی وجود دارد (۱/۶ از مؤسسات آموزش عالی کشور) که شامل ۱ واحد دولتی (وزارت عتف)، ۱۰ واحد دانشگاه پیام نور، ۱۸ واحد علمی - کاربردی، ۲ واحد دانشگاه فرهنگیان، ۳ موسسه فنی و حرفه‌ای، ۱ واحد وزارت بهداشت، ۵ موسسه غیردولتی - غیرانتفاعی و ۷ واحد دانشگاه آزاد می‌باشد.

- در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام وقت اعم از استاد، دانشیار، استادیار، مربی آموزشیار هیئت علمی و غیر هیئت علمی برابر با ۱۲۲۱ نفر بوده که نسبت به سال تحصیلی قبل حدود ۱/۲ درصد افزایش داشته است. از این تعداد ۸۲/۸ درصد (۱۰۱۳) مرد و ۱۷/۱ درصد (۲۰۹) زن بوده‌اند.
- در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸، تعداد آموزشگران دانشگاهی تمام وقت مؤسسات آموزش عالی، ۷۵۷ نفر بوده است. ۷۶/۳۵ درصد از آموزشگران مرد (۵۷۸) و بقیه معادل ۲۳/۶۴ درصد زن (۱۷۹) بوده‌اند.
- نسبت دانشجو به استاد بر اساس آمار وزارت عتف حدود ۴۹/۴۱ می‌باشد که نسبت به متوسط کشوری که ۴۹/۷ نفر می‌باشد در سطح پایین تری قرار دارد.
- بر اساس آمار آمایش آموزش عالی سهم شاغلان با تحصیلات عالی به کل شاغلان استان حدود ۱۴/۴۸ درصد است و سهم شاغلان با تحصیلات عالی هر استان به کل شاغلان عالی کشور ۱/۴۲ می‌باشد.

۳-۳-۵-۲- مهم ترین مسائل آموزش عالی

بر اساس گزارشات و تحلیل‌های ارائه شده مهم ترین مسائل آموزش عالی استان به شرح ذیل می‌باشد:

۱. اندک بودن دانشگاه‌های دولتی و با کیفیت در سطح استان. بر اساس آمار از ۱۶۵ دانشگاه زیرمجموعه وزارت عتف سهم استان کردستان فقط ۱ دانشگاه می‌باشد. به تعبیر دیگر فقط ۰/۶ درصد از دانشگاه‌های زیرمجموعه وزارت عتف در استان کردستان قرار دارد.
۲. اشباع برخی رشته‌ها، کمبود برخی رشته‌ها و عدم تناسب نیاز بازار کار با خروجی مؤسسات آموزش عالی به دلیل نبود مطالعات آمایشی
۳. رتبه یک کشوری در فارغ‌التحصیلان دانشگاهی بیکار و مهاجرت بالای این افراد به سایر استان‌ها با هدف یافتن شغل
۴. ارتباط ضعیف و ناکارآمد صنعت با دانشگاه به دلیل ضعف مفرط صنعت در استان و عدم نقش آفرینی دولت به عنوان تسهیل‌گر این ارتباط

۳-۳-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی

۱. انجام اقدامات لازم در خصوص افزایش سهم استان کردستان از دانشگاه‌های دولتی؛

۲. اصلاح نظام پذیرش دانشجو و جذب متوازن و تقاضامحور دانشجویان در حوزه‌های مختلف علمی مانند فنی مهندسی، علوم انسانی و ..... با هدف کاستن از حجم بالای دانش‌آموختگان و فارغ‌التحصیلان بیکار؛
۳. انجام مطالعات آمایشی در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛
۴. تأمین و تمهید زیرساخت‌های فنی لازم جهت اجرای فرایند آموزش مجازی در سطح آموزش عالی به صورت مطلوب؛

۳-۴- بررسی نظام اقتصادی و تولید

۳-۴-۱- نمای کلی اقتصاد استان کردستان

استان کردستان از نظر اندازه بازار خانگی که در قالب سهم جمعیتی می‌باشد از لحاظ سهم جمعیت شهری ۱/۹ درصد و سهم جمعیت روستایی ۲/۳ درصد است سهم جمعیتی کل استان ۲ درصد از سهم جمعیتی کل کشور را تشکیل داده است. تراکم نسبی جمعیت نسبت به مساحت استان بالاتر از متوسط کل کشور می‌باشد و پراکندگی بیشتری در سطح استان دارد. نرخ اشتغال در مناطق شهری ۸۳/۹ و در مناطق روستایی ۸۹/۳ درصد است که نسبت به نرخ اشتغال کل کشور پایین‌تر می‌باشند. این استان از لحاظ نرخ بیکاری در مناطق شهری حدود ۵ درصد و در مناطق روستایی حدود ۴ درصد بالاتر از کل کشور می‌باشند. سنین بین ۲۴- ۱۵ سال دارای ۳۵ درصد نرخ بیکاری می‌باشند و استان رتبه دوم نرخ بیکاری را دارد. بار تکفل در مناطق شهری و روستایی این استان بالاتر از متوسط کشور می‌باشد که بیانگر نرخ بالای سرباری است. این استان از نظر شاخص درآمدی مناطق شهری دارای رتبه ۲۶ و در مناطق روستایی دارای رتبه ۲۴ می‌باشد. متوسط درآمد سالانه خانواده شهری و روستایی پایین‌تر از متوسط کل کشور می‌باشد. که دلیل آن نبود ساختار تولید و بالا بودن نرخ بیکاری است. ضریب جینی در مناطق روستایی در رتبه ۳۱ قرار دارد که در واقع مطلوب‌ترین توزیع درآمد میان دهک‌های جامعه را دارا می‌باشد. در مناطق شهری دارای رتبه ۱۸ است که توزیع درآمد بر حسب دهک‌های جامعه در مناطق شهری نسبت به میانگین کشوری متوازن‌تر است.

در این استان نرخ مشارکت اقتصادی در مناطق شهری و روستایی نسبت به متوسط میانگین کشور بالاتر است که دارای پتانسیل مطلوب نیروی انسانی می‌باشند که با توجه به صفر بودن سرمایه‌گذاری خارجی در این استان نیازمند سرمایه‌گذاری می‌باشد. بررسی نرخ سپرده‌گذاری حاکی از این است با توجه به بالا بودن نرخ سپرده‌گذاری در استان نیازمند سیاست‌گذاری است که این سرمایه‌ها در راستای تولید به کار گرفته شوند. همچنین استان از لحاظ سرانه تولید ناخالص داخلی در رتبه پائینی قرار دارد.

جدول ۹۲- نمای کلی وضعیت استان کردستان در مقایسه با کشور در سال ۹۸

رتبه در کشور	کشور	کردستان	بخش	شاخص
۱۸	۱۰۰	۲	سهم جمعیتی (۱۳۹۵)	اندازه بازار خانگی
۱۶	۱۰۰	۱/۹	سهم جمعیت شهری (۱۳۹۵)	
۱۷	۱۰۰	۲/۳	سهم جمعیت روستایی (۱۳۹۵)	
۱۷	۵۱	۵۷	تراکم نسبی جمعیت (نفر در کیلومتر مربع)	
۱۴	۷۵/۱	۷۲/۱	میزان شهرنشینی	
-	۸۸/۲	۸۳/۹	مناطق شهری	نرخ اشتغال
-	۹۲/۷	۸۹/۳	مناطق روستایی	
	۱۷/۷۵	۲۷/۴	کشاورزی	سهم اشتغال
	۳۱/۹۵	۲۶/۱	صنعت	
	۵۰/۲۵	۴۶/۴	خدمات	
۵	۱۰/۶	۱۴/۴	جمعیت کل	نرخ بیکاری
۴	۱۱/۸	۱۶/۱	مناطق شهری	
۴	۷/۳	۱۰/۷	مناطق روستایی	
۸	۲/۰۹	۲/۳۴	مناطق شهری	بار تکفل خالص
۱۱	۲/۷۱	۲/۷۹	مناطق شهری	بار تکفل ناخالص
۲۶	۵۴۱۰۰۷	۴۰۱۳۹۶	متوسط درآمد سالانه یک خانوار شهری	درآمد
۲۴	۲۹۷۷۸۹۹	۲۶۰۱۰۸	متوسط درآمد سالانه یک خانوار روستایی	
۱۸	۰/۳۸۲۸	۰/۳۱۵۱	مناطق شهری	ضریب جینی
۳۱	۰/۳۵۳۹	۰/۲۵۱۷	مناطق روستایی	
۹	۳۹/۹	۴۲/۲	جمعیت کل	نرخ مشارکت اقتصادی
۱۰	۳۹/۲	۴۰/۴	مناطق شهری	
۷	۴۲/۳	۴۶/۷	مناطق روستایی	
۲۸	۵۱۰۶۶۴۲	۰	میزان جذب سرمایه (هزار دلار) (۱۳۹۷)	سرمایه گذاری خارجی
۲	۳۱/۴	۴۰/۲	-	نرخ رشد سپرده های بانکی
۳۰	۱۸۴۵۸۴	۱۰۱۱۲۸	هزار ریال به نفر (۱۳۹۶)	سرانه تولید ناخالص داخلی استان

تولید ناخالص داخلی

میانگین تولید ناخالص داخلی استان طی بازه زمانی مورد بررسی از سال ۱۳۷۹ تا سال ۱۳۹۷، ۰/۹۶ درصد می باشد و همچنین میانگین تولید ناخالص داخلی بدون نفت برابر با ۱/۱۶ درصد می باشد و استان از نظر محصول

ناخالص داخلی در رتبه بیست و هفتم قرار دارد. سهم جمعیتی استان نیز ۲ درصد می‌باشد که بیانگر عدم بهره‌وری مطلوب نیروی انسانی می‌باشد که طی این دو دهه تولید ناخالص داخلی این استان کمتر از دو درصد است که کمترین میزان تولید ناخالص داخلی مربوط به سال ۱۳۸۴ و بیشترین میزان تولید مربوط به سال ۱۳۹۲ با ۱/۰۴ درصد است همچنین کمترین میزان تولید ناخالص داخلی بدون نفت مربوط به سال ۱۳۹۳ با ۱/۰۹ درصد و بیشترین میزان آن مربوط به سال ۱۳۹۰ با ۱/۲۵ درصد است.

جدول ۹۳- تولید ناخالص داخلی (میلیون ریال)

تولید ناخالص داخلی بدون نفت		تولید ناخالص داخلی			
سهم درصدی	کردستان	کشور	سهم درصدی	کردستان	کشور
۱.۱۷	۵۹۷۸۹۳۷.۹۵	۵۱۲۳۴۰۲۰۰	۰.۹۵	۵۹۷۸۹۴۸.۹	۶۳۰۰۳۸۶۲۲.۹
۱.۱۰	۶۷۷۲۱۱۹.۹۹	۶۱۴۱۷۶۶۷۵.۷	۰.۹۲	۶۷۷۲۱۴۱.۳	۷۳۳۹۰۸۹۸۱.۹
۱.۱۶	۹۰۲۲۰۹۵.۲۷	۷۷۸۸۵۶۴۵۳.۸	۰.۹۵	۹۰۲۲۱۲۲.۶	۹۵۴۲۴۰۲۷۳.۴
۱.۱۶	۱۱۲۱۰۷۵۱.۲	۹۶۵۷۵۷۱۳۱	۰.۹۴	۱۱۲۱۰۷۹۱	۱۱۸۹۲۸۶۸۷۹
۱.۱۶	۱۴۲۸۲۰۹۹.۴	۱۲۳۱۵۱۳۰۳۷	۰.۹۲	۱۴۲۸۲۱۴۷	۱۵۵۴۸۱۰۸۹۴
۱.۱۶	۱۷۴۶۲۹۵۹.۲	۱۵۰۱۳۲۰۴۰۶	۰.۹۰	۱۷۴۶۳۵۴۷	۱۹۴۱۱۸۷۵۸۴
۱.۲۰	۲۲۳۰۶۵۲۷	۱۸۵۸۸۳۹۹۶۹	۰.۹۴	۲۲۳۰۷۸۲۲	۲۳۸۲۶۷۴۸۱۸
۱.۲۰	۲۸۳۶۷۳۹۳.۹	۲۳۷۰۸۰۶۱۹۲	۰.۹۲	۲۸۳۷۲۰۵۰	۳۰۷۲۶۱۵۴۳۹
۱.۱۵	۳۳۶۳۳۱۸۸.۷	۲۹۳۲۶۰۱۴۷۳	۰.۹۲	۳۳۶۳۳۹۴۵	۳۶۵۵۱۹۵۴۷۲
۱.۲۰	۳۹۴۳۴۲۴۰.۳	۳۲۹۶۵۷۹۴۷۶	۱.۰۱	۳۹۴۳۵۰۲۰	۳۸۹۴۲۲۳۷۸
۱.۱۶	۴۶۵۹۴۰۴۰.۵	۴۰۱۰۲۲۰۵۷۲	۰.۹۶	۴۶۵۹۶۱۶۵	۴۸۵۵۸۶۲۲۱۱
۱.۲۵	۶۴۱۲۰۲۶۸.۶	۵۱۲۳۱۵۷۶۰.۸	۱.۰۱	۶۴۱۲۷۲۱۲	۶۳۳۹۶۲۱۵۸۵
۱.۱۶	۷۵۳۹۳۵۴۷.۱	۶۵۱۳۶۵۲۳۳۷	۱.۰۲	۷۵۴۰۰۹۵۸	۷۴۲۰۸۰۱۱۴۴
۱.۲۰	۱۰۴۹۱۷۵۷۶	۸۷۶۱۵۷۱۵۶۵	۱.۰۴	۱۰۴۹۲۷۰۱۹	۱۰۰۴۹۰۸۷۵۶۳
۱.۰۹	۱۱۲۰۲۲۴۹۱	۱۰۲۶۸۷۹۰۷۵۸	۰.۸۹	۱۱۲۰۳۵۳۴۰	۱۲۵۵۰۹۶۰۰۲۶
۱.۱۴	۱۲۳۰۳۲۱۴۲	۱۰۷۹۸۱۵۸۷۸۱	۱.۰۱	۱۲۳۰۴۷۹۵۳	۱۲۱۸۰۰۱۶۱۲۹
۱.۱۵	۱۴۷۴۵۲۵۹	۱۲۸۶۴۲۸۹۲۴۹	۰.۹۹	۱۴۷۵۴۵۵۱۰	۱۴۹۰۶۲۵۷۵۳۴
۱.۱۳	۱۷۱۹۶۸۹۱۶	۱۵۱۹۴۲۹۲۴۳۷	۰.۹۶	۱۷۲۰۵۹۱۹۹	۱۷۹۷۱۸۷۱۱۵۳
۱.۱۲	۲۳۲۸۸۹۲۰.۱	۲۰۸۷۰۳۲۹۲۲۴	۰.۹۰	۲۳۲۸۸۹۲۰.۱	۲۵۸۲۹۷۱۲۴۲۶

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده به تفکیک بخش های اقتصادی استان کردستان در مقایسه با کشور

سهام استان از لحاظ ارزش افزوده ملی در سال ۹۲، ۸۳٪ درصد، در سال ۹۳ برابر با ۸۹٪ درصد، در سال های ۹۴ و ۹۵ هر کدام ۱ درصد و در سال ۹۶ نیز برابر با ۹۳٪ درصد است و استان از این نظر در رتبه بیست و هفتم کشور قرار گرفته است که بیانگر وضعیت نامطلوب استان از لحاظ ارزش افزوده می باشد.

بخش کشاورزی و معدن

با توجه به آمار سال ۱۳۹۷ سهام استان از ارزش افزوده در بخش کشاورزی برابر با ۹۶٪ درصد و در رتبه بیست و دوم قرار دارد. میانگین سهام استان در بخش کشاورزی برابر با ۹۵٪ درصد است. در زیر بخش های کشاورزی، مرغداری با ۱۳٪ ۴ درصد بیشترین سهم را به خود اختصاص داده و کمترین سهم مربوط به ماهیگیری با ۷٪ درصد است. همچنین زراعت و باغداری با ۱٪ ۲ درصد بعد از مرغداری در رتبه دوم و جنگلداری با ۴٪ ۱ درصد رتبه بعدی قرار دارد. سهام استان از ارزش افزوده در بخش معدن ۱٪ درصد و در بخش معدن هم در رتبه هیجدهم قرار دارد. میانگین سهام استان در بخش استخراج سایر معادن دارای بالاترین میانگین با ۴۵٪ درصد است.

جدول ۹۴- سهم ارزش افزوده بخش کشاورزی و معدن استان کردستان از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱.۹۶	۱.۸۴	۲.۰۷	۱.۸۷	۲.۰۲	۲.۱۰	۱.۸۳	۱.۸۷	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۲.۱۲	۱.۹۴	۲.۳۳	۲.۰۸	۲.۲۹	۲.۲۴	۱.۸۸	۱.۸۹	زراعت و باغداری
۱.۸۷	۱.۸۶	۱.۵۴	۱.۴۴	۱.۵۰	۱.۹۷	۱.۹۱	۱.۹۹	پرورش حیوانات
۱.۸۵	۰.۸۷	۰.۸۸	۰.۸۸	۰.۸۵	۰.۹۰	۰.۸۲	۰.۸۳	گاوآردی صنعتی
۱.۴۷	۱.۱۱	۱.۲۶	۱.۳۸	۱.۳۵	۱.۵۰	۱.۵۲	۱.۴۸	دام سنتی
۳.۵۵	۶.۲۶	۳.۵۳	۲.۲۵	۲.۷۸	۴.۸۷	۴.۵۳	۵.۲۴	مرغداری
۱.۷۲	۱.۴۷	۱.۴۰	۱.۴۷	۱.۵۶	۱.۳۹	۱.۵۰	۲.۲۸	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت های کشاورزی
۱.۹۰	۲.۰۳	۲.۱۳	۲.۰۷	۱.۸۰	۱.۸۰	۱.۹۳	۱.۹۰	جنگلداری
۰.۵۴	۰.۶۴	۰.۷۰	۰.۸۵	۰.۷۰	۰.۷۹	۰.۹۴	۰.۹۹	ماهیگیری
۰.۰۶	۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۷	۰.۰۲	۱.۷۹	استخراج معدن
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خنکات پستیانی معادن
۰.۹۷	۱.۵۰	۱.۸۶	۱.۴۴	۱.۶۹	۲.۰۲	۰.۴۹	۱.۶۴	استخراج سایر معادن

وضعیت شاخص های بخش کشاورزی در این استان از نظر سرانه تولید گوشت مرغ تقریباً دو برابر متوسط کشوری و در سرانه تولید گوشت قرمز بالاتر از میانگین متوسط کشور است. رتبه استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار در رتبه بیست و سوم، در آب مصرف شده در بخش کشاورزی در رتبه بیست و هفتم و در آب مصرف شده استان از منابع آب کشور در رتبه بیست و پنجم قرار دارد. با توجه به اینکه یکی از مزیت های نسبی استان در بخش کشاورزی است؛ لذا، نیازمند به ساز و کار کشت مدرن و مکانیزه می باشد. در بخش معدن، نسبت تعداد معادن

در حال بهره‌برداری به کل جمعیت در رتبه دوازدهم، در سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری در رتبه نهم و نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت در رتبه ششم قرار دارد و در نهایت استان دارای عدم بهره‌وری در بخش معدن می‌باشد.

جدول ۹۵- وضعیت شاخص‌های بخش کشاورزی در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	کردستان	شاخص
۲۰	۱۰/۳۴	۱۱/۸۲	سرانه تولید گوشت قرمز (کیلوگرم به نفر)
۲۷	۱۳۲/۴۳	۷۰/۰۸	سرانه تولید شیر
۸	۳۲/۹۰	۵۳/۹۴	سرانه تولید گوشت مرغ
۱۵	۱۵/۴۴	۶/۴۲	سرانه تولید آبزیان
۱۶	۱/۱۱	۰/۶۸	نسبت تعداد شاغلان بخش شیلات (آبزی پروری) به کل جمعیت
۷	۰/۰۳	۰/۰۶	نسبت مساحت جنگل کاری به مساحت استان
۲۳	۱۰۰	۱/۵۷	سهم استان از اراضی تحت پوشش سیستم آبیاری تحت فشار (۱۳۹۷)
۸	۱۰۰	۴/۳۴	سهم استان از اراضی تحت پوشش شبکه‌های آبیاری و زهکشی (۱۳۹۷)
۲۵	۱۰۰	۱/۱	سهم آب مصرف شده استان از منابع آب کشور
۲۷	۱۰۰	۱/۱	سهم استان از آب مصرف شده در بخش کشاورزی
۱۲	۵/۹۹	۸/۹۶	نسبت تعداد معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (۱۳۹۷)
۱۲	۱۰۰	۲/۹۹	سهم استان از معادن در حال بهره‌برداری
۱۲	۱۲۱/۴۸	۹۸/۲۹	نسبت تعداد شاغلان معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (تعداد به صد هزار نفر)
۹	۴/۸۱	۲/۰۶	سرانه ارزش تولیدات معادن در حال بهره‌برداری (میلیون ریال به نفر)
۹	۳۷۵۲/۱۰	۱۷۴۸/۵۶	سرانه ارزش افزوده معادن در حال بهره‌برداری (هزار ریال به نفر)
۶	۲۳۷/۲۷	۲۹۵/۳۰	نسبت سرمایه‌گذاری (ارزش تغییرات اموال سرمایه‌ای) معادن در حال بهره‌برداری به کل جمعیت (هزار ریال به نفر)
۱۵	۱۰۰	۱/۶۲	سهم استان از شاغلان معادن در حال بهره‌برداری

منبع: مرکز آمار، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌ها در مقایسه با کشور

بخش صنعت و ساختمان

سهم استان از ارزش افزوده بخش صنعت در سال ۱۳۹۷ با ۰/۳۳ درصد در رتبه سی‌ام می‌باشد. میانگین سهم استان در بخش صنعت برابر با ۰/۳۶ درصد است که در بخش تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو میانگین آن طی سال‌های ۹۷-۹۰، با ۲/۳ درصد دارای بالاترین سهم و کمترین سهم مربوط به تولید کک، فرآورده‌های حاصل

از پالایش نفت و تولید سایر تجهیزات حمل و نقل هر کدام با ۰/۰۱ درصد می‌باشند. سهم استان از ارزش افزوده بخش ساختمان نیز ۱/۳۲ درصد است و میانگین سهم استان در بخش ساختمان نیز ۱/۲۴ درصد است که بخش سایر ساختمان‌ها بیشترین سهم را با ۱/۳۲ درصد به خود اختصاص داده است.

جدول ۹۶- سهم ارزش افزوده بخش صنعت و معدن استان کردستان از کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۰.۳۳	۰.۳۴	۰.۴۴	۰.۳۷	۰.۳۲	۰.۳۱	۰.۳۶	۰.۳۷	صنعت
۰.۵۹	۰.۹۴	۰.۸۷	۰.۶۷	۰.۵۵	۰.۵۹	۰.۶۶	۰.۶۵	تولید محصولات غذایی
۰.۶۶	۱.۴۹	۲.۱۰	۱.۹۲	۱.۲۸	۰.۹۲	۲.۰۹	۱.۹۵	تولید انواع آشامیدنیها
۰.۹۵	۰.۰۶	۱.۷۹	۱.۹۴	۲.۵۵	۶.۱۲	۰.۶۷	۴.۳۵	تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو
۰.۲۷	۰.۳۰	۰.۴۱	۰.۴۷	۰.۴۰	۰.۴۰	۰.۴۵	۰.۳۷	تولید منسوجات
۰.۷۰	۰.۷۲	۰.۷۹	۰.۸۲	۰.۷۴	۰.۷۳	۰.۷۶	۰.۸۰	تولید پوشاک
۰.۱۴	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۳۳	۰.۳۸	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۵	تولید چرم و فرآورده‌های وابسته
۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۲۰	۰.۲۱	تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلان، حصیر و مواد حصیر بافی
۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۴	۰.۲۲	۰.۳۵	۰.۱۳	۰.۲۰	۰.۲۰	تولید کاغذ و فرآورده‌های کاغذی
۰.۲۳	۰.۱۵	۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۱۷	۰.۱۹	۰.۱۸	۰.۱۷	چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۱	تولید کک، فرآورده‌های حاصل از پالایش نفت
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	تولید مواد شیمیایی و فرآورده‌های شیمیایی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	تولید داروها و فرآورده‌های دارویی و شیمیایی و گیاهی
۰.۶۶	۰.۶۴	۰.۶۰	۰.۵۲	۰.۴۸	۰.۴۶	۰.۳۴	۰.۴۰	تولید فرآورده‌های لاستیکی و پلاستیکی
۰.۷۹	۰.۶۱	۱.۴۶	۰.۷۰	۰.۷۹	۰.۹۲	۰.۸۷	۰.۹۶	تولید سایر فرآورده‌های معدنی غیر فلزی
۰.۲۹	۰.۱۲	۰.۱۸	۰.۱۴	۰.۰۷	۰.۰۵	۰.۰۸	۰.۱۳	تولید فلزات پایه
۰.۵۳	۰.۴۸	۰.۵۲	۰.۵۱	۰.۵۳	۰.۵۵	۰.۵۳	۰.۵۴	تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین‌آلات و تجهیزات
۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۰	۰.۱۲	۰.۱۲	تولید محصولات رایانه‌ای، الکترونیکی و نوری
۰.۲۱	۰.۱۶	۰.۰۸	۰.۱۲	۰.۱۸	۰.۱۱	۰.۰۹	۰.۰۷	تولید تجهیزات برقی
۰.۳۳	۰.۲۴	۰.۵۰	۰.۳۸	۰.۴۱	۰.۳۱	۰.۶۳	۰.۳۸	تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر
۰.۱۲	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۱۲	۰.۰۳	۰.۰۵	۰.۱۳	۰.۰۸	تولید وسایل قلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
۰.۷۲	۰.۷۲	۰.۷۵	۰.۷۵	۰.۸۰	۰.۷۹	۰.۸۱	۰.۸۱	تولید میلان
۰.۱۷	۰.۱۵	۰.۳۲	۰.۳۶	۰.۴۶	۰.۴۷	۰.۴۵	۰.۴۰	تولید سایر مصنوعات
۰.۶۶	۰.۶۱	۰.۶۰	۰.۶۳	۰.۷۱	۰.۶۵	۱.۱۷	۰.۶۷	تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات
۰.۳۲	۰.۴۶	۰.۲۷	۰.۵۰	۰.۳۵	۰.۳۲	۰.۴۵	۰.۴۹	تأمین برق، گاز، بخار و تپه‌په هوا
۱.۲۹	۱.۳۴	۰.۰۹	۰.۹۲	۰.۸۰	۰.۸۹	۱.۵۱	۱.۲۹	تولید، انتقال و توزیع برق
۰.۱۲	۰.۱۸	۰.۲۲	۰.۴۵	۰.۳۱	۰.۲۷	۰.۳۴	۰.۴۰	تولید و توزیع گاز طبیعی
۱.۵۶	۱.۲۲	۱.۲۴	۱.۵۳	۱.۴۵	۱.۵۴	۱.۶۰	۳.۶۳	آبرسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه
۱.۳۲	۱.۲۱	۱.۰۲	۱.۱۷	۱.۰۸	۱.۰۶	۱.۴۶	۱.۶۲	ساختمان
۰.۹۴	۰.۹۵	۰.۹۳	۱.۰۰	۱.۰۷	۰.۹۳	۱.۱۷	۱.۲۲	ساختمان‌های مسکونی
۱.۴۹	۱.۲۸	۱.۰۴	۱.۲۲	۱.۰۸	۱.۱۲	۱.۵۹	۱.۷۶	سایر ساختمان‌ها

بررسی وضعیت شاخص‌های بخش صنعت از لحاظ نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت دارای رتبه سی‌ام یعنی در پایین‌ترین رتبه در میان سایر استان‌های کشور قرار دارد. در بخش

سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی رتبه بیست و نهم و در بخش‌های نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت، سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر و سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر دارای رتبه بیست و هشتم است. بدین معنی که این استان در پایین‌ترین رتبه‌ها در میان سایر استان‌های کشور در این بخش‌ها می‌باشد.

جدول ۹۷- وضعیت شاخص‌های بخش صنعت و ساختمان در مقایسه با کشور

رتبه در کشور	کشور	کردستان	شاخص
۲۷	۳/۷۴	۱/۳۸	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۲۸	۳/۷۲	۱/۳۴	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی خصوصی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر)
۵	۲/۲۷	۴/۳۱	نسبت تعداد کارگاه‌های صنعتی عمومی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۵)
۳۰	۲۱/۹۳	۴/۵۸	نسبت تعداد شاغلان کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر به کل جمعیت (تعداد به ده هزار نفر) (۱۳۹۶)
۱۳	۲۶/۷۰	۲۶/۰۳	سرنانه ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (میلیون ریال به نفر)
۲۹	۱۰۰	۰/۲۰	سهم استان از ارزش تولید کارگاه‌های صنعتی (۱۳۹۶)
۲۵	۱۰۰	۰/۷۴	سهم استان از تعداد کارگاه‌های صنعتی ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۲۸	۱۰۰	۰/۳۳	سهم استان از ارزش افزوده فعالیت صنعتی کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر (۱۳۹۶)
۲۸	۱۰۰	۰/۴۲	سهم استان از شاغلان کارگاه‌های صنعتی دارای ده نفر کارکن و بیشتر
۲۵	۱۰۰	۰/۵	سهم استان از آب مصرف شده در بخش صنعت

سهم استان از ارزش افزوده در بخش خدمات از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ روند افزایشی داشته است استان در این بخش در رتبه بیست و یکم کشور قرار دارد. بالاترین میانگین در بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ مربوط به بخش امور انتظامی با ۲/۷۸ درصد می‌باشد. فعالیت‌های دامپزشکی در رتبه بعدی با ۲/۴۴ درصد قرار دارد. کمترین میانگین نیز به ترتیب مربوط به بخش‌های حمل و نقل از طریق راه آهن بین شهری، حمل و نقل آبی، حمل و نقل از طریق لوله، تحقیق و توسعه و حمل و نقل هوایی می‌باشد.

جدول ۹۸- سهم استان کردستان از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱.۵۹	۱.۵۸	۱.۵۸	۱.۵۸	۱.۵۹	۱.۶۰	۱.۶۰	۱.۵۹	عده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۱.۶۲	۱.۶۲	۱.۶۲	۱.۶۲	۱.۶۲	۱.۶۲	۱.۶۲	۱.۶۲	عده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۱.۱۱	۱.۱۱	۱.۱۱	۱.۱۱	۱.۱۱	۱.۱۱	۱.۱۰	۱.۱۰	عده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۰.۷۶	۰.۷۲	۰.۷۵	۰.۷۰	۰.۷۳	۰.۶۴	۰.۶۳	۰.۷۰	حمل و نقل و انبارداری و پست
۰.۸۲	۰.۷۷	۰.۸۱	۰.۷۷	۰.۸۰	۰.۷۰	۰.۶۷	۰.۷۷	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق راه آهن بین شهری
۰.۸۷	۰.۸۱	۰.۸۶	۰.۸۱	۰.۸۴	۰.۷۴	۰.۷۲	۰.۸۲	سایر حمل و نقل زمینی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل آبی
۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۳	۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۵	۰.۲۱	۰.۱۹	حمل و نقل هوایی
۰.۴۳	۰.۴۷	۰.۴۴	۰.۴۵	۰.۴۲	۰.۴۳	۰.۴۱	۰.۴۰	انبارداری و فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۱.۳۷	۱.۳۷	۱.۳۷	۱.۳۷	۱.۳۷	۱.۳۷	۱.۳۷	۱.۳۷	فعالیت‌های پست و پیکنگ
۰.۶۹	۰.۶۹	۰.۶۸	۰.۶۹	۰.۶۹	۰.۶۹	۰.۶۹	۰.۷۰	فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۳	تئین جا (اقنانه‌ها)
۰.۶۱	۰.۶۱	۰.۶۱	۰.۶۱	۰.۶۱	۰.۶۱	۰.۶۰	۰.۶۰	فعالیت‌های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی‌ها (رستوران‌ها و ...)
۰.۵۱	۰.۴۷	۰.۴۶	۰.۴۳	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۸	۰.۳۶	اطلاعات و ارتباطات
۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۲۳	۰.۲۴	۰.۲۴	۰.۲۴	۰.۲۵	ارتباطات
۰.۸۸	۰.۸۲	۰.۹۰	۰.۹۰	۰.۹۰	۰.۸۹	۰.۸۹	۰.۸۱	سایر فعالیت‌های اطلاعات و ارتباطات
۰.۵۴	۰.۵۳	۰.۶۰	۰.۶۰	۰.۶۱	۰.۶۵	۰.۵۳	۰.۵۰	فعالیت‌های مالی و بیمه
۰.۵۵	۰.۵۵	۰.۲۹	۰.۳۳	۰.۳۵	۰.۴۴	۰.۵۲	۰.۵۴	بانک و موسسات مالی
۰.۷۴	۰.۶۸	۰.۶۹	۰.۶۸	۰.۶۹	۰.۶۶	۰.۶۶	۰.۶۲	بیمه
۰.۲۵	۰.۲۵	۰.۲۶	۰.۲۶	۰.۲۵	۰.۳۵	۰.۳۱	۰.۲۹	سایر فعالیت‌های خدمات مالی و بیمه
۱.۱۷	۱.۲۱	۱.۱۳	۱.۱۳	۱.۱۱	۰.۹۹	۱.۲۴	۱.۲۵	املاک و مستغلات
۰.۹۳	۱.۰۲	۰.۹۱	۰.۹۱	۱.۰۰	۰.۷۳	۱.۱۴	۱.۱۶	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۱.۲۳	۱.۲۳	۱.۱۹	۱.۱۹	۰.۸۷	۰.۹۸	۱.۰۸	۱.۰۸	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	۱.۸۶	خدمات واحدهای غیرمسکونی
۲.۰۹	۲.۰۹	۲.۰۷	۲.۰۶	۲.۰۵	۱.۹۸	۱.۹۴	۱.۹۴	خدمات دلالتان مستقلات
۰.۷۱	۰.۷۰	۰.۸۶	۰.۶۸	۰.۷۰	۰.۶۶	۰.۶۷	۰.۶۷	فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۰.۱۱	۰.۱۲	۰.۱۱	۰.۰۸	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۸	۰.۰۸	تحقیق و توسعه
۰.۷۷	۰.۷۶	۰.۸۹	۰.۷۶	۰.۷۸	۰.۷۷	۰.۷۶	۰.۷۹	سایر فعالیت‌های حرفه‌ای، علمی و فنی
۲.۴۵	۲.۵۲	۲.۵۲	۲.۳۳	۲.۶۵	۲.۲۸	۲.۳۴	۲.۴۴	فعالیت‌های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول سهم استان کردستان از ارزش افزوده بخش خدمات کشور

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۰.۹۷	۰.۹۳	۰.۹۰	۰.۹۱	۰.۹۴	۰.۹۵	۰.۹۵	۰.۹۱	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۱.۷۰	۱.۷۶	۱.۷۲	۱.۶۵	۱.۵۲	۱.۷۶	۱.۷۶	۱.۸۹	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی
۰.۹۴	۱.۰۶	۱.۰۰	۰.۹۷	۰.۷۳	۱.۱۷	۱.۰۴	۱.۱۷	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۳۸	۱.۴۵	۱.۳۳	۱.۲۷	۰.۶۴	۲.۰۳	۱.۵۲	۱.۷۴	امور عمومی
۰.۷۰	۰.۸۵	۰.۸۵	۰.۸۳	۰.۷۷	۰.۷۷	۰.۸۰	۰.۸۰	خدمات شهری
۲.۵۳	۲.۵۴	۲.۵۴	۲.۵۲	۲.۵۳	۲.۵۴	۲.۵۳	۲.۵۲	امور دفاعی و انتظامی
۲.۴۲	۲.۴۲	۲.۴۲	۲.۴۲	۲.۴۱	۲.۴۱	۲.۴۲	۲.۴۱	امور دفاعی
۲.۷۹	۲.۸۰	۲.۷۸	۲.۷۵	۲.۷۶	۲.۸۰	۲.۷۸	۲.۸۰	امور انتظامی
۱.۲۴	۱.۱۹	۱.۱۲	۱.۱۲	۱.۰۳	۱.۲۵	۱.۳۶	۱.۳۹	تأمین اجتماعی اجباری
۲.۰۸	۲.۰۶	۲.۱۷	۲.۱۱	۱.۹۷	۱.۹۴	۱.۹۱	۱.۷۰	آموزش
۲.۴۸	۲.۳۵	۲.۶۷	۲.۳۹	۲.۲۰	۲.۳۹	۲.۲۹	۲.۴۲	آموزش ابتدایی
۲.۵۸	۲.۴۳	۲.۷۷	۲.۴۹	۲.۲۹	۲.۴۸	۲.۳۵	۲.۴۶	آموزش ابتدایی دولتی
۰.۶۸	۰.۶۸	۰.۶۸	۰.۶۸	۰.۶۸	۰.۶۸	۰.۶۸	۰.۶۸	آموزش ابتدایی خصوصی
۲.۵۱	۲.۵۳	۲.۲۹	۲.۷۱	۲.۵۷	۲.۴۰	۲.۳۲	۱.۸۶	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۲.۷۱	۲.۷۱	۲.۴۲	۲.۸۶	۲.۷۱	۲.۵۲	۲.۴۰	۱.۹۴	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۰.۱۵	۰.۱۸	۰.۲۶	۰.۲۷	۰.۳۰	۰.۲۶	۰.۵۲	۰.۳۹	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۱.۰۶	۱.۰۸	۱.۴۱	۱.۰۹	۱.۱۰	۱.۰۶	۰.۹۳	۰.۸۱	آموزش عالی
۱.۱۱	۱.۱۱	۱.۷۲	۱.۱۴	۱.۱۶	۱.۰۶	۰.۹۲	۰.۸۱	آموزش عالی دولتی
۰.۹۸	۱.۰۴	۱.۰۲	۱.۰۲	۱.۰۳	۱.۰۵	۰.۹۵	۰.۸۱	آموزش عالی خصوصی
۲.۰۳	۲.۱۰	۲.۰۵	۲.۱۵	۲.۱۸	۱.۲۶	۲.۱۳	۲.۱۸	آموزش بزرگسالان
۲.۱۴	۲.۱۲	۱.۹۴	۱.۹۶	۲.۰۰	۰.۷۴	۳.۲۳	۳.۲۲	آموزش بزرگسالان دولتی
۱.۹۵	۲.۰۹	۲.۱۳	۲.۳۲	۲.۳۵	۱.۸۶	۰.۹۸	۰.۹۱	آموزش بزرگسالان خصوصی
۱.۶۳	۱.۵۳	۱.۵۰	۱.۴۷	۱.۴۳	۱.۳۱	۱.۴۱	۱.۵۷	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۱.۶۱	۱.۵۰	۱.۴۷	۱.۴۴	۱.۳۹	۱.۲۵	۱.۳۵	۱.۵۴	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۲.۱۸	۲.۰۳	۱.۹۴	۲.۰۵	۱.۹۷	۱.۷۲	۱.۸۰	۲.۰۱	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۱.۱۳	۱.۱۰	۱.۱۳	۰.۹۹	۱.۰۰	۰.۹۳	۱.۰۲	۰.۹۸	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۲.۱۷	۲.۱۷	۲.۱۲	۲.۱۰	۲.۰۹	۲.۰۸	۲.۱۰	۲.۰۰	مددکاری اجتماعی
۱.۶۰	۱.۴۹	۱.۳۲	۱.۴۰	۱.۴۳	۱.۴۴	۱.۴۱	۱.۴۷	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۱.۴۶	۱.۲۳	۰.۹۸	۰.۹۷	۱.۱۳	۰.۹۵	۰.۹۷	۰.۹۰	هنر، سرگرمی و تفریح
۲.۲۱	۲.۰۲	۱.۷۰	۲.۳۱	۱.۹۸	۱.۹۸	۲.۲۷	۲.۵۳	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۰.۸۵	۰.۸۵	۰.۸۶	۰.۸۶	۰.۸۷	۰.۸۷	۰.۸۸	۰.۹۳	تعمیر راه و کالاهای شخصی و خانگی
۱.۵۴	۱.۵۴	۱.۵۴	۱.۵۴	۱.۵۴	۱.۵۴	۱.۵۴	۱.۵۴	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی استان کردستان

بخش کشاورزی و معدن

در بخش کشاورزی این استان دارای ۵۰ رودخانه دائمی کوچک و بزرگ می‌باشد در زمینه پرورش آبزیان دارای توانایی بالقوه و پتانسیل بالایی است و دارای ۱۷۸ مورد پرورش ماهی در قالب واحدهای منفرد و سه مجتمع بزرگ پلنگان، سیروان و قمچقای است که توان تولید بیش از ۶/۸۲ تن ماهی در سال را دارند. کل اراضی کشاورزی استان حدود ۷۶۸/۴۲۵ هکتار است که حدود ۶۴۹/۶۴۶ هکتار به صورت اراضی دیم (۸۴/۵ درصد) و ۱۱۸/۷۷۸ هکتار به صورت اراضی آبی (۱۵/۵) کشت می‌شود. بر این اساس استان با دارا بودن ۱/۵

درصد از اراضی آبی و ۱۰/۸ درصد از اراضی دیم کشور در رتبه چهارم سطح اراضی زراعی و رتبه بیست و دوم سطح اراضی باغی کشوری قرار دارد. ۹۰ درصد از تولیدات کشاورزی استان را محصولات زراعی و ۱۰ درصد را نیز محصولات باغی تشکیل می‌دهد. تعداد واحدهای دامی در استان برابر با ۱/۷۰۱ واحد دامی صنعتی و نیمه صنعتی سنگین، ۸۷۸ واحد دامی سبک و ۲/۵۷۹ واحد مرغداری می‌باشد.

در بخش معدن استان دارای ذخایر قابل توجهی است و دارای حدود ۱۴۰ معدن فعال در حال بهره‌برداری است. شهرستان بیجار از شهرستان‌های معدنی استان به واسطه بهره‌مندی از معادن سنگ آهن متعدد می‌باشد. شهرستان قروه با تعداد ۳۱ معدن فعال بعد از شهرستان‌های سنندج و بیجار قرار دارد.

جدول ۹۹- ارزش افزوده بخش کشاورزی نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۱۸.۶۰	۱۶.۲۷	۱۸.۷۷	۱۷.۷۹	۱۹.۱۵	۲۰.۰۰	۱۴.۶۳	۱۲.۰۳	کشاورزی، شکار، جنگلداری و ماهیگیری
۱۴.۳۷	۱۲.۳۹	۱۵.۴۶	۱۴.۲۳	۱۵.۵۲	۱۵.۳۸	۱۰.۱۵	۸.۵۸	زراعت و باغداری
۳.۷۸	۳.۳۸	۲.۷۹	۲.۹۲	۳.۱۰	۴.۱۲	۳.۹۴	۳.۰۱	پرورش حیوانات
۰.۴۸	۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۲۱	۰.۲۰	۰.۲۱	۰.۲۰	۰.۱۵	گلوداری صنعتی
۲.۰۳	۱.۴۱	۱.۶۱	۱.۹۶	۱.۹۵	۲.۱۵	۲.۱۷	۱.۵۷	دام سنتی
۱.۲۰	۱.۷۰	۰.۹۱	۰.۶۰	۰.۸۰	۱.۶۴	۱.۴۶	۱.۱۸	مرغداری
۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۱۵	۰.۱۵	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۰	پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم، شکار و سایر فعالیت‌های کشاورزی
۰.۱۲	۰.۱۶	۰.۱۵	۰.۱۶	۰.۱۵	۰.۱۳	۰.۱۴	۰.۱۵	جنگلداری
۰.۳۴	۰.۳۵	۰.۳۸	۰.۴۷	۰.۳۷	۰.۳۷	۰.۴۱	۰.۳۰	ماهیگیری
۱.۲۱	۱.۶۶	۱.۵۰	۰.۹۱	۱.۴۱	۱.۹۲	۰.۵۲	۱.۳۹	استخراج معدن
۰.۰۰	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	استخراج نفت خام، گاز طبیعی و خدمات پشتیبانی معادن
۱.۲۱	۱.۶۱	۱.۴۵	۰.۹۱	۱.۴۱	۱.۹۲	۰.۵۲	۱.۳۹	استخراج سایر معادن

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش صنعت و ساختمان

در بخش صنعت استان دارای ۱۲۱ کارگاه صنعتی می‌باشد که کارگاه‌های ۱۰ تا ۴۹ نفر کارکن با تعداد ۱۰۲ کارگاه بیشترین سهم و سهم ۸۴/۲۹ درصدی می‌باشند که نشان‌دهنده سهم اندک کارگاه‌های بالای ۵۰ نفر در استان می‌باشد. بیشترین سهم تعداد کارگاه‌های صنعتی مربوط به تولیدات محصولات کانی غیرفلزی (۲۹/۷۵ درصدی) است و صنایع مواد غذایی و آشامیدنی (۲۷/۲۷ درصد) در رتبه دوم و سوم و سپس مربوط به صنعت بازیافت (۱۸/۱۸ درصد) می‌باشد. همچنین استان در مجموع دارای ۱۰ کارگاه صنعتی ۱۰۰ نفر کارکن به بالا است که بیانگر تعداد محدود کارگاه‌های بزرگ مقیاس در سطح استان است. بیشترین تعداد کارگاه‌های صنعتی

مربوط به شهرستان سنندج است. در بخش ساختمان بالاترین میانگین استان مربوط به بخش ساختمان با ۵/۹۵ درصد و پایین ترین میانگین مربوط به بخش ساختمان های مسکونی می باشد.

جدول ۱۰۰- ارزش افزوده بخش صنعت نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۵.۵۸	۵.۴۲	۶.۶۱	۵.۳۹	۵.۲۵	۵.۶۱	۶.۳۴	۶.۱۶	صنعت
۱.۷۲	۲.۵۳	۲.۳۳	۱.۸۶	۱.۲۸	۱.۳۷	۱.۶۶	۱.۲۳	تولید محصولات غذایی
۰.۰۷	۰.۱۳	۰.۱۹	۰.۱۹	۰.۱۶	۰.۱۰	۰.۲۴	۰.۱۷	تولید انواع آشامیدنیها
۰.۰۶	۰.۰۰	۰.۱۰	۰.۰۸	۰.۰۸	۰.۱۹	۰.۰۲	۰.۱۸	تولید فرآورده های توتون و تنباکو
۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۲۲	۰.۲۶	۰.۲۴	۰.۲۷	۰.۳۰	۰.۲۶	تولید منسوجات
۰.۱۹	۰.۱۵	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۱	۰.۱۹	۰.۲۱	۰.۳۰	تولید پوشاک
۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۵	تولید چرم و فرآورده های وابسته
۰.۱۶	۰.۱۳	۰.۱۱	۰.۱۳	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۱۶	۰.۱۵	تولید چوب و محصولات چوبی به جز میلمان، حصیر و مواد حصیر بافی
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۳	تولید کاغذ و فرآورده های کاغذی
۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	چاپ و تکثیر رسانه های ضبط شده
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۱	تولید کتک، فرآورده های حاصل از پالایش نفت
۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۹	۰.۰۸	تولید مواد شیمیایی و فرآورده های شیمیایی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید دارو ها و فرآورده های دارویی و شیمیایی و گیاهی
۰.۴۷	۰.۳۴	۰.۳۱	۰.۲۷	۰.۲۸	۰.۲۳	۰.۲۰	۰.۲۱	تولید فرآورده های لاستیکی و پلاستیکی
۱.۰۱	۰.۷۶	۱.۷۶	۰.۹۰	۱.۳۷	۱.۷۷	۱.۸۲	۱.۹۳	تولید سایر فرآورده های معدنی غیر فلزی
۰.۷۵	۰.۲۵	۰.۲۶	۰.۲۱	۰.۱۶	۰.۱۵	۰.۲۲	۰.۲۵	تولید فلزات پایه
۰.۴۰	۰.۴۰	۰.۴۵	۰.۴۹	۰.۵۱	۰.۵۴	۰.۵۷	۰.۶۱	تولید محصولات فلزی ساخته شده، به جز ماشین آلات و تجهیزات
۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	تولید محصولات رایانه ای، الکترونیکی و نوری
۰.۰۸	۰.۰۶	۰.۰۳	۰.۰۴	۰.۰۸	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۳	تولید تجهیزات برقی
۰.۱۲	۰.۱۰	۰.۱۹	۰.۱۸	۰.۱۸	۰.۱۴	۰.۲۹	۰.۳۳	تولید ماشین آلات و تجهیزات طبقه بندی نشده در جای دیگر
۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۹	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۸	۰.۱۲	تولید وسایل قلیه موتوری، تریلر و نیم تریلر
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	تولید سایر تجهیزات حمل و نقل
۰.۱۵	۰.۱۷	۰.۱۹	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۱۶	۰.۱۷	۰.۲۰	تولید میلمان
۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۴	۰.۰۵	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۸	۰.۰۶	تولید سایر مصنوعات
۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	تعمیر و نصب ماشین آلات و تجهیزات
۲.۳۴	۲.۸۶	۱.۶۰	۲.۱۳	۲.۱۵	۲.۰۸	۲.۵۰	۲.۸۹	تأمین برق، گاز، بخار و تهویه هوا
۱.۶۲	۲.۰۱	۰.۱۴	۰.۴۵	۰.۴۱	۰.۴۲	۰.۷۹	۰.۷۴	تولید، انتقال و توزیع برق
۰.۷۲	۰.۸۴	۱.۴۶	۱.۶۸	۱.۷۴	۱.۶۶	۱.۷۱	۲.۱۵	تولید و توزیع گاز طبیعی
۰.۴۵	۰.۳۹	۰.۳۳	۰.۵۰	۰.۴۳	۰.۴۳	۰.۵۵	۱.۳۳	آبرسانی، مدیریت پسمانده، فاضلاب و فعالیت های تصفیه
۵.۵۱	۴.۸۷	۴.۳۸	۵.۰۹	۵.۳۳	۵.۲۹	۷.۶۶	۹.۵۱	ساختمان
۱.۲۴	۰.۸۲	۰.۷۶	۰.۹۸	۱.۳۵	۱.۴۳	۱.۹۱	۱.۹۵	ساختمان های مسکونی
۴.۲۶	۴.۰۵	۳.۶۲	۴.۱۱	۳.۹۸	۳.۸۶	۵.۷۵	۷.۵۶	سایر ساختمان ها

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بخش خدمات

بالاترین میانگین سهم ارزش افزوده بخش خدمات در استان از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ مربوط به بخش عمده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت با ۱۹/۹۲ درصد و در رتبه بعدی عمده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتورسیکلت با ۱۹/۰۵ درصد و املاک و مستغلات نیز با ۱۴/۷۲

درصد در رتبه سوم قرار دارد. پایین ترین میانگین مربوط به بخش های حمل و نقل از طریق راه آهن بین شهری، حمل و نقل از طریق لوله، حمل و نقل آبی، حمل و نقل هوایی و فعالیت های پست و پیک می باشد.

جدول ۱۰۱- ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۲۰۰۳	۱۸.۷۲	۱۷.۵۱	۱۸.۴۶	۲۱.۲۴	۲۲.۷۸	۲۰.۷۱	۱۹.۹۲	عده فروشی و خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۱۹.۱۵	۱۷.۸۰	۱۶.۵۷	۱۷.۵۰	۲۰.۳۷	۲۱.۹۸	۱۹.۹۳	۱۹.۱۳	عده فروشی، خرده فروشی به جز وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۰.۸۸	۰.۹۲	۰.۹۴	۰.۹۶	۰.۸۶	۰.۷۹	۰.۷۸	۰.۸۰	عده فروشی، خرده فروشی و تعمیر وسایل نقلیه موتوری و موتور سیکلت
۰.۱۰	۰.۰۴	۰.۳۸	۰.۲۶	۰.۴۳	۰.۳۴	۰.۲۳	۰.۳۳	حمل و نقل و انبارداری و پست
۴.۷۷	۴.۶۹	۵.۰۴	۵.۰۵	۵.۲۳	۴.۱۵	۴.۰۶	۴.۱۴	حمل و نقل زمینی و حمل و نقل با خط لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق راه آهن بین شهری
۴.۷۷	۴.۶۹	۵.۰۴	۵.۰۵	۵.۲۳	۴.۱۵	۴.۰۶	۴.۱۴	سایر حمل و نقل زمینی
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل از طریق لوله
۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	حمل و نقل آبی
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	حمل و نقل هوایی
۰.۲۵	۰.۲۶	۰.۲۵	۰.۱۳	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۰	۰.۱۱	انبارداری و فعالیت های پشتیبانی حمل و نقل
۰.۰۶	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۵	۰.۰۵	۰.۰۵	فعالیت های پست و پیک
۰.۸۸	۰.۸۵	۰.۹۱	۱.۰۰	۰.۹۴	۰.۹۱	۰.۸۵	۰.۷۶	فعالیت خدماتی مربوط به تامین جا و غذا
۰.۲۲	۰.۲۰	۰.۲۱	۰.۲۴	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۳	۰.۲۳	تأمین جا (قامتگاه ها)
۰.۶۶	۰.۶۵	۰.۷۰	۰.۷۶	۰.۷۲	۰.۶۹	۰.۶۲	۰.۵۳	فعالیت های خدماتی مربوط به غذا و آشامیدنی ها (رستوران ها ...)
۰.۹۳	۰.۹۷	۰.۹۳	۰.۸۵	۰.۷۷	۰.۷۳	۰.۶۶	۰.۶۶	اطلاعات و ارتباطات
۰.۲۴	۰.۲۹	۰.۳۰	۰.۳۱	۰.۳۶	۰.۳۵	۰.۳۴	۰.۳۶	ارتباطات
۰.۶۹	۰.۶۸	۰.۶۳	۰.۵۴	۰.۴۱	۰.۳۸	۰.۳۳	۰.۳۰	سایر فعالیت های اطلاعات و ارتباطات
۱.۴۶	۰.۹۹	۰.۸۰	۰.۸۷	۰.۹۴	۱.۳۷	۱.۵۲	۱.۵۱	فعالیت های مالی و بیمه
۰.۸۱	۰.۵۷	۰.۳۱	۰.۴۰	۰.۴۰	۰.۵۸	۰.۹۲	۱.۱۱	بانک و موسسات مالی
۰.۵۲	۰.۳۳	۰.۳۸	۰.۳۶	۰.۴۰	۰.۴۲	۰.۴۸	۰.۳۲	بیمه
۰.۱۳	۰.۰۹	۰.۱۱	۰.۱۱	۰.۱۴	۰.۳۸	۰.۱۲	۰.۰۸	سایر فعالیت های خدمات مالی و بیمه
۱۴.۱۸	۱۵.۴۱	۱۴.۵۵	۱۵.۰۵	۱۳.۹۸	۱۲.۹۶	۱۶.۴۳	۱۵.۲۰	املاک و مستغلات
۶.۲۸	۷.۳۷	۶.۷۵	۶.۹۱	۶.۹۸	۵.۳۴	۹.۱۰	۸.۲۵	خدمات واحدهای مسکونی شخصی
۴.۲۷	۴.۴۰	۴.۲۷	۴.۲۶	۳.۰۴	۳.۶۶	۳.۴۴	۳.۴۲	خدمات واحدهای مسکونی اجاری
۳.۲۶	۳.۲۵	۳.۱۵	۳.۴۸	۳.۶۰	۳.۵۶	۳.۳۸	۳.۰۷	خدمات واحدهای غیر مسکونی
۰.۳۷	۰.۴۰	۰.۳۹	۰.۳۹	۰.۳۵	۰.۴۰	۰.۵۱	۰.۴۶	خدمات دلان مستغلات
۰.۷۱	۰.۷۶	۰.۸۷	۰.۷۴	۰.۶۸	۰.۶۰	۰.۵۹	۰.۶۴	فعالیت های حرفه ای، علمی و فنی
۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۲	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۱	۰.۰۲	تحقیق و توسعه
۰.۶۳	۰.۶۵	۰.۷۵	۰.۶۵	۰.۶۰	۰.۵۳	۰.۵۱	۰.۵۵	سایر فعالیت های حرفه ای، علمی و فنی
۰.۰۷	۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۸	۰.۰۷	۰.۰۶	۰.۰۶	۰.۰۷	فعالیت های دامپزشکی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

ادامه جدول ارزش افزوده بخش خدمات نسبت به استان

۱۳۹۷	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
۰.۳۷	۰.۴۵	۰.۴۱	۰.۴۳	۰.۴۰	۰.۳۷	۰.۳۶	۰.۳۴	فعالیت‌های اداری و خدمات پشتیبانی
۸.۰۴	۹.۰۰	۹.۰۰	۸.۷۷	۷.۵۲	۸.۱۶	۸.۲۱	۹.۸۳	اداره امور عمومی، خدمات شهری و تأمین اجتماعی
۲.۱۷	۲.۶۲	۲.۶۱	۲.۶۹	۱.۹۳	۳.۰۰	۲.۴۰	۲.۷۲	امور عمومی و خدمات شهری
۱.۱۱	۱.۲۵	۱.۱۰	۱.۱۰	۰.۴۹	۱.۶۴	۱.۱۸	۱.۵۷	امور عمومی
۱.۰۶	۱.۳۷	۱.۵۲	۱.۵۹	۱.۴۴	۱.۳۵	۱.۲۲	۱.۱۵	خدمات شهری
۵.۶۴	۶.۱۲	۶.۱۵	۵.۸۳	۵.۴۱	۵.۰۲	۵.۶۵	۶.۹۴	امور دفاعی و انتظامی
۳.۶۴	۴.۰۲	۳.۸۳	۳.۹۰	۳.۳۶	۳.۱۸	۳.۷۵	۴.۷۴	امور دفاعی
۱.۹۹	۲.۱۰	۲.۳۲	۱.۹۳	۲.۰۶	۱.۸۴	۱.۹۰	۲.۲۰	امور انتظامی
۰.۳۳	۰.۲۶	۰.۲۴	۰.۲۶	۰.۱۸	۰.۱۴	۰.۱۶	۰.۱۷	تأمین اجتماعی اجباری
۶.۱۴	۷.۳۹	۷.۳۳	۷.۴۸	۶.۳۲	۵.۷۷	۷.۲۱	۶.۶۴	آموزش
۲.۴۴	۲.۵۵	۲.۴۴	۱.۹۵	۱.۹۹	۱.۹۹	۲.۵۳	۲.۵۴	آموزش ابتدایی
۲.۴۰	۲.۸۲	۳.۱۶	۲.۴۰	۱.۹۲	۱.۹۷	۲.۵۱	۲.۵۲	آموزش ابتدایی دولتی
۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۴	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۲	آموزش ابتدایی خصوصی
۲.۶۴	۳.۲۶	۳.۰۲	۳.۶۳	۲.۹۳	۲.۶۶	۳.۳۴	۲.۷۰	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای
۲.۶۲	۳.۲۴	۳.۰۰	۳.۶۱	۲.۹۱	۲.۶۴	۳.۳۰	۲.۶۷	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای دولتی
۰.۰۱	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۲	۰.۰۳	۰.۰۳	آموزش متوسطه عمومی و متوسطه فنی و حرفه‌ای خصوصی
۰.۸۸	۱.۰۶	۱.۳۹	۱.۱۷	۱.۱۸	۰.۹۵	۰.۹۸	۰.۹۷	آموزش عالی
۰.۵۷	۰.۶۴	۰.۹۵	۰.۷۲	۰.۷۱	۰.۵۵	۰.۵۹	۰.۶۱	آموزش عالی دولتی
۰.۳۰	۰.۲۲	۰.۴۴	۰.۴۵	۰.۴۷	۰.۳۹	۰.۳۸	۰.۳۶	آموزش عالی خصوصی
۰.۱۹	۰.۲۲	۰.۲۲	۰.۲۵	۰.۲۶	۰.۱۷	۰.۳۷	۰.۴۳	آموزش بزرگسالان
۰.۰۸	۰.۰۹	۰.۰۹	۰.۱۰	۰.۱۲	۰.۰۵	۰.۲۸	۰.۳۵	آموزش بزرگسالان دولتی
۰.۱۱	۰.۱۳	۰.۱۳	۰.۱۴	۰.۱۴	۰.۱۲	۰.۰۸	۰.۰۸	آموزش بزرگسالان خصوصی
۷.۱۱	۷.۵۴	۷.۴۱	۷.۸۶	۶.۶۷	۵.۳۵	۵.۵۹	۵.۵۴	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان و مددکاری اجتماعی
۶.۷۲	۷.۰۹	۶.۹۱	۷.۲۸	۶.۱۴	۴.۸۰	۴.۹۸	۴.۹۶	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان
۴.۱۶	۴.۱۳	۳.۸۷	۴.۳۷	۳.۵۰	۲.۶۷	۲.۸۱	۳.۵۱	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان دولتی
۲.۵۶	۲.۹۶	۳.۰۴	۲.۹۰	۲.۶۵	۲.۱۳	۲.۱۷	۱.۴۵	فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان خصوصی
۰.۳۹	۰.۴۶	۰.۵۰	۰.۵۸	۰.۵۲	۰.۵۵	۰.۶۱	۰.۵۸	مددکاری اجتماعی
۱.۳۵	۱.۴۰	۱.۲۳	۱.۴۱	۱.۴۰	۱.۳۲	۱.۴۳	۱.۴۰	فعالیت‌های هنر، سرگرمی، تفریح و سایر خدمات
۰.۵۰	۰.۴۲	۰.۳۴	۰.۴۱	۰.۴۶	۰.۴۰	۰.۴۲	۰.۳۵	هنر، سرگرمی و تفریح
۰.۳۲	۰.۳۴	۰.۲۸	۰.۳۹	۰.۳۵	۰.۳۵	۰.۴۳	۰.۵۲	سازمان‌های مذهبی و سازمان‌های دارای عضو
۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	۰.۰۳	تعمیر رازیه و کالاهای شخصی و خانگی
۰.۵۱	۰.۶۱	۰.۵۷	۰.۵۸	۰.۵۵	۰.۵۳	۰.۵۵	۰.۵۰	سایر فعالیت‌های خدماتی شخصی

منبع: مرکز آمار ایران، محاسبات نگارنده

بررسی مزیت همکارانه در سطح استان نشان می‌دهد که شهرستان بیجار بیشترین پتانسیل برای همکاری اقتصادی با سایر شهرستان‌های استان را دارد. شهرستان سقز دومین شهرستان استان است که قابلیت همکاری به صورت هم‌افزا یا مکمل‌گر با سایر شهرستان‌های استان را دارد. شهرستان قروه نیز کمترین میزان نرخ مکمل‌گیری را می‌تواند با سایر شهرستان‌ها داشته باشد.

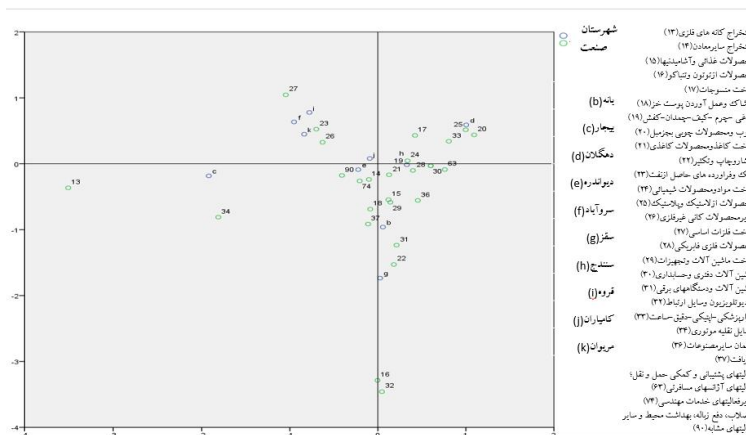
جدول ۱۰۲- نرخ مکمل گری شهرستان های استان کردستان

شهرستان	نرخ مکمل گری	نرخ مکمل گری کل
بیجار	۰.۲۳۷	۰.۱۷۶
دهگلان	۰.۱۹۱	
دیواندره	۰.۰۴۴	
سروآباد	۰.۰۲۷	
سقز	۰.۱۹۷	
سنندج	۰.۱۰۲	
قروه	۰.۱۸	
کامیاران	۰.۰۲۹	
مریوان	۰.۱۲۹	

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، محاسبات نگارنده

بررسی تفصیلی شهرستان ها از نظر قابلیت همکارانه نشان می دهد که شهرستان کامیاران و دیواندره در فاضلاب، دفع زباله، بهداشت محیط و سایر فعالیت های مشابه، استخراج سایر معادن از قابلیت مکمل گری بالایی برخوردار هستند. شهرستان دهگلان و سنندج ساخت منسوجات، چوب و محصولات چوبی به جز مبل، ساخت مواد و محصولات شیمیایی، محصولات از لاستیک و پلاستیک، دباغی- چرم -کیف-چمدان-کفش از پتانسیل بالایی برای هم افزایی اقتصادی برخوردار هستند. شهرستان بانه و سقز در انتشار و چاپ و تکثیر، ماشین آلات و دستگاه های برقی، ساخت ماشین آلات و تجهیزات، محصولات غذایی و آشامیدنی، ملبان و سایر مصنوعات دارای قابلیت هم افزایی هستند.

شکل ۱- نمای بصری از قابلیت های مکمل گرا و هم افزای شهرستان های استان کردستان

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، محاسبات نگارنده

۳-۵- نظام سکونتگاهی

۳-۵-۱- نظام شهرنشینی

بررسی تحولات جمعیتی نشان می‌دهد در ۳۰ سال گذشته جمعیت استان کردستان از ۱۰۷۸۴۱۵ نفر در سال ۱۳۶۵ به بیش از یک میلیون و ۶۰۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده که افزایش مطلق آن حدود ۵۲۵ هزار نفر بوده است و متوسط رشد سالانه برابر ۱/۳۳ درصد را در طی دوره مذکور نشان می‌دهد که نزدیک به نرخ رشد سالانه کشور (۱/۶ درصد) در همین دوره است. لازم به ذکر است که طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ سهم جمعیت استان از کشور تغییر چشمگیری نداشته و همواره در حدود ۲ درصد بوده است. همچنین با در نظر گرفتن تغییرات شمار جمعیت استان در طول آخرین دوره ۹۵-۱۳۹۰، نرخ رشد سالانه جمعیت استان معادل ۱/۴۲ درصد به دست می‌آید که تقریباً نزدیک به نرخ رشد سالانه جمعیت کشور (۱/۲۴ درصد) در دوره مشابه بوده است.

طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، ۵۹۱۴۶۸۴۷ نفر از جمعیت کشور را ساکنین شهری تشکیل می‌دهند. متوسط رشد سالانه جمعیت شهری کشور در دوره ۳۰ ساله اخیر (۹۵-۶۵) برابر با ۲/۶۴ درصد بوده است که از متوسط رشد جمعیت کل (۱/۶) بیشتر بوده است. به عبارتی در این بازه زمانی، جمعیتی بالغ بر ۳۲/۳ میلیون نفر به جمعیت شهری کشور افزوده شد و سهم نسبی جمعیت شهرنشین از ۵۴/۲۹ به ۷۴ درصد افزایش یافته است.

تعداد جمعیت شهرنشین استان کردستان نیز از ۴۳۰ هزار نفر در سال ۱۳۶۵ به ۷۰۶ هزار نفر در سال ۱۳۷۵ رسیده است. با مقایسه جمعیت شهرنشین و جمعیت کل استان در سال مذکور مشخص می‌شود که ضریب شهرنشینی استان معادل ۵۲/۴۳ درصد بوده است. در صورتی که جمعیت شهرنشین کشور در سال مذکور ۳۶۸۱۸ هزار نفر بوده و ۶۱/۳ درصد جمعیت کشور شهرنشین بوده‌اند. در طول دوره ۷۵-۱۳۶۵ روند افزایش جمعیت شهرنشین استان کردستان نسبت به میانگین آن در سطح کشور روند فزاینده‌تری داشته است (استان ۱۲/۵۸ درصد و کشور ۷/۱ درصد). علت اصلی آن در این دوره علاوه بر رشد طبیعی جمعیت شهرنشین، به مهاجرت گسترده روستاییان به نقاط شهری بر می‌گردد. در سال مذکور سهم جمعیت شهرنشین استان از جمعیت شهرنشین کشور برابر با ۱/۹۲ درصد بوده است.

اطلاعات استخراج شده از نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که در سال مذکور ۸۵۶ هزار نفر از جمعیت استان در ۲۳ نقطه شهری آن ساکن بوده‌اند. بر این اساس، ۱۵۰ هزار نفر بر جمعیت شهرنشین استان در حفاصل سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ اضافه شده است. در این سال ضریب جمعیت شهرنشین استان معادل ۵۹/۴ درصد و ضریب جمعیت شهرنشین کشور معادل ۶۸/۴ درصد بود. بنابراین تفاوت ضریب شهرنشینی استان با کشور در سال مذکور نسبت به دوره قبل اندکی افزایش یافته است. در این سال سهم جمعیت شهرنشین استان از جمعیت شهرنشین کشور، ۱/۷۷ درصد بوده است و در دوره ۸۵-۱۳۷۵ میانگین رشد جمعیت شهرنشین استان تا حدودی

با افزایش رشد آن در سطح کشور هماهنگ شده است. علت رشد جمعیت شهرنشین در این دوره علاوه بر رشد طبیعی جمعیت و مهاجرت روستاییان، تبدیل کانون‌های روستایی به نقاط شهری بوده است. بر اساس اطلاعات نتایج سرشماری ۱۳۹۰، جمعیت شهرنشین استان کردستان به ۹۸۶ هزار نفر افزایش یافت که در ۲۵ شهر استان ساکن بودند. مقایسه نتایج سرشماری طی دوره ۹۰-۱۳۸۵ نشان می‌دهد که در این دوره حدود ۱۳۰ هزار نفر بر جمعیت شهرنشین استان اضافه شده است.

مطابق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۵، تعداد شهرهای استان کردستان به ۲۹ و ضریب شهرنشینی در استان به ۷۰/۷۶ درصد رسید. با این وجود، همچنان نرخ شهرنشینی استان پایین‌تر از سطح کشور است؛ زیرا سهم جمعیت شهرنشین کشور ۷۴ درصد کل جمعیت کشور است. در این دوره تعداد ۴ نقطه شهری و ۱۴۸ هزار نفر جمعیت بر تعداد نقاط شهری و جمعیت استان کردستان افزوده شده است. در این دوره نیز به‌مانند اغلب دوره‌ها، فاصله بین نرخ شهرنشینی استان با کشور کاهش یافته و به ۳/۲۵ درصد رسیده است. به‌طور کلی نسبت شهرنشینی در استان همواره کمتر از رقم مشابه در سطح کشور بوده است، گرچه این نسبت همواره در حال افزایش بوده است. به‌طور کلی نسبت شهرنشینی از ۳۹/۸ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۷۰/۸ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است که ازجمله دلایل آن می‌توان به افزایش تعداد نقاط شهری، تبدیل نقاط روستایی به نقاط شهری، ادغام روستاها در شهرها و مهاجرت روستاشهری در نتیجه افزایش رفاه شهرنشینی، کاهش فرصت‌های شغلی در روستاها و... دانست.

جدول ۱۰۳- تغییرات جمعیت کشور و استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۶۵

جمعیت کل					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۷۹۹۲۶۲۷۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۰۰۵۵۴۸۸	۴۹۴۴۵۰۱۰	کشور
۱۶۰۳۰۰۷	۱۴۹۳۵۶۴	۱۴۴۰۰۶۶	۱۳۴۶۱۳۵	۱۰۷۸۴۱۵	استان
۲/۰۱	۱/۹۹	۲/۰۴	۲/۲۴	۲/۱۸	سهم استان از کشور
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
۱/۶	۱/۲۴	۱/۲۹	۱/۶۲	۱/۹۶	کل کشور
۱/۳۳	۱/۴۲	۰/۷۳	۰/۶۸	۲/۲۴	کل استان

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن

الگوی کلی تغییرات نرخ رشد شهرنشینی در کشور در سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ روندی کاهشی را نشان می‌دهد. به طوری که میزان آن از ۳/۲ درصد در دهه ۷۵-۱۳۶۵ به ۱/۹۷ درصد در دوره ۹۵-۱۳۹۰ کاهش یافته است. علت اصلی این کاهش را می‌توان در کاهش عمومی نرخ رشد جمعیت کشور مشاهده کرد. تغییرات نرخ رشد شهرنشینی در استان کردستان نیز به مانند کشور در طی دوره‌های ۹۵-۱۳۶۵ روندی کاهنده را نشان می‌دهد. این نرخ از ۵/۱ درصد در دهه ۷۵-۱۳۶۵ به ۲/۸ درصد در دهه ۹۵-۱۳۹۰ کاهش یافت. روند این کاهش می‌تواند به پیروی از نرخ رشد شهرنشینی کشور باشد. نرخ رشد شهرنشینی استان در سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ از کشور پیشی گرفته است که این دوره دارای بالاترین میزان نرخ رشد شهرنشینی در استان و کشور بوده است، این عدد در استان معادل ۵/۱ درصد و در کشور معادل ۳/۲ درصد بوده است. بعد از آن، نرخ رشد شهرنشینی استان در دوره ۸۵-۱۳۷۵ کاهش یافته است و معادل ۱/۹ درصد بوده است. این نرخ در دو دوره ۹۰-۱۳۸۵ و ۹۵-۱۳۹۰ افزایش یافته و به ۲/۹ درصد رسیده است. نرخ رشد شهرنشینی در کشور طی سال‌های ۹۵-۱۳۶۵ همواره رو به کاهش بوده و از سیر نزولی تبعیت کرده است. در صورتی که، نرخ رشد استان در طی این سال‌ها از روند خاصی تبعیت نکرده و همواره نوساناتی داشته است. به طوری که تا سال ۱۳۸۵ کاهش یافته و سپس مجدداً روند صعودی گرفته است. البته لازم به ذکر است که نرخ رشد جمعیت شهری استان طی دوره ۳۰ ساله ۹۵-۱۳۶۵ مذکور از کشور بالاتر بوده است.

۳-۵-۱-۱- بررسی تحولات جمعیتی کانون‌های شهری استان کردستان

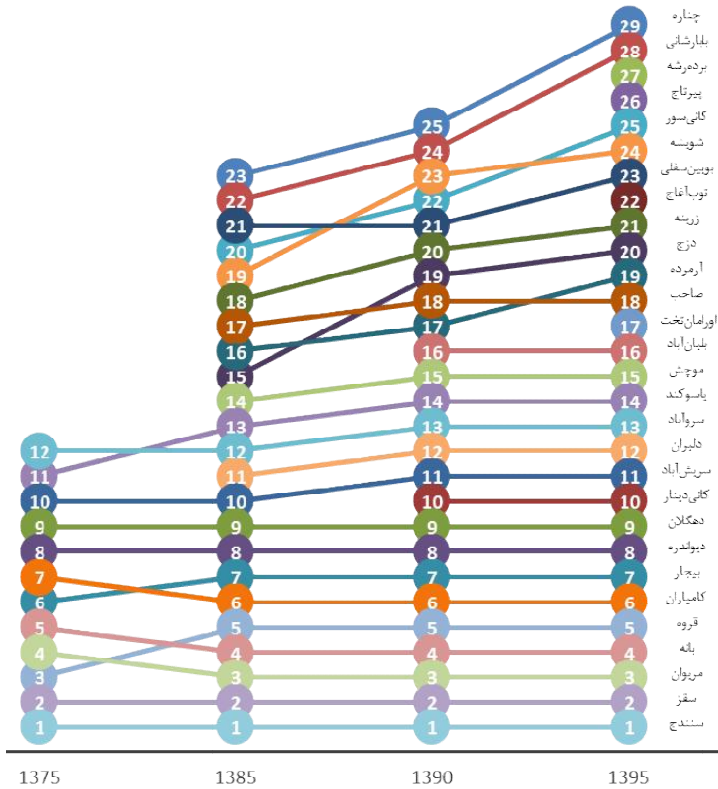
روند تغییرات تعداد نقاط شهری و سهم جمعیت شهرهای استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ در جدول زیر ارائه شده است. همان‌طور که مشخص است استان کردستان در سال ۱۳۷۵ دارای ۱۲ نقطه شهری بوده است که با اضافه شدن شهرهای دلبران، موچش، دزج، آرمرد، صاحب، زرینه، شویشه، کانی‌سور، بوین سفلی، بابارشانی و چناره طی دوره ۱۰ ساله ۸۵-۱۳۷۵ تعداد نقاط شهری استان به ۲۳ شهر در سال ۱۳۸۵ ارتقاء یافته است. پس از آن با اضافه شدن شهرهای بلبان‌آباد و کانی‌آباد به مجموع کانون‌های شهری استان سبب گردید که تعداد نقاط شهری استان کردستان به ۲۵ شهر در سال ۱۳۹۰ بالغ گردد. سرانجام با پیوستن شهرهای اورامان تخت، توپ آغاج، پیرتاج و برده رشه به نقاط شهری استان، تعداد شهرهای استان کردستان در سال ۱۳۹۵ به ۲۹ شهر رسید. با توجه به جدول ارائه شده باید گفت که در تمامی سال‌ها پرجمعیت‌ترین شهر استان، شهر سنندج بوده است؛ چراکه در سال ۱۳۷۵ با داشتن جمعیت ۲۷۷۸۰۸ نفر، بیشترین تعداد جمعیت شهری استان (۴۰ درصد)، در آن ساکن بوده‌اند. پس از آن شهرهای سقز و قروه به ترتیب شهرهای اول و دوم استان به حساب می‌آمدند. در سال‌های بعد نیز روند مذکور ادامه داشته است، تنها با این تفاوت که شهر مریوان با افزایش سهم جمعیت آن در سال ۱۳۸۵ به عنوان شهر سوم قرار گرفته است. سهم شهرهای اول و دوم استان طی سال‌های مذکور همچنان در حال کاهش بوده است، در حالی که شهر سوم یعنی مریوان همواره با افزایش سهم جمعیت مواجه بوده است. به طوری که شهر مریوان در سال ۱۳۹۵ سهمی معادل ۱۲/۰۵ درصد را به خود اختصاص داده است. نکته جالب توجه این است که در سال

۱۳۹۵ نسبت به سال‌های اولیه، تعداد شهرهای با سهم جمعیتی کمتر از ۱ درصد به‌طور چشمگیری افزایش یافته و به ۱۹ شهر رسیده است. این بدان معناست که توزیع جمعیت شهری در بین شهرها نامتعادل‌تر شده و استان از نظام شهری سلسله مراتبی فاصله گرفته است.

جدول ۱۰۵- جمعیت نقاط شهری استان در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

شهر	۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۹۰		۱۳۹۵	
	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت	رتبه	جمعیت
سنندج	۱	۲۷۷۸۰۸	۱	۳۱۱۴۴۶	۱	۳۷۳۹۸۷	۱	۴۱۲۷۶۷
سقز	۲	۱۱۵۳۹۴	۲	۱۳۱۳۴۹	۲	۱۳۹۷۳۸	۲	۱۶۵۲۵۸
مریوان	۴	۶۰۴۵۹	۳	۹۱۶۶۴	۳	۱۱۰۴۶۴	۳	۱۳۶۶۵۴
پانه	۵	۵۵۴۳۳	۴	۶۹۶۳۵	۴	۸۵۱۹۰	۴	۱۱۰۲۱۸
قروه	۳	۶۱۶۵۹	۵	۶۵۸۴۲	۵	۷۱۲۳۲	۵	۷۸۲۷۶
کامیاران	۷	۴۱۹۴۵	۶	۴۶۷۶۰	۶	۵۲۹۰۷	۶	۵۷۰۷۷
بیجار	۶	۴۴۲۴۰	۷	۴۶۱۵۶	۷	۴۷۹۲۶	۷	۵۰۰۱۴
دیواندره	۸	۱۹۰۸۹	۸	۲۲۸۴۲	۸	۲۶۶۵۴	۸	۳۴۰۰۷
دهگلان	۹	۱۵۱۱۷	۹	۲۰۲۲۶	۹	۲۳۰۷۴	۹	۲۵۹۹۲
کانی دینار	-	-	-	-	۱۰	۱۱۴۱۵	۱۰	۱۳۰۵۹
سریش‌آباد	۱۰	۷۱۴۳	۱۰	۶۵۶۳	۱۱	۷۱۹۴	۱۱	۷۱۹۶
دلبران	-	-	۱۱	۶۱۰۴	۱۲	۷۰۷۶	۱۲	۶۷۱۳
سروآباد	۱۲	۳۲۸۸	۱۲	۳۷۰۷	۱۳	۴۹۷۶	۱۳	۵۱۲۱
ياسوکنند	۱۱	۴۱۴۰	۱۳	۳۲۶۸	۱۴	۳۷۸۴	۱۴	۳۴۹۰
موچش	-	-	۱۴	۲۹۵۰	۱۵	۳۴۴۸	۱۵	۳۳۷۰
بلیان‌آباد	-	-	-	-	۱۶	۳۲۰۷	۱۶	۳۱۹۳
اورامان‌تخت	-	-	-	-	۱۷	-	۱۷	۳۱۷۶
صاحب	-	-	۱۷	۱۴۸۹	۱۸	۲۲۹۴	۱۸	۳۱۰۱
آرمرده	-	-	۱۶	۲۰۶۲	۱۷	۲۳۴۹	۱۹	۲۳۰۵
دزج	-	-	۱۵	۲۲۹۲	۱۹	۲۲۹۰	۲۰	۲۲۱۹
زرینه	-	-	۱۸	۱۲۷۲	۲۰	۱۸۵۴	۲۱	۲۰۹۱
توپ‌آغاج	-	-	-	-	۲۱	-	۲۲	۱۶۴۵
بوین سفلی	-	-	۲۱	۱۰۶۹	۲۱	۱۴۵۸	۲۳	۱۵۱۸
شویشه	-	-	۱۹	۱۱۳۶	۲۳	۱۲۹۳	۲۴	۱۳۰۲
کانی‌سور	-	-	۲۰	۱۱۳۱	۲۲	۱۳۰۷	۲۵	۱۲۸۴
پیرتاج	-	-	-	-	-	-	۲۶	۱۱۹۹
برده‌رشه	-	-	-	-	-	-	۲۷	۱۰۲۰
بابارشانی	-	-	۲۲	۴۸۱	۲۴	۵۷۳	۲۸	۵۰۹
چناره	-	-	۲۳	۴۳۳	۲۵	۱۸۴	۲۹	۴۵۵

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۲۹- تغییرات رتبه جمعیتی شهرهای استان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵

بررسی رتبه جمعیتی شهرهای استان نشان دهنده تغییرات ناچیز رتبه جمعیتی بسیاری از شهرهای استان کردستان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ است؛ به نحوی که شهرهای پرجمعیت استان به استثنای شهر قروه که جایگاهش با مریوان عوض شده است، تقریباً توانسته‌اند جایگاه خود را حفظ کنند. رتبه جمعیتی شهر قروه که در سال ۱۳۷۵ رتبه سوم در بین شهرهای نظام شهری استان بوده است به رتبه پنجم در سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ افول کرده است. شهر بانه نیز از رتبه پنجم در سال ۱۳۷۵ به رتبه چهارم در سال ۱۳۹۵ دست یافته است.

این در حالی است که شهرهای با رتبه جمعیتی بالاتر (جمعیت کمتر) دستخوش تغییرات بیشتری شده‌اند که از جمله آن‌ها باید به شهرهای چناره، کانی سور، دزج و شوشه اشاره کرد که به ترتیب با داشتن رتبه‌های ۲۳، ۲۰، ۱۵ و ۱۹ در سال ۱۳۸۵ به رتبه‌های ۲۹، ۲۵، ۲۰ و ۲۴ در سال ۱۳۹۵ افول کرده‌اند.

۳-۵-۱-۲- وضعیت نخست شهری در استان کردستان

وضعیت نخست شهری یک منطقه می‌تواند وضعیت توسعه را تحت‌الشعاع قرار دهد و به طور نامتناسبی نسبت یک شهر را به دیگر شهرهای بزرگ‌تر نشان می‌دهد. مروری بر روش‌ها و شاخص‌های بررسی میزان نخست‌شهری بیانگر آن است که تاکنون چندین شاخص برای این موضوع بیان شده است که شاخص چهار شهر مهتا یک از مهم‌ترین این روش‌ها است.

شاخص مهتا در سال ۱۹۶۴ بهترین روش را برای نخست‌شهری، نسبت اندازه‌ی شهر نخست به چهار شهر اول پیشنهاد کرد. بعدها ریچاردسون شاخص چهار شهر را با معیارهای قاعده‌ی رتبه - اندازه تطبیق داد؛ بدین صورت که اگر بر اساس قاعده‌ی رتبه - اندازه‌ی شهری، اندازه مطلوب شهرها در نظام شهری این گونه باشد که شهر اول دو برابر شهر دوم، سه برابر شهر سوم و چهار برابر شهر چهارم باشد؛ بنابراین نسبت شهر اول به مجموع چهار شهر نخست نظام شهری باید برابر با $0/48$ باشد (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵).

$$\frac{P_1}{P_1 + P_2 + P_3 + P_4}$$

بررسی این شاخص در استان کردستان طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد که وضعیت نخست شهری طی این دوره همواره دارای وضعیت مطلوب‌تری شهر سنندج بین چهار شهر اول نظام سکونت‌گاهی استان بوده و روند این شاخص همواره طی دوره مذکور کاهشی بوده است به نحوی که میزان آن از $0/54$ در سال ۱۳۷۵ به $0/5$ در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

جدول ۱۰۶- روند تغییرات شاخص نخست شهری در استان کردستان

شاخص نخست شهری	جمعیت شهرهای نخست، دوم، سوم و چهارم	جمعیت شهر نخست	شرح
۰/۵۴	۵۱۵۳۲۰	۲۷۷۸۰۸	نخست شهری ۱۳۷۵
۰/۵۲	۶۰۴۰۹۴	۳۱۱۴۴۶	نخست شهری ۱۳۸۵
۰/۵۳	۷۰۹۳۷۹	۳۷۳۹۸۷	نخست شهری ۱۳۹۰
۰/۵۰	۸۲۴۸۹۷	۴۱۲۷۶۷	نخست شهری ۱۳۹۵

۳-۵-۱-۳- بررسی وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی کانون‌های شهری استان

امروزه شهرهایی که جریانات فضایی را به خود جذب می‌کنند و به کانون‌های سکونتی حائز اهمیت تبدیل می‌شوند، با ارائه فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، تحصیلی و... منجر به جذب بیشتر جمعیت می‌گردند. از این رو شناخت سلسله‌مراتب جمعیتی شهرها می‌تواند تصویری از سلسله‌مراتب اهمیت و تأثیرگذاری آن‌ها را ارائه دهد. امری که پیش‌نیاز تعیین اندازه‌ی بهینه‌ی شهرها و اتخاذ راهبردهای برنامه‌ریزانه در این راستا است. بر اساس اطلاعات سرشماری‌های نفوس و مسکن انجام‌شده در کشور در دوره‌ی ۱۳۹۵-۱۳۷۵، وضعیت ساختار سلسله‌مراتبی استان کردستان در هر رده در قالب جدول زیر نشان داده شده است.

همان‌طور که مشاهده می‌شود با وجود تعداد بالای شهرهای کوچک و روستاشهر در استان کردستان، بخش اعظم جمعیت در شهرهای بزرگ و میانی استان زندگی می‌کنند. در سال ۱۳۷۵ تعداد ۵ شهر از ۱۲ شهر موجود دارای جمعیتی کمتر از ۲۵ هزار نفر بوده‌اند، اما شهر سنندج به تنهایی دارای ۲۷۷۸۰۸ نفر جمعیت (۴۰ درصد جمعیت نقاط شهری استان) بوده که در دسته جمعیتی ۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر واقع شده و شهر سقز به عنوان شهر دوم استان در زمره شهر میانی بزرگ قرار گرفته است. در سال ۱۳۸۵ تعداد شهرهای کمتر از ۱۰ هزار نفر یا روستاشهرها به‌طور قابل‌توجهی افزایش یافته است، به‌طوری‌که از ۳ شهر در سال ۱۳۷۵ به ۱۴ شهر در سال ۱۳۸۵ رسیده است. اما مجموع این نقاط شهری با وجود پوشش ۶۰/۸۷ درصد تعداد شهرهای استان، تنها ۴/۰۴ درصد جمعیت نقاط شهری را به خود اختصاص داده‌اند. ۳۷/۰۸ درصد جمعیت در شهر بزرگ سنندج و ۴۲/۶۸ درصد جمعیت نقاط شهری در شهرهای میانی جای گرفته‌اند. این روند بیانگر تشدید شهرنشینی و افزایش سریع جمعیت در گروه شهرهای بالای ۵۰ هزار نفری و نیز کاهش جمعیت شهرهای زیر ۵۰ هزار نفری علی‌رغم افزایش تعداد نقاط شهری در این گروه‌ها است.

در سال ۱۳۹۰ تغییر و تحولات در تعداد شهرها به‌کندی صورت گرفت و این تحولات اندک در شهرهای کمتر از ۱۰ هزار نفر و شهرهای بین ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر اتفاق افتاده است. اما جمعیت شهرهای رده بین ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر افزایش قابل‌توجهی یافته است. به‌عبارت‌دیگر، مریوان در سال‌های قبل در رده شهرهای میانی کوچک قرار داشت که در این دوره با افزایش جمعیت تبدیل به شهر میانی بزرگ شده و وارد رده جمعیتی ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر شده است. در سال ۱۳۹۵ نیز جمعیت شهر بانه با افزایش ۱/۳ برابر نسبت به دوره قبل، وارد رده جمعیتی ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر شده است. در این سال، تعداد ۴ شهر به روستاشهرها و ۱ شهر به شهرهای میانی اضافه شده است. در این دوره شهر دهگلان با افزایش جمعیت از روستا شهر تبدیل به شهر کوچک و بیجار تبدیل به شهر میانی کوچک شده است. در این سال نیز بیشترین سهم تعداد شهرها متعلق به روستاشهرها و بیشترین سهم جمعیت نقاط شهری متعلق به شهر بزرگ یعنی سنندج است که به‌تنهایی ۳۶/۳۹ درصد جمعیت شهری استان را در خود جای داده است. شهر سنندج به‌عنوان مرکز استان، طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵ همواره بزرگ‌ترین شهر استان و در رده جمعیتی ۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفری قرار داشته است.

جدول ۱۰۷- روند تغییرات سطوح جمعیتی نقاط شهری استان طی سال‌های ۹۵-۱۳۷۵

سال	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	سنندج	سنندج	سنندج	سنندج
شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	سقز	سقز	سقز، مریوان	سقز، مریوان، بانه
شهرهای میانی کوچک (۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	قروه، مریوان، بانه	مریوان، بانه، قروه	بانه، قروه، کامیاران	قروه، کامیاران، بیجار
شهرهای کوچک (۲۵-۵۰ هزار نفر)	بیجار، کامیاران	بیجار، کامیاران	بیجار، دیواندره	دیواندره، دهگلان
شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	دیواندره، دهگلان	دیواندره، دهگلان	دهگلان، کانی-دینار	کانی-دینار
روستا - شهر بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	سروش آباد	سروش آباد، دلبران	سروش آباد، دلبران	سروش آباد، دلبران، سروآباد
روستا - شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	یاسوکنند، سروآباد	سروآباد، یاسوکنند، موجش، دزج، آرمرده، صاحب، زرینه، شویشه، کانی-سور، بوبین-سفلی، بابارشانی، چناره	سروآباد، یاسوکنند، موجش، بلبان-آباد، آرمرده، صاحب، دزج، زرینه، بوبین-سفلی، کانی-سور، شویشه، بابارشانی، چناره	یاسوکنند، موجش، بلبان-آباد، اورامان-تخت، صاحب، آرمرده، دزج، زرینه، توپ-آغاج، بوبین-سفلی، شویشه، کانی-سور، پیرتاج، برده-رشه، بابارشانی، چناره

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

به ایجاد تعادل و توازن است. بر اساس آنچه گفته شد بررسی وضعیت توزیع جمعیت شهری در سلسله مراتب اندازه شهری بیانگر سه موضوع مهم به شرح زیر است:

- به طور طبیعی با توجه به برخورداری نسبی شهر سنندج از تأسیسات و امکانات و تمرکز مهم‌ترین بخش‌های خدماتی استان، موجب شکل‌گیری شهرهای متعددی در اطراف آن شده است. فاصله بین شهر قروه و مرکز استان به لحاظ پیوند و ارتباطات قوی که مرکز توانسته بر پیرامون خود بگذارد، منجر به ایجاد شهر دهگلان در گذر زمان شده است. پیوند ارتباطات و حمل‌ونقل مرکز استان با شهر سقز و به تبع با شهرهای آذربایجان غربی در توسعه و پیدایش شهر دیواندره به دلیل موقعیت ارتباطی آن تأثیر داشته است. شهر کامیاران نیز به دلیل واقع شدن در مسیر ارتباطی سنندج کرمانشاه رشد و توسعه فراوانی به خود دیده است. به‌طور کلی شهرهای ذکر شده در پیوند مرکز استان با مراکز و کانون‌های شهری مجاور و بیرون استان اهمیت یافته و رونق گرفته‌اند. اما با بررسی فاصله نقاط شهری از مرکز استان باید گفت که رابطه مستقیمی بین فاصله از مرکز و جمعیت شهری وجود ندارد. از مهم‌ترین دلایل این امر می‌توان به وجود بازارچه‌های مرزی در غرب و شمال غرب استان اشاره کرد که منجر به تمرکز جمعیت در این ناحیه شده است.
- بررسی شاخص نخست شهری در سطح استان کردستان نشان از برتری مطلوب شهر سنندج نسبت به دیگر شهرهای استان در سال ۱۳۹۵ دارد، اگرچه شهر سنندج به عنوان مرکز استان کردستان جمعیت چشمگیری از جمعیت شهری استان را در خود جای داده است، اما فاصله جمعیتی آن با شهرهای دوم، سوم و چهارم اختلاف فاحشی نداشته است.
- از نظر سلسله مراتب اندازه شهرها، نظام سکونت‌گاهی استان دارای توازن و تعادل در توزیع اندازه شهری است.

۳-۵-۱-۴- الگوی استقرار سکونتگاه‌های شهری استان

استقرار و پیدایش یک شهر بیش از هر چیز تابع شرایط محیطی و موقعیت جغرافیایی و سپس عوامل اقتصادی و اجتماعی است. زیرا عوارض و پدیده‌های طبیعی در مکان‌گزینی، پراکندگی، حوزه نفوذ، توسعه فیزیکی، مورفولوژی شهری و امثال آن‌ها اثر قاطعی دارند و به عنوان یک عامل مؤثر عمل می‌کند.

استان کردستان در قسمت شمال رشته‌کوه زاگرس قرار گرفته و قلمرو وسیعی از آن کوهستانی است. شکل و چهره زمین بالأخص عامل ارتفاع در توزیع و شکل‌گیری سکونتگاه‌های شهری استان تأثیرگذار بوده است. سکونتگاه‌های شهری استان بنا بر شرایط طبیعی‌شان در میان ارتفاعات جایی که یک دشت حاصلخیز و دره بوده، در داخل آن شکل گرفته‌اند. با توجه به نقشه طبقات ارتفاعی استان مشاهده می‌شود که حدود ۶۹ درصد

شهرهای استان در طبقه ارتفاعی ۱۵۰۰ تا ۲۵۰۰ متر استقرار یافته‌اند و ۳۱ درصد تعداد شهرها در طبقه ارتفاعی بین ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ متر شکل گرفته‌اند که ۷۰ درصد جمعیت شهری استان را به خود اختصاص داده‌اند. البته لازم به ذکر است که تنها دو شهر بلبان‌آباد در شهرستان دهگلان و زرینه در شهرستان دیواندره در ارتفاع بالاتر از ۲۰۰۰ متر شکل گرفته‌اند که به دلیل شرایط سخت زندگی جمعیت بسیار پایینی (۰/۴۷ درصد جمعیت استان) را در خود جای داده‌اند. بنابراین می‌توان به این نتیجه دست یافت که نقاط شهری استان کردستان تمایل به استقرار در نقاط ارتفاعی پایین‌تر از ۱۲۰۰ متر و بالاتر از ۲۲۰۰ متر ندارند.

یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در مورفولوژی شهرهای استان نشست‌گاه جغرافیایی آن‌ها است. بر این اساس سکونتگاه‌ها می‌توانند شکل‌ها و تیپ‌های مختلفی به خود بگیرند. شیب زیاد زمین و محدودیت‌های طبیعی شیوه خاصی از استقرار سکونتگاه‌ها را در استان به وجود آورده است. محیط طبیعی منطقه شکل‌گیری کانون‌های شهری بیشتری را در اراضی دشتی و پایکوهی سبب شده است. شهرهای کامیاران، موچش، بلبان‌آباد، قروه، اورامان تخت، دلبران، سریش‌آباد، دهگلان، دزج، سروآباد، سنندج و شویسه در اراضی دشتی، شهرهای کانی‌دینار، مریوان، برده‌رشه، چناره، بابارشانی، پیرتاج، حسین‌آباد، بیجار، دیواندره، آرموده، بوین‌سفلی و بانه در اراضی کوهپایه‌ای و شهرهای کانی‌سور، زرینه، توپ‌آغاج، صاحب، سقز و یاسوکنند در اراضی کوهستانی مستقر شده‌اند. با اندکی دقت می‌توان پی برد که عمده شهرهای پهنه شرقی استان در اراضی دشتی و کوهپایه‌ای واقع شده‌اند. ساختار سکونتگاه‌های شهری استان نیز متأثر از شکل زمین است. به طوری که بعضی از شهرهای استان به دلیل محدودیت زمین، ساخت‌وسازهای آن‌ها بیشتر در اراضی با شیب زیاد و تپه‌های مجاور شهر صورت می‌گیرد. اکثر شهرهای نیمه غربی استان از این نوع هستند. بررسی تعداد و سهم جمعیت نقاط شهری واقع در بسترهای طبیعی نشان می‌دهد که بیشتر شهرها در اراضی دشتی کوهپایه‌ای واقع شده‌اند، گرچه جمعیت ساکن در نقاط دشتی سهم بیشتری را به خود اختصاص داده‌اند.

لازم به ذکر است در دو دهه اخیر، شکل‌گیری و شروع کار بازارچه‌های مرزی در شهرستان‌های مرزی استان (باشماق مریوان، سیران‌بند بانه و سیف سقز) به همراه شکل‌گیری مشاغل غیررسمی، منجر به افزایش جمعیت و توسعه شهری در دو دهه اخیر شده است. بررسی رابطه میان بازارچه‌های مرزی و نظام شهری نشان می‌دهد که شکل‌گیری این بازارچه‌ها در یک منطقه منجر به افزایش جمعیت و در پی آن تبدیل برخی نقاط روستایی به شهر و ایجاد نقاط شهری شده است. نقاط شهری در غرب منطقه و نزدیک به نوار مرزی تجمع یافته‌اند که عمدتاً منتج از اقتصاد بهتر این ناحیه، جذب جمعیت و تبدیل برخی آبادی‌ها به نقاط شهری است.

وجود راه‌های ارتباطی در شکل‌گیری سکونتگاه‌ها و همچنین توسعه آن‌ها در گذر زمان تأثیرگذار بوده و شهرهای جدید شکل گرفته در یکی دو دهه قبل با توجه به این عامل و در راستای خدمات‌رسانی به کانون‌های سکونتگاهی روستایی بوده‌اند. به تبع اینکه شهرهای استان در نواحی کوهستانی یا دامنه آن استقرار یافته‌اند، راه‌ها

و وسایل ارتباطی از جمله عوامل شکل دهنده شهرهای استان کردستان بوده، به طوری که راه مهم ترین نقش را در این زمینه در طول تاریخ شهرنشینی در منطقه ایفا کرده است. شهرهای استان به دلیل موقعیت جغرافیایی و کوهستانی شان توانسته اند ارتباط نواحی پست سرزمین های درونی کشور را با نواحی خارج در آن سوی مرزها برقرار کنند و تا حدودی به لحاظ اقتصادی استان را از انزوای خارج کند و رونق شهرها و شکل گیری نظام شهری را سبب گردند. از این لحاظ موقعیت ژئوپلیتیک استان در پیدایش و شکل گیری شهرهایی چون سقز، مریوان، سنندج، کامیاران و بیجار تأثیرگذار بوده است. شبکه ارتباطات و عبور محور غرب از استان و سپس اتصال آن به منطقه آذربایجان در رشد و اهمیت کانون های شهری آن نیز حائز اهمیت است. بنا بر آنچه گفته شد سکونتگاه های شهری و شبکه ارتباطی لازم و ملزوم یکدیگرند و عمده نقاط شهری استان بدون فاصله از محورهای ارتباطی اصلی استان شکل گرفته اند. با توجه به جدول ارائه شده، ۶۶ درصد از نقاط شهری استان در فاصله کمتر از ۱۰ کیلومتری راه های اصلی و آزادراه ها قرار گرفته اند که جمعیتی معادل ۱۱۰۹۲۷۳ نفر (۹۸ درصد جمعیت شهری استان) را در بر گرفته اند. باقی نقاط نیز فاصله زیادی از شبکه راه های اصلی نداشته است و تنها سه نقطه شهری در فاصله ۲۵ کیلومتری از راه اصلی شکل گرفته اند.

جدول ۱۰۸- توزیع تعداد شهرها و جمعیت شهری استان بر حسب عوامل طبیعی و دسترسی به راهها

جمع کل	شهرهای بزرگ (۵۰۰-۲۵۰ هزار نفر)	شهرهای میانی بزرگ (۲۵۰-۱۰۰ هزار نفر)	شهرهای میانی کوچک (۱۰۰-۵۰ هزار نفر)	شهرهای بسیار کوچک (۲۵-۱۰ هزار نفر)	شهرهای کوچک (۵۰-۱۰ هزار نفر)	شهرهای بزرگ (۱۰-۵ هزار نفر)	شهرهای میانی کوچک (۱۰-۲۵ هزار نفر)	شهرهای بزرگ (۵-۱۰ هزار نفر)	روستا - شهر کوچک (کمتر از ۵ هزار نفر)	شرح	
										تعداد شهر	تعداد جمعیت
۹	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۳	بین ۱۵۰۰ تا ۱۰۰۰۰	توپوگرافی
۲۰		۱	۲		۲	۲		۲	۱۳	بین ۲۵۰۰ تا ۱۵۰۰۰	
۲۹	۱	۳	۳	۱	۲	۳	۱	۳	۱۶	تعداد شهر	
۷۴۶۵۸۷	۴۱۳۷۶۷	۳۰۱۹۱۲	۵۷۰۷۷	۱۳۰۵۹	۵۹۹۹۹	۱۲۸۲۹۰	۱۳۰۵۹	۵۱۲۱	۴۶۵۱	بین ۱۵۰۰ تا ۱۰۰۰۰	
۳۹۶۶۴۲	۴۱۳۷۶۷	۱۱۰۲۱۸	۱۸۵۲۶۷	۵۹۹۹۹	۵۹۹۹۹	۱۲۸۲۹۰	۱۳۰۵۹	۱۳۹۰۹	۲۷۲۲۶	بین ۲۵۰۰ تا ۱۵۰۰۰	
۱۱۳۴۲۲۹	۴۱۳۷۶۷	۴۱۳۱۳۰	۱۸۵۲۶۷	۱۳۰۵۹	۵۹۹۹۹	۱۸۵۲۶۷	۱۳۰۵۹	۱۹۰۳۰	۳۱۸۷۷	کل جمعیت	
۱۹	۱	۳	۳	۱	۱	۳	۱	۲	۸	بین ۱ تا ۷/۵ درصد	شیب
۴					۱				۳	بین ۷/۵ تا ۵ درصد	
۶								۱	۵	بین ۵ تا ۱۵ درصد	
۲۹	۱	۳	۳	۲	۲	۳	۱	۳	۱۶	تعداد شهر	
۱۰۸۰۲۲۳	۴۱۳۷۶۷	۴۱۳۱۳۰	۱۸۵۲۶۷	۲۵۹۹۲	۲۵۹۹۲	۱۸۵۲۶۷	۱۳۰۵۹	۱۳۹۰۹	۱۶۹۹۹	بین ۱ تا ۷/۵ درصد	
۴۱۰۲۳				۳۴۰۰۷	۳۴۰۰۷				۷۰۱۶	بین ۷/۵ تا ۵ درصد	
۱۲۹۸۳							۱۳۰۵۹	۵۱۲۱	۷۸۶۲	بین ۵ تا ۱۵ درصد	
۱۱۳۴۲۲۹	۴۱۳۷۶۷	۴۱۳۱۳۰	۱۸۵۲۶۷	۵۹۹۹۹	۵۹۹۹۹	۱۸۵۲۶۷	۱۳۰۵۹	۱۹۰۳۰	۳۱۸۷۷	کل جمعیت	
۱۰	۱	۲	۲	۱	۱	۲	۱	۱	۳	در فاصله ۱۰ کیلومتری آزادراه و بزرگراه	دسترسی پذیری
۹		۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۴	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی	
۱۰								۱	۹	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی	
۲۹	۱	۳	۳	۲	۲	۳	۱	۳	۱۶	تعداد شهر	
۸۵۶۵۵۹	۴۱۳۷۶۷	۲۷۵۴۱۶	۱۳۸۲۹۰	۲۵۹۹۲	۲۵۹۹۲	۱۳۸۲۹۰	۱۳۰۵۹	۷۱۹۶	۶۸۳۸	در فاصله ۱۰ کیلومتری آزادراه و بزرگراه	
۲۵۲۷۱۴		۱۳۶۶۵۴	۵۷۰۷۷	۳۴۰۰۷	۳۴۰۰۷	۵۷۰۷۷	۱۳۰۵۹	۵۱۲۱	۶۹۹۶	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه اصلی	
۲۴۹۵۶								۶۷۱۳	۱۸۲۳۳	در فاصله ۱۰ کیلومتری راه فرعی	
۱۱۳۴۲۲۹	۴۱۳۷۶۷	۴۱۳۱۳۰	۱۸۵۲۶۷	۵۹۹۹۹	۵۹۹۹۹	۱۸۵۲۶۷	۱۳۰۵۹	۱۹۰۳۰	۳۱۸۷۷	کل جمعیت	

۳-۵-۲- نظام روستائینی

جمعیت روستائینی در سال‌های اخیر همواره سهم کمتری از کل جمعیت کشور را داشته است و به طور متناوب این سهم کمتر شده است. طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن، رشد جمعیت روستایی کشور تنها در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نرخ مثبت ۰/۳ را تجربه کرده است و در سایر دوره‌های سرشماری با رشد منفی روبه‌رو بوده است. در طول این دوره نسبت روستائینی در کشور از ۴۵/۲ به ۲۶ درصد کاهش یافته و مطابق سرشماری سال ۱۳۹۵ تنها ۲۰/۷ میلیون نفر از جمعیت ۷۹/۹ میلیون نفری کشور را ساکنان روستایی شامل می‌شود. به عبارت دیگر در بازه زمانی مورد مطالعه با وجود افزایش ۱/۶ برابری جمعیت کل کشور، جمعیت روستایی حدوداً هشت درصد کاهش یافته است و از سهم آن نسبت به جمعیت کل کشور حدود ۲۰ درصد کاسته شده است. بنابراین روند حاکم بر کل کشور در طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵، کاهش جمعیت روستایی در مقابل افزایش جمعیت کل کشور و در نتیجه کاهش چشمگیر سهم جمعیت روستائین نسبت به جمعیت کل است.

تعداد جمعیت روستایی استان کردستان در چند دهه اخیر همواره روندی کاهشی داشته است؛ به طوری که جمعیت روستائین استان در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۶۵ کمتر شده است و در ۳۰ سال گذشته، جمعیت روستایی استان از ۶۴۸۷۳۹ نفر در سال ۱۳۶۵ به ۴۶۸۷۷۸ نفر در سال ۱۳۹۵ تنزل یافته است. به این ترتیب باید گفت در دهه‌های اخیر، در استان کردستان جمعیت گرایش شدیدی به شهرنشینی دارند که از مهم‌ترین دلایل این امر، مهاجرت‌های روستاشهری و افزایش تعداد نقاط شهری در استان است.

بررسی سهم جمعیت روستایی استان نسبت به کشور نشان می‌دهد که این نسبت در سری‌های زمانی همچنان رو به کاهش است؛ چراکه میزان آن از ۲/۸۷ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۲/۲۶ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. این امر نشان‌دهنده گرایش بیشتر استان به شهرنشینی نسبت به متوسط کشوری است.

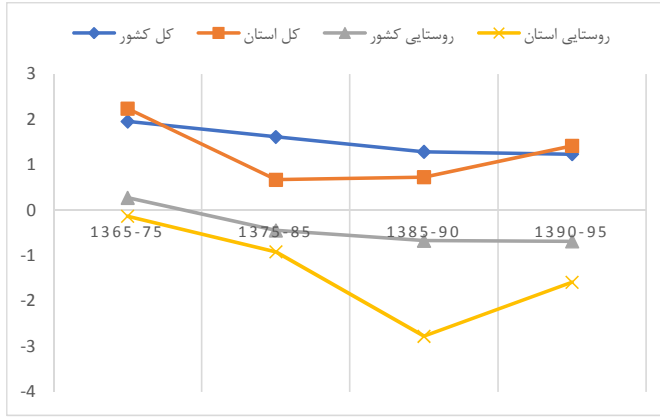
بررسی نسبت جمعیت روستایی به کل جمعیت در استان کردستان (ضریب روستائینی)، بیانگر کاهش آن تحت تأثیر ویژگی‌ها و تحولات اجتماعی-اقتصادی خاص منطقه طی تمامی سال‌های مورد بررسی بوده است. به طوری که از ۶۰/۱۶ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۲۹/۲۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. این موضوع بیانگر گرایش شدید به شهرنشینی به‌ویژه در دهه‌های اخیر و پس از جنگ تحمیلی است. به طوری که سهم جمعیت شهری از سال ۱۳۷۵ نسبت به جمعیت روستایی استان پیشی گرفته است. هرچند این افزایش با افزایش تعداد شهرها نیز توأم بوده، اما مهاجرپذیری کانون‌های شهری نقش مؤثرتری در افزایش این نسبت ایفا کرده است. مقایسه این نسبت‌ها با نسبت جمعیت روستایی کل کشور نیز نشان می‌دهد که همواره درصد جمعیت روستایی در استان کردستان از کشور بالاتر بوده است، به عبارت دیگر ضریب روستائینی در استان کردستان نسبت به میانگین کشوری بیشتر بوده است.

در ارتباط با نرخ رشد جمعیت روستایی کشور می‌بایستی خاطر نشان کرد که برای اولین بار در دوره ۸۵-۱۳۷۵ روند تغییرات جمعیت روستایی کشور، معکوس و منفی شده در حالی که روند منفی نرخ رشد جمعیت استان کردستان یک دهه زودتر به وقوع پیوسته و از دوره ۷۵-۱۳۶۵ آغاز شده است که حاکی از آن است روند تخلیه آبادی‌های استان از جمعیت و کاهش گرایش به روستانشینی در استان کردستان با شدت بیشتری نسبت به کشور دنبال شده است؛ به طوری که در دوره ۹۰-۱۳۸۵، متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی استان کردستان، بسیار پایین‌تر از متوسط کشوری و تقریباً برابر با ۲/۷۷- درصد بوده و این در حالی است که متوسط نرخ رشد جمعیت روستایی کشور در همین دوره ۶۷/۰- محاسبه شده است. لازم به ذکر است که اگرچه در پنج سال ۹۵-۱۳۹۰ نسبت به دوره قبل، از شدت روند کاهش جمعیت روستایی استان کاسته شده؛ به طوری که نرخ رشد جمعیت روستایی استان برابر با ۵۸/۱- درصد و رشد جمعیت روستایی کشور ۶۸/۰- درصد بوده، همچنان روند تخلیه روستاهای استان در مقایسه با کشور با شدت بیشتری اتفاق افتاده است. با توجه به آنچه گفته شد، روند کاهش جمعیت روستان‌نشین استان طی دوره ۹۵-۱۳۶۵ با سرعت بیشتری در مقایسه با کشور اتفاق افتاده است؛ چراکه نرخ رشد جمعیت روستان‌نشین استان طی این دوره ۰/۸-۱ درصد بوده و این در حالی است که در سطح کشور و طی دوره مذکور میزان این شاخص معادل ۲۸/۰- درصد برآورد شده است.

جدول ۱۰۹- تغییرات جمعیت روستایی طی دوره ۱۳۶۵-۱۳۹۵

جمعیت روستایی					شرح
۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	
۲۰۷۷۹۴۲۳	۲۱۵۰۳۰۰۸	۲۲۲۳۵۸۱۸	۲۳۲۳۷۶۹۹	۲۲۶۰۰۴۴۹	کشور
۴۶۸۷۷۸	۵۰۷۶۹۰	۵۸۴۳۳۷	۶۴۰۴۲۰	۶۴۸۷۳۹	استان
۲/۲۶	۲/۳۶	۲/۶۳	۲/۷۶	۲/۸۷	سهم استان از کشور
نسبت روستانشینی					شرح
۲۶	۲۸/۶۱	۳۱/۵۴	۳۸/۶۹	۴۵/۷۱	
۲۹/۲۴	۳۳/۹۹	۴۰/۵۸	۴۷/۵۷	۶۰/۱۶	استان
متوسط رشد سالانه جمعیت (درصد)					شرح
۱۳۶۵-۹۵	۱۳۹۰-۹۵	۱۳۸۵-۹۰	۱۳۷۵-۸۵	۱۳۶۵-۷۵	
-۰/۲۸	-۰/۶۸	-۰/۶۷	-۰/۴۴	۰/۲۸	روستایی استان
-۱/۰۸	-۱/۵۸	-۲/۸	-۰/۹۱	-۰/۱۳	

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵، ۱۳۹۰، ۱۳۹۵

نمودار ۳۰- تغییرات نرخ رشد جمعیت روستایی استان و کشور

۳-۶- نظام زیربنایی استان کردستان

استان کردستان به واسطه موقعیت کوهستانی با محدودیت‌های طبیعی در توسعه زیربناها مواجه است. شبکه حمل‌ونقلی استان بر پایه زیربناهای حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی و فرودگاهی است. استان کردستان فاقد میادین نفت و گاز است اما از تأسیسات نفت و گاز برخوردار است در ادامه وضعیت استان در نظام حمل‌ونقل و ارتباطات و انرژی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۶-۱- نظام حمل‌ونقل و ارتباطات

شبکه‌های حمل‌ونقل شامل پنج حوزه اصلی حمل‌ونقل جاده‌ای، حمل‌ونقل ریلی، حمل‌ونقل هوایی، حمل‌ونقل آبی و حمل‌ونقل لوله‌ای است. با توجه به موقعیت استان کردستان سه حوزه نخست از اهمیت بیشتری برخوردار هستند. از این رو در ابتدا وضعیت حمل‌ونقل جاده‌ای و سپس وضعیت حمل‌ونقل ریلی و هوایی در استان کردستان مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۶-۱-۱- حمل‌ونقل جاده‌ای

بررسی پراکنش شبکه راه‌های استان کردستان در سال ۱۳۹۵ نشان داده است که از ۷۶۱۴/۳ کیلومتر کل راه‌های اصلی و فرعی و روستایی استان حدود ۸۰ درصد را راه‌های روستایی تشکیل می‌دهند که در سراسر استان پراکنده‌اند و از ۱۵۱۶/۳ کیلومتر راه‌های اصلی و فرعی، حدود ۲۶۳/۲ کیلومتر بزرگراه محسوب می‌شود که در قلمرو شهرستان‌های بانه، بیجار، دیواندره، دهگلان، سقز و سنندج قرار دارد.

مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان با کشور بیانگر این موارد است:

- استان از نظر نسبت طول آزادراه و بزرگراه و همچنین نسبت راه‌های شریانی به جمعیت در وضعیت نامناسب‌تری نسبت به کشور قرار دارد. نسبت طول راه‌های ترانزیتی و نسبت طول راه‌های روستایی به جمعیت در استان وضعیت مناسب‌تری نسبت به کشور دارد.
- نسبت طول راه به تجهیزات حمل و نقل جاده‌ای نشان از وضعیت مناسب‌تر استان نسبت به متوسط کشور دارد؛ نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری نشان از وضعیت نامناسب‌تر استان نسبت به متوسط کشور دارد و نسبت تعداد پایانه‌های حمل و نقل عمومی به جمعیت نیز نشان از وضعیت مناسب‌تر استان نسبت به متوسط کشور دارد.
- وضعیت تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای نسبت به کل جمعیت نشان از وضعیت نامناسب‌تر استان نسبت به متوسط کشور دارد.

جدول ۱۱۰- مقایسه شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان و کشور

وضعیت نسبت به کشور	کردستان	کشور	شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای در سال ۱۳۹۸
نامناسب‌تر	۱۷	۲۵/۸	نسبت طول آزادراه و بزرگراه به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
نامناسب‌تر	۵۳	۷۵/۶	نسبت طول راه‌های شریانی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
مناسب‌تر	۶۲/۸	۳۱/۶	نسبت طول راه‌های ترانزیتی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (کیلومتر به نفر)
مناسب‌تر	۸۰۳/۴	۶۴۵/۲	نسبت طول راه‌های روستایی به ۱۰۰ هزار نفر جمعیت روستایی (کیلومتر به نفر)
مناسب‌تر	۱۱/۹	۱۵/۰	طول کل راه‌ها نسبت به ماشین‌آلات و تجهیزات راهداری (کیلومتر به دستگاه)
نامناسب‌تر	۵۰۳/۵	۳۰۴/۵	نسبت راه‌های ترانزیتی به پایانه‌های باربری (کیلومتر به پایانه)
مناسب‌تر	۰/۹۴	۰/۴۲	پایانه مسافربری به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت (پایانه به ازای نفر)
نامناسب‌تر	۱۶/۸	۱۴/۰	تعداد کشته‌شدگان جاده‌ای به ازای ۱۰۰ هزار نفر جمعیت

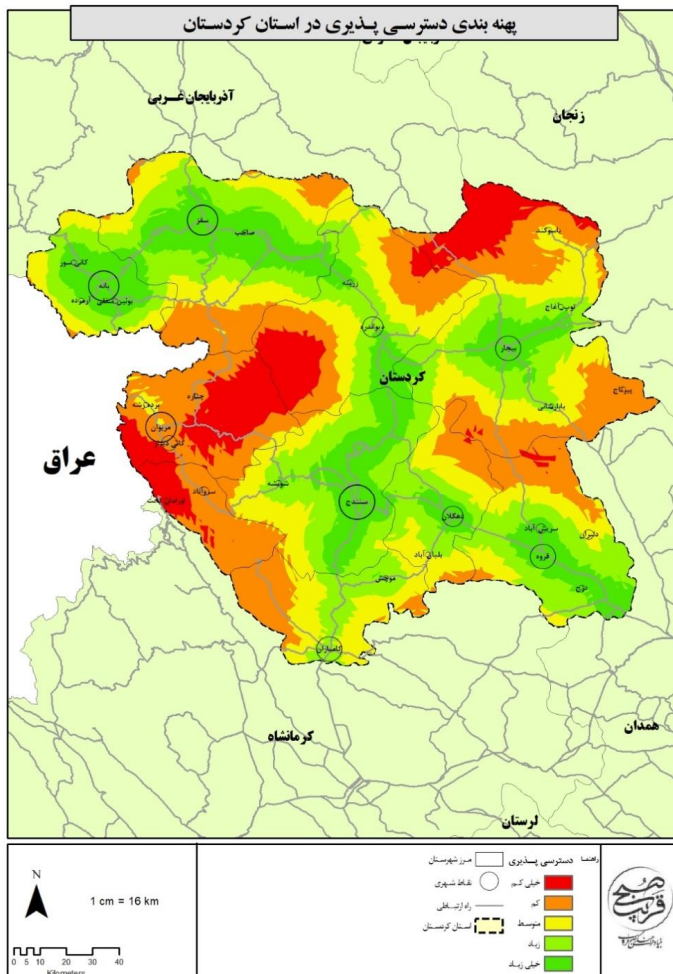
منبع: سازمان راهداری و حمل و نقل جاده‌ای کشور، ۱۳۹۸

عوامل مختلفی در شکل‌گیری شبکه راه‌های استان کردستان تأثیر داشته است که در اینجا به خلاصه‌ای از مهم‌ترین این عوامل اشاره شده است.

- نخست شکل طبیعی زمین و پستی و بلندی‌های استان، که ارتباط پهنه‌های مختلف استان با یکدیگر را تحت تأثیر قرار داده و محورهای ارتباطی عمدتاً در مسیرها و دشت‌های هموار ایجاد شده است، در نتیجه عرصه‌هایی از استان که دارای ناهمواری بیشتری بوده‌اند از دسترسی کمتری برخوردار هستند.
- قرارگیری استان در مجاورت با کشور عراق و مبادلات مرزی زمینه‌ساز شکل‌گیری برخی از محورهای ارتباطی بوده است.

۳-۶-۱-۲- پهنه‌بندی دسترسی پذیری

بررسی وضعیت دسترسی پذیری استان نشان دهنده الگوی مرکز پیرامون در دسترسی پذیری استان است، بر اساس همپوشانی نقشه‌های مربوط به دسترسی پذیری شبکه حمل و نقل جاده‌ای، پیرامون شهر سنندج و حول محور سنندج-بانه و محورهای قروه-سنندج و بیجار سنندج به واسطه دسترسی به بزرگراه‌ها و آزادراه‌ها، بیشترین دسترسی پذیری را به شبکه حمل و نقل جاده‌ای دارد و پهنه‌های شرقی و غربی استان به واسطه ناهمواری و همچنین دوری از مرکز کمتر مورد توجه بوده است و کمترین دسترسی پذیری را دارد.

نقشه ۱۸- پهنه‌بندی دسترسی پذیری در استان کردستان

۳-۱-۶-۳- حمل و نقل ریلی

با توجه به گستردگی شبکه ریلی در کشور و اتصال آن در مرز رازی و کاپی کوی از طریق راه آهن ترکیه و شبکه راه آهن اروپا و همچنین اتصال آن در مرز جلفا به راه آهن جمهوری آذربایجان و شبکه سراسری راه آهن قفقاز و سایر همسایگان شمالی و نهایتاً ارتباط آن‌ها با راه آهن روسیه و نیز اتصال آن در مرز سرخس به راه آهن ترکمنستان و شبکه سراسری راه آهن کشورهای آسیای میانه و همچنین اتصال راه-آهن سراسری کشور در مرز میرجاوه (تفتان) با راه آهن پاکستان، و اتصال راه آهن خرمشهر به شلمچه و کشور عراق، حمل و نقل ریلی در صورت بهره‌برداری بهینه از زیربناها و امکانات موجود (همچون بندر، پایانه‌های کانتینری دریایی، مناطق آزاد تجاری و ترانزیت حمل و نقل کالا به اروپا و جمهوری‌های آسیای مرکزی، خاور دور و کشورهای جنوب خلیج فارس از مرزهای ذکر شده) و با تقویت برخی از تأسیسات حمل و نقل می‌تواند امکان بسیار مناسبی را برای توسعه خدمات حمل و نقل و ارتقاء این زیربخش در سطح ملی فراهم آورد.

با احداث راه آهن همدان- سنندج، امکان پیوستن استان به شبکه ریلی ملی و کریدورهای فراملی مهیا می‌شود. با امتداد این شبکه به نقطه مرزی باشماق و اقلیم کردستان عراق این امر تحقق می‌یابد.

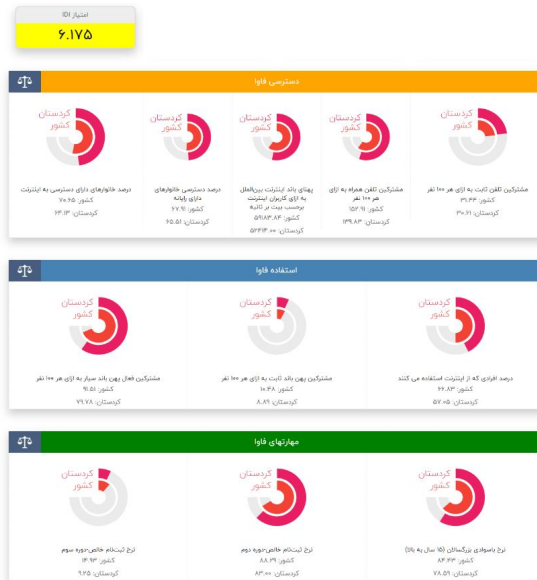
۳-۱-۶-۴- حمل و نقل هوایی و فرودگاه‌ها

حمل و نقل هوایی استان در حال حاضر از طریق فرودگاه سنندج انجام می‌شود. این فرودگاه به‌عنوان فرودگاه مرز هوایی در جنوب سنندج و در حاشیه شهر و در مسیر جاده سنندج - کرمانشاه واقع شده است و پیش‌تر از این به‌عنوان فرودگاهی درجه ۳ با موقعیت مکانی نامناسب مورد بررسی قرار گرفته است. فعالیت فرامرزی فرودگاه مذکور برقراری پرواز بین سنندج و کردستان عراق (سلیمانیه) بوده و تاکنون برقراری پرواز بین فرودگاه سنندج و عربستان (پرواز حج) مقدور نشده است. خصوصیت و وجه تمایز فرودگاه سنندج، برنامه‌ریزی و توسعه فرودگاه مذکور و عملکرد آن در جهت کسب جایگاه شایسته و سهم مؤثر و مناسب در حمل و نقل هوایی فراملی در غرب کشور به‌خصوص با اقلیم کردستان عراق و بهره‌گیری بهینه از موقعیت و فرصت جغرافیایی، ژئوپلیتیکی و اقتصادی رو به رشدی است که در غرب کشور و در استان کردستان در ارتباط با کشور عراق واقع شده است.

فرودگاه در دست احداث سفر نیز جزو هاب‌های هوایی محسوب می‌شود که نزدیکی به مرز ایران-عراق و منطقه آزاد تجاری بانه- مریوان از مزایای احداث این فرودگاه است. پوشش حمل و نقل هوایی شمال استان و جنوب استان آذربایجان غربی از دیگر ظرفیت‌های این فرودگاه است.

باید گفت مهم ترین عامل مؤثر بر بهبود جایگاه استان توسعه مهارت های دیجیتالی جمعیت در بین ساکنین استان است.

شکل ۲- شاخص فناوری اطلاعات در استان کردستان ۱۳۹۹

منبع: درگاه پایش جامعه اطلاعاتی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹

۳-۶-۲- نظام انرژی و تأمین آب

استان کردستان با توجه به موقعیت آن در غرب کشور فاقد منابع نفت و گاز است اما از برخی تأسیسات مرتبط با نفت و گاز برخوردار است، همچنین تولید انرژی برق در استان در نیروگاه سیکل ترکیبی صورت می پذیرد؛ در ادامه نظام انرژی استان تشریح می شود.

۳-۶-۲-۱- زیرساخت های مرتبط با برق

استان کردستان در محدوده شرکت برق منطقه ای غرب کشور قرار گرفته است. شرکت برق منطقه ای غرب کشور مسئولیت تولید و انتقال انرژی الکتریکی مورد نیاز مصارف مختلف در منطقه غرب کشور به وسعت ۷۱۷۲۳ کیلومتر مربع بر عهده دارد. ترکیب ظرفیت منصوبه نیروگاهی منطقه غرب کشور شامل ۹۵۶ مگاوات از نیروگاه سیکل ترکیبی سنندج، ۷۶۵/۲ مگاوات از نیروگاه گازی اسلام آباد، ۲۳۰ مگاوات از نیروگاه گازی

زاگرس کوثر و هدف (تولید پراکنده)، ۶۴۰ مگاوات از نیروگاه بخاری بیستون، ۲۰ مگاوات از نیروگاه‌های دیزلی سنندج و ایلام و ۴۹۸/۵ مگاوات از نیروگاه‌های برقایی سد پیران، سد آزاد (نگل) و سد سیمره (دره شهر) است که همگی در حوزه شرکت برق منطقه‌ای غرب هستند.

همچنین برق منطقه‌ای غرب دارای دو مرکز کنترل دیسپاچینگ انتقال (AOC) و فوق توزیع (RDC) است که محدوده عملیاتی دیسپاچینگ انتقال (AOC) شامل کلیه پست‌های ۴۰۰ کیلوولت و ۲۳۰ کیلوولت دو شرکت برق منطقه‌ای غرب و باختر شامل استان‌های کرمانشاه، کردستان، ایلام، مرکزی، همدان و لرستان و محدوده عملیاتی دیسپاچینگ فوق توزیع (RDC) شامل کلیه پست‌های ۱۳۲ کیلوولت و ۶۳ کیلوولت در محدوده استان‌های کرمانشاه، کردستان و ایلام است.

در سال ۱۳۹۸، مؤسسات تابع وزارت نیرو حدود ۴۶۱۵ میلیون کیلووات ساعت تولید ناخالص برق داشته‌اند. در این سال، تعداد مشترکین برق استان، ۶۶۱۱۱۴ مشترک بوده که نسبت به سال گذشته حدود ۳ درصد افزایش داشته است. از تعداد کل مشترکین برق استان در سال ۱۳۹۸، ۸۳ درصد مشترکین خانگی، ۳/۴۲ درصد عمومی، ۱/۵۶ کشاورزی و ۰/۴۵ درصد صنعتی بوده‌اند. همچنین در این سال بیش از ۴۴ درصد از برق فروخته شده صرف مصارف خانگی، ۱۲ درصد صنعتی، ۲۵ درصد کشاورزی، ۹ درصد عمومی، ۷ درصد در بخش تجاری و حدود ۳ درصد روشنایی معابر شده است.

در پایان سال ۱۳۹۸، تعداد ۱۷۰۶ روستای استان (حدود ۱۶۸۱۹۲ خانوار روستایی) دارای برق بوده‌اند که نسبت به سال قبل ۱/۱ درصد به خانوارهای روستایی بهره‌مند از برق اضافه شده است.

۳-۶-۲- زیرساخت‌های نفت و گاز

استان کردستان فاقد مراکز تولید گاز (میادین و پالایشگاه) بوده و تمامی نیاز مصرفی آن از طریق شبکه سراسری کشور تأمین می‌شود.

یکی از خطوط انتقال گاز سراسری و اصلی شرکت ملی گاز ایران، خط سوم آذربایجان به طول ۴۸۳ کیلومتر و اقطار ۴۸ و ۴۰ اینچ با ۳ ایستگاه تقویت فشار و ظرفیت انتقال ۴۰ و ۵۰ میلیون مترمکعب در روز است که انتقال گاز در مسیر ساوه-همدان-بیجار-تکاب-میاندوآب را بر عهده دارد.

استان کردستان فاقد منابع تولید و پالایش گاز بوده و گاز طبیعی مورد نیاز خود را از ۴ خط لوله تأمین می‌نماید، یک خط انتقال از پالایشگاه تبریز به سمت استان امتداد یافته و شهرستان‌های سقز و بانه را تحت پوشش قرار می‌دهد. از این خط، انشعابی به قطر ۲۰ اینچ جدا شده است، این انشعاب در طی مسیر کاهش قطر می‌دهد به طوری که در سقز قطر لوله به ۱۱۶ اینچ رسیده و بعد از آن با قطر ۱۲ اینچ تا بانه ادامه می‌یابد، گاز طبیعی در این

شهرستان‌ها با خطوط تغذیه اجرا شده، تأمین میوه‌چین خطوط تغذیه، گاز را به شهرهای کانی‌سور، بوئین سفلی و آرموده در شهرستان بانه نیز رسانده است.

خط لوله دوم که شهرستان‌های کامیاران، سروآباد و مریوان را پوشش می‌دهد از پالایشگاه کرمانشاه منشعب شده و انشعاب کامیاران به قطر ۱۲ اینچ از آن جدا شده و تا مریوان ادامه دارد و در طی مسیر به شهرستان سروآباد نیز گازرسانی می‌نماید.

خط سوم که از پالایشگاه اراک تا همدان به قطر ۳۰ اینچ امتداد یافته است، انشعابی از آن به قطر ۲۰ اینچ جدا شده که تا شهرستان سنندج ادامه دارد و در طی مسیر به دو جهت منشعب شده است و از یک‌جهت تا شهر موچش در شمال شرقی کامیاران و از جهت دیگر تا شهر یاسو کند در شمال امتداد یافته است، خط مزبور در استان کردستان شهرستان‌های قروه، دهگلان، بیجار، دیواندره و سنندج را از گاز طبیعی بهره‌مند می‌کند. خط لوله مذکور پس از اینکه به استان وارد شده با انشعابی به قطر ۲۰ اینچ به سمت قروه احداث شده و با استفاده از خطوط تغذیه، شهرهای دلبران، سریش‌آباد و دزج را گازرسانی کرده و پس از آن به سمت شهرستان دهگلان امتداد می‌یابد. شهر بلبان‌آباد در این شهرستان با استفاده از خطوط تغذیه گازرسانی می‌شود. از دهگلان دو انشعاب جدا می‌شود یکی از این انشعاب‌ها با قطر ۲۰ اینچ تا شهر موچش و دیگری با قطر ۳۰ اینچ به سمت بیجار امتداد یافته و تا یاسو کند ادامه دارد و خطوط تغذیه آن، شهر بابارشانی در بیجار را گازرسانی می‌کند و از این مسیر انشعاب دیگری به قطر ۱۸ اینچ شهرستان دیواندره را گازرسانی کرده است، همچنین شهر زرینه را در این شهرستان با استفاده از خطوط تغذیه از گاز برخوردار کرده است. این خط بعد از دهگلان به سمت سنندج امتداد یافته و در طی این مسیر به قطر آن افزوده می‌شود به طوری که در نزدیکی سنندج قطر آن به ۲۴ اینچ می‌رسد و شهرستان سنندج را از نعمت گاز طبیعی بهره‌مند می‌سازد.

خط چهارم، خط نهم سراسری کشور با قطر ۵۶ اینچ است که از پارس جنوبی آغاز و تا بازرگان ادامه می‌یابد و باهدف پایداری شبکه گاز غرب و شمال غرب کشور و همچنین صادرات گاز به ترکیه در حال احداث است و بخش‌هایی از آن در استان کردستان به بهره‌برداری رسیده و به شبکه گاز آن متصل شده است. در این مسیر شهرستان‌های دهگلان سنندج، دیواندره و سقز از مزایای این خط لوله بهره‌مند خواهند شد و همچنین در پایداری سایر شهرستان‌ها نیز بسیار مؤثر خواهد بود.

یکی از مشکلاتی که استان کردستان در بحث گاز با آن مواجه است افت فشار گاز در طول فصول سرد سال است که دسترسی به گاز را در برخی از مناطق استان با مشکل مواجه می‌کند. البته در طی سال‌های اخیر در جهت تقویت فشار گاز در استان اقداماتی صورت گرفته است اما توسعه بیشتر این اقدامات در استان جهت مرتفع شدن این مشکل در استان بسیار ضروری است. تمامی شهرهای استان از نعمت گاز برخوردار هستند و تعداد روستاهای برخوردار از نعمت گاز طبیعی برابر با ۱۲۹۶ روستا است.

۳-۲-۳-۳- استحصالی و تأمین آب

در سال آبی ۹۸-۱۳۹۷ میزان تخلیه سالانه منابع آب زیرزمینی استان حدود ۹۰۹ میلیون مترمکعب بوده است. که نسبت به سال آبی ۹۷-۱۳۹۶، ۰/۷۸ درصد کاهش داشته است. در سال ۱۳۹۸، تعداد چاه‌های عمیق، نیمه عمیق، قنات و چشمه به ترتیب برابر با ۲۶۲۲، ۱۱۰۳۸، ۴۹۶ و ۳۸۴۳۰ بوده است که چشمه‌ها با ۴۸۳ میلیون مترمکعب تخلیه سالانه بیشترین حجم تخلیه سالانه آب‌های زیرزمینی را به خود اختصاص می‌دهند. به‌طور کلی در سال ۱۳۹۸، تعداد ۵۱۰۶۸۱ فقره انشعاب آب (شهری و روستایی) وجود داشته که نسبت به سال گذشته حدود ۳ درصد افزایش را نشان می‌دهد. در همین سال تعداد کل انشعاب و حجم فروش آب در نقاط شهری به ترتیب ۳۸۳۱۳۷ فقره و ۸۰۵۸۷۹۳۵ مترمکعب بوده است. که از این تعداد، ۳۴۷۶۰۰ فقره انشعاب حدود ۹۱ درصد کل انشعابات مربوط به بخش خانگی بوده است. همچنین در سال ۱۳۹۸، تعداد انشعاب آب، حجم تولید و فروش آب در نقاط روستایی تحت پوشش شرکت آب و فاضلاب روستایی به ترتیب ۱۲۷۵۴۴ فقره، ۲۶۹۲۱ و ۲۰۷۵۰ هزار مترمکعب بوده است. سرانه مصرف آب در نقاط شهری استان در بخش خانگی به ازای هر نفر حدود ۶۵/۵ مترمکعب است.

جدول ۱۱۱- میزان برداشت و مصرف منابع آب سطحی و زیرسطحی استان در سال ۱۳۹۲

مقدار	واحد	عنوان
منابع آب سطحی		
۴۸۱۱	میلیون مترمکعب	حجم منابع آب سطحی از منابع تجدیدشونده
۳۳۲۴	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب رودخانه‌های مرزی
۴۵۸۰	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب در چرخه (خروجی از استان، یا ورودی به دریاچه‌ها، کف‌ها و کویرها)
۳۰۰	میلیون مترمکعب	حجم سالانه آب ورودی از طریق مرزهای استان یا انتقالی به استان
منابع آب زیرزمینی		
۸۱۶	میلیون مترمکعب	حجم منابع آب زیرزمینی از منابع تجدیدشونده
۴۹۲	میلیون مترمکعب	حجم برداشت سالانه آب از چاه‌ها
۴۸۴	میلیون مترمکعب	حجم سالانه تخلیه از چشمه‌ها
۲۲	میلیون مترمکعب	حجم سالانه تخلیه از قنات
میزان کل برداشت و مصارف		
۶۹۳٫۹	میلیون مترمکعب	میزان مصرف سالانه از منابع آب زیرزمینی
۳۰	میلیون مترمکعب	اضافه برداشت سالانه از منابع آب زیرزمینی
۲۹۸٫۴	میلیون مترمکعب	میزان برداشت سالانه از منابع آب سطحی استان
۹۹۲٫۳	میلیون مترمکعب	حجم کل سالانه آب مصرفی (سطحی و زیرزمینی)
۸۹۸٫۱	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه کشاورزی
۸۱٫۸	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه شرب
۱۲٫۵	میلیون مترمکعب	مصارف سالانه صنعت

منبع: دفتر مطالعات پایه منابع آب، وزارت نیرو، ۱۳۹۲

بررسی میزان مصرف منابع در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده سه موضوع اساسی است، نخست سهم برداشت از منابع زیرسطحی ۷۰ درصد و برداشت از منبع آب سطحی ۳۰ درصد آب مصرفی استان است. دوم اضافه برداشت از منابع آب زیرزمینی حدود ۴ درصد از کل برداشت از منابع آب زیرزمینی است و سوم سهم بالای مصرف در بخش کشاورزی است، به طوری که بیش از ۹۰ درصد منابع سطحی و زیرسطحی در بخش کشاورزی مصرف شده است و سهم بخش صنعت حدود ۱/۲ درصد منابع موجود بوده است و حدود ۸ درصد مربوط به مصارف شرب بوده است.

۳-۷- بررسی نظام مدیریتی

۳-۷-۱- وضع موجود و مدل مفهومی

در این قسمت از مطالعات سیستم مدیریتی حاکم بر استان کردستان بررسی و تحلیل می‌گردد. این سیستم همچون بستر و چارچوبی است که کلیه فرآیندها و اقدامات توسعه‌ای، هم در حوزه نرم‌افزاری (سازمانی، اداری، حقوقی و ...) و هم در حوزه سخت‌افزاری (اجرا، تدارکات، نظارت و ...)، از طریق این سیستم و نظام موجود صورت می‌گیرد. در واقع می‌توان گفت توسعه پایدار و متوازن استان از یک‌سو، به کلیه برآوردها، تحلیل‌ها و راهکارهای فنی و تخصصی توسعه استان و از سوی دیگر به نحوه اجرای نتایج و محصول مطالعات آمایش که حاصل کارآمدی و اثربخشی نظام مدیریتی است، وابسته است. دستیابی به اهداف طرح آمایش استان نیازمند استفاده حداکثری از ظرفیت‌های قانونی و حقوقی موجود در نظام مدیریتی و شناسایی خلأها و کمبودهای قانونی و اداری و رفع آنهاست، تا از این طریق امکان تحقق حداکثری پروژه‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده در مطالعات آمایش استان فراهم گردد.

نظام برنامه‌ریزی و مدیریت در کشور به صورت متمرکز، از بالا به پایین و به صورت بخشی و تخصصی است. به عبارت دیگر، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی اجرایی و بودجه‌ریزی به صورت متمرکز از مرکز و در سطح ملی صورت می‌گیرد و سهم هر یک از وزارتخانه‌ها (دستگاه‌های اجرایی تخصصی) مشخص و به آنها ابلاغ می‌شود و آنها نیز به صورت سلسله‌مراتبی به دستگاه‌های متناظر در استان و شهرستان ابلاغ نموده و سپس فرآیندهای اجرایی را مطابق آیین‌نامه‌های سازمان برنامه و بودجه کشور، انجام می‌دهند. نظام پایش و نظارت عملکرد نیز متناسب با همین سیستم سلسله‌مراتبی از سطح خرد به کلان تهیه و جهت برنامه‌ریزی‌های آینده بکار گرفته می‌شود. در این نظام انجام هماهنگی‌های بین بخشی از طریق تشکیل ستادها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های متشکل از نمایندگان دستگاه‌ها زیر نظر عالی‌ترین مقام مرتبط ملی، استانی یا شهرستانی، صورت می‌گیرد.

اجرای آمایش سرزمین در مقیاس استان کردستان و شهرستان‌های آن در چارچوب نظام مدیریتی مذکور با چالش‌هایی مواجه است که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

- تصمیم‌گیری غیرکارآمد شورای برنامه‌ریزی استان در توسعه استان؛
- تغییر سیاست‌های شورای برنامه‌ریزی و کارگروه‌های آن با تغییر مدیران؛
- بومی نبودن به عنوان امتیاز مدیریت در استان؛
- فقدان سازوکارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها؛
- عدم شکل‌گیری نهادهای مدنی به دور از روابط قومی و سیاسی؛
- تأثیر روابط منفی قومی و قبیله‌ای بر مدیریت کلان و خرد استان؛
- عدم آشنایی افراد و نهادهای غیردولتی با مبانی و عوامل توسعه استان؛
- تخریب نهادهای دولتی از طریق نهادهای انتخابی؛
- کاهش اعتماد نهادی مردم؛
- پررنگ بودن تصمیم‌گیری‌های فردی و شخصی و مشارکت کمتر افراد و نهادها در تصمیم‌گیری‌ها؛
- تخصیص ناعادلانه منابع ملی و استانی؛
- فقدان نظام تولید و انتشار داده‌های لازم برای تصمیم‌گیری در خصوص برنامه آمایش در سطوح فضایی،
- ضعف در تعریف دقیق ارتباط و همگرایی بین مطالعات آمایش استان با فرآیندهای مدیریتی توسعه استان از یک‌سو و لویای برنامه‌های ۵ ساله توسعه و برنامه‌های اجرایی یک‌ساله توسعه استان از سوی دیگر؛
- تفاوت در انتظارات مدیران استان و درک متفاوت از برنامه‌ها و طرح‌های توسعه استان؛
- نگاه مقطعی و عدم استمرار و تداوم در برنامه‌ریزی و اجرا؛
- اعمال نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛
- مدیریت کوتاه‌مدت در سطح کلان استان و عدم آشنایی آن‌ها با مسائل و چالش‌ها، ظرفیت‌ها و فرصت‌های استان؛
- نبود داده و اطلاعات لازم، فنی و به‌هنگام برای مدیریت فرآیندها و همچنین کمبود جدی نیروی انسانی ماهر و متخصص در استان؛
- بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری و عدم توجه جدی به برنامه آمایش سرزمین در تدوین برنامه توسعه استان؛
- عدم توجه مدیریت استان به حفظ نخبگان استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛

- توسعه کمی دستگاه‌های دولتی و کارکنان دولت بیش از ظرفیت و توان مدیریتی و مالی دولت در استان؛
- عدم توجه و برنامه‌ریزی جدی مدیریت استان جهت تکمیل پروژه‌های کلان و زیرساختی استان؛
- نگاه سیاسی و امنیتی به منابع طبیعی استان و مداخلات فراوان سطح ملی در مدیریت استان؛
- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛
- عدم اجرایی نمودن پروژه‌های اولویت‌دار حوزه مدیریت و تصمیم‌گیری نظیر ایجاد سیستم پشتیبان تصمیم‌گیری فضایی (SDSS بر اساس سند آمایش استان)، طراحی سامانه مکان مرجع برای انطباق پروژه‌های اجرایی با الزامات سند آمایش استان، تشکیل کارگروه ویژه آمایش در استان به صورت منظم و انجام وظایف محوله، بازنگری طرح آمایش استان در دوره‌های ۵ ساله و سایر موارد؛
- نبود نظام یکپارچه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛
- تشتت شدید در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی؛
- عدم توجه جدی به شوراهای عالی و ستادهای استانی نظیر شورای عالی شهرسازی و معماری، ستاد بازآفرینی پایدار شهری، ستاد آموزش استان و غیره به آمایش سرزمین در سطح ملی و استانی و استفاده از ظرفیت‌های آن‌ها؛
- نبود نتایج و دستاوردهای آمایش سرزمین به عنوان قوانین لازم‌الاجرا برای نهادهای دولتی و غیردولتی؛
- فقدان متولی جدی، کارآمد، مسئولیت‌پذیر و پاسخگو برای اجرای آمایش استان؛
- نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛
- کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم و مدیریت بهینه منابع موجود برای تحقق آمایش استان؛
- عدم اجرای مدل مفهومی پیشنهادی برنامه آمایش استان در ارتباط با نظام برنامه‌ریزی هماهنگ بین بخش‌ها و دستگاه‌های استانی؛
- نبود ابزارها، سازوکارهای منسجم و نهادهای مسئول پایش و نظارت بر عملکرد آمایش و فرآیندهای آن (سامانه ساترا، اگرچه یک بستر مناسب است اما سازوکار نهادی نیست)؛
- فقدان مشارکت جدی نهادهای غیردولتی و نمایندگان مردم (نمایندگان مجلس شورای اسلامی و اعضای شورای اسلامی استان، شهرها و روستاها) در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های برنامه توسعه استان؛
- نبود تقسیم وظایف، جایگاه قانونی و مسئولیت‌های نهادی غیردولتی و نهادهای عمومی در برنامه توسعه استان و پاسخگویی آن‌ها؛
- ضعف در مشارکت و همکاری نهادهای قضایی به عنوان ناظر و مدعی‌العموم در برنامه‌های توسعه استان؛

- فقدان توجه به فرصت‌ها و پتانسیل‌های به وجود آمده بعد از تهیه طرح از یک‌سو، و تغییر در شرایط و ویژگی‌های مکانی و فضایی از سوی دیگر در راستای بازنگری و به روزرسانی برخط برنامه توسعه استان؛
  - نبود سازوکار حفظ و رعایت زمان‌بندی پروژه‌ها و اقدامات برآمده از برنامه توسعه استان و ایجاد سازوکار رفع مشکلات و موانع اجرایی؛
  - ضعف در شناسایی و توجه جدی به مسائل و مشکلات مردم استان به عنوان مجریان و دخیلان اصلی توسعه استان و سازوکارهای لازم برای انتقال نظرات و دیدگاه‌ها در برنامه توسعه؛
  - عدم فرآیند برنامه‌ریزی از پایین به بالا و ایجاد شرایط تأثیرگذاری آن بر استراتژی‌های کلی توسعه استان؛
  - نبود نظام کارا و مؤثر در جهت حفظ کیفیت اجرای برنامه‌ها و اقدامات توسعه‌ای؛
  - تداخل تصمیم‌گیری‌ها در مناطقی با تداخل مسئولیت‌های نهادهای متولی و مجری و وجود خلأهای تصمیم‌گیری؛
  - ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای امنیتی و ارائه راهکارها برای مواقع بحران با هدف کاهش حداقل تأثیرات بر فرآیند توسعه استان؛
  - نبود سازوکارهای لازم برای کاهش ریسک جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی؛
- رفع موانع نظری و عملی اجرای آمایش استان نیازمند چارچوب نظری مناسب و منطبق با شرایط کشور است، تا از این طریق هم از حداکثر ظرفیت قانونی موجود کشور استفاده شود و هم خلأهای موجود شناسایی شده و فرآیندهای لازم برای ایجاد سازوکارهای قانونی مناسب در آینده برداشته شود. لذا با مطالعه منابع مختلف داخلی و خارجی از جمله ROM، D&E، TQM، KM، PDCA، IMS، PMBOK در سایر مطالب مرتبط، مدل مفهومی نظام مدیریتی آمایش استان مطابق نمودار زیر پیشنهاد شده است.
- در این مدل کلیه مفاهیم کلیدی مرتبط با اجرای برنامه توسعه آمایش استان دیده شده است. هر یک از این ابعاد، خود یک نظام مدیریتی است که باید توسط نهادهای مرتبط در یک سازوکار اجرایی مناسب انجام شود. لازم به ذکر است که کلیه ۱۴ بعد (نظام) در کنار یکدیگر می‌تواند حداکثر اثرگذاری و کارآمدی را برای نتایج مطالعات آمایش استان داشته باشد. ایجاد خلل جدی در هر یک از این ابعاد، عملاً سایر ابعاد را با چالش جدی در هدایت و راهبری مواجه می‌کند.

نمودار ۳۱- چارچوب مفهومی نظام مدیریت آزمایشی و توسعه فضایی استان

۳-۷-۲- تحلیل وضع موجود

استان کردستان به عنوان استان مرزی کشور هم اکنون با مشکلات متعدد بیکاری، توسعه نیافتگی، مهاجرت و... دسته و پنجه نرم می کند، طی سالهای اخیر دولت ها برای شتاب توسعه استان پروژه ها و طرح های مختلفی تصویب و اجرایی کرده اند که متأسفانه به دلیل عدم توجه در بحث اعتبارات و عدم مدیریت صحیح، بسیاری از پروژه ها در این استان، از برنامه ها پیش بینی شده سال ها عقب است. یکی از مهم ترین آن ها نبود زیرساخت های ارتباطی و امکانات توسعه شهری است، در سال های اخیر پروژه های نیمه تمام متعددی در بخش های مختلف استان از جمله حوزه زیرساختی در انتظار اعتبارند. طبق برآوردهای انجام شده بیش از ۲۵۰۰ پروژه کلان و اثرگذار در استان کردستان به صورت نیمه تمام وجود دارد که از پنج تا هشتاد درصد پیشرفت فیزیکی دارند. عملیات اجرایی این پروژه ها در سال های گذشته آغاز شده ولی به دلایل مختلف از جمله عدم مدیریت مالی هنوز تکمیل نشده اند.

بخش قابل توجهی از ظرفیت ها و فرصت های استان در حوزه زراعت و باغداری، گردشگری، معادن و صنایع تبدیلی به دلیل مدیریت نامطلوب و ناکارآمد در سطوح مختلف استان مورد استفاده قرار نگرفته است. لازم به ذکر است که تهیه یک طرح آزمایشی با کیفیت بالا کافی نبوده و نیازمند سازوکارهای اجرایی مناسب و سازگار

با طرح است، تا از این طریق امکان تحقق و اجرای نتایج طرح آمایش حاصل شده و اثرات مثبت آن در توسعه استان نمایان شود. این استان با داشتن متخصصین در حوزه‌های مختلف متأسفانه با کمبود نیروی انسانی فنی در ادارات و سازمان‌های اجرای طرح آمایش مواجه است. بخش قابل توجهی از ادارات کل و ادارات شهرستانی و شهرها فاقد مدیران و کارشناسان فنی و متخصص برای اجرای دقیق و صحیح طرح‌ها، برنامه‌ها و پروژه‌ها هستند. همچنین در حال حاضر این استان دارای پروژه‌های ناتمام بسیاری است. در زیر به برخی از این پروژه‌ها اشاره می‌گردد:

۱. مسکن مهر کردستان: از مجموع ۳۸ هزار و ۱۸۰ واحد مسکن مهر کردستان، ۳۶ هزار و ۲۶۲ واحد به متقاضیان تحویل شده و یک هزار و ۶۷۰ واحد باقیمانده نیز به طور میانگین از پیشرفت ۸۵ درصد برخوردار است.
۲. منطقه ویژه اقتصادی بانه: فاز اول این منطقه ۳۵ هکتار است که هنوز کامل نشده است.
۳. جاده سنندج - مریوان: که دارای شش قطعه است و قطعات یک، دو و سه آن، ۹۰ درصد پیشرفت فیزیکی دارد. این پروژه ۵۲ کیلومتر است.
۴. ورزشگاه ۶ هزار نفری ۲۲ گولان سنندج: این پروژه از سال ۱۳۸۴ آغاز شده و تا سال ۱۳۹۷ از پیشرفت ۶۵ درصدی برخوردار بوده است.
۵. فرودگاه سقز: این پروژه ۳۰ درصد پیشرفت فیزیکی دارد که و نیازمند تأمین اعتبار برای تکمیل است.
۶. بیمارستان ۲۳۵ تختخوابی سقز: این پروژه بیش از ۸۰ درصد پیشرفت فیزیکی داشته و برای تکمیل نهایی و تجهیز نیازمند تأمین اعتبار است.
۷. مجموعه ورزشی کارگری سنندج: این مجموعه در زمینی به مساحت ۳۶ هزار مترمربع از سال ۱۳۸۴ آغاز شده و تاکنون سالن چند منظوره ورزشی سرپوشیده، زمین فوتسال چمن مصنوعی، حصارکشی و تسطیح اراضی آن با صرف ۸۰ میلیارد ریال انجام و به بهره‌برداری رسیده است. طرح‌های مهمانسرای کارگری، استخر سرپوشیده، زمین فوتبال چمن و زمین فوتسال ساحلی نیز در این مجموعه در دست احداث قرار دارد.
۸. تالار مرکزی سنندج: بیش از ۱۵ سال از آغاز عملیات احداث آن می‌گذرد. نبود اعتبار کافی مهم‌ترین مسئله عدم بهره‌برداری این پروژه است.
۹. مرکز تحقیقات ژنتیک قوچ و میش ایران: این پروژه در بیجار مساحت حدود ۳۲ هزار هکتار را شامل می‌شود و تاکنون ۵۰ میلیارد ریال اعتبار آن تصویب شده اما به طور کامل تخصیص نیافته است.
۱۰. راه آهن همدان - سنندج: این پروژه دارای عمر بیش از ۱۰ سال است. از سه قطعه اجرایی به طول ۱۵۰ کیلومتر تشکیل شده است. قطعه اول به طول ۶۴/۵ کیلومتر دارای ۲ ایستگاه مسافری و در محدوده شهر همدان قرار دارد و پیشرفت حدود ۷۰ درصد داشته است. قطعه دوم در محدوده شهر قروه به طول ۵۶

کیلومتر و ۲۳۰ متر با ۳ ایستگاه که یکی از این ایستگاه‌ها مسافری و ۲ ایستگاه دیگر مربوط به تغییر خط می‌باشند ایجاد خواهد شد. این قطعه پیشرفت ۲۲ درصدی داشته است. قطعه سوم نیز به طول ۳۰ کیلومتر و ۵۸۰ متر با ۲ ایستگاه در حوزه دهگلان و سنندج قرار دارد که نزدیک به ۹۰ درصد تکمیل شده و نیازمند ریل‌گذاری است.

طرح‌هایی نظیر ساماندهی مرز باشماق، پایاب سد گاران، جاده سنندج به مریوان، ساماندهی و تأمین زیرساخت‌های بازارچه سیران‌بند بانه، آب‌رسانی به شهر بانه از محل سد عباس‌آباد، مجموعه ورزشی بانه، بیمارستان ۲۳۵ تختخوابی سقز، چند پروژه آموزشی در شهرستان بانه، زمین چمن استقلال سنندج، دانشکده صنعت و معدن قروه، کتابخانه شماره ۳، پست اسکی بیجار، شهرک صنعتی قروه، تصفیه‌خانه آرسنیک دلبران، پل بلوار معلم قروه، دیوارچینی محوطه مقبره پیرشالیار و هورامات تخت، تکمیل و ارتقاء راه‌های روستایی، تکمیل طرح‌های هادی روستایی، احداث شبکه فاضلاب و تصفیه‌خانه دزج و دلبران، بررسی مکان دفن زباله، رفع نواقص محور قروه- سریش آباد و طرح‌های ریز و درشت دیگر در بخش‌های صنعت، کشاورزی، گردشگری و فرهنگی و شهرسازی که افتتاح و راه‌اندازی به موقع آن‌ها می‌توانست گره‌گشای مشکل بزرگ توسعه استان باشد اما همچنان ناتمام هستند. کمبود اعتبار، بدهی به پیمانکاران، نبود برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح در اجرا و تغییرات آن از جمله دلایل ناتمام ماندن این پروژه‌ها بودند.

بنابراین به‌ویژه در خصوص پروژه‌های زیرساختی، تأمین بودجه و تکمیل پروژه‌های عمرانی و غیر عمرانی نیمه‌تمام دولت از مشکلات جدی استان کردستان است. این امر کلیه امورات مربوط به مدیریت زمان، کیفیت، تغییرات، ریسک، نتیجه‌گرایی و غیره را تحت تأثیر قرار داده و نامشخص کرده است. هیچ سازمان و نهادی نیز مسئولیت این عدم تحقق برنامه را به عهده نگرفته و پیشنهادهای در خصوص به روزرسانی آن انجام نداده و همه امورات تحقق پروژه‌ها و اقدامات را به بودجه دولت گره زده‌اند. این در حالی است که راه‌حل‌های متنوع و مختلف تأمین مالی برای اجرای پروژه‌ها می‌توان برنامه‌ریزی و اجرا کرد.

به موارد فوق باید، بخش پروژه‌های غیر عمرانی نظیر پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی را نیز که معمولاً از دید مسئولان مغفول می‌ماند، اضافه کرد. به این ترتیب متوجه مشکلات عظیم توسعه‌نیافتگی استان کردستان با توجه به منابع سرشار طبیعی آن خواهیم شد. دولت با در اختیار داشتن نقش‌های مختلف نظارت و ارزیابی، تأمین مالی، انتخاب مجریان و پیمانکاران و تصمیمات اجرایی پروژه‌ها، عملاً به عنوان مجری و متولی اجرا شناخته شده و تا حد زیادی توانمندی و ظرفیت‌های بخش خصوصی را در زمینه‌های مختلف خلاقیت و نوآوری، تأمین مالی، ارتقای کیفی، مدیریت اجرا و بهره‌برداری بهینه و کارآمد نادیده گرفته است.

با نگاهی کوتاه به اجرای پروژه‌ها و برنامه‌ها در استان کردستان می‌توان چالش‌ها و مشکلات جدی در اجرا و بهره‌برداری آن‌ها را در نظام مدیریت اجرا دانست که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. ساختار غیررسمی و قومی موجود در استان کردستان موجب کشمکش‌ها و تضادهای عملکردی و رفتاری در میان مدیران و کارشناسان نهادهای دولتی و غیردولتی شده است و این امر هم‌گرایی و وحدت سازمانی را با مشکل مواجه کرده است.
۲. بومی بودن مدیران در استان کردستان امتیاز نبوده و گاه اگر مدیر لایق و شایسته باشد، کارایی و عملکرد بهتری دارد. در این استان تصمیم‌گیری‌های فردی و شخصی پررنگ بوده و مشارکت افراد و نهادها در تصمیم‌گیری کمتر است.
۳. تصمیمات شورای برنامه‌ریزی آمایش استان غیرکارآمد و وابسته به سیاست‌های رئیس سازمان است و از برنامه پیروی نمی‌کند. از جمله تخصیص منابع در سطح استان ناعادلانه است.
۴. مدیریت آمایش استان در هیچ یک از دستگاه‌های اجرایی استان جایگاهی نداشته و اصولاً موضوعیت ندارد. به عبارتی دیگر سازوکارهای موجود بیشتر بر بخش برنامه‌ریزی و تهیه اسناد آمایش و توسعه تأکید دارد. در واقع هیچ سازوکاری برای پیگیری‌ها و شناسایی موارد رعایت و یا عدم رعایت ملاحظات آمایش استان در کارکرد متعارف دستگاه‌های اجرایی و اقدامات بخش خصوصی موجود نیست.
۵. سازمان برنامه و بودجه استان به عنوان متولی مدیریت آمایش استان، فاقد بازوی اجرایی در سطح شهرستان بوده و بنابراین توان اجرای برنامه‌ها را ندارد.
۶. نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی موجب شده است که در استان کردستان بسیاری از پروژه‌ها و اقدامات با بن‌بست مواجه شود. نگاه حزبی-قومی و جهت‌گیری مدیریتی در این زمینه از موانع مهم و مشکلات عمده این استان است.
۷. مداخلات تصمیم‌گیری‌های سطح ملی در سطح استان بسیار زیاد است. به دلیل منابع فراوان مهم در سطح ملی، تصمیم‌گیری‌ها در پایتخت بدون مشورت با مسئولان سطح استانی گرفته می‌شود و آثار این تصمیم‌ها در مردم استان در نظر گرفته نمی‌شود.
۸. عدم تمرکز و آشنایی کافی مدیران و کارشناسان دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی با وظایف و مأموریت‌های سازمانی و برنامه‌ریزی برای انجام آن‌ها از معضلات این استان است. کمبود جدی نیروهای متخصص و فنی در حوزه فعالیت از جمله مشکلات اصلی این استان است.
۹. مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان کردستان کمتر متناسب با وضعیت استان و تصمیم‌گیری در مورد بهبود فرآیندها و حل مشکلات است. در بسیاری موارد مصوبات انجام شده، به مرحله اجرا در نیامده‌اند.
۱۰. ساختار فعلی شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان و همچنین سایر شوراهای استان، بسیار عریض و طویل و با کارگروه‌های فراوان زیرمجموعه بوده که عملاً تصمیم‌گیری و اتفاق‌نظر را با مشکل مواجه

- می‌کند. بررسی‌ها نشان داده است که این شوراها تأثیر مثبت و مؤثری بر توسعه استان نداشته و نیاز به تغییرات ساختاری و عملکردی در این شوراها به صورت جدی احساس می‌شود. همچنین هیچ‌گونه نهاد و سازوکار نظارتی بر عملکرد این شوراها وجود ندارد.
۱۱. عدم مشارکت و بهره‌مندی بخش خصوصی و مردم کردستان در توسعه استان: متأسفانه اکثر سمن‌ها به مأموریت و وظایف خود آشنا نبوده، رویکرد قومی و طایفه‌ای داشته و از این ظرفیت برای حل بخشی از مشکلات و معضلات استان که در توان همکاری آن‌هاست، استفاده نمی‌شود.
۱۲. نمایندگان مردم استان کردستان نظیر نمایندگان مجلس شورای اسلامی و مهم‌تر نمایندگان در شورای اسلامی استان، شورای اسلامی شهرها و روستاهای استان و نمایندگان صنوف، نقش بسیار اندک و ناچیزی در تصمیم‌گیری‌های راهبردی و کلان استان دارند. در استان کردستان همواره به دلیل نقش پررنگ مسائل امنیتی و منابع آب، مردم دیده نشده‌اند. این در حالی است که در مواقع بحرانی، همیشه این مردم استان بوده‌اند که هزینه و امکان عبور از بحران را فراهم کرده‌اند.
۱۳. در این استان نهادهای نظارتی همچون استانداری، سازمان برنامه و بودجه استان و واحدهای ارزیابی و نظارت دستگاه‌های اجرایی، هیچ‌گونه سیستم اجرایی دقیق و هدفمند و برنامه‌ریزی‌شده‌ای برای مدیریت زمان پروژه‌های اجرایی را ندارند. همواره در پروژه‌ها بخش CPM پروژه‌ها وجود دارد که پیشرفت کار را کنترل می‌کند. اما عدم مدیریت زمان، پروژه را با تغییر مواجه می‌کند. تأخیر در اجرای پروژه‌ها تنها به دلیل تأمین منابع مالی نیست، بلکه عمدتاً به دلایل تصمیم‌گیری‌های نادرست و غیرواقع تأمین مالی و تأمین‌کنندگان مالی، نبود راهکارهای رفع چالش‌های قانونی و حقوقی نظیر مالکیت، بروکراسی اعطای مجوزها و صلاحیت‌ها و نظایر آن است. مدیریت زمان اقدامات توسعه‌ای در استان عملاً بدون متولی است.
۱۴. شرایط استان همواره در حال تغییر است. این تغییرات شامل تغییر در داده‌ها به دلایل مهاجرت و جابجایی، تغییر در فناوری، تغییر در پارادایم‌ها و رویکردهای مواجهه با مسئله، تغییر در نیروی انسانی و ماهر، تغییر در بودجه و اعتبارات، تغییر در قوانین و مقررات و موارد مشابه است. سازگار شدن فرآیند توسعه استان و انطباق پروژه‌های کلان و راهبردی که معمولاً بلندمدت هستند با این تغییرات، یک کار کارشناسی، فنی و مدیریتی (تصمیم‌گیرانه) است. در استان متولی رصد تغییرات، اثرات آن بر اقدامات و پروژه‌ها، رفع کمبودها و نیازهای جدید چه ارگان و سازمانی است؟ مدیریت تغییرات یکی از چالش‌های جدی دنیای امروز ماست که نیاز است سازوکار مناسبی برای آن دیده شود.
۱۵. بسیاری از پروژه‌هایی که توسط دولت و یا توسط بخش خصوصی یا تعاونی که دارای صلاحیت لازم یا نظارت کافی نبوده‌اند، اجرا شده‌اند و از کیفیت پایین در بهره‌برداری برخوردارند. بخش قابل توجهی از این پروژه‌ها به اهداف خود نرسیده و با صرف هزینه و زمان زیاد، در واقع ناموفق بوده‌اند. مدیریت

کیفیت یک فرآیند است که پایش، نظارت و ارزیابی فناوری، نیروی انسانی، گردش کار، مواد و مصالح و ارائه خدمت را بررسی و مدیریت می‌کند. با نگاهی به کشورهای همسایه این استان، تمرکز بر کیفیت و تأثیر آن بر جذب مخاطب و سرمایه را می‌توان به آسانی مشاهده کرد. مدیریت کیفیت توسعه استان به عهده چه سازمان و ارگانی است؟ لازم است که این امر مهم در سازوکاری مطمئن و فنی پیگیری و اجرایی گردد.

۱۶. هر دستگاه اجرایی و یا نهاد نظارتی و سیاست‌گذاری دارای قلمروهای فعالیتی و عملکردی است. یکی از چالش‌های جدی استان کردستان تداخل زیاد این قلمروها و عدم انطباق تصمیم‌گیری‌ها در قلمروهای مشترک است. هر دستگاهی برای پیشبرد اهداف و مأموریت‌های سازمانی خود طرح‌ها و برنامه‌هایی را آماده و تصویب می‌کند. این در حالی است که راهکارهای پیشنهادی این طرح‌ها در قلمروهای مشترک، در بسیاری موارد متناقض، متضاد و خنثی‌کننده یکدیگر است به جای آنکه هم‌افزا و دارای سینرژیک باشد.

۱۷. توسعه استان کردستان بدون توجه به رصد تغییر شاخص‌های توسعه امکان‌پذیر نیست. برای تصمیم‌گیری کارآمد و مؤثر لازم است که داده‌ها و اطلاعات در طول زمان از رصد شده تا بستر لازم برای تحلیل، چرایی و چگونگی معین گردد. بدون داده‌های کمی و کیفی هدفمند، تصمیم‌گیری، قدم زدن در تاریکی مطلق است و امید داشتن به شانس و اقبال است. ایجاد سامانه داده‌ها و اطلاعات به صورت روشمند و هدفمند کمک می‌کند که اولویت‌ها، چالش‌ها، میزان عدم قطعیت و قابلیت کنترل و برنامه‌ریزی، دخیلان و ذی‌نفعان و بسیاری موارد مؤثر دیگر در تحقق توسعه، مشخص گردد. این امر نیازمند مدیریت و سیستم داده‌ها و اطلاعات در درازمدت است به طوری که با تغییرات مدیران و یا سیاست‌های اجرایی، این نظام مدیریت به کار خود ادامه دهد.

۱۸. برنامه‌ریزی توسعه استان کردستان به صورت بالا به پایین انجام شده است. در بهترین حالت نظر افراد و گروه‌های غیردولتی دریافت شده است. این امر با ایجاد نظامی که منابع و دارایی‌هایی که قابلیت جذب و به کارگیری در توسعه استان را دارد، بسیار متفاوت است. بخش قابل توجهی از ظرفیت استان کردستان در اختیار بخش غیردولتی است. ایجاد یک جایگاه پرننگ در برنامه توسعه استان برای این امر ضروری است. همچنین این منابع به شکلی تجمع شده و قابل‌دستیابی سریع نیست، لذا باید به شیوه‌ای مدیریت شود که در طول زمان به صورت انعطاف‌پذیر اضافه و کسر گردد. اگر منابع و دارایی‌های کردستان خارج از استان و کشور نیز به این بخش اضافه شود، پیچیدگی موضوع و ضرورت مدیریت متمرکز آن در استان بیشتر احساس خواهد شد.

۱۹. بررسی تأمین اعتبارات در ۸۰ سال گذشته به روشنی نشان می‌دهد، بودجه‌ریزی با تخصیص اعتبارات دولتی همواره فاصله داشته است. روش‌های مختلفی برای حل این موضوع و جلوگیری از توقف توسعه

استان کردستان وجود دارد. برای مثال ایجاد محرک‌های تشویقی جذب سرمایه‌گذار، ایجاد فضای امن سرمایه‌گذاری، کاهش موانع جذب سرمایه و فعالیت‌های اقتصادی، ایجاد تناسب بین اجرای اقدامات و پروژه‌ها با تخصیص اعتبارات، بهره‌گیری از منابع بانکی و تعاونی و موارد مشابه دیگر کمک می‌کند که مدیریت مالی و پولی توسعه استان کردستان با کمترین چالش مواجه شود. لازم است از یک‌سو ریسک توسعه کاهش یابد و از سوی دیگر مدیریت مالی به صورت متمرکز در استان انجام شود. منابع مالی مسئولیت اجتماعی صنایع نیز از دیگر منابع قابل برنامه‌ریزی برای توسعه استان است. در حال حاضر هیچ کدام از این موارد به دقت اجرایی نشده است.

۲۰. نهادها و دستگاه‌های استان در بخش دولتی و غیردولتی دارای وظایف و آیین‌نامه‌هایی هستند که گاه با یکدیگر مشترک، متداخل و ناهم‌افزاست. این موارد موجب می‌شود که فعالیت‌های تصمیم‌گیری، اعطای مجوزها، اجرای پروژه‌ها و غیره با تأخیر زمانی زیادی صورت گیرد. مدیریت این چالش‌ها تا حد زیادی در داخل استان کردستان امکان‌پذیر است. لازم است که مدیران عالی این امر را جدی گرفته و سازوکارهای لازم برای مدیریت آن را ایجاد کنند. استفاده از ظرفیت‌های قانونی موجود و ایجاد قوانین و مقررات جدید یکپارچه و هم‌افزا از موضوعات مهم توسعه استان کردستان است.

۲۱. کلیه فعالیت‌های نهادهای دولتی، حکومتی، مردمی و تعاونی در نهایت باید منجر به توسعه بیشتر استان مطابق با پیش‌بینی‌های برنامه توسعه فضایی استان شود. در بسیاری مواقع نهادها و دستگاه‌ها تنها به دنبال اجرای پروژه‌ها هستند و هیچ‌گونه نگاه راهبردی برای دستیابی به اهداف برنامه ندارند. تصور می‌کنند با اجرای صرف پروژه‌ها در بازه‌های زمانی مختلف می‌توان به توسعه استان رسید که خطایی جدی است. همواره در انجام کنش‌های کوتاه‌مدت (اجرای پروژه‌ها و اقدامات) باید نگاه راهبردی و بلندمدت داشت تا موانع و مشکلات فعلی و آینده را دید و حل کرد. لذا مدیریت نتیجه‌گرا از جمله مدیریت‌های دیگر مغفول مانده استان، بدون متولی جدی و از چالش‌های پیش‌روست. کلیه فعالیت‌های باید در نهایت منجر به نتیجه گردد. این امر نیازمند مدیریت فرآیند، نتیجه و بهبود است.

۲۲. در نظام برنامه‌ریزی کشور، ماه تهبه طرح با اجرای آن دو شق جدا انگاشته شده است. این در حالی است که مدیریت بهبود شامل چهار مرحله اصلی یعنی برنامه، اجرا، ارزیابی و بازنگری است. چگونه می‌توان یک برنامه یا طرح را برای ده یا بیست سال به صورت قطعی و بدون انعطاف تهبه کرد؟ چگونه می‌توان تغییرات مختلف مالی، حقوقی، فنی، طبیعی و غیره را در آن اعمال کرد؟ چگونه می‌توان ریسک اجرای آن را کاهش داد؟ و بسیاری ابهام‌های دیگر، بنابراین لازم است که یک برنامه در فرآیند بهبود تعریف و اجرایی گردد. این امر نیازمند یک مدیریت واحد و متمرکز و آگاه است.

در نهایت باید گفت که مدیریت یکپارچه آمایش و توسعه فضایی استان کردستان بدون توجه به هر یک از ابعاد گفته شده امکان‌پذیر نیست. عدم توجه و داشتن سازوکار و برنامه برای هر یک از ابعاد منجر به ایجاد

اثرات منفی در دیگر بخش‌ها خواهد شد و در نهایت اجرای برنامه را با چالش و مشکل مواجه خواهد کرد. لذا نمی‌توان برای یک یا چند محور چاره‌اندیشید و دیگر محورها را به آینده موکول کرد.

۳-۸- شناسایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها

۳-۸-۱- قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منابع طبیعی

استان کردستان با داشتن اقلیم منحصر به فرد تنوع زیستی زیبایی را (گیاهی و جانوری) در خود جای داده است. آب و هوای استان دارای ویژگی‌های اقلیم معتدل سرد می‌باشد. وجود ارتفاعات و دره‌های ژرف و وزش باد غربی پوشش‌های گیاهی غنی و متنوع و زیبایی را در کردستان به وجود آورده است. مهم‌ترین ظرفیت‌ها و قابلیت‌های طبیعی برای توسعه گردشگری به قرار زیر می‌باشند:

- دریاچه طبیعی زیروار در شهرستان مریوان
- رودخانه قزل‌اوزن که از کوه‌های چهل چشمه سرچشمه می‌گیرد
- رودخانه قشلاق که از ارتفاعات شمالی شهرستان سنندج سرچشمه می‌گیرد
- رودخانه سیروان که پس از دریافت آب‌های جنوب - غرب و مرکز استان وارد استان کرمانشاه می‌شود.
- چشمه باباگرگر در هیجده کیلومتری شمال شهر قروه
- چشمه گواز در ۵۰ کیلومتری شمال غربی کامیاران

کردستان به سبب ویژگی‌های بیوکلیماتیک دارای تنوع زیستی گیاهی و جانوری بوده که هر کدام از جذابیت‌های فوق‌العاده‌ای برخوردار می‌باشند.

علاوه بر قابلیت در حوزه گردشگری، استان کردستان به دلایل مختلف قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها بالقوه دیگر نیز دارد که از آن جمله می‌توان بخش کشاورزی را نام برد. قسمت اعظم استان بر روی رشته کوه زاگرس قرار گرفته و به همین دلیل به لحاظ اقلیمی دارای شرایط ویژه‌ای می‌باشد و اشکال مختلف اراضی شامل کوه‌های مرتفع دره‌های عمیق، دشت‌های دامنه‌ای، فلات‌ها و اراضی پست در این استان وجود دارد. اقلیم‌های خشک تا خشک سرد در استان با متوسط بارندگی ۲۵۰ میلی‌متر (بیجار) تا اقلیم نیمه مرطوب معتدل در غرب استان با متوسط بارندگی حدود ۸۰۰ میلی‌متر (مریوان) در استان یافت می‌شود. نواحی شرقی و مرکزی استان متأثر از آب و هوای برخی نواحی مرکزی ایران و مناطق غرب متأثر از آب و هوای مدیترانه‌ای است که حضور عناصر مدیترانه‌ای همراه با بارندگی مناسب

بیشتر نواحی غربی، کوهستانی و اغلب پوشیده از جنگل‌های طبیعی و در نواحی شرقی استان اراضی مسطح، دشت‌ها و فلات‌های نسبتاً وسیعی وجود دارند. از مساحت استان، ۴۹/۶ درصد معادل ۱۴۰۰ هزار هکتار مراتع، ۱۱/۳ درصد معادل ۳۲۰ هزار هکتار جنگل و ۳۹/۱ درصد معادل ۱۱۰ هزار هکتار اراضی زراعی به خود اختصاص داده است.

قابلیت‌ها و مزیت‌های توسعه بخش کشاورزی

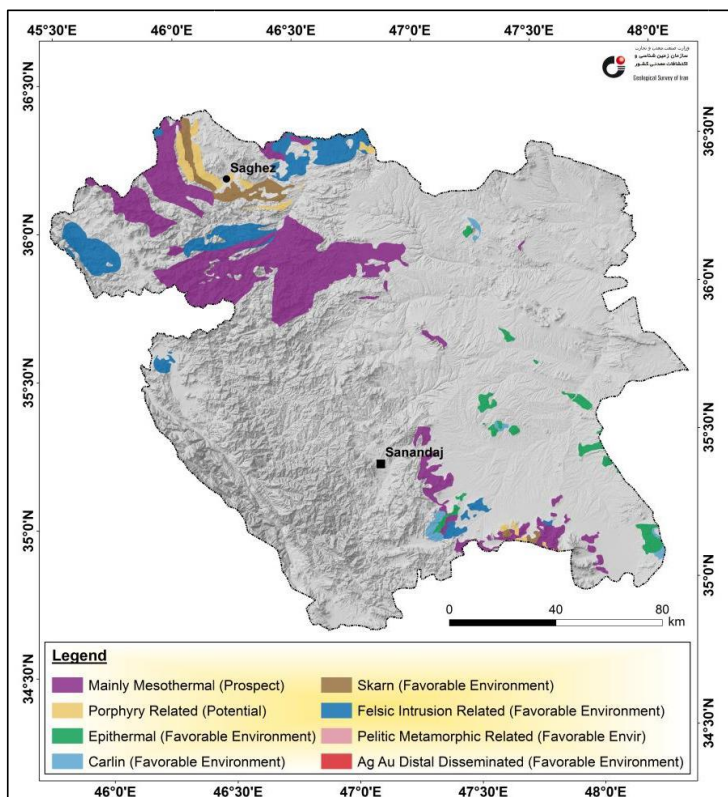
- وجود منابع آبی کافی در استان
- وجود منابع خاک کافی در استان
- بارندگی مناسب در استان
- مراتع غنی و زیاد
- منابع ژنتیکی گیاهی و دامی متنوع و منحصر به فرد مانند بز مرغز و اسب کردی
- جمعیت روستایی با توزیع متعادل در مناطق روستایی
- امکان ایجاد صنایع تبدیلی برای افزایش ارزش افزوده
- وجود شرایط مناسب اقلیمی برای توسعه باغات دیم
- ظرفیت بالای تولید شیر و گوشت قرمز در استان
- وجود نیروی متخصص و تحصیل کرده کشاورزی در استان
- وجود دشت‌های حاصلخیز از جمله دشت مریوان ، دشت قروه و بیجار

استان کردستان دارای ۶ حوزه منابع آبی، سیروان ، قزل‌اوزن، زرينه‌رود، سيمينه‌رود، راز آور، زاب و رودخانه‌های متعددی می‌باشد و مجموع روان آب‌های استان حدود ۸/۷ میلیارد مترمکعب است و ۱۷ درصد از منابع آب استان مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد .

استان کردستان به لحاظ دارا بودن پتانسیل‌های خوب از جمله آب و خاک و معادن می‌تواند در زمینه تولیدات صنعتی رشد و توسعه یابد. استان دارای ذخایر قابل توجه مواد معدنی است و سنگ‌های تزئینی با تنوع فراوان در رنگ، شاخص‌ترین ماده معدنی منطقه می‌باشد. در حال حاضر استان دارای ۱۳۸ معدن فعال با بیش از ۸/۴ میلیون تن استخراج سالیانه و اشتغال‌زایی ۱۳۵۰ نفر می‌باشد. در حال حاضر توسط سازمان زمین‌شناسی، سه لکه طلا در استان شناسایی شده که یکی از معادن توسط شرکت خارجی در حال استخراج و بهره‌برداری است. سرمایه‌گذاری دولت با مشارکت بخش خصوصی در فعالیت‌های معدنی، احداث صنایع مرتبط با معدن بخصوص در زمینه کانی‌های فلزی و غیرفلزی، تربیت نیروی انسانی ماهر و

تأکید بر اکتشافات تفصیلی در زمینه شناسایی کانسارهای فلزی و کانی‌های غیرفلزی از جمله سیاست‌های و خط‌مشی‌های اجرایی مشخص برای تحقق اهداف توسعه استان در بخش معادن می‌باشد.

نقشه ۲۰- محیط‌های مناسب کانی سازی طلا در استان

استان کردستان علی‌رغم ذخایر مواد معدنی و شرایط اقلیمی جزو استان‌های توسعه‌نیافته صنعتی است و صنعت استان در کل کشور رتبه ۲۶ را دارا می‌باشد. در حال حاضر امکانات و مزیت‌های نسبی استان از قبیل آب و هوا، گاز، برق فراوان، نیروی کار، رشد مراکز آموزش عالی استان، ارائه خدمات زیر بنائی در شهرک‌های صنعتی و اعتبارات و تسهیلات به سرمایه‌گذاران نقش بسزایی در بهبود روند توسعه صنعتی استان ایفا می‌نماید.

۳-۸-۲- مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی

مزیت‌های موقعیتی و استراتژیکی استان کردستان در دو بخش مزیت‌های مکانی و شبکه ارتباطی و اقتصادی قابل دسته‌بندی هستند که عبارت‌اند از:

۳-۸-۲-۱- موقعیت استان کردستان در ارتباطات با کریدورهای بین‌المللی

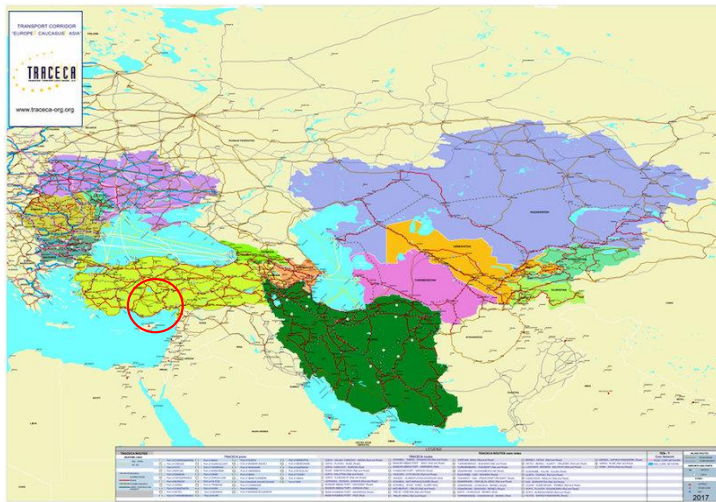
به واسطه موقعیت مرزی استان کردستان و هم‌جواری با کشور عراق این استان از زمینه مناسبی در ارتباط با کریدورهای عبوری بین‌المللی و منطقه‌ای برخوردار است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

طرح یک کمربند- یک جاده (One Belt-One Road): این طرح که با عنوان جاده ابریشم جدید (New Silk Road) نیز معروف است، طرحی بلند پروازانه است که توسط رئیس‌جمهور چین در سال ۲۰۱۳ مطرح شد و می‌تواند، نفوذ چین بر اقتصاد جهانی را به شدت تغییر دهد و باعث افزایش حجم و ارزش تجارت در دنیا شود. این طرح دارای دو بخش است که یک بخش آن راه فیزیکی است و یک بخش آن راه دریایی تشکیل می‌دهد. راه فیزیکی از چین شروع می‌شود و به قاره اروپا ختم می‌شود و کشورهای قرقیزستان، قزاقستان، ازبکستان، ایران، ترکیه، اوکراین، لهستان، بلژیک، فرانسه و در نهایت ایتالیا را دربر می‌گیرد. کشورهایی که در مسیر این طرح قرار دارند ۶۵ درصد از جمعیت دنیا را در خود جای داده‌اند، یکی از مهم‌ترین پیامدهای اجرای این طرح در میان‌مدت، انتقال قدرت اقتصادی از غرب به شرق با مرکزیت چین است. تکمیل و تداوم این طرح در بلندمدت منجر به تبدیل چین به قدرتی ژئواستراتژیکی خواهد شد که چالش‌های بسیاری برای آمریکا ایجاد می‌کند. هم‌اکنون اجرای پروژه‌های مرتبط با «ابتکار کمربند و راه» علاوه بر اینکه اهداف چین را تأمین می‌کند، می‌تواند ایران را هم به هاب منطقه تبدیل و باعث انجام پروژه‌های زیرساختی شود، استان کردستان یکی از استان‌های واقع در مسیر این کریدور است.

شکل ۳- طرح یک کمربند- یک جاده

کریدور تراسیکا (TRACECA): که شامل سیستم حمل و نقل ترکیبی در منطقه آسیای مرکزی، قفقاز و اروپای شرقی است، که نقش مهمی در احیای یکی از مسیرهای راه تاریخی ابریشم ایفا می کند. در سال ۲۰۱۸، ۱۳ کشور بلغارستان، مولداوی، رومانی، اوکراین و ترکیه در اروپا، ارمنستان، جمهوری آذربایجان، و گرجستان در قفقاز جنوبی، ایران، تاجیکستان، ازبکستان، قزاقستان و قرقیزستان در آسیای مرکزی عضو این کریدور هستند. هدف این کریدور که از طرف اتحادیه اروپا با سرمایه اولیه ۱۵ میلیون یورو پشتیبانی مالی می شد، توسعه کریدور حمل و نقلی از اروپا، به سمت دریای سیاه، قفقاز، دریای خزر و آسیای مرکزی بود. به واسطه موقعیت بسته (Land lock) برخی از کشورهای عضو و اهمیت دسترسی به خلیج فارس برخی از زیرشاخه های این کریدور از استان کردستان عبور و ارتباط کشورهای عضو را با شمال و جنوب کشور و شرق و غرب کشور برقرار می کند. لازم به ذکر است از سال ۲۰۰۹ فعالیت های توسعه سازمان مربوطه به حداقل کاهش یافته و ایران از مزیت های عضویت در این مجموعه بهره ای نبرده است.

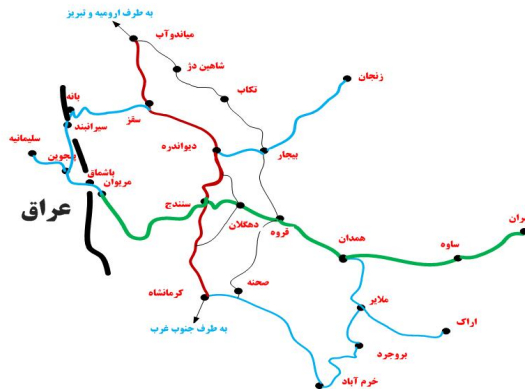

شکل ۴- ارتباط ایران با کریدور بین المللی تراسیکا و موقعیت استان کردستان

۳-۸-۲-۲- موقعیت نقطه مرزی باشماق در کریدور شرقی-غربی

نقطه مرزی باشماق از دروازه های ورود و خروج کالا در کشور و در شمار عمده ترین آن ها محسوب می شود. موقعیت این نقطه مرزی در مسیر و کریدور بین المللی شرقی- غربی و بزرگراه آسیایی AH2، استان کردستان را به مراودات و شبکه های ارتباطی ملی و فراملی از طریق کشورهای عراق و سوریه تا دریای مدیترانه

پیوند می‌دهد و به همین دلیل نقش و جایگاهی راهبردی می‌یابد که خود از ویژگی‌های بسیار مهم شبکه حمل‌ونقل این استان به حساب می‌آید. در واقع، نقطه مرزی مذکور در محور غرب کشور فعال‌ترین نقطه ترانزیتی، برتر از نقاط بازرگان و پرویز خان، در این نوار مرزی غرب کشور بوده است و جز عمده‌ترین و مؤثرترین نقاط در ترانزیت کالا از کشور عراق به حساب می‌آید. همچنین با توجه به ورود و خروج غیررسمی حجم قابل‌اعتنایی از کالا از طریق باشماق و در مراتب پایین‌تر، سایر نقاط مرزی مانند سیران‌بند و سیف، نقش نوار مرزی کردستان با کشور عراق بیش‌ازپیش می‌بایستی موردنظر و بررسی قرار گیرد.

شکل ۵- استخوان‌بندی ارتباطی جاده‌های استان کردستان و موقعیت نقطه مرزی باشماق

منبع: اداره کل راه و شهرسازی استان کردستان، ۱۳۹۷

شکل ۶- موقعیت نقطه مرزی باشماق در کریدور شرقی - غربی

منبع: اداره کل راه و شهرسازی استان کردستان، ۱۳۹۷

۳-۸-۳- پیوند ارتباطی با کشور عراق و ظرفیت بازرگانی و مبادلات مرزی از طریق مبادی مرزی

استان کردستان به واسطه موقعیت جغرافیایی و هم‌مرز بودن با عراق و اقلیم کردستان، دارای موقعیت بسیار مناسب برای تجارت و صادرات است و رتبه پنجم ترانزیت کشور را دارد. بازارچه‌های مرزی استان کردستان موجب فعال شدن بخش تولید، اشتغال‌زایی، ارزآوری، تجارت، صادرات و پویایی اقتصادی شده و توجه هر چه بیشتر به این موضوع و توسعه زیرساخت‌ها و به کارگیری روش‌های علمی، منفعت ملی بیشتری را به دنبال خواهد داشت. در حال حاضر به دلیل عدم توسعه‌یافتگی در زیرساخت‌های مدیریت اقتصاد مرزی و همچنین وجود فرایندهای غیررسمی در مدیریت آن موجب شده است تا بخش قابل توجهی از اقتصاد شکل گرفته در آن به صورت غیررسمی و انحصاری و به سایر مناطق صورت پذیرد به طوری که می‌توان گفت با فراهم کردن زیرساخت‌های مناسب، استفاده از شیوه‌های مدیریت علمی، اتخاذ روش‌های اقتصادی کارشناسی شده، ورود افراد توانمند به عرصه صادرات و افزایش کیفیت زیرساخت‌ها امکان افزایش حجم مبادلات تا چندین برابر به واسطه دسترسی مناسب به شبکه جاده‌ای و ریلی برای استان وجود دارد. مهم‌ترین مبادی مرزی استان کردستان عبارت‌اند از: گمرکات سنندج، بانه، باشماق، بازارچه مرزی سیران‌بند، بازارچه مرزی باشماق، بازارچه مرزی سیف سقر

۳-۸-۳- ظرفیت‌های اقتصادی استان

ظرفیت‌های بخش کشاورزی

قسمت اعظم استان کردستان بر روی رشته‌کوه زاگرس قرار گرفته و به همین دلیل به لحاظ اقلیمی دارای شرایط ویژه‌ای می‌باشد و اشکال مختلف اراضی شامل کوه‌های مرتفع، دره‌های عمیق، دشت‌های دامنه‌ای، فلات‌ها و اراضی پست در این استان وجود دارد. وجود اقلیم‌های خشک تا خشک سرد در استان با متوسط بارندگی ۲۵۰ میلی‌متر (بیجار) تا اقلیم نیمه مرطوب معتدل در غرب استان با متوسط بارندگی حدود ۸۰۰ میلی‌متر (مریوان) در کردستان همگی باعث شده‌اند تا استان کردستان از پتانسیل‌های طبیعی و خدادادی بسیار زیادی در زمینه کشاورزی، دامداری و شیلات برخوردار باشد. کردستان در تولید محصولات چوب‌فرنگی رتبه نخست، گندم رتبه‌ی چهارم و سیب‌زمینی رتبه سوم کشور را داشته است. از سوی دیگر وجود ۱۲۹۴ هزار هکتار مراتع مساعد باعث شده است که کردستان یکی از استان‌های سرآمد در زمینه دام باشد. از نظر ظرفیت دام‌پروری (تعداد واحد دامی، مقدار مرتع، مقدار تولید گوشت قرمز، مقدار تولید شیر و...) کردستان رتبه پنجم کشور را دارد، تراکم دامی کردستان دو برابر تراکم دامی کشوری است و سالیانه ۳۲۰ هزار تن محصولات دامی (۲/۶ درصد گوشت قرمز و ۱/۶ درصد گوشت مرغ کشور) در این استان تولید می‌شود. همچنین با توجه

به کیفیت مطلوب آب‌های جاری و شرایط اقلیمی متعادل، پرورش ماهیان سردابی اهمیت بسزایی در استان دارد. در حال حاضر سالیانه ۱۹۲۷ تن ماهی و میگو در استخرهای پرورش تولید و به بازار عرضه می‌شوند و مجتمع‌های سیروان (بزرگ‌ترین مجتمع پرورش ماهیان سرد آبی در خاورمیانه) و پالنگان در کردستان از مجتمع‌های بزرگ و موفق کشوری هستند.

ظرفیت‌های بخش صنایع و معادن

کردستان دارای ذخایر قابل توجهی از مواد معدنی فلزی، غیرفلزی و سنگ‌های تزئینی با تنوع فراوان در رنگ‌های شاخص در سطح منطقه است و به همین دلیل بهره‌برداری از این بخش می‌تواند به عنوان ظرفیت استان مورد توجه قرار گیرد.

سنگ‌های تزئینی مرمریت، مرمریت قرمز، گرانیت و تراورتن، عناصر ساختمانی کوارتز، فلدسپات، میکا، دولومیت، فلورین، بریل و نمک آبی و عناصر فلزی سنگ آهن، منگنز آنتیموان، مس، طلا و باریت از گونه‌های متنوع معدن‌های کشف شده استان کردستان است. استان کردستان در حال حاضر دارای ۲۶۷ معدن فعال و در حال بهره‌برداری است و سالیانه بیش از چهار میلیون و ۵۰۰ هزار تن مواد معدنی از معادن استان استخراج می‌شود که به دلیل نبود صنایع تبدیلی، تمام مواد استخراج شده به صورت خام و بدون ارزش قابل توجهی راهی استان‌های هم‌جوار می‌شود.

۳-۸-۴- مزیت‌های رقابتی و نسبی

مزیت‌های نسبی استان

در سال ۸۵ و ۹۰ شهرستان بانه در بخش خدمات، شهرستان بیجار در سال ۸۵ و ۹۰ در بخش‌های صنعت و کشاورزی، شهرستان سقز و سنندج در سال ۸۵ در بخش خدمات و در سال ۹۰ در بخش صنعت و خدمات، شهرستان قروه در سال ۸۵ در بخش صنعت و کشاورزی و در سال ۹۰ در بخش کشاورزی، شهرستان مریوان در سال ۸۵ در بخش خدمات، شهرستان دیواندره در سال ۸۵ و ۹۰ در بخش کشاورزی، شهرستان کامیاران در سال ۸۵ در بخش‌های صنعت و کشاورزی و در سال ۹۰ در بخش‌های کشاورزی و خدمات، شهرستان سروآباد در سال ۸۵ در بخش خدمات و در سال ۹۰ در بخش کشاورزی و شهرستان دهگلان در سال ۹۰ در بخش کشاورزی صادرکننده می‌باشند. در سال ۱۳۸۵ در شهرستان‌های استان بخش خدمات و در سال ۹۰ بخش کشاورزی صادرکننده بوده است و بخش کشاورزی در سال ۹۰ روند رو به رشدی نسبت به سال ۸۵ داشته

جدول ۱۱۳- ضریب تخصصی شدن فعالیت‌های صنعتی شهرستان‌های استان کردستان

شهرستان	ضریب تخصصی شدن	کد فعالیت
سقز	۰/۴۳۹	محصولات از توتون و تنباکو (۱۶)
دیواندره	۰/۵۰۸	ساخت منسوجات (۱۷)
بیجار	۰/۷۹۳	پوشاک و عمل آوردن پوست خز (۱۸)
سنندج	۰/۹۶۸	دباغی - چرم - کیف - چمدان - کفش (۱۹)
دهگلان	۰/۶۹۵	چوب و محصولات چوبی به جز میل (۲۰)
کامیاران	۰/۵۱۲	ساخت کاغذ و محصولات کاغذی (۲۱)
قروه	۰/۵۹۲	کک و فرآورده‌های حاصل از نفت (۲۳)
سنندج	۰/۹۳۴	ساخت مواد و محصولات شیمیایی (۲۴)
دهگلان	۰/۷۲۵	محصولات از لاستیک و پلاستیک (۲۵)
قروه	۰/۹۰۳	ساخت فلزات اساسی (۲۷)
بانه	۰/۴۸۳	مبلمان سایر مصنوعات (۳۶)

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، محاسبات نگارنده

ضریب تمرکز فعالیت‌های صنعتی استان نشان می‌دهد که شهرستان سنندج بیشترین میزان تمرکز صنایع را دارد. به عبارتی صنایع در این شهرستان از مزایای بهره‌مندی از نیروی کار گسترده و صرفه‌های ناشی از مقیاس و تجمع برخوردار هستند. شهرستان سقز و سپس قروه از نظر تمرکز صنایع در رتبه‌های بعدی قرار دارند. شهرستان سنندج در حدود ۳۶ درصد از اشتغال بخش صنعتی و ۳۹ درصد از بنگاه‌های اقتصادی استان را در خود جای داده است. از ۸۱۳ کارگاه فعال صنعتی در استان، ۳۱۵ کارگاه صنعتی در سنندج واقع شده است. شهرستان سقز حدود ۱۱ درصد از اشتغال بخش صنعت و ۹۷ بنگاه اقتصادی فعال را دارد. در شهرستان قروه حدود ۱۲ درصد از صنایع و سهم اشتغال این شهرستان از بخش صنعت حدود ۱۱/۷۵ درصد است.

جدول ۱۱۴- ضریب تمرکز فعالیت‌های صنعتی استان

شهرستان	ضریب تمرکز	شهرستان	ضریب تمرکز
بانه	۳.۸۱	سقز	۱۱.۹۳
بیجار	۶.۷۷	سنندج	۳۸.۷۵
دهگلان	۸.۷۳	قروه	۱۱.۱۹
دیواندره	۵.۵۴	کامیاران	۶.۴۰
سروآباد	۰.۸۶	مریوان	۶.۰۳

منبع: مرکز آمار ایران، وزارت صنعت، معدن و تجارت، محاسبات نگارنده

مزیت‌های همکارانه استان

استان کردستان به دلیل موقعیت جغرافیایی، یکی از استان‌ها با قابلیت بسیار در بخش کشاورزی است. بررسی زیربخش‌های کشوری نشان می‌دهد که طی سال‌های اخیر بخش پرورش آبزیان و تولید مرکبات به عنوان یکی از مزیت‌های نسبی استان مطرح است. به نوعی می‌توان بیان داشت این استان در زمینه تأمین امنیت غذایی به شرط سرمایه‌گذاری، توانایی تبدیل شدن به قطب تأمین امنیت غذایی کشور را دارد، به گونه‌ای که بخش مواد غذایی با توجه به جمعیت و زیرساخت‌های استان، نقش قابل توجهی در اقتصاد ملی دارد. افزون بر آن بررسی سهم مکانی استان نشان می‌دهد از ده شهرستان استان کردستان، شش شهرستان در زمینه بخش کشاورزی صادرکننده محسوب می‌شوند. بررسی بخش معدن نیز، تمرکز عمده معادن استان در شهرستان بیجار و قروه، می‌تواند زمینه ایجاد صنایع وابسته در بخش معدن را فراهم نماید و موجبات گسترش بخش معدن در استان گردد. این امر مانع خروج ارزش افزوده از استان به دلیل فقدان صنایع با تکنولوژی بالا و محصولات فرآوری شده می‌شود. استان کردستان یکی از قطب‌های کانی‌های فلزی است. این استان به عنوان یکی از قطب‌های تولید طلا شناخته می‌شود و حدود ۳۰ درصد از تولید طلا کشور در این کردستان صورت می‌گیرد. در بخش صنعت این استان نیز دارای مزیت نسبی است. به عبارتی به دلیل عدم گسترش صنعت در این استان، مزیت رقابتی در بخش صنعت استان وجود ندارد. اما شکل‌گیری صنایع مرتبط با مواد غذایی و بسته‌بندی و همچنین صنایع مرتبط با بخش معدن می‌تواند موجب تخصصی شدن شهرستان‌های استان گردد. بررسی وضعیت تخصصی شدن صنایع نشان می‌دهد که یازده رشته فعالیت اقتصادی در استان کردستان به صوت تخصصی در آمده‌اند و عمده تمرکز صناعی تخصصی در سنندج، قروه و دهگلان است. همچنین این شهرستان‌ها دارای مزیت صرفه ناشی از انباشت هستند. به دلیل اینکه ۵۸ درصد از اشتغال صنعتی و حدود ۶۲ درصد از تمرکز کارگاه‌های صنعتی کردستان در این سه شهرستان واقع شده است. شهرستان کامیاران و دهگان دارای قابلیت

مکمل‌گری و شهرستان‌های سنندج و دهگلان دارای قابلیت هم‌افزایی اقتصادی هستند. همچنین شهرستان‌های بانه و سقز دارای قابلیت هم‌افزایی می‌باشند.

۳-۸-۵- شناخت قابلیت گردشگری کردستان

استان کردستان به واسطه برخورداری از موهبت‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی متعدد، یکی از استان‌های دارای ظرفیت در زمینه جذب گردشگر می‌باشد که متأسفانه به دلیل عدم وجود زیرساخت‌ها و خدمات لازم و برخی مسائل نظیر عدم اطلاع‌رسانی و...، آن‌طور که شایسته است مورد توجه گردشگران قرار نگرفته است.

در سال ۱۳۹۶، تعداد کل گردشگران اقامت یافته در استان، حدود ۱۴۰ هزار نفر بوده است که رقم بسیار پائینی نسبت به گردشگران وارد شده به استان به حساب می‌آید. به طور کلی، استان دارای ۵۱ اقامتگاه می‌باشد که سهم آن از تعداد اقامتگاه‌های کل کشور، ۱/۵ درصد می‌باشد و غالب آن‌ها در شهر سنندج قرار گرفته‌اند.

یکی از مناطق جاذب گردشگر استان، منطقه تجاری بانه به شمار می‌آید که سالانه سهم بالایی از گردشگران استان را به خود جذب می‌کند. آمار غیر رسمی نشان از ورود حدود ۷۰۰ هزار نفری مسافر به بانه دارد و مطالعات انجام گرفته نشان از رونق و افزایش قیمت زمین و مسکن در شهر بانه دارد. همچنین بر تعداد فرصت‌های شغلی ایجاد شده در بخش‌های مختلف مانند بخش‌های اقامتگاهی، کسب و کار تجاری و ... با رشدی تصاعدی افزوده شده است.

استان کردستان به طور کلی، دارای ۶ اثر منقول ثبت شده و ۳۸ اثر غیرمنقول ثبت شده است که معادل سهم ۳/۳ درصدی از آثار غیرمنقول ثبت شده کشوری است. همچنین فرهنگ کردی مانند موسیقی، رسومات، پوشش و... یکی از جاذبه‌های مهم گردشگری استان به حساب می‌آید. برخی از مهم‌ترین آثار تاریخی فرهنگی استان عبارت‌اند از:

قلعه باستانی قمچقای در شهر بیجار، قلعه زیویه در شهرستان سقز، مسجد جامع سنندج، بازار سنندج، عمارت آصف، عمارت خسروآباد و عمارت وکیل در شهرستان سنندج، کتیبه تنگی ور در شهرستان کامیاران و غیره می‌باشد.

مهم‌ترین جاذبه‌های طبیعی استان نیز عبارت‌اند از: منطقه اورامانات، دریاچه مریوان، آبشار بل، آبشار کوبله در شهرستان مریوان، دریاچه سد قشلاق، مجموعه پارک تفریحی آیدر در شهرستان سنندج، روستای گلپه طغامین، منطقه حفاظت‌شده بیجار، روستای شیرین بلاغ در شهرستان بیجار.

مسیر تورهای گردشگری، از دیگر مناطق خاص استان به شمار می‌آیند که با برنامه‌ریزی هدفمند، می‌توان بهترین بهره‌وری را از آن‌ها کسب نمود. مهم‌ترین مسیر تورهای گردشگری در استان کردستان عبارت‌اند از:

۱- سنندج گشت داخل شهر: در شهرستان سنندج جاذبه‌های گردشگری بسیار زیاد از جمله موزه مردم‌شناسی خانه کرد، موزه سنندج، مسجد تاریخی جامع سنندج، مجموعه عمارت تاریخی مشیر دیوان، بازار قدیمی سنندج مانند بازارهای آصف و سنندجی، عمارت تاریخی خسروآباد و تفرجگاه و منطقه گردشگری آیدر قرار دارند که جاذبه زیادی برای گردشگران این منطقه ایجاد کرده است.

۲- مسیر سنندج به مریوان: در این فاصله ۱۳۵ کیلومتری و در کیلومتر ۶۵ جاده سنندج به مریوان یکی از جاذبه‌های گردشگری به نام قرآن تاریخی نگل قرار دارد. همچنین در ادامه مسیر به سمت مریوان و در خود شهرستان مریوان دریاچه زریوار، تپه جهانگردی و جاده‌ای پیرامون دریاچه مذکور قرار دارد که از جاذبه‌های گردشگری این مسیر و شهرستان مریوان محسوب می‌شود.

۳- مسیر سنندج به بانه: در این فاصله ۲۴۰ کیلومتری و در ۵ کیلومتری جنوب غربی دیواندره دریاچه سد سیاه زاخ قرار دارد. در این مسیر و در راه گذر از سقز به بانه بازار قدیمی سقز قرار دارد و پس از آن و گذر از این شهرستان و ورود به بانه، مرکز خرید شهری بانه و بازار بانه و پارک دوکانان قرار دارد. همچنین در مسیر بانه به سردشت و در ۳۵ کیلومتری جاده بانه، روستای گردشگری نجه قرار گرفته است که از جاذبه‌های گردشگری این نقطه محسوب می‌شود.

۴- مسیر سنندج به هورامان تخت: در این مسیر چشم‌انداز طبیعت کوهستان کوه سالان و باغات شهر سروآباد در طول مسیر وجود دارند. همچنین روستای گردشگری دزلی و تفرجگاه دزلی، تفرجگاه دره کی، گردنه ژالانه، آبشار فصلی سلور در روستای دره کی، روستای هورامان تخت، قبرستان تاریخی پیرشالیار، چشمه آبشار بل و حوالی رودخانه سیروان و روستای گردشگری هجیج از جاذبه‌های گردشگری و توریستی این منطقه محسوب می‌شوند.

۵- مسیر سنندج به پالنگان: در این مسیر و گذر از سنندج به کامیاران، دریاچه سد گاوشان، کتیبه تاریخی تنگی ور، بقعه زیارتی حضرت عکاشه در روستای کاشتر، مجموعه گردشگری روستای پالنگان، مجتمع شیلات و باغ و چشمه‌های شیخ علاءالدین و شیخ خاتون به عنوان جاذبه‌های گردشگری قلمداد می‌شوند.

۶- مسیر سنندج به باباگرگر (قروه): در طول این مسیر دریاچه سراب شهر قروه، حمام تاریخی روستای قصلان، مجموعه زیارتی امامزاده باباگرگر و چشمه آب معدنی باباگرگر در شمال شهرستان قروه قرار دارند.

۷- مسیر سنندج به غار کرفتو (دیواندره): در راستای این مسیر مکان‌هایی مانند دریاچه سد وحدت، کاخ دژ، غار باستانی کرفتو و پایگاه پژوهشی قرار گرفته‌اند که از قطب‌های گردشگری در این منطقه بشمار می‌رود.

۸- مسیر سنندج به قمچقای (بیجار): در شهر بیجار مجموعه قدیمی حاج شهباز، مجموعه تاریخی و پل صلوات آباد، رودخانه قزل‌اوزن، حیات‌وحش، روستای تاریخی قمچقای، دره مشهور هفت آسیاب و منطقه حفاظت‌شده قمچقای از مکان‌های دیدنی و توریستی شهرستان محسوب می‌شوند.

شهرستان‌های استان کردستان دارای مکان‌ها و جاذبه‌های توریستی و گردشگری هستند و بسیاری از این جاذبه‌های گردشگری نیز در مسیر اصلی شهرستان سنندج به سایر شهرستان‌های استان کردستان قرار دارند. همچنین در شهرستان‌های مختلف استان کردستان بسیاری از روستاها و بافت‌های قدیمی وجود دارند که همان‌طور که در بندهای فوق مورد بررسی قرار گرفت، امروزه به مناطق و جاذبه‌های گردشگری استان تبدیل شده‌اند و گردشگران زیادی برای بازدید به این مناطق مراجعه می‌نمایند. همچنین همان‌طور که در بند بررسی سهم عمده‌فروشی و خرده‌فروشی بحث شد، سنندج و سقز و بانه بالاترین سهم از عمده‌فروشی و خرده‌فروشی استان را به خود اختصاص داده‌اند که اشاره مستقیم به توانایی بازارهای این مناطق برای رفع نیاز گردشگران و مسافران و حتی مردم ساکن این مناطق است.

به طور کلی بررسی قابلیت‌ها و ظرفیت‌های گردشگری استان کردستان نمایانگر این موضوع است که استان آن‌طور که شایسته است نتوانسته از این فرصت بهره کافی ببرد و متأسفانه سهم ارزش‌افزوده این بخش از اقتصاد استان ناچیز است.

رویکرد راهبردی

۴-۱- شناسایی مسائل راهبردی

مسائل راهبردی به رویدادها، وقایع و روندهای کلیدی، پیچیده و بی ساختار اطلاق می‌گردد که با پیامدهای چند رخساره‌ای و چند بعدی اثر چشمگیری بر راهبردهای آتی منطقه و خود منطقه دارند. با توجه به اثرات چشمگیر این مسائل بر منطقه به عنوان یک کل، شناسایی این مسائل یکی از پراهمیت‌ترین گام‌ها در برنامه‌ریزی راهبردی فضایی می‌باشد (محمدیان مصمم، ۱۳۹۸). در ادبیات جهانی رهیافت‌هایی که تصمیم‌گیران برای شناخت مسائل راهبردی بکار می‌گیرند عبارت‌اند از پویش محیطی، مدیریت مسائل، صورت‌بندی مسئله و تشخیص^{۱۳}. در این طرح از رهیافت اعتدالی و سپارده برای شناسایی مسائل راهبردی استفاده شد که در واقع با بهره‌گیری از ابعاد و معیارهای رهیافت‌های رایج جهانی است. بدین ترتیب که مسئله‌ای با شفافیت اندک، پیچیدگی، کنگی و عدم قطعیت بالا، اثرات شدیدتر، ماندگارتر و منفی‌تر، غیرعادی و جداگر، چندبعدی بودن و مقیاس اثرگذاری بالاتر و خارج از حوزه قدرت و اختیار و مسئولیت، مسئله‌ای راهبردی‌تر به شمار می‌رود (محمدیان مصمم، ۱۳۹۷). به منظور مشخص کردن این مسائل، بر اساس متغیرها و جهت آن‌ها کارشناس مربوطه از امتیاز ۱ (کمترین) تا ۱۰ (بیشترین) استفاده کرده و در نهایت با جمع امتیازات مسائل راهبردی استان را مشخص کرده است. در جداول زیر مسائل راهبردی استان در عرصه‌های مختلف مشخص و شرح داده شده است.

در حوزه نظام مدیریتی مسائل راهبردی استان کردستان شامل نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان، کمبود جدی منابع مالی و پولی لازم برای تحقق آمایش استان، نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در ادارات استان در راستای تحقق آمایش در استان، تشتت شدید و تداخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی، نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان کردستان، عدم درک و فهم درست و دقیق مجریان از اهداف برنامه‌ها و پروژه‌ها، مدیریت کوتاه‌مدت در سطح کلان استان، ایجاد کشمکش‌ها به دلیل ساختار قبیله‌ای و طایفه‌ای موجود در استان کردستان و عدم همکاری و وحدت رویه در توسعه استان، عدم ثبات ساختارهای سازمانی و عدم مشارکت فعالانه اعضای شوراها و ستادهای استانی در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها و خلأهای موجود در وظایف، مسئولیت‌ها، تصمیم‌گیری و رفع اختلافات و تضادهای سازمانی است.

در حوزه اجتماعی-جمعیتی و آموزش، استان کردستان با مسائل راهبردی سکونتگاه غیررسمی، سرمایه اجتماعی پایین (در همه سطوح)، بیکاری، فقر و محرومیت، مهاجرفرستی استان طی ۴۰ سال متوالی، تمرکز

13 - Environmental scanning, issues management, and issue formulation and diagnosis.

نامتوازن جمعیت، تعلق و عرق ملی پایین، پایین بودن رضایت از زندگی و سطح پایین اعتماد سازمانی مواجه است.

در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی مسائل راهبردی استان کردستان شامل نرخ رشد منفی جمعیت روستایی و تهدیدات ناشی از مهاجرت‌های روستا-شهری، محدودیت‌های دسترسی به شبکه ریلی و محورهای آزادراهی در استان و ارتباطات ضعیف در پهنه‌های شرق و غرب استان، وضعیت نامناسب شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات در استان و رتبه پایین استان در زیرشاخص‌های مهارت استفاده و میزان استفاده از فناوری اطلاعات، سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی و نسبت پایین مصرف آب در بخش صنعت است.

در حوزه منابع طبیعی و محیط‌زیست استان کردستان با مسائل راهبردی روند رو به رشد ریزگردها، عدد عوامل تهدیدکننده ساختار طبیعی و زیست‌محیطی، در معرض انقراض قرار گرفتن برخی گونه‌های گیاهی جنگلی و مرتعی و تنش و بحران شدید آبی روبرو شده است.

در عرصه اقتصادی نیز استان کردستان با مسائل راهبردی نرخ بالای بیکاری، ضعف بخش صنعت و عدم شکل‌گیری زنجیره ارزش تولید، عدم گسترش زیرساخت‌های ارتباطی جهت تسهیل جریان کالا و خدمات، خام فروشی منابع و عدم وجود صنایع فرآوری بخش معدن، ضعف در فناوری، فرآوری، ذخیره و بازاریابی محصولات کشاورزی، تکه تکه بودن اراضی و کمبود دانش و فناوری در بخش کشاورزی، کم‌توجهی به صنایع تبدیلی و تکمیلی در بخش گیاهان دارویی، کم‌توجهی به بازارچه‌های مرزی و قاچاق کالا و ضعف در همکاری اقتصادی فراملی و کم‌توجهی به قابلیت‌های لجستیکی و ترانزیتی مواجه است.

امتیاز نهایی	ابعاد										عنوان	موضوعات مرتبط با نظام مدیریت استان				
	ویژگی‌های تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)															
	منبع مسئله	کش مسئله	محتوای مسئله	تعمیر عالی بودن	واسطی و ارتباطات زیاد	کشکی زاینی/خداگری بالا	ثبات اثر و پایداری	ترویجی بودن (صحت)	ماندگاری	منفی بودن			بازتاب قابلیت در کمترین	عدم قطعیت	ریسک	پیچیدگی
۱۱۸	۲	۱	۲	۲	۵	۱	۸	۴	۸	۸	۲	۴	۶	۹	۸	مردم قصدان برنامه‌ریزی از پایین به بالا و اصلاح اهداف و راهبردهای کلان استان بر اساس آن
۷۴	۱	۲	۲	۲	۲	۵	۹	۱	۷	۷	۲	۲	۴	۷	۳	عدم توجه به آمایش استان در تدوین برنامه توسعه استان
۱۲۵	۷	۶	۴	۵	۵	۷	۷	۸	۸	۶	۷	۵	۵	۸	۶	ضعف در پیش‌بینی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدهای آیندی و آمینتی و ارائه راهکار برای مواقع بحران
۹۸	۱	۱	۲	۲	۷	۷	۷	۶	۸	۳	۳	۶	۶	۸	۶	اصول نبود گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات
۱۰۱	۶	۵	۷	۳	۴	۵	۶	۸	۵	۴	۴	۲	۶	۴	۴	نبود رویکرد شفاف و روشن آمینتی به توسعه استان و انعکاس آن در برنامه‌های توسعه استان
۱۴۲	۸	۶	۶	۲	۱۰	۸	۱۰	۲	۱۰	۶	۷	۷	۸	۱۰	۸	نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در ادارات استان در راستای تحقق آمایش در استان
۹۸	۲	۳	۶	۱	۵	۶	۵	۷	۵	۷	۵	۷	۸	۷	۵	عدم توجه جدی به کلیه ظرفیت‌ها و امکانات فضایی (محیطی، انسانی و نهادی) مناطق به دلیل برنامه‌ریزی از بالا به پایین
۹۷	۳	۲	۴	۴	۷	۸	۸	۴	۷	۴	۳	۵	۴	۶	۶	کاهش اعتماد نهادی مردم
۱۱۴	۲	۳	۴	۴	۷	۸	۱۰	۴	۸	۴	۵	۶	۶	۹	۳	تخصیص ناعادلانه منابع ملی و استانی
۱۰۱	۱	۵	۳	۳	۸	۸	۷	۳	۵	۵	۷	۸	۶	۸	۷	ضعف در به کارگیری منابع غیر دولتی در برنامه‌ریزی توسعه استان (منابع نهادهای حاکمیتی و مردمی، خصوصی و تعاونی)
۱۱۷	۱	۳	۶	۵	۸	۸	۴	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۹	۶	ضعف در قوانین پشتیبان منابع و ظرفیت‌های داخلی و خارج از استان در راستای توسعه استان

شماره فعالیت	ابعاد										عنوان	تعداد برنامه های انجام شده				
	بند تحلیلی (ویژگی های تحلیلی)															
	منبع مسئله	کش مسئله	محتوای مسئله	غیرعادی بودن	واسطی و ارتباطات زیاد	کشکی زاینی/خداگری بالا	تابت اثر و پیامد	ترویجی بودن (صحت)	ماندگاری	مخفی بودن			پتانسیل ذاتی در کمپ	عدم قطعیت	ریسک	پیچیدگی
۹۱۱	۴	۳	۷	۴	۶	۷	۷	۴	۹	۸	۵	۷	۶	۷	۵	عدم شکل گیری نهادهای مدنی به دور از روابط قومی و سیاسی
۹۱۳	۱	۲	۷	۵	۹	۸	۱۰	۴	۸	۴	۶	۷	۷	۵	بزرگ بودن تصمیم گیری های فردی و مشارکت کمتر افراد و نهادهای	
۱۰۰	۲	۳	۸	۶	۶	۶	۷	۳	۶	۷	۷	۴	۷	۵	مداخله افراد و نهادهای قدرت و ایجاد الحراف در تهیه و اجرای برنامه توسعه استان	
۷۶	۱	۲	۴	۱	۲	۷	۵	۵	۷	۷	۳	۲	۲	۶	فقدان مشارکت جدی نهادهای غیر دولتی و نمایندگان مردم در تصمیم سازی و تصمیم گیری های برنامه توسعه استان	
۸۱	۱	۱	۸	۳	۴	۶	۷	۵	۸	۵	۴	۲	۵	۴	ضعف در بهره گیری از نظارت سازمان یافته مردم بر توسعه، میزان استان	
۹۹	۱	۳	۵	۷	۹	۳	۸	۳	۶	۱۰	۲	۴	۴	۲	نبود سازوکار پایش زمان بندی اجرای مراحل مختلف پروژه ها و اقدامات برنامه توسعه استان	
۹۱	۱	۴	۴	۴	۸	۷	۷	۱	۷	۷	۷	۳	۵	۴	عدم وجود سازوکار لازم جهت تغییر در زمان بندی پروژه ها و اقدامات و سازوکار نبودن آنها یا برنامه	
۱۱۷	۲	۲	۸	۳	۸	۴	۸	۲	۸	۹	۷	۸	۸	۳	نبود نظام کارا و مؤثر در جهت پایش و مدیریت کیفیت اجرای برنامه ها و اقدامات توسعه ای	
۸۴	۱	۱	۶	۴	۵	۴	۶	۴	۸	۸	۲	۵	۶	۴	فقدان سازوکارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شورایها	
۱۳۷	۶	۶	۹	۴	۹	۸	۹	۱	۸	۷	۸	۷	۶	۵	درک و فهم درست و دقیق معنی از اهداف برنامه ها و پروژه ها	
۱۰۲	۳	۵	۷	۴	۴	۴	۵	۲	۶	۶	۵	۷	۷	۸	عدم ارزیابی اثرات اجتماعی، اقتصادی و محیط زیست سیاست ها و پروژه ها بر دخیلان برنامه	

جدول ۱۱۶ - شرح مسائل راهبردی در حوزه مدیریتی

مسئله	بعد
نبود نظام یکپارچه و همه جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان	تصمیم‌گیری قلمرومحور
کمبود جدی منابع مالی و بودی لازم برای تحقق آمایش استان	مالی و بودی
نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در ادارات استان در راستای تحقق آمایش در استان	منابع و دارایی‌ها
تشتت شدید و تناخل در تصمیمات و مداخلات فضایی بخش‌های استان با مدیریت بخشی	تصمیم‌گیری قلمرو محور
نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان کردستان	مسئله محور
عدم درک و فهم درست و دقیق مجریان از اهداف برنامه‌ها و پروژه‌ها	کیفیت
مدیریت کوتاه مدت در سطح کلان استان	سازمانی
ایجاد کشمکش‌ها به دلیل ساختار قبیله‌ای و طایفه‌ای موجود در استان کردستان و عدم همکاری و وحدت رویه در توسعه استان	مشارکتی
عدم ثبات ساختارهای سازمانی و عدم مشارکت فعالانه اعضا، شوراها و ستادهای استانی در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها	سازمانی
خا‌لهای موجود در و ظایف، مسئولیت‌ها، تصمیم‌گیری، رفع اختلافات و تضادهای سازمانی	سازمانی

جدول ۱۱۷- تعیین مسائل راهبردی در حوزه جمعیتی-اجتماعی-آموزش

امتیاز نهایی	ایجاد												مسئله				
	منبع مسئله		کشف مسئله		مختار مسئله (ماهیت مسئله)		بعد تحلیلی (رویزی های تحلیلی)										
	پژوهان مرتبط (مستقیم)	غیرمستقیم بودن (مستقیم)	پژوهان علمی تخصصی از کسب علم تخصصی	کسب علم تخصصی تخصصی از کسب علم تخصصی	تولید تخصصی تخصصی	چند بعدی بودن (اقتصادی/اجتماعی و فشار کارکردی)	غیرعادی بودن واریانس زیاد	وابستگی کاملاً از سایر بخش ها	عزت اثر و پیامد تجزیه و تحلیل	پتانسیل تجزیه و تحلیل علم تخصصی	میزان تخصصی تخصصی	میزان تخصصی تخصصی					
۱۵۹	۶	۶	۷	۷	۷	۹	۷	۸	۱۰	۱۰	۹	۷	۸	۸	۸	۸	سرمايه اجتماعي پايين (در همه سطوح)
۱۵۸	۶	۶	۶	۶	۶	۹	۸	۸	۹	۱۰	۹	۸	۸	۸	۸	۸	بيكاري
۱۴۳	۵	۵	۵	۵	۵	۸	۸	۸	۹	۹	۸	۷	۷	۷	۷	۷	تعلق و عرق ملي پايين
۱۴۰	۴	۴	۵	۵	۶	۸	۷	۸	۹	۹	۷	۷	۷	۷	۷	۷	پايين بودن رضاييت از زندگي
۱۳۸	۴	۵	۵	۵	۶	۸	۷	۸	۹	۹	۷	۷	۷	۷	۷	۷	سطح پايين اعتماد سازماني
۱۳۰	۴	۵	۵	۵	۶	۸	۷	۸	۹	۹	۷	۷	۷	۷	۷	۷	طلاق
۱۵۰	۷	۷	۶	۶	۸	۱۰	۹	۹	۹	۱۰	۴	۶	۳	۸	۱۰	۶	فقر و محروميت
۱۶۲	۸	۶	۷	۷	۸	۱۰	۹	۹	۱۰	۷	۶	۸	۷	۷	۹	۷	سكوت رنگاه غيررسمي
۱۴۴	۷	۷	۸	۸	۷	۷	۸	۸	۷	۹	۵	۶	۵	۷	۸	۶	تمرکز نامتوازن جمعيت
۱۳۲	۵	۵	۶	۶	۵	۸	۷	۷	۸	۵	۸	۷	۶	۷	۵	۵	نرخ رشد منفي جمعيت روستايي
۱۳۴	۸	۷	۷	۷	۶	۷	۶	۶	۶	۹	۶	۶	۷	۵	۵	۵	پايين آمدن رشد سالاانه جمعيت در سال هاي آتي
۱۴۸	۹	۷	۷	۷	۷	۹	۸	۸	۸	۷	۷	۶	۶	۶	۷	۷	مهاجر فرستي استان طی ۴۰ سال متوالي
۱۱۶	۴	۶	۷	۵	۶	۷	۸	۷	۸	۵	۷	۵	۴	۵	۶	۷	كمبود فضاي آموزشي و فرسودگي سازه ها
۱۱۸	۱۰	۷	۸	۳	۷	۵	۶	۶	۵	۶	۸	۶	۴	۵	۸	۶	ضعف آموزش هاي مجازي
۱۱۳	۴	۷	۶	۶	۷	۷	۷	۷	۸	۵	۸	۵	۴	۵	۷	۷	دسترسي پايين به آموزش

امتیاز نهایی	ایجاد													مسئله		
	منبع مسئله		کشف مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بند تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)						مستند			
	بندانگشتی بندانگشتی	غیرمنبعی بودن (مستند)	بندانگشتی بندانگشتی	عدم قطعیت ناشی از کشف بندانگشتی	کشف بندانگشتی	بندانگشتی بندانگشتی	بندانگشتی بندانگشتی	بندانگشتی بندانگشتی	بندانگشتی بندانگشتی	بندانگشتی بندانگشتی	بندانگشتی بندانگشتی	بندانگشتی بندانگشتی				
۱۱۰	۴	۷	۷	۸	۵	۶	۵	۹	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۸	ضعف آموزش مجازی در دانشگاه‌ها
۱۱۵	۱۰	۷	۸	۳	۵	۷	۷	۷	۴	۵	۵	۶	۶	۷	۵	کمبود فضا و تجهیزات
۱۳۱	۴	۶	۷	۷	۷	۸	۸	۶	۶	۷	۸	۷	۷	۶	۸	مشکلات فرهنگی سواد آموزان
۱۱۶	۴	۶	۷	۷	۵	۷	۸	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۶	۶	نرخ ترک تحصیل بالا
۱۱۹	۵	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	فقدان مطالعات آمایشی
۱۲۱	۵	۶	۷	۸	۵	۷	۷	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	انداک بودن دانشگاه‌های دولتی
۱۳۰	۴	۶	۷	۷	۷	۷	۸	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	بیگاری فارغ‌التحصیلان
۱۱۴	۱۰	۷	۷	۳	۴	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	غیر واقعی بودن آمار سواد آموزی
۱۱۷	۴	۶	۷	۷	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	وجود مولفه قانونی در سواد آموزی
۱۱۸	۴	۷	۶	۴	۶	۷	۷	۸	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷	از ناپدید شدن صنعت و دانشگاه
۱۱۷	۱۰	۷	۷	۳	۵	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	نامشخص بودن وضعیت استخدامی آموزشیاران
۱۱۵	۵	۶	۷	۵	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷	کمبود نیروی انسانی و سازمان‌دهی نامناسب نیروها

جدول ۱۱۸ - شرح مسائل راهبردی در حوزه اجتماعی - جمعیتی و آموزش

عنوان	شرح
سکونتگاه غیر رسمی	به دلیل ضعف مدیریت شهری، مهاجرت روستا شهری و افزایش خشکسالی ها شاهد روند رو به رشد سکونتگاه‌های غیر رسمی در استان هستیم
سرمایه اجتماعی پایین (در همه سطوح)	میزان سرمایه‌های اجتماعی در هر سه سطح خرده، میانی و کلان و همچنین شاخص کل سرمایه اجتماعی جزو پایین ترین‌ها بوده و استان کردستان در این شاخص در بین استان‌های دیگر رتبه دوم را در کمترین میزان سرمایه اجتماعی داشته است.
بیکاری	در سال ۱۳۹۸ میزان بیکاری استان کردستان برابر ۱۴٫۴ درصد بوده است و بین ۱۵ استانی قرار گرفته است که بالاترین میزان بیکاری را داشته است.
فقر و محرومیت	بر اساس داده‌های سر شماری سال ۱۳۹۵، جمعیت کل ساکن در مناطق محروم استان کردستان برابر با ۳۹۹،۴۳۲ نفر است.
مهاجرت فرستی استان طی ۴۰ سال متوالی	در واقع نسبت شهرنشینی از ۱۶/۵۳ درصد در سال ۱۳۲۵ به ۷۰/۷۶ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.
تمرکز نامتوازن جمعیت	از مجموع ۱۰ شهرستان استان، حدود ۵۸ درصد از جمعیت استان در ۳ شهرستان تمرکز یافته‌اند.
تغلی و عرق ملی پایین	استان کردستان در اقتدار به ایرانی بودن رتبه دوم را داشته است که در بین استان‌های کشور کمترین میزان اقتدار را نسبت به ایرانی بودن خود دارند و همچنین در مورد تمایل به مهاجرت نیز رتبه ۳۰ را داشته که در این خصوص نیز تمایل بالایی به مهاجرت از کشور داشته‌اند.
پایین بودن رضایت از زندگی	استان کردستان در رابطه با میزان عدم رضایت از زندگی رتبه ۱ را داشته است که این بدین معنی است که مردم استان پایین ترین رضایت را از زندگی خود نسبت به کل کشور داشته‌اند.
سطح پایین اعتماد سازمانی	میانگین اعتماد سازمانی استان کردستان برابر ۵۹/۶۵ است که این مسئله میانگین پایین استان کردستان در این متغیر را نشان می‌دهد.

جدول ۱۱۹- مسائل راهبردی در عرضه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

امتیاز نقشه	ابعاد												مسئله		
	منبع مسئله		کش مسئله		محتوای مسئله (ماهیت مسئله)		بند تحلیلی (ویژگی‌های تحلیلی)								
	تفاوت/تفاوت تفاوت	غیرعملی بودن	میزان ناشی شدن از کلیت	عدم قطعیت ناشی از کلیت	تغییر قابل پذیرش کلیت	بند مفیدی بودن (اقتصادی/اجتماعی)	فشاری کلیت	مفیدی کلیت	تغییرات کلیت	تغییرات کلیت	تغییرات کلیت	تغییرات کلیت			
۱۰۴	۷	۶	۴	۴	۵	۷	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۵	محدودیت‌های دسترسی به شبکه ریلی و محورهای آذراهی در استان و ارتباطات ضعیف
۹۹	۵	۴	۵	۴	۶	۶	۵	۴	۴	۶	۴	۴	۴	۴	سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی
۱۰۳	۴	۵	۶	۵	۶	۵	۶	۶	۵	۵	۶	۶	۵	۵	وضعیت نامناسب شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات
۸۷	۳	۴	۵	۴	۳	۴	۳	۳	۴	۴	۴	۴	۴	۴	افت فشار گاز در فصول سرد سال و محدودیت دسترسی به شبکه گاز
82	۳	۱	۳	۳	۶	۴	۵	۴	۲	۳	۴	۴	۴	۳	محدودیت‌های طبیعی ناشی از شکل زمین (ارتفاع و شیب) در توسعه شهرها
108	۶	۴	۳	۴	۲	۶	۳	۹	۳	۸	۶	۶	۶	۵	نرخ رشد منفی جمعیت روستایی و تهدیدات ناشی از مهاجرت‌های روستا-شهری

جدول ۱۲۰- شرح مسائل راهبردی در حوزه زیربنایی و نظام سکونتگاهی

شرح	مسئله
<p>اگرچه در دو دوره ۵ ساله اخیر هم جمعیت روستایی کشور و هم جمعیت روستایی استان کردستان دارای نرخ رشد منفی بوده‌اند. اما نرخ رشد جمعیت روستایی استان کردستان به مراتب با آهنگ سریع‌تری رو به کاهش بوده است به نحوی که نرخ رشد جمعیت روستایی استان در دوره ۳۰ ساله (۹۵-۱۳۶۵) برابر با ۱/۰۸- درصد بوده و در مقابل نرخ رشد روستایی کشور در همین دوره حدود ۰/۷۸- درصد سالانه بوده است. در واقع سرعت کاهش جمعیت روستاهای استان ۴ برابر بیشتر از میانگین کشوری بوده است.</p>	<p>نرخ رشد منفی جمعیت روستایی و تهدیدات ناشی از مهاجرت‌های روستا-شهری</p>
<p>استان کردستان در حال حاضر فاقد محور آزادراهی است و همچنین با اینکه خط ریلی همدان-سنندج در دست احداث است، اما تاکنون به بهره‌برداری نرسیده است.</p>	<p>محدودیت‌های دسترسی به شبکه ریلی و محورهای آزادراهی در استان و ارتباطات ضعیف در پهنه‌های شرق و غرب استان</p>
<p>استان کردستان در زیرشاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات در رتبه ۲۸ کشور قرار دارد. بررسی زیرشاخص‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات نشان دهنده مهارت ناکافی و میزان استفاده کم از فناوری اطلاعات در بین ساکنین استان است، اما استان از نظر دسترسی به زیرساخت‌ها در رتبه ۱۶ام قرار دارد که نسبت به سایر زیرشاخص‌ها وضعیت بهتری را نمایش می‌دهد.</p>	<p>وضعیت نامناسب شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات در استان و رتبه پایین استان در زیرشاخص‌های مهارت استفاده و میزان استفاده از فناوری اطلاعات</p>
<p>بیش از ۹۰ درصد آب استحصال شده استان از منابع زیرسطحی و روستایی در بخش کشاورزی مصرف می‌شود و تنها حدود ۱/۲ درصد آب در بخش صنعت استفاده می‌شود، که نشان از مدیریت نامناسب مصرف آب استان دارد.</p>	<p>سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی و نسبت پایین مصرف آب در بخش صنعت</p>

جدول ۱۲۲ - شرح مسائل راهبردی در حوزه منابع طبیعی و محیط زیست

مسئله راهبردی	شرح
روند رو به رشد ریزگردها	تعداد روزهای همراه با گردوغبار در استان کردستان روند افزایشی داشته است بیشترین میزان گردوغبار در شهر سنندج اتفاق افتاده است در بین ماههای سال، خرداد ماه بیشترین فراوانی روزهای همراه با گردوغبار را به همراه داشته است
تعداد عوامل تهدید کننده ساختار طبیعی و زیست محیطی	بر اساس پهنه بندی استاندارد ۲۸۰۰ ایران، بخش غربی استان کردستان در پهنه خطر بسیار زیاد قرار دارد، پراکنده گی زمین لغزش در استان به گزرنای است که برخی از نواحی بانه، مروان، کامیاران و سروآباد به دلیل شرایط طبیعی حاکم، به شکل کانونهای عمده زمین لغزش عمل می کنند.
در معرض انقراض قرار گرفتن برخی گونه های گیاهی جنگلی و مرتعی	در حال حاضر بخش زیادی از اکوسیستم استان دستخوش مداخلات انسانی قرار گرفته به نحوی که بسیاری از گونه های گیاهی و جانوری در معرض انقراض قرار گرفته اند (مناقصانه امروز به دلیل تغییر شرایط اقلیمی منطقه کردستان ۴۰ درصد از دوزیستان این منطقه در حال انقراض هستند).
تنش و بحران شدید آبی	بر اساس شاخص های پایداری منابع آب بین مصارف و میزان منابع تجدید پذیری تعادل برقرار نیست

جدول ۱۲۲ - شرح مسائل راهبردی استان کردستان در عرصه اقتصادی

عنوان مسئله	شرح مسئله
نرخ بالای بیکاری	نرخ بیکاری استان در مناطق شهری و روستایی بالاتر از میانگین کشوری است و از این رو این استان از نظر نرخ بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر در رتبه پنجم قرار دارد که ۱۳۶ درصد می‌باشد. در این استان نرخ بیکاری بین سنین ۱۵-۱۹ ساله، ۲۳۹ درصد است که در رتبه سوم بعد از کرمانشاه و لرستان قرار گرفته است.
ضعف بخش صنعت و عدم شکل‌گیری زنجیره ارزش تولید	در استان کردستان ارزش افزوده بخش صنعت پایین بوده و دلیل اصلی آن عدم توسعه خوشه‌های صنعتی، غیرفعال بودن بسیاری از شهرک‌های صنعتی، ضعف صرفه‌های ناشی از تجمع و سرمایه‌گذاری پایین در بخش صنعت است.
عدم گسترش زیرساخت‌های ارتباطی جهت تسهیل جریان کالا و خدمات	موقعیت کوهستانی بودن استان کردستان در کنار می توجه به استان‌های مرزی عامل مهمی در انزوی اقتصادی استان کردستان است. فقدان شبکه ریلی و بزرگراه‌های استان، یکی از موانع تسهیل جریان کالا در استان کردستان است. تراکم شبکه بزرگراهی پایین‌تر از متوسط کشور و در رتبه دوم قرار دارد. این در حالی است که سهم استان از بهسازی و ایجاد مسیرهای اصلی در پایین‌ترین رتبه قرار دارد. با توجه به این شرایط سهم استان از حمل‌ونقل جاده در رتبه ۲۱ و حدود ۱۵ درصد در سال ۹۸ است.
خام فروشی منابع و عدم وجود صنایع فرآوری بخش معادن	سطح فناوری، دانش اکتشاف و استخراج و همچنین خام فروشی از مسائل اساسی بخش معادن استان کردستان است.
ضعف در فناوری، فرآوری، ذخیره و بازاریابی محصولات کشاورزی	با وجود قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها بالا در بخش کشاورزی به‌ویژه محصولات زراعی، باغی، دامداری، پرورش طیور و گیاهان دارویی، صنایع تبدیلی و تکمیلی متناسب با آن توسعه‌یافته است. با توجه به تغییر کشت محصولات از زراعی به باغی توسعه زیرساخت‌ها برای نگهداری و انبارداری دارای اهمیت است.
نکته نبودن اراضی و کمبود دانش و فناوری در بخش کشاورزی	عدم یکپارچگی زمین‌های کشاورزی و ضعف در توسعه تعاونی‌ها میزان بهره‌وری بخش کشاورزی را به شدت کاهش داده است.
کم‌توجهی به صنایع تبدیلی و تکمیلی در بخش گیاهان دارویی	با وجود پتانسیل‌های بالا برای تولید و فرآوری گیاهان دارویی در استان، عمده این محصولات به صورت فله‌ای به دیگر استان‌ها صادر می‌شود.
کم‌توجهی به بازارچه‌های مرزی و قاچاق کالا و ضعف در همکاری اقتصادی فراملی	بسیاری از بازارچه‌های مرزی استان از تسهیلات، خدمات و زیرساخت‌های کافی برخوردار نیستند. علاوه بر این، تصویب منطقه آزاد تجاری استان ضرورت توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات را بیش از پیش مطرح می‌کند. یکی از مهم‌ترین مشکلات استان که مانع عمده برای توسعه صنعت استان کردستان است، قاچاق کالا از طریق مرز با کشور عراق است. قاچاق کالا در این استان موجب شده است علاوه بر تأمین کالاهاى استان، از نقاط مختلف کشور نیز برای تهیه کالا به این استان با مرکزیت شهر بانه مراجعه شود. بنابراین علاوه بر تضعیف بخش تولیدی استان، تبعات منفی بر ساختار تولیدی کل کشور دارد.
کم‌توجهی به قابلیت‌های لجستیکی و ترانزیتی	با وجود پتانسیل بالا برای ایجاد و توسعه منابع مشترک اقتصادی از کشور عراق، روابط و مناسبات محدود بوده و جذب سرمایه‌گذاری خارجی در این استان از سال ۱۳۹۴-۹۸ صفر بوده است. با وجود موقعیت مرزی و لجستیکی و ترانزیتی، زیرساخت‌های مربوطه بسیار ضعیف است.

۴-۲- تدوین اهداف بنیادین

اهداف بنیادین سند، اهدافی هستند که در جهت حل مسائل راهبردی استان کردستان در پیش گرفته شده‌اند. در جدول زیر اهداف بنیادین سند توسعه استان کردستان به تفکیک محورهای مطالعاتی آورده شده است.

جدول ۱۲۵- اهداف بنیادین سند راهبردی توسعه کردستان

محور	اهداف بنیادین
منابع طبیعی و محیط زیست	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده حداکثری از قابلیت‌های اقلیمی و توپوگرافی برای توسعه کشاورزی - حفظ اکوسیستم گیاهی و جانوری استان - ارتقا تاب آوری در برابر مخاطرات محیطی - کمینه سازی آثار زیان بار پدیده گردوغبار در استان - توسعه همکاری بین المللی برای حل مسئله ریزگردها - توسعه دیپلماسی آب و مدیریت یکپارچه و پایدار منابع آب
اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> - اقتصاد رقابت پذیری با تأکید بر مزیت‌های رقابتی استان - توسعه کارکردهای بنیادین مناطق آزاد و تجاری - توسعه کارکرد لجستیکی و ترانزیتی - توسعه اقتصاد صادرات محور با توجه به مزیت نسبی استان - توسعه همکاری‌های اقتصادی بین المللی - تبدیل شدن به قطب تأمین امنیت غذایی کشور در زمینه پرورش آبزیان - توسعه کشاورزی با توجه به فناوری‌های روز دنیا - بهبود فضای کسب و کار و کاهش فقر عمومی - بهره‌وری بالای نیروی و انسانی با تأکید بر آموزش نیروی انسانی با تخصص بالا
اجتماعی-جمعیتی	<ul style="list-style-type: none"> - کاهش آسیب‌های اجتماعی در استان - ایجاد دوستی و یکپارچگی بیشتر استان با دیگر استان‌های کشور - ایجاد رابطه و تعامل اجتماعی و فرهنگی با دیگر مناطق کردنشین کشور - ایجاد اشتغال و کاهش نرخ بیکاری و فقر در استان - بالا بردن میزان توانایی مردم به ویژه اقشار آسیب پذیر - ارتقاء سرمایه‌های اجتماعی - توانمند کردن و بهره گیری از تشکل‌های مردم نهاد - برقراری عدالت اجتماعی - توسعه اقتصادی - برقراری عدالت اجتماعی - کاهش آسیب‌های اجتماعی - دستیابی به رشد متعادل و مطلوب جمعیت طی ۲۰ سال آینده - تحقق عدالت آموزشی در جهت دسترسی به آموزش با کیفیت - تأمین زیرنظام-های تعلیم و تربیت به خصوص زیر نظام منابع انسانی و زیر نظام فضا و تجهیزات - بهبود زیرنظام-های بخش سوادآموزی به خصوص زیر نظام منابع انسانی و فضا و تجهیزات - متناسب سازی رشته‌های دانشگاهی با نیازهای زیست بوم استان

اهداف بنیادین	محور
<p>تأمین زیر نظام‌های اساسی تحقق آموزش مطلوب با رعایت اصل عدالت آموزشی</p>	<p>زیربنایی</p>
<p>افزایش ظرفیت شبکه حمل و نقل استان</p> <p>تقویت پیوندهای و روابط استان با مناطق داخلی و خارج سرزمین</p> <p>توسعه بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات</p> <p>تجهیز زیرساخت‌های مربوط به انتقال گاز</p> <p>بهبودسازی و مدیریت مصرف آب</p>	
<p>اجرائی نمودن حداکثری برنامه‌ها و پروژه‌ها در همه‌ی حوزه‌ها</p> <p>فعال بودن تعداد زیادی از ستادها و کارگروه‌های استان کردستان</p> <p>تقویت هماهنگی بین ستادها و کمیته‌های استانی</p> <p>ارتقای مدیریت امنیت در حوزه‌های مختلف توسعه</p> <p>برنامه‌ریزی راهبردی و تمرکز بر مسائل اصلی توسعه استان</p> <p>عدم توجه به مدیریت بومی و تمرکز بر شایسته‌سالاری</p> <p>وجود نیروهای انسانی متخصص و ماهر در سطح استان</p> <p>سیر صعودی اثرگذاری شوراهای و کارگروه‌های توسعه استان</p> <p>آشکار و روشن‌سازی مأموریت‌ها و وظایف نهادها و دستگاه‌های فعال در استان</p> <p>مشارکت حداکثری نهادهای دولتی در تصمیم‌گیری و اجرا</p> <p>مدیریت باثبات و آشنا با وضعیت اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی استان و ثبات در تصمیم‌گیری</p> <p>انطباق مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن</p> <p>نظارت بر عملکرد شوراهای و کمیته‌ها و پرداختن به وظایف اصلی و مهم در تصمیم‌گیری و نه صرفاً هماهنگی</p> <p>اثرگذاری و ظرفیت نهادهای غیردولتی بر پیشبرد اهداف توسعه مؤثرند</p> <p>مدیریت یکپارچه، بین بخشی، میان‌رشته‌ای و مبتنی بر قلمروهای فضای</p> <p>فهم صحیح و دقیق مجریان از برنامه‌ها و اهداف</p> <p>تأمین منابع مالی و پولی مناسب و به موقع و کاهش ریسک</p> <p>آموزش نیروهای متخصص و بین‌رشته‌ای جهت راهبری توسعه استان</p> <p>ایجاد نظام پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود</p> <p>برنامه‌ریزی مشارکتی و از پایین به بالا</p> <p>تمرکز مدیریت بر نتایج و بروندادها</p> <p>تمرکز مدیریت بر مسئله‌های اولویت‌دار استان</p> <p>الزام قوانین و مقررات پشتیبان اجرای آمایش استان</p> <p>هماهنگی با تغییرات و فرصت‌ها و تهدیدهای جدید</p>	<p>مدیریتی-نهادی</p>
<p>جلوگیری از مهاجرت روستا به شهر و تخلیه روستاها</p> <p>استقرار نظام خوشه‌ای مکمل گرا بین سکونتگاه‌های استان</p> <p>نگهداشت جمعیت و حفظ جمعیت روستایی</p> <p>توسعه خدمات و زیرساخت‌ها در شهرهای کوچک و روستاها</p>	<p>نظام سکونتگاهی</p>

۴-۳- تدوین چشم‌انداز

در برنامه‌ریزی راهبردی چشم‌انداز، محرکی انگیزشی، هدف غایی و تصویر و دید شرایط ایده آل، مطلوب و منحصر به فرد منطقه یا سازمان در آینده است که از ویژگی‌های وضوح، خلاصه‌گی، امید، آینده‌سو، چالش‌انگیز، خاطره‌انگیز و تحقق‌پذیر، مطابقت با ارزش‌ها و فرهنگ و زمان‌بندی برخوردار است. با توجه به اهداف و اسناد فرادست، استان کردستان:

کردستان به عنوان الگوی اقتصاد سبز و گردشگری پزشکی و طبیعت-مینا، بسان نگین یشم زینت بخش غرب کشور است. این استان با توسعه خوشه‌های هم‌افزا و مکمل‌گر کشاورزی-غذایی، صنعتی و معدنی و همچنین خدمات برتر بازرگانی و ترانزیت جایگاهی ویژه در اقتصاد ملی دارد. مناطق آزاد و تجاری در کنار بازارچه‌های مرزی موجبات توسعه تولید، جذب سرمایه و فناوری را فراهم آورده و مجاورت با عراق به توسعه منافع و همیاری‌های منحصر به فرد اقتصادی کمک کرده است.

۴-۴- مأموریت‌های اصلی

مأموریت‌ها در واقع علت وجودی، هدف و شرح کارهای منحصر به فردی است که منطقه برای نیل به چشم‌انداز خود انجام می‌دهد. بنابراین مأموریت‌ها با کلماتی همچون حمایت، بهینه کردن، خلق، درگیری، یاری، کمک، فراهم کردن، برآورده کردن، تأمین ترویج و غیره آغاز می‌شود. در واقع، مأموریت کلان کردستان، پایدار کردن پیشرفت و آبادانی آن است و در کنار آن موارد زیر نیز به عنوان مأموریت‌های استان مطرح می‌باشد:

- خلق فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی عادلانه؛
- رونق و مقاومتی کردن اقتصاد منطقه؛
- ریشه‌کنی فقر و تأمین معیشت ایمن و باثبات برای تمامی گروه‌ها؛
- بهره‌برداری خردمندانه و پایدار از قابلیت‌ها و مواهب خدادادی؛
- کاهش آسیب‌پذیری در برابر مخاطرات طبیعی و سایر شوک‌های بیرونی؛
- کاهش و یا از بین بردن عدم تعادل‌ها و بی‌عدالتی‌های فضایی؛
- توسعه منابع و سرمایه‌های انسانی جوان و با فرهنگ، متخصص، مشارکت‌جو، مولد و سالم؛
- حفظ، حمایت و ترویج ویژگی‌های ارزشمند سبک زندگی سال و مولد روستایی و عشایری؛
- برقراری عدالت و در برگیرندگی اقتصادی، اجتماعی-فضایی؛
- حفظ، ارتقا و ترویج سبک زندگی ایرانی-اسلامی؛
- تأمین نیازهای اساسی همگان و ایجاد برابری در دسترسی به فرصت‌ها و تسهیلات؛

- توانمندسازی و مقتدرسازی محرومان و در حاشیه ماندگان و بی صدایان؛
- خلق مدیریت قلمرویی یکپارچه و سبز؛
- ارتقای تعاملات اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی؛

۴-۵- بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید

پس از بررسی و تحلیل و شناسایی مسائل راهبردی، در نهایت به منظور تعیین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، از روش تحلیل راهبردی (سوات) استفاده شد. این روش در ادبیات برنامه‌ریزی راهبردی، ابزاری مؤثر برای تحلیل، هدایت و کنترل محیط مورد برنامه‌ریزی به شمار می‌آید. این روش بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر سازمان‌دهی ساختار درونی خود و عوامل ناشناخته و خارج از کنترل در محیط بیرونی (محیط پیرامون) قرار دارد. بنابراین سنجش و تحلیل راهبردی می‌تواند شکاف بین شرایط موجود و مطلوب را به منظور دستیابی به الگوی پایدار، زیست‌پذیر و رقابتی تعیین و سپس ارزیابی نماید. هدف تحلیل راهبردی استان کردستان، شناسایی عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آن در دستیابی به اهداف توسعه است که در محورهای مدیریتی-نهادی، اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، منابع طبیعی و محیط‌زیست، زیربنایی و نظام سکونتگاهی به تحلیل آن پرداخته شده است.

محور نظام مدیریتی

جدول ۱۲۶ - عوامل درونی و بیرونی در نظام مدیریتی توسعه فضایی استان

عوامل بیرونی	عوامل درونی		زمینه
	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)	
<p>فرصت‌ها (Opportunities)</p> <ul style="list-style-type: none"> - رفع حقوقی و قانونی در جهت گسترش ارتباطات اقتصادی و فرهنگی کشور عراق و سایر نقاط کشور؛ - استفاده از ظرفیت‌های تخصصی و فنی بخش خصوصی خارج از استان جهت تحقق مدیریت یکپارچه در سطح پایش، نظارت، ارزیابی و تصمیم‌سازی؛ - یکپارچه‌سازی داده‌ها و اطلاعات موجود در نهادهای دولتی و غیردولتی و ایجاد سامانه هدایت و کنترل توسعه استان؛ - امکان ایجاد بازوی اجرایی در سطح شهرستان برای سازمان برنامه و بودجه استان؛ - وضع چارچوب‌های قانونی برای استفاده از ظرفیت‌های مالی و پولی بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری جهت کاهش ریسک سرمایه‌گذاری؛ - وضع قوانین مدیریتی و حقوقی جهت کاهش ریسک فعالیت انضمامی و غیرانتفاعی نظیر ارائه مجوزها، تسهیلات، 	<p>نقاط ضعف (Weakness)</p> <ul style="list-style-type: none"> - نگاه سیاسی و امنیتی در امور اقتصادی، عمرانی و مدیریتی در استان کردستان؛ - اثر منفی ارتباط قومی بر توسعه استان؛ - کاهش اعتماد نهادی مردم؛ - تصمیم‌گیری غیر کارآمد شورای برنامه‌ریزی استان در توسعه استان؛ - فقدان سازوکارهای مناسب جهت نظارت بر اجرای مصوبات شوراها؛ - تغییر سیاست‌های شورای برنامه‌ریزی و کارگروه‌های آن با تغییر مدیران؛ - فقدان مشارکت مردم در توسعه استان؛ - پرریز بودن تصمیم‌گیری‌های فردی و شخصی و مشارکت کمتر افراد و نهادها در تصمیم‌گیری‌ها؛ - تمرکز بر امور زیربنایی و عمرانی و عدم توجه به امور اجتماعی و اقتصادی؛ - اعمال نفوذ گروه‌های فشار و گروه‌های خارج از سازمان بر روند و اولویت اجرای برنامه‌ها و اقدامات؛ - تخصیص ناعادلانه منابع و فرصت‌های ملی و استانی؛ - نگاه امنیتی به منابع و فرصت‌های این استان؛ - تناسب کم مصوبات شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان با وظایف و مأموریت‌های اصلی آن؛ - عدم نظارت بر فعالیت‌ها و مصوبات شوراها، کمیته‌ها و کمیسیون‌های موجود و فعال در استان؛ - عرض و طول بودن کارگروه‌ها و تعداد زیاد اعضای آن‌ها و مشکلات در گفتگو، تعامل و تصمیم‌گیری؛ - مدیریت مقطعی و کوتاه مدت در سطح کلان استان؛ - نبود نظام یکپارچه و همه‌جانبه برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریت توسعه سرزمینی در استان؛ - عدم توجه مدیریت استان به حفظ و به‌کارگیری نتایج استانی و ایجاد ثبات سیاسی و مدیریتی؛ 	<p>نقاط قوت (Strengths)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ایجاد سازوکارهای قانونی جهت پراکنش فضایی جمعیت به‌ویژه در کل استان در راستای تعادل بخشی در سطح استان و پرهیز از تمرکز جمعیت؛ - تهیه سند ملی توسعه استان و تعیین تکلیف فعالیت‌ها و محورهای توسعه؛ - اثرگذاری بالای تفکر توسعه‌ای مدیران؛ - اثرگذاری و ظرفیت نهادهای غیردولتی بر پیشبرد اهداف توسعه؛ - فعال بودن ستادها و کمیته‌های استانی در جهت بررسی و رفع مشکلات و موانع؛ - سیر صعودی اثرگذاری شوراها و کارگروه‌های توسعه استان؛ - وجود نیروهای انسانی متخصص و ماهر در سطح استان؛ - تمرکز بر توسعه امنیتی مبتنی بر اقتصاد و جمعیت به جای رویکرد صرف امنیتی و سخت‌افزاری؛ - وجود قوانین و مقررات نهادی جهت 	<p>نظام مدیریتی</p>

عوامل درونی		عوامل درونی	
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	نقاط ضعف (Weakness)	نقاط قوت (Strengths)
<p>اقتصادی، محط‌رزیستی اقدامات و پروژه‌ها به دلیل عدم ارزیابی قبل و حین اثرات و انجام اصلاحات لازم؛</p> <p>- بی‌ثباتی در نظام تصمیم‌گیری؛</p> <p>- افزایش کشمکش‌ها به دلیل ساختار غیررسمی و قومی موجود در داخل و خارج استان کردستان و عدم همکاری و وحدت رویه در توسعه استان؛</p> <p>- تصویب مصوبه‌های شورای عالی در مغایرت با برنامه مصوب آمایش استان؛</p> <p>- نبود نیروهای متخصص و میان‌رشته‌ای در راستای تحقق آمایش در استان؛</p>	<p>تحقیقات و غیره؛</p> <p>- هدمند نمودن و استفاده از مصوبات ساد‌های ملی نظیر ستاد بازآفرینی شهری، ستاد اقتصاد مقاومتی، هیئت دولت و غیره جهت هماهنگی و تسهیل امور در استان؛</p> <p>- ایجاد کمیته‌های نظارتی در ایباد مختلف مدیریت آمایش استان در چارچوب اختیارات نهادهای حاکمیتی (استانداری) و تهیه برنامه بهبود؛</p> <p>- تبادل اطلاعات و تجربیات با سایر استان‌های موفق در اجرای برنامه توسعه آمایش استان؛</p>	<p>عدم ثبات ساختارهای سازمانی و عدم مشارکت فعالانه اعضاء شوراها و ستادهای استانی در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها؛</p> <p>- تهیه اسناد متعدد توسعه در سطح استان و نداشتن تصمیم‌گیری‌ها در برخی موارد نظیر سند ملی توسعه استان، طرح ناحیه؛</p> <p>- نبود هماهنگی و هم‌افزایی مدیریتی در تصمیم‌گیری‌ها و نداشتن قلمروهای مدیریتی؛</p> <p>- برنامه‌ریزی توسعه استان بدون تمرکز بر اولویت‌های مسائل استان از نگاه مردم و نهادهای مردمی؛</p> <p>- انهام و عدم شفافیت در مسائل امنیتی و اثرات و الزامات آن بر توسعه استان؛</p> <p>- فقدان برنامه‌ریزی پایین به بالا و برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و نمایندگان شهری و روستایی آن‌ها؛</p> <p>- ضعف در ایجاد چارچوب استفاده از منابع و دارایی‌های بخش خصوصی و مردمی در توسعه استان؛</p> <p>- فقدان نیروهای متخصص و فنی موردنیاز و کافی برای راهبری توسعه استان؛</p> <p>- نبود سازوکار منسجم نظارت، ارزیابی و بهبود عملکرد سازمانی در راستای اجرای برنامه توسعه استان؛</p> <p>- عدم تأمین منابع مالی مورد نیاز توسعه به در آمد کم تولید ناخالص استان؛</p> <p>- نبود سیستم جامع داده‌ها و اطلاعات جهت رصد توسعه و شناسایی به موقع مشکلات و چالش‌ها؛</p> <p>- پروژه محور بودن توسعه و عدم توجه به نتایج و پایداری و سطح دستیابی به اهداف توسعه استان؛</p> <p>- فقدان تعریف الزامات نهادی و قانونی مورد نیاز تحقق برنامه آمایش استان؛</p> <p>- نبود سازوکار پایش زمانی پروژه‌ها و اقدامات و ایجاد تغییرات باتوجه به شرایط؛</p> <p>- عدم توجه به زنجیره و ماتریس نتایج و کاهش کارآمدی اقدامات؛</p>	<p>پایش، نظارت، ارزیابی و بهبود و نیاز به به کارگیری صحیح از آن‌ها؛</p> <p>- بهبود سازوکارهای قانونی اقدام برنامه‌های عمرانی با برنامه آمایش استان؛</p>

در محور اقتصادی

جدول ۱۲۷- عوامل درونی و بیرونی در نظام اقتصادی

عوامل بیرونی (Opportunities)		عوامل درونی (Weakness)		نقاط قوت (Strengths)		زمینه
تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)					اقتصادی نظام
<ul style="list-style-type: none"> - تهدیدها جغرافیای و کوهستانی بودن موجب عدم گسترش ارتباط داخلی و خارجی استان کردستان شده است. - وجود استان‌های رقیب در بخش کشاورزی و صنعت 	<ul style="list-style-type: none"> - قرار گیری در مسیر ارتباطی شمال غربی به جنوب غربی - امکان تبدیل شدن به هاب صادرات و واردات کشور با توجه به مرز طولانی با کشور عراق - نفوذ به بازارهای مالی کشور عراق به ویژه اقلیم کردستان عراق به دلیل پیوندهای قومی مذهبی - تبدیل شدن به قطب طلای کشور - بهره گیری از تبدیل شدن بانه و مرزبان به منطقه آزاد جهت توسعه صادرات 	<ul style="list-style-type: none"> - نرخ بالای بیکاری - بالا بودن بار تکامل خالص و ناخالص نسبت به متوسط میانگین کشور - متوسط درآمد سالانه یک خانوار پایین تر از میانگین متوسط کشوری - ضعف در فناوری، فرآوری، ذخیره، بازاریابی محصولات کشاورزی کم توجهی به بازارچه‌های مرزی و همکاری‌های اقتصادی فرامرزی - عدم بازاریابی، برندسازی و توسعه بازار - فقدان سرمایه گذاری خارجی - پایین بودن سرانه تولید ناخالص داخلی - پایین بودن ارزش افزوده بخش معادن - رتبه دوم در پایین بودن ارزش افزوده صنعت در میان سایر استان‌ها - قاچاق کالا - عدم توسعه بخش صنعت و معادن - بهره‌وری پایین بخش صنعت - سهم اندک از تمرکز کارگاه‌های صنعتی - فناوری پایین در بخش صنعت و معادن - ضعف استان در بخش خدمات پشتیبان تولید - تراز بازرگانی منفی - کم توجهی به قابلیت‌های لجستیکی و ترانزیتی - کم توجهی به صنایع دستی و گردشگری - نگرانی نبودن اراضی و کعبود دانش و فناوری در بخش کشاورزی 	<ul style="list-style-type: none"> - پایین ترین ضریب جینی کشور در مناطق روستایی - نرخ بالای مشارکت اقتصادی - ارزش افزوده بالا در بخش پرورش ماکیان - بیشترین ارزش افزوده تولید فرآورده‌های توتون و تنباکو در بخش صنعت - توانایی بالقوه در زمینه پرورش آبریان - وجود ذخایر غنی فلزی و غیرفلزی 	زمینه	اقتصادی نظام	

عوامل بیرونی (Threats)	عوامل درونی (Weakness)	عوامل قوت (Strengths)	نقاط قوت (Strengths)	نقاط ضعف (Weakness)	عوامل درونی (Weakness)	عوامل بیرونی (Threats)	
<ul style="list-style-type: none"> سلب‌سازی بی‌رویه و مخرب بدون انجام ارزیابی‌های اجتماعی - اقتصادی مهاجرت روستاییان به شهر رشد سگ‌نگاه‌های غیررسمی در استان افزایش آسیب‌های اجتماعی بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری افزایش فقر 	<ul style="list-style-type: none"> فرصت‌ها (Opportunities) مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی با وجود بازارچه‌های مرزی مزیت نسبی در احداث نیروگاه‌های آبی کوچک مزیت نسبی در دامداری و دامپروری مزیت نسبی در پرورش اسب مزیت نسبی در وجود جنگل و بیشه‌زار مزیت نسبی در صنایع دستی مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی وجود پتانسیل در ارائه خدمات مرزی 	<ul style="list-style-type: none"> شهرستان‌های میروان، سنقر و بانه 	<ul style="list-style-type: none"> وجود ۷۸۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق و روابط بازرگانی توان اکولوژیک بالای و حجم بالای منابع آبی منابع طبیعی بکر و آثار باستانی 	<ul style="list-style-type: none"> رشد مهاجرت از روستا به شهر بیگاری کاهش فرصت‌های شغلی در روستا تبدیل زمین‌های کشاورزی به کاربری مسکونی ضعف مدیریت آب ضعف مدیریت شهری در کنترل سگ‌نگاه‌های 	<ul style="list-style-type: none"> علم تراز جمعیتی در سطح شهرستان‌های استان منفی شدن رشد سالانه جمعیت نقاط روستایی در بازه ۳۰ ساله اخیر افزایش جابه‌جایی درون استانی به ویژه به سمت شهرهای پرجمعیت پایین بودن میزان جوانی جمعیت (سهم جمعیت کمتر از ۱۵ سال) بالا بودن سهم خانوارهای یک‌نفره (به‌ویژه در میان خانوارهای زن سرپرست) 	<ul style="list-style-type: none"> فرصت‌ها (Opportunities) مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی با وجود بازارچه‌های مرزی مزیت نسبی در احداث نیروگاه‌های آبی کوچک مزیت نسبی در دامداری و دامپروری مزیت نسبی در پرورش اسب مزیت نسبی در وجود جنگل و بیشه‌زار مزیت نسبی در صنایع دستی مزیت نسبی در ارائه خدمات بازرگانی وجود پتانسیل در ارائه خدمات مرزی 	<ul style="list-style-type: none"> سلب‌سازی بی‌رویه و مخرب بدون انجام ارزیابی‌های اجتماعی - اقتصادی مهاجرت روستاییان به شهر رشد سگ‌نگاه‌های غیررسمی در استان افزایش آسیب‌های اجتماعی بالا رفتن قیمت زمین به دلیل افزایش تقاضا در مناطق شهری افزایش فقر
<ul style="list-style-type: none"> کاهش جمعیت استان سالخورده شدن جمعیت افزایش بار و سنگینی جمعیت فعال از جانب جمعیت سالمند کاهش کیفیت دسترسی به خدمات در نقاط شهری پرجمعیت به واسطه جابه‌جایی پیش‌رین شده جمعیت ایجاد بحران در حوزه‌های مسکن، اشتغال، آموزش و ... به واسطه رشد پیش‌رینی شده جمعیت در نقاط شهری پرجمعیت 	<ul style="list-style-type: none"> کاهش جمعیت استان سالخورده شدن جمعیت افزایش بار و سنگینی جمعیت فعال از جانب جمعیت سالمند کاهش کیفیت دسترسی به خدمات در نقاط شهری پرجمعیت به واسطه جابه‌جایی پیش‌رین شده جمعیت ایجاد بحران در حوزه‌های مسکن، اشتغال، آموزش و ... به واسطه رشد پیش‌رینی شده جمعیت در نقاط شهری پرجمعیت 	<ul style="list-style-type: none"> ۴۰ساله (جمعیت فعال بالقوه) متناسب بودن متوسط بعد خانوار پایین بودن میزان خام مرگ و میر پایین بودن سهم مهاجران وارد شده به استان با مبدأ اقلیم دیگر استان‌های کشور متناسب بودن میزان باروری کل 	<ul style="list-style-type: none"> بالا بودن حجم جمعیت ۱۵- 	<ul style="list-style-type: none"> بالا بودن حجم جمعیت ۱۵- 	<ul style="list-style-type: none"> بررسی ویژگی‌های جمعیتی 	<ul style="list-style-type: none"> حاشیه‌نشینی محل‌ات فرودست 	

عوامل بیرونی		عوامل درونی		تقاطع قوت (Strengths)	زمینه
تهدیدها (Threats)		تقاطع ضعف (Weakness)			
<ul style="list-style-type: none"> - کاهش کیفیت آموزش به دلیل کمبود کادر آموزشی - احتمال آسیب‌رسانی به معلمان، دانش آموزان و کادر آموزشی هنگام فعالیت آموزشی - عدم تحقق عدالت آموزشی به دلیل دسترسی پایین دانش‌آموزان به آموزش مجازی - بی‌انگیزگی آموزش‌یاران نهضت و افت کیفیت آموزش - افت کیفیت آموزش سوادآموزی به دلیل نبود امکانات آموزشی مانند فضای آموزشی و 	<ul style="list-style-type: none"> - فرصت‌ها (Opportunities) - بهبود وضعیت سواد در استان در طی ده سال اخیر - بهبود وضعیت دسترسی به آموزش در طی سال‌های اخیر 	<ul style="list-style-type: none"> - نرخ پوشش تحصیلی پایین در دوره متوسطه (درصد ترک تحصیل) - وجود حدود ۳۰ درصدی مدارس تعمیر و تخریبی - کمبود کادر آموزشی (۱۶۰۰ معلم) - عدم دسترسی حدود ۱۷ درصد (۶۰ هزار) دانش‌آموزان به سامانه شاد - نبود زیرساخت‌های لازم به منظور تحقق آموزش مجازی در مناطق روستایی و حاشیه شهرها - پایین‌تر بودن نرخ پاسوادی از متوسط کشوری - عدم سلامان‌دهی دقیق وضعیت استخدامی آموزش‌یاران نهضت - کمبود امکانات آموزشی برای سوادآموزی به خصوص در روستاها - وجود مشکلات فرهنگی و عدم استقبال بی‌انگیزگی سوادآموزان - وجود محدودیت‌های سنی برای سوادآموزان - پایین بودن حقوق و مزایای آموزش‌یاران - کمبود فضا و تجهیزات برای سوادآموزان 	<ul style="list-style-type: none"> - نرخ پوشش تحصیلی بالا در دوره ابتدایی (بک درصد ترک تحصیل) - نرخ پایین نسبت معلم به دانش‌آموز - بالاتر بودن سرانه فضای آموزشی از متوسط کشوری - وجود ۱۷ مرکز یادگیری محلی در سطح استان برای فعالیت‌های سوادآموزی 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود ۴۷ موسسه آموزش عالی - در سطح استان - بیش از ۴۴۷۸ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی - پایین‌تر بودن نسبت دانشجو به استاد 	<ul style="list-style-type: none"> - آموزش عالی
<ul style="list-style-type: none"> - عدم تناسب آموزش‌ها با نیازها - پایین آمدن کیفیت آموزش‌های ارائه شده به دلیل نبود امکانات آموزشی - هدر رفت منابع آموزش عالی و پاسخگو نبودن آموزش عالی به نیازهای خاص استان - پایین بودن کیفیت آموزش به خصوص در دوران کرونا 	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت زیرساخت‌های لازم جهت تحقق آموزش مجازی در واکنش به دوران کرونا - بهبود کمی آموزش عالی در طی سالیان اخیر 	<ul style="list-style-type: none"> - اندک بودن تعداد واحدهای دانشگاهی دولتی و با کیفیت در سطح استان - فقدان مطالعات آمایشی و عدم تناسب رشته‌های دانشگاهی با نیازهای زیست‌بوم - کمبود زیرساخت‌های لازم جهت تحقق آموزش مجازی - دانش‌بنیان بودن صنعت و ارتباط ضعیف بین دانشگاه، صنعت و بازار کار - نیکوکاری فارغ‌التحصیلان 	<ul style="list-style-type: none"> - وجود ۴۷ موسسه آموزش عالی - در سطح استان - بیش از ۴۴۷۸ دانشجوی شاغل در مقاطع مختلف تحصیلی - پایین‌تر بودن نسبت دانشجو به استاد 	<ul style="list-style-type: none"> - آموزش عالی 	

در محور زیربنایی و نظام سکونتگاهی
جدول ۱۳۰ - عوامل درونی و بیرونی در نظام زیربنایی و سکونتگاهی توسعه فضایی استان

تهدیدها (Threats)	عوامل بیرونی		فرصت‌ها (Opportunities)	عوامل درونی		نقاط قوت (Strengths)	زمینه
	عوامل بیرونی			عوامل درونی			
<ul style="list-style-type: none"> مهاجرت‌های روستا-شهری و خالی شدن روستاها از سکنه حاشیه‌نشینی ناشی از مهاجرت روستا-شهری 	<ul style="list-style-type: none"> موقعیت مناسب ارتباطی استان نسبت به کشور عراق امکان توسعه پیوندهای ارتباطی با استان‌های مجاور و کشور عراق 		<ul style="list-style-type: none"> سرعت بالا تخلیه جمعیت روستایی در استان محدودیت‌های ناشی از شکل زمین و توپوگرافی در توسعه شهری استان 		<ul style="list-style-type: none"> توزیع مناسب سکونتگاه‌های شهری استان اندازه مناسب سکونتگاه‌های شهری استان و نرخ مطالب شاخص نخست شهری وجود الگوی خوشه‌ای در استقرار جمعیت در استان 		سکونتگاهی
<ul style="list-style-type: none"> ضعف زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و زیرساخت‌های انرژی گاز در روستاها و مخاطرات ناشی از آن مخاطرات زیاد جاده‌های و نسبت بالای کشته‌شدگان جاده‌های 	<ul style="list-style-type: none"> هم‌جواری با کشور عراق وجود منطقه آزاد تجاری بائه-مریوان در استان وجود مرزهای بازرگانی و تجهیزات گمرکی و مرزی در استان 		<ul style="list-style-type: none"> افت فشار گاز در فصول سرد سال و محدودیت دسترسی به گاز سراسری در برخی روستاها وضعیت نامناسب شاخص فناوری اطلاعات و ارتباطات وضعیت نامناسب و رتبه پایین استان در مهارت استفاده از فناوری اطلاعات سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی محدودیت‌های دسترسی‌پذیری استان در پهنه‌های شرقی و غربی محدودیت دسترسی به آزادراه و شبکه ریلی 		<ul style="list-style-type: none"> دسترسی به کریدورهای ارتباطی بین‌المللی وضعیت مناسب تجهیزات جاده‌ای و نسبت بالای راه‌های ترانزیتی 		نظام زیربنایی
	<ul style="list-style-type: none"> ظرفیت‌های بالای بخش معدن در استان ظرفیت بالای بخش کشاورزی و پرورش ماهی در استان قرارگیری استان در مسیر جابجاء جاده ابریشم 				<ul style="list-style-type: none"> موقعیت مناسب نسبت به کشور عراق دسترسی مناسب به کریدورهای حمل و نقل بین‌المللی 		موقعیت استراتژیکی

فصل پنجم

تدوین راهبردها و سیاستها

۵-۱- راهبردها و سیاست‌ها

در این بخش با بهره‌گیری از نتایج تحلیل‌ها در ابعاد مختلف و همچنین مسائل و اهداف راهبردی، راهبردها و سیاست‌های اصلی سند توسعه استان کردستان تدوین شد. علاوه بر تدوین راهبردها، سیاست‌های فضایی نیز برای هر یک از راهبردها تدوین گشته تا به طور تفصیلی‌تر حوزه‌های کنش را مشخص سازد. این راهبردها و سیاست‌ها بر اساس مسائل راهبردی استان کردستان و اهداف بنیادین تدوین شده می‌باشد.

در حوزه مدیریتی، ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و نیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان کردستان، ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان کردستان، آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان کردستان و تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری راهبردهای اصلی می‌باشند.

در عرصه نظام سکونتگاهی، تقویت مراکز مکمل و نظام چندمرکزی، تقویت پیوندهای برون‌مرزی سکونتگاه‌های شهری با سکونتگاه‌های عراق، توسعه خدمات چند سطحی در استان و تقویت خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و روستا-شهرها، توسعه زیرساخت‌ها و خدمات روستایی در استان و تقویت پیوندهای روستا-شهری، توسعه صنایع کوچک و متوسط روستایی راهبردها به منظور ساماندهی نظام شهری و روستایی استان می‌باشند.

در محور اقتصادی، راهبردها شامل استفاده از فرصت منطقه آزاد، منطقه‌گرایی و توسعه اقتصادی، ساماندهی بازارچه‌های مرزی، جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، توسعه همکاری‌های اقتصادی فراملی، افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی، گسترش کشت‌های تخصصی استان، توسعه کشت مکانیزه در استان، افزایش سهم تولید انرژی از منابع تجدیدپذیر، تکمیل و توسعه مراکز علم و فناوری، تقسیم کار فضایی بر اساس پتانسیل شهرها و شهرستان‌ها، تقویت و بهبود پیوندهای پسین و پیشین بین فعالیت‌های اقتصادی و اصلاح و تکمیل-زنجیره‌های تولید بخش صنعت، بهره‌گیری از پتانسیل معدن استان جهت ایجاد صنایع تبدیلی با ارزش افزوده بالا، افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه و همچنین گسترش تولید انرژی‌های پاک، توسعه و ارتقای کارکرد ترانزیتی و لجستیکی استان و توسعه گردشگری اجتماع-محور و پایدار است.

در عرصه زیربنایی و حمل‌ونقل راهبردها شامل توسعه پیوندها و مبادلات فرامرزی استان، تقویت پیوندهای ارتباطات سرزمین کردستان با استان‌های پیرامونی، توسعه ارتباطات درون استانی و بهبود کیفیت و کمیت مسیرهای ارتباطی استان، توسعه بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات، تقویت زیرساخت‌های گاز و تأمین انرژی برای استان کردستان است.

در عرصه اجتماعی نیز راهبردهای اتخاذ شده شامل نظارت و جلوگیری از افزایش آسیب‌های اجتماعی، بالا بردن احساس تعلق و عرق ملی در استان، ایجاد اشتغال و کار مولد، گسترش سازمان‌های مردم‌نهاد و دادن

اختیارات در جهت افزایش مشارکت بیشتر مردم، توانمندی سازی مردم در شغل‌های مورد نیاز استان و افزایش تعاملات اجتماعی، اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی، گسترش صنایع زودبازده، تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری، جلوگیری از مهاجرت، تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب، افزایش توانمندسازی اجتماعی، پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات زیربنایی به محدوده‌های شکل گرفته، کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین، افزایش بهره‌وری کشاورزی، مدیریت و بررسی جنبه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی پروژه‌های عمرانی نظیر سدسازی، مدیریت آب، تأمین نیروی انسانی آموزش و پرورش، بهبود وضعیت آموزش مجازی در مدارس، نوسازی بافت فرسوده و تأمین فضای آموزشی، کاهش نرخ ترک تحصیل، فرهنگ‌سازی در حوزه سوادآموزی، افزایش انگیزه حرفه‌ای در آموزشیاران، رفع موانع قانونی و رویه‌ای در عرصه سوادآموزی، تأمین فضا و تجهیزات آموزشی برای آموزش سوادآموزان، بهبود کمی مؤسسات آموزش عالی دولتی، متناسب‌سازی توزیع دانشجویان با رشته‌های دانشگاهی مبتنی بر مطالعات آمایش آموزش عالی، تقویت ارتباط دانشگاه با صنعت و بهبود وضعیت آموزش مجازی در دوران کرونا است.

در حوزه جمعیتی نیز راهبرد جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به‌ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک برگزیده شده است.

در بعد محیط‌زیستی راهبردهای مقابله با بیابان‌زایی و تثبیت کانون‌های گردوغبار، ارتقا کمی و کیفیت مناطق تحت مدیریت برای حفاظت از تنوع زیستی، حفظ و احیای جنگل‌ها و مراتع، ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات، ایجاد ساماندهی و توسعه پیوندهای اکولوژیک در سطح منطقه، ملی و فراملی با توجه به موقعیت جغرافیایی و طبیعی قلمرو کردستان تدوین شده است. در جدول زیر راهبردها و سیاست‌های فضایی به تفکیک هر یک از ابعاد آورده شده است.

جدول ۱۳۱- راهبردها و سیاست‌های سند توسعه استان کردستان در محورهای مختلف

بند	راهبرد	سیاست‌های فضایی
مدیریتی	<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد ساختار نهادی شایسته، سازگار، بومی، یکپارچه و زیرومند در کلیه ابعاد مدیریت توسعه فضایی استان کردستان؛ - ایجاد و افزایش ظرفیت قانونی و حقوقی مدیریت توسعه فضایی استان کردستان؛ - آموزش و به‌کارگیری نیروهای متخصص و متناسب با راهبری توسعه فضایی استان کردستان؛ - تأمین منابع مالی و پولی در سطح ملی و استانی با رویکرد مشارکت حداکثری؛ 	<ul style="list-style-type: none"> - تمرکز و یکپارچگی در تصمیم‌گیری از طریق تشکیل کمیته راهبری توسعه استان؛ - حضور دبیر کمیته راهبری توسعه استان در شوراها عالی با موضوع استان کردستان؛ - رفع موانع اجتماعی و فرهنگی در نظام مدیریتی استان؛ - الزام کلیه ستادها و کمیته‌های استانی به اجرای سند توسعه فضایی استان؛ - ارجاع کلیه تصمیمات نهادی و ستادی مغایر با سند توسعه فضایی استان و با ضرورت بازنگری در تعدادی از برنامه‌های سند به کمیته راهبری و تصمیم‌گیری نهایی توسط آن و الزام اجرای آن؛ - مشارکت حداکثری کلیه ذخیلان توسعه فضایی استان در تصمیم‌گیری‌ها؛ - تهیه برنامه نظارت کمیته راهبری بر اجرای برنامه توسعه استان؛ - استفاده از ظرفیت‌های فنی و تخصصی خارج از نهادهای دولتی به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و کافی برای رصد توسعه فضایی استان؛ - رفع موانع قانونی و حقوقی اجرای سند توسعه فضایی استان؛ - شفافیت در الزامات و مقررات امنیتی و سیاسی مؤثر بر توسعه فضایی استان - ارتقای دانش فنی و تخصصی نیروهای فعال در نهادهای ستادها؛ - تهیه راهنماها و دستورالعمل‌های اجرایی برنامه توسعه فضایی استان و آموزش دوره‌ای آن به مجریان؛ - به‌کارگیری مشاوران فنی و تخصصی برای راهبری توسعه فضایی استان - بودجه‌ریزی مشارکتی؛ - تعیین سهم و نحوه تخصیص اعتبارات و بودجه در بخش‌های مختلف؛ - ایجاد و تحکیم نظم و انضباط مالی و پولی؛
نظام سکونتگاهی	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت مراکز مکمل و نظام چندمرکزی در استان - تقویت پیوندهای برون‌مرزی سکونتگاه‌های شهری با سکونتگاه‌های عراق - توسعه خدمات چند سطحی در استان و تقویت خدمات پشتیبان تولید در شهرهای کوچک و روستا-شهرها - توسعه زیرساخت‌ها و خدمات روستایی در استان و تقویت پیوندهای روستا-شهری - توسعه صنایع کوچک و متوسط روستایی 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه نظام چندمرکزی بر اساس همکاری شهرها رده اول و دوم (سندج، سنقر، میوان و بانه) - ایجاد مراکز و خدمات مرزی در سکونتگاه‌های مرزی - ایجاد مراکز مشترک حمل‌ونقل و لجستیک با کشور عراق - توسعه خدمات پشتیبان کشاورزی و بازرگانی در شهرهای کوچک و شهرهای مرزی - توسعه خدمات بازرگانی بر مبنای تولیدات روستایی - توسعه صنایع بسته‌بندی در روستاها و روستا-شهرها
نظام اقتصادی و فعالیت	<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از فرصت منطقه آزاد - منطقه‌گرایی و توسعه اقتصادی 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه کارکرد تولید، جذب سرمایه و انتقال فناوری منطقه آزاد - توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات بازرچه‌های مرزی

بند	راهبرد	سیاست فضایی
<p>اجتماعی-فرهنگی</p> <ul style="list-style-type: none"> - نظارت و جلوگیری از افزایش آسیب‌های اجتماعی - بالا بردن احساس تعلق و عرف ملی در استان - ایجاد اشتغال و کار مولد در استان 	<p>ساماندهی بازارچه‌های مرزی</p> <ul style="list-style-type: none"> - جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی - توسعه همکاری‌های اقتصادی فرامرزی - افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی - گسترش کشت‌های تخصصی استان - توسعه کشت مکانیزه در استان - افزایش سهم تولید انرژی از منابع تجدید پذیر - تکمیل و توسعه مراکز علم و فناوری - تقسیم کار فضایی بر اساس پتانسیل شهرها و شهرستان‌ها - تقویت و بهبود پیوندهای بسن و پیشین بین فعالیت‌های اقتصادی و اصلاح و تکمیل -زنجیره‌های تولید بخش صنعت و معدن - بهره‌گیری از پتانسیل معدن استان جهت ایجاد صنایع تبدیلی با ارزش افزوده بالا - افزایش سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه و همچنین گسترش تولید انرژی‌های پاک - توسعه و ارتقای کارکرد انرژی و لجستیکی استان - توسعه گردشگری اجتماع-محور و پایدار 	<p>برندینگ، بازاربانی و توسعه گسترده بازار</p> <ul style="list-style-type: none"> - توسعه مراکز اقتصادی مشترک بین المللی - توسعه خدمات برتر هوشمند - افزایش راندمان در بخش کشاورزی در اراضی کشاورزی نواحی شرقی استان - گسترش باغداری در شهرستان‌های سنندج، میوان و کامیاران - گسترش بازار صادرات به تمرکز بر کشورهای همسایه - تمرکز فعالیت‌های بینگامهای اقتصادی در قالب تنوع مرتبط - ایجاد واحدهای صنعتی تولید در بخش‌های روغن‌کشی (سنگز)، کارخانه قند (دهگلان)، واحدهای تولیدی کسانتره توت‌فرنگی (کامیاران، سنندج و میوان) - توسعه تعاونی‌های کشاورزی - تمرکز صنایع وابسته به بخش معدن در شهرستان تروه و بیجار - توسعه صنایع ماشین‌آلات بخش کشاورزی در شمال استان - ایجاد مراکز تولید انرژی پاک - تأکید و توسعه کارگاه‌های صنعتی که در بخش تحقیق و توسعه فعالیت می‌کنند. - سیاست‌گذاری به سمت شکل‌گیری طبقه و صنایع خلاق - تأکید بر سیاست‌های مکانی و مداخلات هماهنگ فضایی - تأکید بر سیاست‌های مکانی و تخصص سازی هوشمند - توسعه گردشگری سلامت و فرهنگی و طبیعت-محور
<p>نظام زیویزبانیه، حمل و نقل و ارتباطات</p>	<p>توسعه پیوندها و مبادلات فرامرزی استان کردستان</p> <ul style="list-style-type: none"> - تقویت پیوندهای و ارتباطات سرزمین کردستان با استان‌های پیرامونی - توسعه ارتباطات درون استانی و بهبود کیفیت و کمیت مسیرهای ارتباطی استان - توسعه بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات در استان - تقویت زیرساخت‌های گاز و تأمین انرژی استان کردستان 	<p>تقویت بازارگانی با کشور عراق و کشورهای پیرامون مدیترانه</p> <ul style="list-style-type: none"> - توسعه زیرساخت‌های لجستیکی و انبارداری در استان - توسعه محورهای آزرانه‌ای و محورهای ریلی در ارتباطات با استان‌های پیرامونی - توسعه مراکز بازارگانی و تجارت در استان و تسهیل قوانین بخش بازارگانی - توسعه پیوندهای درون استانی و ایجاد خوشه‌های سکونگاهی - تقویت مهارت‌های دیجیتال جمعیتی - ایجاد زیرساخت‌های جدید تقویت فشار گاز استان - مدرن سازی و کاهش مصرف آب در بخش کشاورزی
		<p>توجه هرچه بیشتر به آموزش‌های فنی حرفه‌ای با ویژه مشاوره مورد نیاز استان و تقویت توانمندی مردم به خصوص اقشار آسیب‌پذیر مانند معلولین، زنان سرپرست خانوار و ...</p> <p>توجه به ایجاد اشتغال در جهت کاهش آسیب‌های اجتماعی</p>

نهاد	زاهدان	سیاست‌های
<p>محروریت و شرف</p>	<p>- اشتغال‌زایی - مهارت‌افزایی - گسترش صنایع - تأمین زیرساخت‌ها در نقاط مختلف استان و کاهش نابرابری - پیشگیری از مهاجرت</p>	<p>- تدوین برنامه دقیق در جهت کاهش و کنترل آسیب‌های اجتماعی در استان - برگزاری سمینارهای حوزه فرهنگی اجتماعی در جهت شناساندن فرهنگ مردم استان به دیگران و گسترش تعاملات اجتماعی و جذب گردشگر - ارتقاء سطح سرمایه‌های اجتماعی و اعتمادسازی بیشتر نسبت به سازمان‌ها و نهادهای دولتی - ارتقاء سطح رضایت از زندگی - ایجاد برنامه‌های متنوع در جهت تقویت حس ملی‌مبتهی و افزایش عرق ملی - بهره‌مندی از فرصت‌های کشاورزی - بهره‌گیری از ظرفیت‌های گردشگری و اقامتگاه‌های بومی و سنتی - افزایش مهارت‌های افراد و برگزاری دوره‌های فنی و حرفه‌ای در زمینه‌های کارآفرینی و مهارت‌های اشتغال و... - توانمندسازی اقتصادی ساکنین مناطق محروم - توسعه صنایع و معادن - تقویت زیرساخت‌های شهری در تمامی مراکز شهری - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات مسکن</p>
<p>حاشیاباشی و محلات فرودست شهری</p>	<p>- تقویت نهادهای اجتماعی و ایجاد ساختارهای مدنی مناسب - افزایش توانمندسازی اجتماعی - اشتغال‌زایی و مهارت‌افزایی - پذیرش سکونتگاه‌های غیررسمی موجود و ارائه خدمات - زیربنایی به - محله‌ده‌های شکل گرفته - کنترل رشد و توسعه بی‌رویه شهر و مدیریت زمین - کاهش نرخ مهاجرت - افزایش بهره‌وری کشاورزی - مدیریت و بررسی جنبه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی پروژه‌های - عمرانی نظیر سدسازی - مدیریت آب</p>	<p>- گسترش نهادهای مردم‌نهاد و دفاقر تسهیلاتی به منظور ارتقای توانمندی‌های ساکنین - افزایش تاب‌آوری اجتماعی، افزایش مشارکت و اعتماد اجتماعی - توسعه مرکز فنی و حرفه‌ای و توسعه مراکز کارآفرینی - ارائه تسهیلات رفاهی و زیربنایی به سکونتگاه‌های غیررسمی - اعمال سیاست‌های تشویقی جهت مقاوم‌سازی مسکن - ایجاد جاذبه در مناطق مهاجرفرست و ارائه تسهیلات به ساکنین - بهره‌گیری از ماشین‌آلات کشاورزی منطبق بر فناوری روز - انجام ارزیابی‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست‌محیطی در پروژه‌های سدسازی و سایر پروژه‌های عمرانی - بهره‌مندی از ظرفیت آب‌های سطحی و جلوگیری از هزردرفتن آب</p>
<p>جمعیتی</p>	<p>- جلوگیری از مهاجرت جمعیت جوان به‌ویژه در مناطق روستایی و شهرهای کوچک - تأمین نیروی انسانی آموزش و پرورش - بهبود وضعیت آموزش مجازی در مدارس</p>	<p>- کاهش نرخ بیکاری و ایجاد فرصت‌های شغلی - دسترسی آسان مردم مناطق محروم به خدمات آموزشی و رفاهی و کمک به پیشرفت و آبادانی مناطق محروم - ارائه تسهیلات کافی به جوانان در زمینه ازدواج و فرزندآوری - تأمین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش استان با استفاده از ظرفیت‌های قانونی مانند افزایش واحدهای دانشگاه فرهنگیان و...؛ - تمهید و تأمین زیرساخت‌های لازم برای تحقق آموزش مجازی به خصوص در بخش‌های روستایی و عشایری؛</p>
<p>تعلیم و تربیت رسمی</p>		

بهد	زاهدرد	سیاست فضایی
<p>عمومی آموزش بزرگسالان</p>	<p>نوسازی یافت فرسوده و تأمین فضای آموزشی - کاهش نرخ ترک تحصیل - فرهنگ سازی در حوزه سوادآموزی - افزایش انگیزه حرفه‌ای در آموزشیاران - رفع موانع قانونی و رویه‌ای در عرصه سوادآموزی - تأمین فضا و تجهیزات آموزشی برای آموزش سوادآموزان</p>	<p>تربیت، بازسازی و نوسازی سازه‌های فرسوده آموزشی در سطح استان و انجام اقدامات لازم در خصوص تأمین فضای آموزشی مورد نیاز با استفاده از ظرفیت‌های موجود مانند مجتمع‌های مدرسه‌ساز؛ تجلیل، بررسی و احصاء علل ترک تحصیل دانش‌آموزان در مناطق حاشیه‌ای و روستاها و انجام اقدامات تمهیدی به منظور کاهش نرخ ترک تحصیل در این مناطق به خصوص در دوره آموزش متوسطه؛ انجام اقدامات لازم در جهت فرهنگ‌سازی و ایجاد انگیزه در بی‌سوادان تعیین تکلیف به خصوص وضعیت استخدامی و بیمه آموزشیاران به منظور ایجاد انگیزه بیشتر در نیروهای انسانی؛ به روزرسانی سامانه ثبت‌نام و پرهیز از ارائه آمارهای اغراق‌گرفته و نادرست اصلاح قوانین سوادآموزی و ارائه آموزش‌های لازم به مقتضیات بالای ۴۹ سال تأمین امکانات و فضای آموزشی به خصوص تأسیس مراکز یادگیری محلی بیشتر برای سوادآموزان با اولویت روستاها و مناطق دورافتاده؛</p>
<p>آموزش عالی</p>	<p>بهبود کمی مؤسسات آموزش عالی دولتی - متناسب‌سازی توزیع دانشجویان با رشته‌های دانشگاهی مبتنی بر مطالعات آمایش آموزش عالی - کاهش نرخ بیکاری - تقویت ارتباط دانشگاه با صنعت - بهبود وضعیت آموزش مجازی در دوران کرونا</p>	<p>انجام اقدامات لازم در خصوص افزایش سهم استان کردستان از دانشگاه‌های دولتی؛ اصلاح نظام پذیرش دانشجو و جذب متوازن و تقاضامحور دانشجویان در حوزه‌های مختلف علمی مانند فنی مهندسی، علوم انسانی و ... با هدف کاستن از حجم بالای دانش‌آموختگان و فارغ‌التحصیلان بیکار؛ انجام مطالعات آمایش در سطح آموزش عالی استان و تطابق آموزش‌ها و پژوهش‌های دانشگاهی با نیازها و مزیت‌های استان؛ تأمین و تمهید زیرساخت‌های فنی لازم جهت اجرای فرایند آموزش مجازی در سطح آموزش عالی به صورت مطلوب؛</p>
<p>منابع طبیعی و محیط‌زیست</p>	<p>مقابله با بیابانزایی و تثبیت کانون‌های گردوغبار - ارتقا کسب و کیفیت مناطق تحت مدیریت برای حفاظت از تنوع زیستی - حفظ اجزای جنگل‌ها و مراتع - ایجاد پایداری و تاب‌آوری در برابر مخاطرات - ایجاد سامانه‌های توسعه یوندهای اکولوژیک، در سطح منطقه، ملی و فراملی، با توجه به موقعیت جغرافیایی و طبیعی قلمرو کردستان</p>	<p>تهیه و اجرای برنامه عمل مدیریت و حفاظت گونه‌ها - مدیریت مناطق تحت تأثیر زمین‌لرزش - شناسایی گونه‌های در حال انقراض و محافظت و تکثیر از آن‌ها - پایش ظرفیت‌های منابع و مراتع با جرای دام - تدوین و اجرای برنامه جامع مقابله با ریزگردها - مدیریت هوشمند ریسک و کاهش آسیب‌پذیری در برابر زلزله و سیل - اختصاص بودجه لازم برای توسعه سدها و پاک‌سازی بستر رودخانه‌ها - انجام مطالعات کارشناسانه و ارزیابی‌های محیط‌زیستی پیش از ساختن پروژه‌ها همچون سدها - توسعه و به‌بهره‌برداری از منابع آب‌های سطحی و حفاظت از حوزه‌های آبخیز سدها</p>

منابع و مأخذ

۱. اداره کل هواشناسی استان کردستان، <http://www.kurdistanmet.ir/Default.aspx?Page=1>
۲. اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری کردستان، <https://kordestan.frw.ir/00/Fa/default.aspx>
۳. اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان کردستان، <https://kordestan.doe.ir/>
۴. اطلس مناطق محروم کشور؛ سطح‌بندی و پهنه‌بندی مناطق محروم کشور و مزیت نسبی این مناطق (۱۳۹۶) بنیاد برکت.
۵. امانی، مهدی (۱۳۸۹)، مبانی جمعیت‌شناسی، انتشارات سمت، تهران، چاپ ۹.
۶. ایراندوست، کیومرث (۱۳۸۹) سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی، چاپ دوم، انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
۷. بازنگری و تهیه سند آمایش استان کردستان (۱۳۹۸) تحلیل نظام شهری، روستایی و عشایری استان، دانشگاه شهید بهشتی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان.
۸. بازنگری و تهیه سند آمایش استان کردستان (۱۳۹۸) تحلیل وضعیت استان؛ تحلیل اقتصادی، دانشگاه شهید بهشتی، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان.
۹. جغرافیای استان کردستان (۱۳۹۹)، جغرافیای استان کردستان، تهران: دفتر تدوین و تألیف کتاب‌های درسی (وزارت آموزش و پرورش).
۱۰. جوانمردی، محمد، شاهمرادی، بهروز، مرادی، محمدرحیمی (۱۳۹۷)، سنجش ظرفیت پذیرش گردشگری استان کردستان، همایش بین‌المللی توریسم و گردشگری سبز.
۱۱. خط فقر در ایران در سال ۱۳۹۵ و مروری بر روش محاسبه آن (۱۳۹۷) معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس.
۱۲. دفتر تقسیمات کشوری (۱۳۹۸)، نقشه و جدول تقسیمات کشوری ایران، تهران: وزارت کشور.
۱۳. سازمان برنامه‌وبودجه استان کردستان (۱۳۹۷)، برنامه آمایش استان کردستان- تحلیل وضعیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی
۱۴. سازمان برنامه‌وبودجه استان گیلان (۱۳۹۷)، تهیه و بازنگری برنامه آمایش استان گیلان- تحلیل وضعیت فرهنگی و سرمایه اجتماعی
۱۵. سازمان برنامه‌وبودجه کشور (۱۳۹۸)، سالنامه آماری استان کردستان ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی
۱۶. سازمان برنامه‌وبودجه کشور (۱۳۹۹)، جایگاه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان‌های کشور ۱۳۹۸-۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری‌های بین‌المللی

۱۷. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری استان کردستان ۱۳۹۸، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری های بین المللی
۱۸. سازمان برنامه و بودجه کشور (۱۳۹۹)، سالنامه آماری کشور ۱۳۹۷، مرکز آمار ایران، انتشارات: دفتر ریاست، روابط عمومی و همکاری های بین المللی
۱۹. سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۸۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت احوال کشور»، تهران.
۲۰. سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۰)، «سالنامه آماری سازمان ثبت احوال کشور»، تهران.
۲۱. سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۵)، «سالنامه آماری سازمان ثبت احوال کشور»، تهران.
۲۲. سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۷)، «سالنامه آماری سازمان ثبت احوال کشور»، تهران.
۲۳. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۹۷)، اطلس راهنمای استان های ایران، تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح).
۲۴. سازمان جهاد کشاورزی استان کردستان، <http://kurdistan.agri-jahad.ir/>
۲۵. سازمان زمین شناسی و اکتشافات معدنی کشور، نقشه راه علوم زمین و معدن استان کردستان، ۱۳۹۴
۲۶. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کردستان، برنامه آمایش استان کردستان ۱۳۹۸
۲۷. سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان کردستان (۱۳۹۷). سالنامه آماری استان کردستان.
۲۸. سازمان نقشه برداری کشور (۱۳۹۴)، اطلس نقشه و اطلاعات مکانی (استان کردستان)، تهران: سازمان نقشه برداری کشور (سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور).
۲۹. سالنامه آماری کشاورزی استان کردستان ۱۳۹۷-۱۳۹۸
۳۰. سایت سازمان امور عشایر ایران، <http://ashayer.ir>
۳۱. سایت شرکت سهامی آب منطقه ای استان کردستان، <https://www.kdrw.ir/>
۳۲. ستوده، هدایت الله (۱۳۷۳). مقدمه ای بر آسیب شناسی اجتماعی، چاپ دوم، تهران: آوای نور.
۳۳. سرور، رحیم و خلیجی، محمد. (۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه یافتگی شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد، پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۸۹-۱۰۲.
۳۴. شرکت آب و فاضلاب کردستان، <https://web.whatsapp.com/>
۳۵. شناسایی مناطق کمتر توسعه یافته کشور (۸۶-۱۳۸۵) سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
۳۶. شورای اجتماعی کشور (۱۳۹۵)، پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی ایران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
۳۷. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). ضوابط اجرایی حاکم بر آمایش آموزش عالی در جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسه ۷۷۶).
۳۸. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۴). طرح آمایش آموزش عالی (در چارچوب نقشه جامع علمی کشور).

۳۹. صدیق سروسستانی، رحمت اله (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۴۰. گزارش اقتصادی و اجتماعی استان کردستان (۱۳۹۷) سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان کردستان
۴۱. مرکز آمار ایران (۱۳۵۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۲. مرکز آمار ایران (۱۳۶۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۳. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۴. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۵. مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۶. مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران کل کشور» تهران.
۴۷. مرکز آمار ایران (۱۳۹۸). بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت زیر ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵-۱۳۹۵.
۴۸. مرکز آمار ایران (۱۳۹۹). گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران.
۴۹. مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان کردستان (۱۳۹۶) مرکز بررسی‌های استراتژیک، ریاست جمهوری
۵۰. نگاهی به فقر چندبعدی و بررسی وضعیت آن در ایران (بی‌تا) دفتر مطالعات رفاه اجتماعی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
۵۱. وزارت کشور، استانداری استان کردستان، <https://www.ostan-kd.ir/>
52. Bryman, A. (2007). Barriers to Integrating Quantitative and Qualitative Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 8-14.
53. Corbin, J., Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
54. Creswell, J.W. (1994) *Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches*, London: SAGE Publications.
55. Hanson, W. E., Creswell, J. W., Clark, V. L. P., Petska, K. S., Creswell, J. D. (2005). Mixed methods research designs in counseling psychology. *Journal of counseling psychology*, 52(2), 224.
56. Johnson, R., Onwuegbuzie, A. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33, 14-12.
57. Johnson, R., Onwuegbuzie, A., Turner, L. (2007). Toward a Definition of Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112-21.
58. *Persian Gulf Studies*. (2019). *Strategy and Geopolitics of the Persian Gulf*, Tehran: University of Tehran
59. Reinharz, S. (1992). *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.
60. *The Encyclopedia of The Middle East*. (2020). *The Encyclopedia of The Middle East and North Africa*, London: Routledge